Polijas Republikas Vēstniecība Rīgā
Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze

POĻU KULTŪRA LATVIJĀ

KULTURA POLSKA NA ŁOTWIE

LATVIEŠU VARIANTS
WERSJA ŁOTEWSKA

RĪGA 1994

94-3
L 712

L
3

Polijas Republikas Vēstniecība Rīgā
Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze

POĻU KULTŪRA LATVIJĀ

KULTURA POLSKA NA ŁOTWIE

LATVIEŠU VARIANTS
WERSJA ŁOTEWSKA

RĪGA 1994

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

94-15719
0305003168

Copyright © by Polijas Republikas Vēstniecība Rīgā, 1994

Redakcija: Jaroslavs Sozaņskis
Rišards Škļenniks

Korektori: Ineta Briede
Viesturs Ozoliņš
Roberts Seliška
Rišards Škļenniks

Datorsalikums: Rišards Škļenniks
Irēna Škļenniks
Iveta Sosnovska
Roberts Seliška
Ineta Briede

Datorsalikums Microsoft Word 6.0a, © Microsoft Corp., 1983-1994.
Radītāju ģenerācija MultIndex 1.3, © A/S Eltrex, 1994.
Papildus datorapstrāde © Borland International, 1992-1994.
Garnitūras TrueType Baltics, © A/S Eltrex, 1992-1994.

Iespiests: VU «Poligrāfists», 4. cehs, Rīgā, Akas ielā 5/7
LV-1050 Latvija, tālr. 272372. Pas. Nr 955
Reģ. apl. Nr 4-0092

PRINTED IN LATVIA

SATURS

Jaroslavs Lindenbergs
LATVIJA UN POLIJA — TUVIE SVEŠINIEKI 5

Ēriks Jēkabsons
LATVIJAS UN POLIJAS SAKARU VĒSTURE 7

Jaceks Kolbuševskis
POĻU KULTŪRA LATVIJĀ. PAGĀTNE UN TAGADNE.
KOPAINAS SKICES MĒĢINĀJUMS 10

Jānis Stradiņš, Marija Šimanska
POĻU IEGULDĪJUMS KULTŪRAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ 23

Jānis Stradiņš, Ilgars Grosvalds
POĻU ZINĀTNE UN LATVIJA 29

Jaroslavs Sozaņskis
IESKATS POĻU BIBLIOTĒKU VĒSTURĒ LATVIJĀ 41

Silvija Šiško
MISIONĀRU (LACĀRISTU) KONGREGĀCIJAS KRĀSLAVAS MĪTNES
GRĀMATAS UN ROKRAKSTI LATVIJAS ZINĀTNISKAJĀS BIBLIOTĒKĀS 47

SENĀS POĻU GRĀMATAS NO NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS KRĀJUMIEM
IZLIKTO MATERIĀLU SARAKSTS (12.XI.1993. – 31.I.1994.) 55

Ojārs Zanders
LATVIJAS ACĪM SKATĪTĀ POLIJA 61

IZSTĀDES «POLIJAS UN LATVIJAS VĒSTURISKĀS UN KULTŪRAS SAIKNES»
EKSPONĀTU SARAKSTS (18.X. – 10.XI.1993.)
NO ROKRAKSTU UN RETO GRĀMATU NODAĻAS FONDIEM 63

Jaroslavs Sozaņskis
POĻU ARHIVĀRIE DOKUMENTI LATVIJAS VALSTS KRĀTUVĒS 66

LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVA VĒSTURES DOKUMENTI
NO IZSTĀDES «LATVIJA–POLIJA 1447–1940» 72

Jaroslavs Sozaņskis
POĻU SAKRĀLĀ ARHITEKTŪRA UN MĀKSLA LATVIJĀ
NOZĪMĪGĀKIE 16.–20. GADSIMTA PIEMINEKĻI 83

Vera Vāvere
POĻU LITERATŪRA LATVIJĀ (19. GADSIMTA OTRĀ PUSE – 1940. G.) 90

POĻU MĀKSLINIEKI LATVIJĀ. VĒSTURE UN MŪSDIENAS 117

Ruta Kamiņska
NOZĪMĪGĀKIE MONUMENTĀLI DEKORATĪVĀS GLEZNIECĪBAS
PIEMINEKĻI LATGALĒ 18.–19. GADSIMTĀ 118

Henrihs Strods
GUSTAVS MANTEIFELIS (MANTEUFFEL-SZOEGE, 1832-1916)
DZĪVE UN DAIĻRADE 130

Pēteris Zeile
KAZIMIRS BUIŅICKIS UN GUSTAVS MANTEIFELIS.
VIETA UN VĒRTĒJUMS LATVIJAS KULTŪRĀ 138

Jaroslavs Sozaņskis
SENĀS POĻU REZIDENCES LATGALĒ UN KURZEMĒ 148

Jānis Zilgalvis
LATGALES MUIŽU ARHITEKTŪRA. 16. GS. – 20. GS. SĀKUMS 155

Ēriks Jēkabsons
POĻU KULTŪRAS DZĪVE LATVIJAS REPUBLIKĀ (1918-1940) 173

PĒCVĀRDS 186

UZVĀRDU RĀDĪTĀJS 187

TOPONIMU RĀDĪTĀJS 198

Jaroslavs Lindenbergs

POLIJA UN LATVIJA TUVIE SVEŠINIEKI

Pirms simts gadiem Gustavs Manteifelis izteicās, ka vairums poļu par Latviju zina tikpat daudz kā par Borneo un Sumatru. Viss norāda uz to, ka augšminētais apgalvojums ir aktuāls arī šodien. Latviešu zināšanas par Poliju ir mazliet plašākas, arī sfērā, kuru itāļi ir nosaukuši par *Belle Arti*. Un tomēr, ja runājam par poļu kultūras parādībām Latvijā, nezināšana, šķiet, abās pusēs ir vienlīdz dziļa. Protams, poļiem šī parādība ir uztraucoša, jo šeit ir runa par būtisku mūsu civilizācijas sasniegumu daļu. Katrā ziņā nepieciešamība lauzt šo vienaldzību šķiet arvien degošāka. Pēc kādiem desmit gadiem var izrādīties, ka laika zobs un cilvēku rūpīgo roku trūkums pakļāvuši iznīcībai beidzamās poļu materiālās kultūras pēdas uz Latvijas zemes.

Šai publikācijai, kura ir zinātnisku rakstu sakopojums, vajadzētu kalpot tam, lai mēs iepazītu un saglabātu šīs vērtības. Pēc īsa vēsturiska ievada seko divi mēģinājumi uzskicēt kopumu: poļu ir sarakstījis prof. J.Koļbuševskis (bijušā Latvijas Universitātes profesora Staņislava Koļbuševska dēls) un latviešu — prof. Jānis Stradiņš kopā ar dr Mariju Šimansku. Tālāk profesori Ilgars Grosvalds un Jānis Stradiņš pastāsta par poļu līdzdalību zinātnes attīstībā Latvijā, bet profesors Henrihs Strods apraksta Gustava Manteifeļa dzīvi un darbu.

Nākamais rakstu cikls ir veltīts problēmām, kas skar poļu bibliotēkas un grāmatas, arhīvus, kā arī ar Poliju saistītajai sakrālajai mākslai un arhitektūrai. Tālāk pensionētais Latvijas Mākslas Akadēmijas profesors Pēteris Zeile vērtē Manteifeļa un Buiņicka darbu nozīmi latviešu kultūrā, bet dr Ruta Kamiņska no Arhitektūras piemineklu dokumentācijas centra aplūko 19. gadsimta baroka arhitektūras paraugus Latgalē. Tālāk seko latviešu zinātnieces Veras Vāveres raksts par poļu literatūras ietekmi uz latviešu literatūru.

Krājumu noslēdz divi darbi: Latvijas Zinātņu akadēmijas doktora Jāņa Zilgalvja raksts par Latgales muižu arhitektūru un dr Ērika Jēkabsona darbs par poļu kultūras dzīvi Latvijā laikaposmā starp diviem pasaules kariem.

Uzmanīgi lasot šos darbus, var viegli pamanīt ievērojamu atšķirību pieejā poļu ietekmju nozīmīguma vērtējumam Latvijā: spilgti izgaismotu J.Koļbuševska rakstā, minimalizētu J.Zilgalvja darbā. Tomēr man šķiet, ka tieši šī dažādība rada krājuma papildus vērtību.

Man gribētos, lai šī publikācija, kuru mēs bez maksas izsniegsim ievērojamākajām Latvijas un Polijas bibliotēkām, aizpildītu kultūras zināšanu loku, par kuru pieminēju sākumā. Vienlaikus es ceru, ka šis krājums kalpos par iesākumu aplūkotās problemātikas sistemātiskiem pētījumiem. Varbūt šādā veidā attīstītās zināšanas palīdzēs paglābt no iznīcības (kas draud Aglonas arhīvam) un aizmirstības (kā poļu kultūras mantojums Mītavā — tagadējā Jelgavā) daudzus kopējās kultūras lieciniekus.

Gribu izteikt vissirsnīgāko pateicību visiem autoriem, tulkiem un redaktoriem, kuru pūles, pārsvarā bez materiālās atlīdzības, deva iespēju šim darbam ieraudzīt dienas gaismu.

Jaroslavs Lindenbergs

Tulkoja Māra Bondzinska

Ēriks Jēkabsons

LATVIJAS UN POLIJAS SAKARU VĒSTURE

Krievijas cara Ivana Bargā karapulku iebrukuma draudi piespieda novājinātās Livonijas valstiņas, kuras sastāvēja galvenokārt no ordeņa nu bīskapu zemēm, saistīt likteni ar Poliju un Lietuvu, pakļaujoties karalim Sigismundam II Augustam. 1562. gada 5. martā Rīgas pilī pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers svinīgi nolika savas pilnvaras Polijas karaļa pārstāvja Lietuvas kanclera Radzivilla Melnā klātbūtnē. No šī laika Kurzeme un Zemgale kļuva par hercogisti, bet G.Ketlers — par tās pirmo hercogu, kurš bija Polijas karaļa vasalis, mūsdienu Vidzeme un Latgale — par tā dēvēto Pārdaugavas hercogisti karaļa valsts sastāvā. Vienīgi Rīgas pilsēta saglabāja politisko un ekonomisko neatkarību līdz 1581. gadam, kad to savai varai pakļāva Polijas karalis Stefans Batorijs. Viņš bija arī pirmais kronētais valdnieks, kurš svinīgi iebrauca Rīgā, un tas notika 1582. gadā. Šaja paša gadā poļi un lietuvieši panāca galīgu uzvaru 20 gadu ilgajā karā ar Maskavas caru par Livonijas zemēm. Tomēr jau 1600 gadā mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijā uzliesmoja poļu un zviedru karš, kurš ar mainīgām sekmēm ilga trīs gadu desmitus. 1601. gadā pats Polijas karalis Sigismunds II Vāsa vadīja savas armijas karagājienu Vidzeme. Notika vairākas lielas kaujas, no kuram ievērojamākā norisinājās 1605. gada septembrī pie Salaspils. Tāja apmēram 4000 vīru liela poļu-lietuviešu-kurzemnieku armija J.K.Hodkieviča vadībā sakāva 11000 Zviedrijas karaļa Kārļa IX karavīru, bet pašam karalim vajadzēja glābties bēgot. Neraugoties uz šo vērojamo poļu uzvaru, Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs 1621. gadā ieņēma Rīgu, un 1629. gadā Altmarkā (*Stary Targ*) tika noslēgts pamiers, saskaņā ar kuru Polija saglabāja savu varu vienīgi tagadējā Latgales teritorijā, bet zaudēja to tagadējā Vidzemē. Arī Kurzemes hercogiste līdz 1795. gadam, kad tā tika iekļauta Krevijas sastāvā, palika vasaļattiecībās ar Polijas karali. Latgalē poļu ietekme saglabājas līdz pat šī apgabala iekļaušanai Krievijā 1772. gadā un zināmā mērā arī pēc tam. Tieši ar šo Latvijas novadu visciešak saistās poļu kultūra, valodu arī katoļu reliģija. Katoļu kontrreformāciju Latvijā 1582. gadā uzsāka Polijas karalis Stefans Batorijs. Rīgā apmētās jezuīti, tomēr pēc 1621. gada tie bija spiesti pārvietot savu darbību uz Cēsīm, bet pēc dažiem gadiem uz Latgali, kur darbojās līdz 19. gs. sākumam.

No pārpoļotajām Latgales vācu muižnieku dzimtām cēlušās daudzas izcilas personības Latvijas un Polijas vēsturē, piemēram, vēsturnieki Manteifeļi, poļu 1831. gada tautas sacelšanās varone Emīlija Plātere u.c.

1863. gadā, kad pašā Polijā notika 19. gadsimtā otrā poļu tautas sacelšanās pret apspiedējiem, arī Latgalē vietējās poļu muižniecības jaunatne sarīkoja drošsirdīgu uzbrukumu ieroču transportam pie Krāslavas, taču arī šeit norisinājās asiņaina izrēķināšanās ar sacelšanās dalībniekiem. Pēc tam drukas aizliegums tika attecināts arī uz Latgali. Tika vajāti katoļu reliģijas izplatītāji, skolās ieviesa vienīgi krievu valodu. Šajā laikā Latvijas pilsētās strauji attīstījās rūpniecība, tadēļ 19. gs. otrajā pusē poļu nacionālā sabiedriskā darbība pērvietojās uz pilsētām ārpus Latgales.

1905. gada revolucionāro notikumu ietekmē Krievijā daudzas nekrievu tautas atguva iespēju mācīties dzimtajā valodā. Rīgā 1906. gadā radās poļu izglītības biedrība *Oświata*, kura uzsāka poļu skolu tīkla veidošanu. Līdz Pirmajam pasaules karam bija radīts samērā daudz poļu organizāciju un skolu Rīgā, Liepājā un Daugavpilī.

Kara vētras to visu iznīcināja, skolas tika evakuētas uz Krieviju. Tikai 1918. gada novembrī latviešu un poļu tautu attiecībās sākās kvalitatīvi jauns laikmets. 11. novembrī neatkarību atguva Polija, bet pēc nedēļas — 18. novembrī — Rīgā tika pasludināta arī Latvijas neatkarība. Pirmie starpvalstu kontakti starp Latviju un Poliju sākās 1919. gada martā Parīzes miera konferencē, apspriežoties abu valstu delegācijām. Tā paša gada rudenī, kad Bermonta karaspēks tieši apdraudeja Rīgu, Polijas valsts vadība bez vilcināšanās deva solījumu palīdzēt Latvijai. Latvijas armija saņēma poļu tautas dāvanu — ieročus un munīciju. 22. oktobrī Polija atzina jauno Latvijas valsti *de facto*, bet decembra beigās noslēdza ar to militāru līgumu, saskaņā ar kuru 1920. gada 3. janvārī sākās kopīgs Polijas un Latvijas armiju uzbrukums Latgalē. Tas bija sekmīgs, taču par šīs Latvijas zemes daļas atbrīvošanu krita, tika ievainoti un apsaldēti simtiem poļu karavīru. Daudzi no viniem atrada pēdējo dusas vietu Latvijā — Daugavpilī, Krāslavā, Višķos un citur. Pēc Latgales atbrīvošanas Polijas karaspēks aizgāja, taču draudzība starp abu valstu bruņotajiem spēkiem palika.

Pēc brīvības ciņām Latvijas galvaspilsētā Rīgā sākās Polijas un Padomju Krievijas miera sarunas, kuras beidzās ar miera līguma parakstīšanu Melngalvju namā 1921. gadā.

Posmā starp abiem pasaules kariem Latvijai un Polijai bija kopēja 104 km gara robeža, tādēļ abu valstu savstarpējām attiecībām bija milzīga nozīme. Kopumā Latvijā darbojās ievērojams skaits poļu sabiedrisko organizāciju, starp kurām bija skolotāju, lauksaimnieku u.c. profesiju pārstāvju, reliģiskas, kultūras, sporta, jaunatnes organizācjas utt. Jau no 1919.-1920. mācību gada darbojās plašs poļu skolu tīkls, kurā ietilpa arī vairākas ģimnāzijas (Rīgā, Daugavpili un Rēzeknē). Stāvoklis sarežģījās pēc 1934. gada, kad Latvijas valdība izdeva vairākus minoritātes ierobežojošus likumus, kuri tomēr neliedza iespēju to pārstāvjem mācīties dzimtajā valodā un darboties savās kultūras organizacijās. Darbību turpināja poļu skolas, kori, teātri, biedribas.

Latvijai Polijā bija sūtniecība Varšavā, konsulāti Viļņā, Gdiņā, Katovicē, Lodzā, Ļvovā, Poznaņā un Gdaņskā, bet Polijai — Latvijā sūtniecība Rīga, konsulāti Rīga, Daugavpilī un līdz 1931. gadam arī Liepājā. Apmaiņa ar diplomātiskajiem pārstāvjem un militārajem atašejiem bija notikusi jau 1919. gadā.

Desmitiem tūkstoši Polijas laukstrādnieku 30. gados ieradās sezonas darbos Latvijas lauku saimniecībās.

Abu valstu attiecībās, kurām kopumā bija neapšaubāmi pozitīvs raksturs, tika vardarbīgi pārtrauktas 1939. gada septembrī ar Vācijas un drīz pēc tam arī ar PSRS karaspēka iebrukumu Polijā un tās neatkarības iznīcināšanu. Sekoja Latvijas un Polijas toreizējo attiecību traģiskākais — nobeiguma posms. Latvijā patvērumu meklēja un — kā neitralitāti pasludinājušā valstī — tika internēti 1563 Polijas armijas karavīri, kā arī apmēram 400 civilo bēgļu. Pēc pašu šo cilvēku liecībām — apiešanās ar viņiem bija augstākā mērā humāna. Internētos karavīrus un civilos bēgļus izvetoja vairākās nometnēs dažādās vietās Latvijā, no kurām vēlāk saskaņa ar pašu vēlēšanos nosūtīja darbos pie lauksaimniekiem. Līdz Latvijas okupācijai 1940. gada vasarā pilnīgi brīvprātīgi uz PSRS, Vāciju, Lietuvu un neitrālām valstīm (Skandināviju) izbrauca apmeram 700 cilvēku, pārējos Latvijas valsts gatavojās uzturēt līdz pat kara beigām. Tas pats attiecās uz daļu Polijas laukstrādnieku un apmēram 3000 Polijas pavalstnieku, kuri pastāvīgi dzīvoja Latvijā (pavisam Latvijā gatavojās palikt apmēram 20000 Polijas pavalstnieku). Tam visam svītru pārvilka Latvijas okupācija 1949. gadā. Augustā un septembrī uz PSRS tika deportēti gandrīz visi Latvijā internētie poļu karavīri un civilie bēgļi. Pakāpeniski tika likvidētas arī visas Latvijas poļu nacionālās biedrības, teātri, skolas. Daudzi Latvijas pavalstnieki poļi kopā ar citiem iedzīvotājem tika deportēti uz PSRS vai noslepkavoti jau Latvijā. Daudzi no poļiem kopa ar latviešiem aizgāja pagrīdē, lai cīnītos pret Latvijas okupantiem — sākumā pret PSRS, tad pret Vāciju un — pēc Otrā pasaules kara — atkal pret PSRS. Tomēr veselu pusgadsimtu Latvijas valsts nepastāvēja. Līdz ar to nepastāvēja arī poļu minoritātes dzīve tajā — nebija ne skolu, ne citu iespēju attīstīt savu kultūru. Uz pusgadsimtu bija pārtrauktas arī Polijas un Latvijas starpvalstu attiecības.

✧

Literatūra:

1. G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie. Poznań 1879.
2. J.A.HYLZEN: Inflanty w dawnych swoich i wielorakich aż do wieku naszego dziejach, Wilno 1750.
3. LVVA (Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs), fondi 673, 5561, 712, 6984, 2570, 2574, 2575, 1313, 6455 un 2733.

Autors:

Dr Ēriks Jēkabsons ir jaurs vēsturnieks, Latvijas Zinātņu Akadēmijas zinātniskais līdzstrādnieks; specializējas poļu tematikā.

Jaceks Koļbuševskis

POĻU KULTŪRA LATVIJĀ PAGĀTNE UN TAGADNE

KOPAINAS SKICES MĒĢINĀJUMS*

Stipriniecei no Rīgas
Julijai Ostrovskas kundzei in memoriam[1]

(...) Poļu kultūras vēsturei Latvijā faktiski ir 431 gads; tās sākums meklējams 1561. g., kad garā Livonijas kara (1558.-1583.) rezultātā, kurā par Livoniju cīnījās Dānija, Zviedrija, Maskava un Polija, to ieguva Polija, lai vairāk kā divsimt gadus veidotu Polijas valsts daļu, vai — pie zināmām teritoriālām izmaiņām — paliktu mazākā vai lielākā atkarība no Polijas, kas Kurzemes hercogistes gadījumā ilga līdz pat 1795. gadam.

No tā izriet, ka poļu kultūras vēsture Latvijā, precīzāk, poļu kultūras klātbūtne Latvijā jāaplūko divu modeļsistēmu robežās. Pirmā no šīm sistēmām, kas ir mūsu pētījuma galvenais objekts, skar Latvijā dzīvojošo poļu kultūru pagātnē un tagadnē. Otrā sistēma saistās ar poļu kultūras elementu integrāciju latviešu tautas kultūrā un to, kādu lomu tie spēlēja latviešu tautas kultūras veidola formēšanā. (...)

Savstarpējais šo modeļu stāvoklis vēsturiskajā attīstībā ir mainīgs, nevienāds. Poļu kultūra Livonijā, pēc Olivas miera līguma (1661) jau tikai Polijas daļā (Inflantijā), bija elitāra, augsta, intriģējoša kultūra pakāpeniski pārpoļotajām vācu — Inflantu dzimtām un funkcionēja gandrīz tikai šajā vācu — poļu aprindu lokā. Ir vērts atzīmēt, ka šo dzimtu pārpoļošanās process bija vēsturisku strīdu objekts. Pēc Gustava Manteifeļa domām šis process bija pakāpenisks un sākās no Olivas miera līguma laika, savukārt pēc M.Sviežbiņska domām, pārpoļošanās notika tikai pēc Inflantijas daļas pievienošanas Krievijai, pēc Nistades miera līguma (1721) un pēc pirmās Polijas dalīšanas.[2]

Šajā laika posmā latviešu vietējā kultūra kā tautiska kultūra attiecībā pret poļu kultūru atradās opozīcijā. Ļoti interesanti par to rakstīja Marcins Bieļskis — viņa dēla Joahima papildinātajā — Poļu Hronikā (1597), skaidro-

---

* Pārpublicējums no grāmatas *Polacy na Łotwie*, Lublin 1993, izdevējs — Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL (redakcijas saīsinājumi).

jot tautas antipātiju iemeslus — latviešu pret vāciešiem un poļiem: *«(...) jo tur vienmēr bija nebrīve liela kā arī tagad un tādēļ pret vāciešiem tauta nebija labvēlīga, jo viņi to nebrīvē turēja. Un pat kad tie mira, tad draugi tiem kapā cirvi pret vāciešiem lika un pie tam ēdienu un dzērienu un nedaudz naudas, un ar žēlabā dziedāja: "Ej nelaiķi! no šīs zemes nabadzības uz labāku dzīvi, kur vācieši pār tevi nevaldīs, bet gan tu pār vāciešiem." Nezinu gan, vai to arī mūsu poļu lokā tā dzied, bet to zinu, ja nejauši kādu malā atrod, ar lielu prieku to nosit.»*[3].

Šādā veidā Bieļskis kļuva par poļu folkloras iniciatoru Latvijā, sniedzot arī poļu literatūrā pirmo latviešu valodas piemēru, kas bija pie reizes pieraksts (*«Pabes mus kas tu es ekscan nebessis, swocic twoff waarc (...)»*)[4] Vēl zīmīgs latviešu negatīvās attieksmes piemērs pret poļiem, no laika pirms Olivas miera līguma ir — Latvijā vēl tagad kulta veidā traktētais — mīts par skaisto Turaidas Rozi. Šo motīvu jau iepriekš aprakstīja Bieļskis, kurš rakstīja, ka 1326.g. lietuviešu un krievu uzbrukuma laikā Brandenburgai *«Kāds lietuvietis pēc jaunavu klostera ieņemšanas (...) mūķeni saķēra, bet kad gribēja to izvarot, tā lūdza, lai tas tā nedara, viņa gribēja to mācīt, lai neviens dzelzs tam nekaitētu, jāva lietuvietis priecīgs to, bet, kad viņa pati lūdza, lai tas uz viņas kakla to mēģina, viņš nocirta tai galvu»*[5] Latviešu tradicijās Turaidas Roze (1601–1620) tiek uzskatīta par vēsturisku personu, tiek rādīts tās kaps, stāsts ir identisks ar to, ko aprakstīja Bieļskis, viņas traģiskā un varonīgā rīcība bija saistīta ar kādu poļu muižnieku, kurš gribēja laupīt tai godu, un kuru viņa apmānīja, apgalvojot, ka zin maģisku ziedi, kas pasargā no zobena cirtiena. Zobena cirtiena mēģinājums uz viņas kakla nesa viņai nāvi un glāba no apkaunojuma.[6]

Poļu laikā latviešu zemē parādījās renesanse (kapa piemineklis Jana Kohanovska draugam — Patricijam Nideckim Cēsīs), uzsāka grāmatu iespiešanu: pirmā grāmatnīca Rīgā radās 1588. gadā, pirmais iespieddarbs tajā bija Anzelma Boka *Carmen gratulatiorium de Sigismundi Tertii Regis Poloniae Coronatione...*[7]

Tomēr poļu kultūras ietekme uz latviešu tautas kultūru galvenokārt notika kontrreformācijas laikā un pēc Olivas miera līguma, kad tika sadalītas teritorijas starp Zviedrijas un Polijas Inflantiju. Tad no vienas puses tika pastiprināta vācu muižniecības pārpoļošanās, kas drīz vien sāka iekļauties poļu kultūrā, bet no otras puses pieauga poļu zemnieku izmitināšana latviešu etniskajās teritorijās. Viņu asimilācijas prosess izraisīja zināmu ģenētiski polisku elementu ienākšanu latviešu folklorā.[8] (...)

Šajos gadījumos mums ir darīšana ar konverģencēm, kam bija visai izteiktas, ja ne būtiskas kultūras konsekvences, bet kas tomēr nebija sistemātiskas un apzinātī programmētas kultūrradošas darbības rezultāts. Šāda darbība sākās pēc Olivas miera līguma vienlaicīgi ar kontrreformācijas pasākumu intensifikāciju. Īpaša loma šeit bija jezuītiem, kuri deva svarīgu ieguldījumu sakrālajā celtniecībā, ieviešot šajā apvidū baroku (skaistais klos-

teris Skaistkalnē, Kurzemē),[9] dibinot bibliotēkas, tulkojot reliģiskas dziesmas latgaļu valodā, arī poļu Ziemassvētku dziesmas, strādājot pie valodu vārdnīcām, un tādā veidā veicinot latviešu valodas attīstību un sagatavojot augsni tās literārajam startam.[10]

Šādu darbību veica ne tikai jezuīti, mēs zinām, ka ar bernardīņu palīdzību Viļānos notika tipiski barokāla dažu reliģisko dzīves formu teatralizācija, kam bija spēcīga iedarbība uz latviešu iedzīvotājiem.[11] Visos šajos gadījumos poļu kultūrai bija patronāla loma attiecībā pret latviešu kultūru, ierobežojot patiesībā dažas folkloras formas, no baznīcas, vai no reliģiskā viedokļa uzskatot tās par māņticību, par ko arī būtu grūti brīnīties. Viktors Vonogs, pamatojoties uz Zaļeņska monumentālo darbu *Jezuīti Polijā**, pēc tam uz Mihailu Rotu** (1721—1785), atgādina viedokli, ka vēl 18. gs. sākumā Dagdas apkaimē *«ļaudis bija stipri mežonīgi»*.[12]

Tomēr šiem latviešu un latgaļu tautas ierobežojumiem (piem. pret reliģisko koku kultu), nebija etniskas vai tautas diskriminācijas rakstura, kam vēlāk bija papildus nozīme Latgales literatūras attīstībā.[13]

Šajā laikā poļu kultūra stājās visai intensīvos sakaros ar vietējo latviešu tautas kultūru, precīzāk, ar latgaļu kultūru, turpmāk šādas patronālas attieksmes izpausmes mēs varam atrast vēl 19. gs., kad ar poļu palīdzību radās latgaļu valodas gramatika un lūgšanu grāmatas latgaļu valodā.[14] (...)

Muižniecības demokrātija neizslēdza spēcīgu sacensību — kaut vai prestižā — starp no Koronas (Polijas) atbraukušajiem kolonistiem un jau pilnīgi pārpoļotajām vietējām vācu izcelsmes dzimtām. Tādēļ šim 18. gs. vēl ļoti barokālajam Inflantijas «reģionālismam» bija savdabīgs heraldiski-ģenealoģisks raksturs. Tā faktiskais radītājs bija Jans Augusts Hilzens (1702–1767), kura darbu cienīgi turpināja Gustavs Manteifels, Jans Augusts Hilzens bija Inflantijas kastelāns un Minskas vojevoda, kā arī nozīmīga darba autors — *Inflantija savā senajā un daudzveidīgajā vēsturē un revolūcijās līdz pat mūsu gadsimtam, turienes muižniecības cienīgajos, senajos prātojumos, kā arī tiesības un brīvības, kas senāk un tagad tai kalpojušas, savāktas un poļu pasaulei dzimtajā gadsimtā sniegtas* (1750)***.

Jau pats darba nosaukums izteikti raksturo darba «reģionāli muižnieciskos» autora nolūkus.[15] Acīmredzot, tos nesaprata Juliāns Bartošēvičs, kad pārmeta autoram *«mazliet šauru provinciālo patriotismu»*.[16] Ļoti precīzi ievērojis Jūlijs Bardahs: «Ievadā J.A.Hilzens rakstīja, "ka sabiedriskajam labumam, Inflantijas tautas aizstāvībai, turienes pavalstnieku tiesību un pre-

* *Jezuici w Polsce* — red.

** Mihals Rots (Michał Rot) — red.

*** *Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach w wywodem godności i starożytności szlachty tamecznej, tudzież praw i wolności z dawna i teraz jej służących, zebrane i polskiemu światu do wiadomości w ojczystym wieku podane* — red.

rogatoru pierādīšanai un apstiprināšanai, Inflantijas inflantietis poļiem, poļu valodā summējošā aprakstā uzskatāmi skaidro." Darba mērķis — apgalvoja tā autors — pirmkārt, bija iepazīstināt ar senās izcelsmes poļu muižniecības domām un Inflantijas muižniecības tiesībām, aizstāvēt tās prestižu, sevišķi tādēļ, ka Inflantija ar Rečepospoļitu apvienojās labprātīgi, tā netika iekarota, tādēļ tā nav Koronas (Polijas Karalistes) province, kā, — J.A. Hilzens uzsvēra — "daudzkārt, lepnības pārņemti, runāja poļi."»[17] (...)

Tā pirmo reizi Hilzena norādītā Inflantijas poļu etniskās un kultūras izjūtas atšķirība, kas nekādi nemazināja nedz viņu īsteno poliskumu, nedz saikni ar dzimteni, iegāja vietējās kultūras tradicijās. Pildot svarīgu lomu autoidentifikācijā, tas kļuva arī par nozīmīgu kultūrradošu faktoru, kam dažādos vēstures brīžos bija būtiska politiska nozīme. Hronoloģiskā secībā vispirms jāmin — pēc *«lietuviešu un ukraiņu skolas»* parauga poļu romantismā veidotais — romantiskais Inflantijas reģionālisms. Tā izcilākais pārstāvis, pat iniciators bija Mihails Borhs* (1806–1881) — līdzās *Rubona*[18] izdevējam Kazimiram Buiņickim (1788—1878). Poļu romantisma konservatīvā orientācija gāja kopsolī ar mitoloģisko historismu[20], kura vispilnīgāko izpausmi sniedza Mihails Borhs* savā laikam vislabākajā dzejolī *Marcinam Kamņickim, sūtot divus vārdus par Daugavu***.[21] (...)

Turpinājumu un savdabīgu apogeju šīs poļu Inflantijas reģionālisms atrada bagātajā un daudzveidīgajā Gustava Manteifeļa (1832–1916) darbībā, kas piešķira tam jaunu dimensiju un jaunu jēgu. Savos daudzajos darbos[22] Manteifels atklājās kā vispārinflantiskās kultūras integrācijas aizstāvis, kam vajadzēja radīt šķērsli krievu invāzijai un vienlaicīgi stiprināt Inflantijas saikni ar Poliju.

Sakarā ar to, viņš eksponēja Inflantijas daudzetniskumu, lielu nozīmi pievēršot latviešu tautas kultūras apskatam, un viņa darba lielums šajā laukā izraisa to, ka viņu var saukt par poļu lettonikas iedibinātāju.[24] Tādā veidā Manteifels bija arī agrākās poļu iniciatīvas — galvenokārt jezuītu — turpinātājs, tiecoties pēc latviešu kultūras celšanas, un tā nebija nejaušība, ka viņš sevišķi augsti vērtēja Mihaila Rota***[25] darbību, vienlaicīgi atzīstot latviešu tautas folkloras vērtības. Manteifeļa kroņa darbs *Poļu Inflanti, atskatoties uz septiņsimts gadiem visā Inflantijā*** (Poznaņa, 1879), kā precīzi ievēroja Jūlijs Bardahs, bija veids kā apskatīt pagātni un tagadni *«tādas valsts tautas kategorijās, kas sastāv no dažādu zemju iedzīvotājiem, kas lieto dažādas valodas, bet, kuras saista kopīgas pagātnes un tagadnes saites»*, pie tam — piebildīsim — tajā tā saucamajā valsts tautā viņš iekļāva

---

* Mihals Borhs (Michał Borch) — red.

** *Do Marcina Kamnickiego przesyłając mu dwa słowa o Dźwinie* — red.

*** Skat. piezīme 12. lpp. — red.

**** *Inflanty Polskie, poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekową przeszłość całych Inflant* — red.

arī zemniecību, galvenokārt, protams, latviešu zemniecību. Tādēļ viņš tik daudz vērības veltīja darbiem pie latviešu folkloras, tādējādi ieejot ne tikai vietējo Inflantu vēsturē, bet arī poļu kultūras vēsturē un latviešu tautas kultūras vēsturē. Šis Inflantu reģionālisms savu dzīvīgumu — pakāpeniski vājinoties — tomēr saglabāja līdz pat I Pasaules karam. 1912. gadā Vitebskā izdotajā krājumā *No Daugavas apvidus** bija pat mēģinājums pierādīt, ka Jaunajai Polijai bijušajā Inflantijā bija savas vietējas un atšķirīgas īpašības, veidojot Vispolijas kultūras parādības integrālu sastāvdaļu, kas varbūt bija ilūzija, bet, kas nemaina faktu, ka šis apvidus devis savu ieguldījumu tās veidošanā.

Pēc šīs parādības par noturīgu tradīcijas elementu kļuva bijušās Inflantijas pieminētās etniskās un kultūras atšķirības izjūta, kas manāma kā Boļeslava Limanovska[25] izteikumos, tā arī turpmāko poļu kultūras Latvijā vērotāju pārliecībā.[26] (...)

Patronālā Baznīcas un gaišākās muižniecības kultūra veicināja latviešu tautas kultūras emancipāciju. Muižniecības kultūra ietvēra sevī poļu tradīciju elementus ar asimilētām pārpoļotām vācu-krustnešu dzimtu tradīciju vērtībām, pie tam dažu dzimtu daudzetniskais raksturs kā, piemēram, Romēru — kā poļu, tā tīri vācu — veidoja to, ka šīs kultūras īpašību tuvināšanās un vērtību maiņas process ieguva pastāvīgas parādības raksturu. Turpretim tautas kultūras līmenī un populāras sikmuižniecības kultūras līmenī tas izskatījās vēl savādāk. Sevišķi precīzu diagnozi šeit deva Vladislavs Hoffe nozīmīgajā rakstā *Par vietējo poļu mūziku.*** Viņa muzikoloģiski folkloristiskos vērojumus var droši attiecināt uz visām poļu tautas kultūras parādībām Inflantijā. Tādēļ ir vērts citēt burtiski, aizstājot jēdzienus *tautas dziesma* un *tautas melodija* ar jēdzienu *poļu tautas kultūra bijušajā poļu Inflantijā.*

«(...) 1) vecās, vietējās izcelsmes melodijas, kā pierādīja uzsāktie pētījumi, patiesībā lēnām nobāla un dzisa tautas atmiņā daudzu faktoru ietekmē un arī Polijas centra tautas dziesmu lēna, ilgstoša spiediena rezultātā, dziesmu, kas bija temperamentīgas, ritmiski krāsainākas un mūsu tautas acīs droši vien mazāk "parastas", vairāk "poliskas", it kā "īstas";

2) 19. gs. pie mums bija dzīva un tika lietota zināma tipa poļu tautas dziesma, ar dažiem neapzinātiem kaimiņu tautu iespaidotiem melodiju veidojumiem, un tieši šo tautu melodijas bija maz izplatītas. 20. gs. situācija mainījās: veco, vietējo poļu dziesmu ar neapzinātajiem svešajiem iespaidiem, tomēr pilnīgi atšķirīgu, tipisku nomainīja "importētā" no Polijas vidienes "patiesi poliska", patiešām bez norādītajiem uzslāņojumiem, turpretim krievu, baltkrīvu un latviešu tautas dziesmas ieņēma plašu vietu, jo jau tika lietotas kā poļu. Un vēl vairāk nožēlas vērts ir tas, ka poļu tekstiem sāka izmantot citu tautu melodijas, dažkārt pavisam ne tautiskas[27]». (...)

---

* *Z okolic Dźwiny* - – red.

** *O miejscowej muzyce polskiej* — red.

Mūsdienās poļu tautas kultūra Latvijā jau ir tikai vēsturisks jēdziens, kura vietā, lai novērtētu šīsdienas parādības, jāievieš poļu populārās kultūras jēdziens. Apmēram līdz 19. gs. trešdaļai poļu kultūras ģeogrāfija bijušajā Inflantijā, sevišķi Polijas Inflantijā bija savdabīga tradicionālās vecpoļu muižniecības kultūras ģeogrāfijas modeļa replika. Neveidojot speciālas iestāžu formas (izņēmums bija Baznīcu dibinātās bibliotēkas[28]), šai kultūrai bija centri muižniecības ligzdās — muižās Dagdā, Preiļos, Varakļānos un, ja izmantoja esošo iestāžu infrastruktūru (piemēram tipogrāfijas), tad griezās lielāko pilsētu centru virzienā (Rīga, Daugavpils, Vitebska, Viļņa, Varšava, pat Poznaņa), reti izmantoja pašu radītas iestāžu formas (zīmīgs izņēmums ir Buiņicka *Rubons*).

Ne tik daudz taisnības, cik intuīcijas bija K.Buiņickim, kad viņš manifestēja *Rubona* un vietējās muižniecības konservatīvismu rakstot: «nost ar svešzemju filozofijas sistēmām kā arī ar ārzemju rūpnieku teorijām».[29] Jo, kad patiešām pārsvaru guva ārzemju rūpnieku teorijas, un vienlaicīgi pēc janvāra sacelšanās mainījās poļu muižniecības dzīves Inflantijā nacionālie un politiskie apstākļi, tad arī izstājās šo tradicionālo poļu kultūras formu noriets, kam sekoja būtiskas izmaiņas kultūras dzīves struktūras ģeogrāfijā. Pirmkārt tas bija saistīts ar Rīgas un Daugavpils izaugsmi, ar rūpniecības attīstību, kam sekoja arī zināmas izmaiņas poļu sabiedrības kopienas struktūrā. Īpaši Rīgā radās poļu strādnieku šķira un poļu inteliģence. Rīga arī izteiktāk sāka pildīt visas Latvijas kultūras centra lomu. Šo izmaiņu rezultātā poļu kultūras dzīve Latvijā koncentrējās pilsētu centros — Rīgā, Jelgavā, Daugavpilī.

Jau pirms 1900. g. daudzie sabiedriskie grupējumi sāka veidot dažādas poļu organizācijas, kam sākumā bija patronāls (piem. Polijas Romas katoļu Labdarības biedrība, 1878), jeb profesionāls raksturs, kā piemēru var minēt poļu studentu korporācijas *Arkonia* (1879) un *Welecja* (1883), kuras veidojās no īsu brīdi pastāvošās Studējošo poļu savienības Rīgas Politehniskajā institūtā, sākumā amatnieciski proletārisko *Aušra* (1881), vai Amatniecības biedrību (1898), tipiski proletārisko Atlētu klubu (1891). Šīs organizācijas un biedrības ļoti drīz sāka paplašināt savas darbības apjomu un loku: *Aušra* drīz kļuva par dziedoņu klubu, lai 19. gs. beigās kļūtu par «poļu sabiedriskās un garīgās dzīves»[30] kopu. Šī darbība vainagojās ar ļoti pozitīvi orientēto Poļu biedrības *Oświata* (Izglītība, 1905.) atdzimšanu, pateicoties kurai 19. un 20. gs. mijā Rīgā radās poļu privātās skolas, kas sekmēja skaisto poļu izglītības iestāžu attīstību neatkarīgajā Latvijā. (...)

Redzot poļu «augstās» kultūras vērtības no tālienes, Inflantija arvien vairāk politiski, ekonomiski un tautiski distancējās no Polijas. Protams, elites jeb tās kandidātu tieksmes atrasties tiešajos poļu kultūras dzīves centros vai nu sekmēja dabisko emigrāciju no bijušās Inflantijas (*Casus* Edvards Sloņskis, dz. 1872), jeb izteiktu radošās darbības integrāciju, ar šiem poļu zinātnes un kultūras dzīves centriem nozīmīgu darbību. Tā nebija nejaušība, ka svarīgākais Manteifeļa darbs tika iespiests Poznaņā, bet Stefāni-

Latvijas Nacionālā bibliotēka GK 15.719

jas Uļanovskas *opus magnum — Poļu Inflantijas latvieši, īpaši Rēzeknes apriņķa Viļānu pagastā. Etnogrāfiskā aina* (1.-3.sēj.)* — 1891.-1895. gados tika publicēts Krakovas Zinātņu Akadēmijas Antropoloģijas Ziņu krājumā** (arī atsevišķā izdevumā). Jo tieši tur, spēcīgā intelektuālā vidē, ne dzimtajā pusē, no kuras tas nāca, šāda veida darbs varēja pastāvēt, rodot ieinteresētus adresātus, kas nebūt nemazina tā nozīmi latviešu folkloristikas vēsturē.

(...) 1918. g. mūs interesējošos procesos un parādībās iezīmē vissvarīgāko akcentu: ar Latvijas Valsts izveidošanās mirkli pilnīgi izmainījās poļu tautības iedzīvotāju statuss Latvijā. Neatkarīgi no sava skaitliskuma un neatkarīgi no tā, cik toreiz tas bija tiešām liels[31], pirmo reizi viņi kļuva par mazākumtautību ar visām tā konsekvencēm — politiskām, sabiedriskām un kultūras. Pirmkārt, mainījās viņu loma savstarpējo poļu-latviešu un latviešu-poļu kultūras sakaru kartē. Ja Inflantijas pagātnē poļi sekmīgi pildīja poļu kultūras parādību un vērtību transmisijas faktora lomu Latvijā (ar minētajiem ierobežojumiem), tad tagad šie sakari kļuva par piedevu oficiālajai, politiski virzītai starpvalstu kultūras apmaiņai. Šādā perspektīvā jāskata poļu profesoru Juliāna Kšižanovska un Staņislava Koļbuševska klātbūtne Latvijas Universitātē Rīgā (ar visām viņu darbības konsekvencēm), tajā pašā izcilu poļu mākslinieku uzstāšanās — kā kaut vai Evas Bandrovskas-Turskas koncerti Rīgā 1935. g., kad Latvijas prezidenta klātbūtne koncertā bija valsts varas aprobācijas izteiksme šai starptautiskajai, starpvalstu attiecību formā veidotajai kultūras apmaiņai, kura patiesībā poļu mazākumtautībai nozīmēja zināmu prestižu, bet pildīja visai mazu kultūrradošu lomu.[32] (...)

Poļu prese Latvijā, sevišķi *Nasze Życie****, attiecībā uz Latvijas poļiem operēja ar jēdzienu *Polonia*, kas laikam pirmkārt izrietēja no poliskas dabas iemesliem, bet, kas, protams, nebija viennozīmīgi pareizi. Jo statusu *Polonia* parasti piešķira emigrācijai, bet Latvijā lielāko daļu Latvijas poļu veidoja autohtoni iedzīvotāji. Plašāks migrantu loks šeit parādījās tikai starpkaru divdesmitajos gados un kļuva par tādiem pa lielākai daļai tādēļ, ka Latvijā viņus aizkavēja karš. Sezonas laukstrādnieki, jo par viņiem šeit iet runa, reti bija poļu kultūras dzīves dalībnieki Latvijā starpkaru laika posmā; ja par tādiem kļuva, tad pateicoties Latvijā dzimušo poļu aizbildniecībai (dadz rūpju viņiem veltīja piem. *Nasze Życie*). Rezultātā tas nozīmē, ka poļu kultūras aktivitātes realizēja Latvijā dzimušie poļu tautības cilvēki. (...)

Augstāko vērtību sistēmu Latvijas poļu kultūrai veidoja poļu nacionālā kultūra tās izcilākajās un svarīgākajās izpausmēs. Tādēļ, piemēram, par tik svarīgu notikumu poļu kopienas dzīvē Latvijā 1934. g. kļuva *Pana Tadeuša*

---

* *Łotysze Inflant Polskich, a w szczególności gminy wielońskiej powiatu rzeżyckiego. Obraz etnograficzny* — red.

** *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej Akademii Umiejętności w Krakowie* — red.

*** *Mūsu dzīve* — red.

simtgade, kad lielajās svinībās 15. un 16. decembrī dalībniekiem neaizmirstamu lekciju par poļu poēzijas šedevru lasīja Rīgas Poļu ģimnāzijas skolotāja Jūlija Ostrovska (1907-1991). Nebūs pārspīlēts apgalvojums, ka organizatoriskais poļu kultūras infrastruktūras brieduma līmenis Latvijā divdesmit starpkaru gados bija tiešs turienes poļu panākums, un vienlaikus iepriekšējās «pozitīviskās» ēras mantojums. Tādēļ par svarīgāko Latvijas poļu kultūras īpatnību, līdzās viņu poliskuma noturībai, jāatzīst arī augstā pašorganizācijas spēja. Tieši tas noteica, ka poļu kultūra tur nebija tikai privāta mājas kultūra, bet radīja pilnīgu, homogēnu un apzinīgu vērtību sistēmas modeli, ar kādu ārpus Polijas poļu vēsturē nesastopamies nekur. Šī modeļa demokrātiskais raksturs nosaka tā viendabīgumu. Šeit nav runa par dalījumu sīkpilsoniskajā, muižnieciskajā un zemnieciskajā. Ir, turpretim, viena kopīga poļu tautas kultūra, kas realizējas dažādās izpausmēs, reprezentējoša dažādus kultūras līmeņus — mākslinieciski augstvērtīgus, populārus un arī tautiskus.

Tā rezultātā poļu kultūra Latvijā pildīja ļoti svarīgu integrācijas lomu, jo poļu integrācija bija tās atdzīvinātāju galvenais mērķis. Zīmīga poļu kultūras īpašība Latvijā bija tā, ka tika radīta pilnīga formu sistēma arī institucionālā nozīmē. Vietas un laika trūkums liedz mums pieminēt visus piemērus, kuri šodien zināmi, kas to būtu pelnījuši. Uzsākot poļu kultūras modeļa rekonstrukcijas mēģinājumu Latvijā divdesmit starpkaru gados, norādīsim tikai uz tā galvenajām iezīmēm. Kultūra attīstījās sakarā ar spēcīgu poļu sabiedrības integrāciju, kuru panāca ar pieminēto pašorganizāciju. Poļiem Latvijā bija desmitiem dažādu veidu biedrību un organizāciju, kas apmierināja visas iespējamās prasības, izrietošas no dzīves svešā un laika gaitā arvien vairāk savā zemē. Tām bija ekonomisks, sabiedrisks, reliģisks, izglītības, kultūras, sporta raksturs, tās apvienoja vienas profesijas cilvēkus, skolu jaunatni, studējošos, strādājošos, sievietes; darbojās atbilstoši savam profilam, kā arī realizēja plašākus kultūras uzdevumus. Šo biedrību korporācija bija Latvijas Poļu Savienība, kas pacēlās pāri sabiedriskiem un politiskiem dalījumiem, dibināta 1922. g., darbība apturēta 1932. g., atjaunota 1939.-1940. Tieši šī savienība panāca to, ka poļiem bija sava reprezentācija Saeimā, un rūpējās par poļu interesēm. Savienības paspārnē, tiešā tās aizbildniecībā atradās arī cita iestāžu sistēma, kas tieši apmierināja poļu kultūras vajadzības un vēlmes. Labi attīstītais poļu skolu tīkls labvēlīgākajā laika posmā sastāvēja no 35 pamatskolām, 3 ģimnāzijām, bez tam bija daudz ārpusskolas izglītības formu. Plaši veidots klubu, namu un interešu pulciņu, kā arī sporta klubu tīkls ļāva realizēt radošas ambīcijas. Nozīmīga integrācijas loma bija poļu presei. Pat tās vēsturi daudz nezinām, šodien varam nosaukt tikai — bet vai visus? — nozīmīgāko laikrakstu nosaukumus: *Dzwon* (1924-1926), *Nasz Głos* (1931-1934), *Polak-Katolik* (1934)*.

* Atb. *Zvans*, *Mūsu balss*, *Polis-Katolis* — red.

Latvijas Nacionālā BIBLIOTĒKA
9H 15.719

Rīgā iznāca *Głos Polski* (1922—1925), *Tygodnik Polski* (1925), kas mainīja nosaukumu uz *Dwutygodnik Polski*, 1927-1930. gados parādījās kā *Tygodnik Polski Ilustrowany, Nasz Głos** (1932-1934) — kā Latvijas Poļu tautas Savienības** orgāns, *Myśl Pracy* (1934) — Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas orgāns, neskaitot īslaicīgos izdevumus: *Krawiec* (1928), *Promień* (1934)*** u.c., kalendārus un arī atsevišķus, retākus, tomēr, grāmatu izdevumus.

Sevišķu vērību pelna visnopietnākais un labākais poļu laikraksts Latvijā *Nasze Życie* (1934-1940), kuru rediģēja Jaroslavs Viļpiševskis ar ievērojamu Vladimira Ihnatoviča**** palīdzību. Viņi prata plašam lasītāju lokam adresētam laikrakstam nodrošināt labu autoru sadarbību, tādu kā Edmunda Osmančika, publicēja Inflantijas autoru Kazimiras Ilļakovičas un Edmunda Sloņska darbus, rūpējās par vietējiem talantiem, labprāt publicēja Olgas Daukštes (1904-1956)[33], vai Krāslavas dzejnieces Zofijas Rujkas dzejoļus. Laikrakstā *Nasze Życie* bija laba publicistika un tā labi fiksēja Latvijas poļu sabiedriskās, saimnieciskās, kultūras un sporta dzīves izpausmes. Pēdējais laikraksta numurs iznāca pēc PSRS ienākšanas Latvijā (4. augustā, 1940. g, Nr. 30, krājuma kopumā Nr. 293) un tajā vairs nepauda laikraksta redaktora domas un uzskatus, bet gan okupantu ar varu uzspiesto saturu. Viļpiševskis un arī Ihnatovičs savu darbību nomaksāja ar Sibīriju, no kurienes Ihnatovičs atgriezās tikai 1954. vai pat 1955.gadā. Poļu kultūras dzīves mērs Latvijā nebija tikai koru un pat simfoniskā orķestra dibināšana Karola Izarta vadībā (1937), bet, galvenokārt, interesanta un daudzveidīga teātra dzīve. No poļu amatierteātra tradīcijām, kura sākums meklējams 1887. g., veidojās teātra darbība. 1923. g. pie poļu biedrības *Oświata* (kas pastāvēja no 1905. g.), dibinājās dramatiskais pulciņš, kas ar laiku pārauga oficiālā, daļēji Latvijas Valsts subsidētā Poļu teātrī (dib. 1926. g.), kas sniedza izrādes Rīgā un citos poļu dzīves centros: Daugavpilī, Rēzeknē, Ludzā, Ilūkstē, Jelgavā, Krāslavā. Tajā viesojās aktieri no Polijas (piem. Aleksandrs Zelverovičs), repertuārā bija Aleksandra Fredro, Mihala Balucka, Jūliuša Slovacka, Staņislava Pšibiševska, Stefana Žeromska, Rostvorovska lugas — aprobežosimies ar šiem uzvārdiem.[34] [...]

No tā viennozīmīgi izriet, ka neliela, jo tikai 60 000 cilvēku, poļu sabiedrība Latvijā[35], divdesmit miera gados radīja pilnīgu kultūras dzīves infrastruktūras tīklu un veselu kultūras parādību un vērtību sistēmu, sākot ar vietējās poļu kultūras elites augstvērtīgi mākslinieciskо darbību, atbalstītu no Polijas, un beidzot ar dažādām populāras kultūras formām.[36] Zīmīga

---

* Atb. *Poļu balss, Poļu nedēļas avīze, Poļu divnedēļas avīze, Ilustrētā poļu nedēļas avīze, Mūsu balss* — red.

** Poļu Nacionālā apvienība (Polskie Zjednoczenie Narodowe) — red.

*** Atb. *Darba doma, Drēbnieks, Stars* — red.

**** Vlodzimežs Ihnatovičs (Włodzimierz Ihnatowicz) — red.

šī specifiskā kultūras modeļa īpatnība bija augstvērtīgi mākslinieciskо un populāro kultūras formu harmoniska līdzpastāvēšana un pat sadarbība, kas redzama, piem., kultūras pasākumu programmās.[37] Dažas analoģijas, kas rodas arī labi attīstītiem Polijas reģioniem, piem., Podhales, šeit ir tikai daļējas. Svarīgākā atšķirība balstās, pirmkārt, uz to, ka poļu kultūras dzīvē Latvijā mums ir darīšana ar lieliski veidotu iestāžu infrastruktūru, kas garantēja kultūrradošās darbības nepārtrauktību un kultūras prasību apmierinājumu. Tas pieņem pat tādu formu, ka kādu organizāciju likvidēšana režīma vai citu apstākļu dēļ noved pie tūlītējas citu radīšanas, kas ieņem to vietu un turpina to darbību. Latvijas Poļu Savienības tiesiska likvidēšana 1932. g. radīja Latvijas Poļu biedrību, kam bija tas pats personālais sastāvs, un kas realizēja tos pašus uzdevumus, no sava priekšgājēja tā atšķirās tikai ar to, ka tika veiktas ideoloģiskas izmaiņas statūtos atbilstoši Ulmaņa varas prasībām. (...)

Ievērojot, ka poļu garīdzniecības kultūrradošai darbībai 1918.-1940. gados pretstatā iepriekšējo 18. un 19. gs. tradīcijām bija visai ierobežots raksturs, tomēr jāatceras, ka poļu garīdzniecība Latvijā iekļāvās Latvijas valsts baznīcas organizatoriskās struktūras ietvaros. Pat šo rindu autora bērnībā pieredzētās Latvijas baznīcas augstās hierarhijas pārstāvju izteiktās simpātijas Polijai un poļiem, nemainīja faktu, ka poļu garīdznieki pakļāvās šai Latvijas hierarhijai un tiem vajadzēja realizēt tās uzdevumus un programmas. Un laikam tieši šis fakts vislielākā mērā izšķīra faktisko poļu garīdzniecības nepiedalīšanos Latvijas poļu dzīves kopējā veidolā. Tās aktivitāte aprobežojās vienīgi ar piedalīšanos reliģisko un pararеliģisko biedrību un savienību, Sv. Franciska Trešā Ordeņa Rožukroņa brālību, kā arī Polijas Katoļu Jaunatnes savienības darbā, kas samērā izteikti konkurēja ar citām jaunatnes biedrībām. (...)

Visa šī smalkā poļu kultūras dzīves infrastruktūra un visi sasniegumi tika pakļauti ātrai destrukcijai pēc 1940. g. 21. jūlija sistemātiski veiktās postošās darbības rezultātā, kad pēc viltotām un zem šauteņu stobriem notikušām «vēlēšanām» proklamēja Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai.

Vēl īsajā laika posmā starp 1939. g. septembri un 1940. g. vasaru Latvijas poļi prata ņemt labvēlīgā aizbildniecībā daudzos poļus, kurus pēc 1939. g. neuzbrukšanas pakta parakstīšanas starp Latviju un Vāciju internēja Latvijas varas iestādes. Plašs apjoms un sekmīgi rezultāti bija toreiz organizētajai poļu virsnieku pārsūtīšanas akcijai uz Zviedriju (tajā ņēma dalību arī šo rindu autora tēvs Staņislavs Kolbuševskis), bet padomju agresija to pārtrauca, internēti poļi tika izsūtīti uz PSRS. Aresti un izsūtījumi uz Sibīriju toreiz aptvēra poļu kultūras darbiniekus un poļu inteliģenci ar Latvijas pavalstniecību. Daudzi no izsūtītajiem nekad vairs neatgriezās mājās kā Sibīrijā mirušais poļu izglītības darbinieks Ēriks Talats-Kiepšs*, bet citi, kā Vladimirs

* Ēriks Talats-Kielpšs (Eryk Tałat-Kiełpsz) — red.

Ihnatovičs*, bija spiesti atbrīvošanu gaidīt 15 gadus un tikai dzīves pēdējās dienas atkal pavadīt Latvijā. Padomju vara nekavējoties slēdza visas poļu iestādes, sadedzināja grāmatu krājumus (Daugavpilī) un atļāva iznākt vienam *Nasze Życie* numuram, lai arī poliski publicētu dekrētus un lēmumus par tā saucamo labprātīgo Latvijas pievienošanos Padomju Savienībai. Nākošo iznīcības vilni šajā poļu dzīvē atnesa vāciešu ienākšana Latvijā 1941. g. Tomēr tobrīd atkal lika sevi manīt poļu pašorganizācijas spējas: daudzveidīgā poļu pretošanās kustība (Armia Krajowa) jāvērtē kā viens no nozīmīgākiem poļu kultūras radošās darbības augļiem, jo lielais Latvijas poļu patriotisms izrietēja tieši no šīs divdesmitgades skolas un tradīcijām.

Kārtējais arestu un Sibīrijas deportāciju vilnis Latvijā sekoja pēc Sarkanās Armijas palikšanas 1944. g. Pēc kara Latvijā netika izvestas tā saucamās repatriācijas akcijas, kā rezultātā no šīs PSRS daļas izdevās izbraukt tikai nedaudziem poļiem ar Polijas pavalstniecību. Pirmskara Latvijas pavalstnieki tagad kļuva par lielās PSRS tautu saimes daļu, kas atkal bieži vien izraisīja viņu uzturēšanos Sibīrijā.

Polū kopības dzīve un tā rezultātā arī poļu kultūras dzīve Latvijas PSR tika pilnīgi attīrita no valsts iestāžu formām un novesta līdz arhetipiskām kā arī privāti-konspirativām ģimenes un sabiedriskās dzīves formām (nelegālu poļu valodas un literatūras mācīšanu veica Jūlija Ostrovska. pie viņas notika arī poļu tikšanās). Cik zinu, viena (bet vai tikai viena pēc 1945. g.?) Sv. mise (dievkalpojums — B.S.) poļu valodā (spredikis un reliģiskās dziesmas), tā saucamajā poļu baznīcā Rīgā ilgus gadus bija vienīgā ārējā Latvijas poļu esamības manifestācija. Rīgas Katoļu Garīgais Seminārs izglītoja — arī Lietuvas vajadzībām — mācītājus, kas bija sagatavoti dievkalpojuma noturēšanai poļu valodā, un tā bija vienīgā poliskās izglītības forma, pie tam ierobežota no varas iestāžu puses. Ierobežotie kontakti ar Poliju radīja grāmatu trūkumu, kas tikai reizēm ienāca no Polijas nelegāli un mazā eksemplāru skaitā.

Toties izteikta tajā laikā bija Latvijas PSR un Polijas kultūras sakaru aktivizācija, kas izpaudās poļu literatūras tulkojumu skaita pieaugumā latviešu valodā (Jāzepa Osmaņa konģeniālais *Pana Tadeuša* tulkojums).

Kārtējais pagrieziena punkts poļu dzīves un kultūras vēsturē Latvijā bija — latviešu neatkarības centienu realizācijas brīdī — 1990. g. janvārī nodibinātā Latvijas Poļu Savienība, kas veidojās no nedaudz agrāk radītās Latvijas poļu kultūras biedrības un rašanās brīdī apvienoja 3000 poļu. Pirmos desmit mēnešus dinamiski strādājošo Latvijas Poļu Savienību līdz pat savai traģiskajai nāvei (1990. g. 28. oktobrī Itālijā, Gaetā), vadīja Ita Kozakēviča. Viņas vadībā Latvijas Poļu Savienība atguva ne tikai savu nosaukumu, bet arī labās pašorganizācijas tradīcijas, lai drīz vien raditu jaunus tās lokus. (...)

* Vlodzimežs Ihnatovičs (Włodzimierz Ihnatowicz) — red.

Piezīmes:

1. Jūlija Ostrovska (10.05.1907.–17.10.1991.), beigusi Emīlijas Lihtarovičas poļu skolu Rīgā un poļu filoloģijas studijas Batorija Universitātē Viļņā, strādāja kā poļu valodas skolotāja Rīgā un poļu izglītības sistēmas organizētāja Latvijā. No 1935.-1940.g. pasniedza Rīgas Valsts poļu ģimnāzijā, no 1940.-1942.g. Divpadsmitgadīgajā vidusskolā, no1945.-1949.g. pasniedza Rīgas pilsētas Poļu vidusskolā (līdz pat skolas slēgšanai padomju varas laikā). No 1942.g. līdzīgi kā vācu okupācijas laikā, sniedza nelegālas poļu valodas stundas, dodot polisku izglītību daudziem, kuri vēl tagad ir par to pateicīgi. Viņa bija klusas un pieticīgas dabas cilvēks ar milzīgiem nopelniem poļu kultūras dzīves izveidē Latvijā.. K.KRULAK: Siłaczka z Rygi. // *Głos Nauczycielski* 1990, nr 22 i 23.
2. J.BARDACH: Piśmiennictwo polskie w Inflantach. // *Dzieje Lubelszczyzny*, t.6, Warszawa 1991, s. 247-270, tu s. 250.
3. M.BIELSKI: Kronika Polska. t. 2, Sanok 1856, s. 1129.
4. Turpat.
5. Turpat, t. 1, s. 371.
6. Atbrīvotu no antipoliskas nokrāsas šo motīvu savā daiļradē izmantoja izcilākais latviešu dzejnieks Jānis Rainis, padarot Turaidas Rozi par tautas varoni.
7. G.MANTEUFFEL: Cywilizacja, literatura i sztuka w dawnej kolonii zachodniej nad Bałtykiem. Kraków 1897, s. 60.
8. S.KOLBUSZEWSKI: Polonica łotewskie. // *Acta Baltico-Slavica*. t. XII, 1979, s. 115.
9. S.F.KOLBUSZEWSKI: Notatki na marginesie studiów nad historią Kościoła katolickiego w Polsce. — 1. Biblioteki klasztorne w Inflantach Polskich. 2. Rezydencja jezuitów w Mitawie i Schonbergu. 3. Rola zakonów w Inflantach Polskich w utrzymaniu języka łotewskiego // *Roczniki Humanistyczne*. 1973, t. 21, s. 261-264; O.SPARITIS: Ieskats Skaistkalnes baznīcas un klostera vēsturē. // *Katōļu Dzeive* 1989, Nr 3, 26-28 lpp.; M.LIDAKS: Skaistkalne gadsimtu spoguli. // Turpat, 31-35 lpp.
10. S.F.KOLBUSZEWSKI: Jana Karigera słownik polsko-łotewski na tle leksykografii b. Inflant Polskich. Studium z historii języka łotewskiego i dziejów kultury b. Inflant Polskich. Poznań 1977; S.DOBRYCKI: Ekspansja kolędy. // *Tęcza* 1929, nr 1; S.F.KOLBUSZEWSKI: Jan Łukaszewicz SJ. // Polski Słownik biograficzny, Warszawa 1973, t. 17, z. 85, s. 540-541.
11. S.ULANOWSKA: Łotysze Inflant Polskich, a w szczególności z gminy wielońskiej powiatu rzeżyckiego. Obraz etnograficzny. Kraków 1891, s. 70; S.F.KOLBUSZEWSKI: Kurika. // *Literatura Ludowa* 1896, nr 4-6, s. 119.
12. V.VONOGS: Z dziejów badań folklorystycznych w Latgalii. // *Literatura Ludowa* 1986, nr 4-6, s. 127.
13. M.BUKSS: Latgaļu literaturas vēsture. München 1957.
14. T.KOSSOWSKI: Mōcibas uz žadnas Nedelas. Riga 1852; T.KOSSOWSKI: Gramatyka inflancko-polska. Ryga 1853; K.NAPIERSKI: Lettische Literatur. Mitawa 1831.
15. (J.) BARDACH: *op.cit.*, s. 252-253.
16. Turpat, s. 254.
17. Turpat, s. 252.
18. Acīmredzami visu šo problēmu mēs tveram savādāk nekā šeit daudzkārt citētais Bardahs. Skat. J.KOLBUSZEWSKI: Polacy na Łotwie. Historia i współczesność. Zarys problematyki (// Polacy w ZSRR, Instytut Badań Polonijnych UJ, 1991. g. Krakovas konferences materiāli). Par «*Rubon*»: skat. (J.) BARDACH: *op.cit.*, s. 252-258; M. INGLOT: Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832-1851. Warszawa 1966, s. 68-107; S.HERBST: «*Rubon*», *pismo poświęcone pożytecznej rozrywce 1842-1849.* // Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej. Warszawa 1972, s. 305-311.

19. (J.) BARDACH: *op.cit.*, s. 257.
20. A.PLATER: O grobach w Inflantach. Ryga 1848.
21. Pēc P.HERTZ: Zbiór poetów polskich XIX w. — Księga druga. Warszawa 1961, s. 274 (pirmizdevums Wilno 1834).
22. Plašāku Q. Menteifeļa darbu raksturojumu sniedzu rakstā Na styku kultury (*Przegląd Powszechny* 1988, nr 7-8, s. 200-206).
23. A.CHODŹKO: Le chants historiques d'Ukraine et les chansons populaire des Latyches des bords de la Dvina occidentale. Paris 1879.
24. Q.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie... Poznań 1879, s. 75.
25. Limanovska izteicienu, ka viņš sevi uzskata par "apzinātu inflantieti", J.BARDACHS (*op.cit.*, s. 264-266) interpretē kā pareizu "tā saucamajiem iezemiešiem, kas saikni ar dzimteni uzskatīja par primāru, savienojot to ar senās Rečepospoļitas pavalstnieku augstāko patriotismu, kuru apzīmēja kā polisku." Tomēr, šķiet, ka Limanovskis, nozīmīgā raksta *Stan polskiej narodowości w Inflantach* (*Przegląd Rzeczy Polskich* 1860) autors, kurā ieņēma šo "vietējā patriota" poziciju, kas tā izbrīnīja Bartošēviču, šeit pauda Inflantijas reģionālismam raksturīgo viedokli.
26. Materiały krajoznawczo-historyczne. Daugavpils 1938; O.DAUKSZTA: Inflanty. // *Nasze Życie* 1935, nr 14, s. 15.
27. W.HOFFE: O miejscowej muzyce polskiej. // *Nasze Życie* 1935, nr 22, s. 19. autora pasv..
28. S.F.KOLBUSZEWSKI: Notatki na marginesie studiów; H.RIETZ: Z dziejów życia umysłowego Rygi w okresie Oświecenia. Toruń 1977; S.KOLBUSZEWSKI: Latviešu un poļu literārie sakari un ideologiskas paralēles abu tautu dzejā. // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 1939, nr 5-6, s. 574-580.
29. C.JANKOWSKI: Na marginesie literatury. Szkice i wrażenia. Kraków 1906, s. 205-271, zwłaszcza s.235-241.
30. W.GOSTOMISKI: Treść i zakres pojęcia pracy. Ryga 1890. Szczegóły tu podawane zawdzięczam głównie pracom M.Kloc, K.Frąckowiak, L.Pawłowicza.
31. Skaitlisko datu pārskats sniegts grāmatā *Polacy na Łotwie.* Jāatcerās arī par J.Bardaha šaubām par Maļiševska doto skaitļu pareizību. (J.) BARDACH: *op.cit.*, s. 248-249.
32. Par Evas Bandrovskas-Turskas viesizrādēm: skat. *Nasze Życie* 1934, nr 1, s. 4; skat. arī *Bibliografiskās ziņas par Poliju. Bibliogrāfija no 1918. līdz 1938. gadam.* Rīga 1939; J.OSMANIS: Ādams Mickevičs Latvijā. // *Karogs* 1974, Nr. 1, 151-158. lpp.; R.ŁUGIŃSKA: Literatura polska na Łotwie. // *Życie Literackie* 1971, nr 50. S.KOLBUSZEWSKI: Miscellanea polsko-łotewskie. // *Literatura Ludowa* 1986, nr 4-6, s. 151-165.
33. Daudz ziņu sniedz L.PAWŁOWICZ: Życie, praca i walka Polaków na Łotwie. Wspomnienia uczestnika Ruchu Oporu przeciwko najeźdźcy hitlerowskiemu w dawnych Inflantach Polskich, Warszawa 1960 – rokraksts autora rīcībā –, cz. 1, s. 224-226. Skat. arī K.A.JAWORSKI: *(s.t.)* // *Kamena* 1966, nr 17, s. 8.
34. Pēc M.KLOC: Z dziejów Teatru Polskiego w Rydze. // *Polacy na Łotwie.* Lublin 1993.
35. (J.) BARDACH: *op.cit.*, s. 249.
36. Zīmīgs pierādījums tam ir augstvērtīgi mākslinieciskas un populāras literatūras līdzpastāvēšana laiktakstā *Nasze Życie.*
37. Tas manāms kultūras pasākumu programmās; Šopēna skaņdarbi un Mickēviča dzeja savienojumā ar populārām un tautas dziesmām.

Tulkoja Brigita Siliņa

Jānis Stradiņš, Marija Šimanska

POĻU IEGULDĪJUMS KULTŪRAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ

Lai runātu par poļu ieguldījumu kultūras attīstībā Latvijas Republikas teritorijā un poļu-latviešu savstarpējiem sakariem, nepieciešams īsumā attēlot svarīgākos vēsturiskos mirkļus šaja zemē. Inflantija jeb Livonijas vaivadija, t.i., Igaunija un Latgale, 1562. gadā, pamatojoties uz vienošanos starp Krustnešu ordeņa mestru Gothardu Ketleru un Polijas karali Sigismundu II Augustu, pārgāja tiešā Polijas valsts pakļautībā, bet Kurzemē un Zemgalē tika izveidota no Polijas atkarīga hercogiste.

Tajā paša laikā ciņā par Inflantu iesaistījas blakus esošās valstis — Maskava, Zviedrija un Dānija, kuras piedalījās karā par Baltijas jūras dominiju, katra cenšoties iegūt sev kādu šo zemju daļu. Jau 1557. gada Ivans Bargais iekaroja veselu rindu pilu — cietokšņu, un tikai pēc hetmaņa Jana Karola Hodkeviča uzvaras pie Kirholmas (tag. Salaspils) tika parakstīts pamiers. Tā rezultātā Igaunijas dienvidu daļa, Vidzeme un Latgale palika Polijas pakļautībā. Vidzeme piederēja Polijas valstij līdz 1629. gadam, t.i., vairāk nekā 60 gadus, bet Latgale ievērojami ilgāk — līdz 1772. gadam, t.i., 210 gadus. Kurzemes hercogiste pastāvēja līdz 1795. gadam.

Latvijas lielākās vēsturnieku daļas interpretācijā poļu valdīšanas periods, salīdzinot ar zviedru valdīšanas laiku, no kultūras attīstības viedokļa tiek vērtēts negatīvi, īpaši attiecībā uz Vidzemi. Attiecībā uz Latgali — kā no pamatiedzīvotāju, tā arī no Polijas puses — kultūras attīstības atspoguļojums šajā Latvijas daļā līdz šim diemžēl bijis ļoti virspusējs.

Kas ir palicis mantojumā no poļu valdīšanas laika ziemeļu Inflantijā? No dokumentiem, kuri izgaismoti līdz šim laikam, neapšaubāmi jāatzīmē karaļa Stefana Batorija pavēle ieviest Gregora kalendāru — rezultātā Rigā izcēlās tā sauktie Kalendāra nemieri. 1582. gadā karalis Batorijs piešķira Rigai privilēģiju, kurā paziņoja, ka zemnieki, kas aizbēguši no saviem saimniekiem, var palikt brīvībā, ja tiem izdodas nodzīvot Rigā vai tās apkārtnē vairāk nekā divus gadus. Pateicoties šai privilēģijai, pamatiedzīvotājiem tika pavērts ceļš uz amatniecību un tirdzniecību, kā arī veicināta latviešu apmešanas Rigā.

Polijas valdība nostiprināja Rigā jezuitu pozīcijas, kuru rīcībā tika nodota Sv. Jēkaba un Marijas Magdalēnas baznīca, kā arī klosteris. Kalendāra nemieru laika Sv. Jēkaba baznīcu izdemolēja, bet jezuītus padzina no Rigas. Pilsētā viņi atgriezās tikai 1590. gadā. Pirmais katķisms latviešu valodā tika

izdots Viļņā 1589. gadā. Tajā laikā četras amatnieku brālības atgriezās Katoļu Baznīcas paspārnē. Stefans Batorijs piešķīra amatniekiem privilēģijas, uz kurām pamatojoties brālības biedri izņēmuma kārtā ieguva tiesības nodarboties ar amatu. Tik daudz par dokumentos atspoguļoto poļu valdīšanas laika mantojumu Rīgā un Vidzemē.

No tiem laikiem saglabājusies leģenda par kādu neveiksmīgu poļū zaldātu, sauktu Jakubovskis, un viņa lakstošanos ap latviešu meiteni. Izmantojot šo leģendu, slavenais latviešu dzejnieks Jānis Rainis ir uzrakstījis brīnišķīgu drāmu *Mīla stiprāka par nāvi* (1925). Turaidā, Siguldas tuvuma, atrodas leģendas varones — Turaidas Rozes — kaps, kā arī muzejs, ko bieži apmeklē individuālie tūristi. Pana Jakubovska tēls šajā darbā simpātijas ne izraisa, drīzāk gan liecina par tālaika poļu zaldāta zemo intelektuālo līmeni.

Neatkarīgās Latvijas ģerboņi (no 1918. līdz 1940. g. un no 1990. g.) ieķļauti daži Inflantijas gubernatora Jana Karola Hodkieviča ģerboņa elementi.

Lielāku ieguldījumi poļu valdīšana ir atstājusi t.s. Polijas Inflantijā. Pēc Livonijas kara šeit, izpostītā zemē, apmetās uz dzīvi daudzas magnātu dzimtas, kuras ietekmēja reģiona saimniecisko un kultūras attīstību.

Pie tālaika liecībām, kas ir saglabājušās līdz mūsdienām, pieder daudzas baznīcas un pilis, lai gan vairums no tām vēlākās karadarbības un nolaidības rezultātā — īpaši pēdējā pusgadsimta laikā — tika pakļautas iznīcībai. Pie visievērojamākajiem kultūras piemineķļeiem pieder Aglonas bazilika ar brīnišķīgu veidolu un Krāslavas baznīca, kurā atrodas sv. Donāta kaps. Pirmie norādījumi par tautu, kura apdzīvo šīs zemes, tās paražām un ticējumiem atrodami to jezuītu hronikās un piezīmēs, kuri dibināja šeit skolas un lasīja spredikus vietējo iedzīvotāju valodā. Jezīts Jans Karigers (1664-1729) sastādīja vārdnīcu *Lexicon Lothavicum*. Vēl pirms tam, 1683. gadā, tika izdota poļu-latīņu-latviešu vārdnīca *Dictionarium Polono-Latina-Lethovianum*, ko sastādījis J.Elgers. Jans Augusts Hilzens sarakstīja darbu *Inflantija — senā un daudzveidīgā vēsture līdz pat mūsu laikmetam* (1750).

Šajā periodā parādījās arī šī reģiona iedzīvotāju pirmie zinātniskie darbi. 19. gs. sākumā Rīgā darbojās un kļuva slavens Dāvids Grindelis (1776-1836), Kurzemes guberņā — Teodors Grothuss (1785-1822), bet Latgalē šai personību kategorijai piederēja Jans (Mihals) Borhs (1753-1811). Borhs bija zinātnieks, dzejnieks un kolekcionārs. Ievērojams viņa zinātniskās darbības sasniegums bija teorētisks uzskatu vispārinājums par ģeoķīmijas procesiem, kas noris zemes garozā. Viņš bija jaunas ģeoķīmijas nozares — ģeo-bioķīmijas — pamatlicējs, jo atklāja augus — noteiktu minerālu iegulu norādītājus. Bez zinātniskajiem darbiem un literārajiem sacerējumiem Borhs atstājis mantojumā arī pili Varakļānos, kas celta pēc arhitekta V. Marcoti projekta, brīnišķīgu parku, bagātu minerālu kolekciju, kā arī bibliotēku, kura diemžēl tika izsaimniekota. Arī Varšavā pie Mjodovas ir saglabājusies Borhu pils, kurā pašreiz atrodas Polijas Primasa rezidence. Par atzinību Borha zinātniskajiem sasniegumiem 1978. gadā piešķirts nosaukums

Bicarinatina borchi jaunai pleckājaiņu dzimtai, kuru 274,5 m dziļumā Līvānu pilsētas apkārtnē atklāja latviešu ģeologs paleontologs V.Grāvītis[1].

Tajā paša laikā Viļņā astronomiskos pētījumus veica zinātnieks ar pasaules slavu — Marcins Počobuts-Odļanickis (1728-1810), kurš iekārtoja Viļņā observatoriju ar vismūsdienīgāko tehnisko bruņojumu un mērinstrumentiem, atvestiem no Anglijas. Ir dati, kas liecina par to, ka Počobuts apmeklēja Inflantiju, noteica Krāslavas pilsētas robežas un no Plāteriem, konkrēti Elžbetas Puzinas, saņēma līdzekļus instrumentu iegādei observatorijas vajadzībām. Pēdējos divus gadus Počobuts pavadīja jezuītu kolēģijā Dinaburgā, kur mira un tika apglabāts[2].

Inflantijas vēsturi pētīja un aprakstīja barons Gustavs Manteifels (1832-1916), kurš dzims Dricēnu muižā Rēzeknes tuvumā. No viņa vēsturiskajiem darbiem jāstzīmē *Polijas Inflantija — ar vispārēju apskatu par visas Inflantijas settiņus gadsimtus ilgo pagātni* (Poznaņa, 1879) un *Rīgas Doms un tā interesantākie pieminiekli* (Krakova, 1904). G.Manteifels bija zinātkārs Inflantijas vēstures pētnieks un latviešu kultūras pazinējs. Viņa, kā arī grāfienes Celīnas Plāteres ieguldījumus papildina izdotais apjomīgais Latgales tautas dziesmu krājums.

Latvijas tautas daiļradē košās krāsas parādījās starp citu, pateicotes sakariem ar Poliju. Alsungā, kuras īpašnieks apprecējās ar polieti, pirmo reizi tika veidoti koši tērpi, kuros izmantoja spilgti sarkanu, spilgti zaļu un spilgti zilu krāsu.

Šajā laikā folkloras pētījumiem Inflantija nodarbojās arī Stefānija Uļanovska, grāmatas *Polijas Inflantijas latvieši* (1891-1892) autore. Šajā grāmatā ir sakopotas 329 tautasdziesmas un 75 pasakas; autore sniedz to tekstus poļu un oriģinālvalodā; materiāli savākti Viļānu pilsētas apkārtnē. Vladislavs Veriho (1868-1916) publicēja *Latviešu teikas* poļu tulkojumā. Teikas viņš savāca Ludzas pilsētas apkārtnē.

Izabella Plātere no Borhiem, pēc izcelsmes inflantiete, bija pirmā redaktore Polijā, kura rediģēja žurnālu bērniem, kas tika izdots ar nosaukumu *Bērnu draugs. Nedēļas žurnāls* (Varšava, 1789-1793).

Visdziļākos un visskrupulozākos Latgales vēstures pētījums (par laikposmu no 1646. g.) veica Boļeslavs Brežgo (1887-1957), dzimis Dricēnos, studējis Maskavas Arheoloģijas institūtā. Viņš apbalvots ar zelta medaļu un godināts ar izglītota arheologa, izglītota arheogrāfa un izglītota lietišķās mākslas vēsturnieka tituliem. No 1925. gada strādājis Latvijā. Savu pētījumu rezultatus Brežgo publicējis no 1910. gada polu, franču, krievu, latgaļu valodā Maskavā, Varšavā, Rīgā, Viļņā un citās pilsētās. Latviešu vēsturnieks H.Strods nosaucis Brežgo, ar kuru viņš strādāja kopā ilgus gadus Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā, par «īstenu zinātnes bruņinieku», jo Brežgo tik tiešām bija sevišķi zinātkārs materiālu savācējs un vienlaicīgi attēloja un aprakstīja tos tik objektīvi, ka viņam — starp citu, pat atkārtoti — tas tika pārmests boļševiku ideoloģijas valdīšanas laikā[3].

Līdz ar Rīgas Politehniskā institūta nodibināšanu poļu jaunatne sāka braukt uz šejieni studēt un pēc institūta beigšanas palika uz ilgāku laiku Latvijā, piedalotes zinātniskajā darbā un lasot lekcijas. No J.Ruževiča un I.Grosvalda publikācijas izriet, ka 25-30 procenti studentu šajā laikā bija poļu izcelsmes. Darbojās arī polu studentu organizācijas: *Arkonia* (dibināta 1879. g.), *Welecja* (1880), *Wilia* (1908), *Ogniwo* (1909) un Poļu studentu pulciņš (1916)[4]. Rīgas Politehniskajā institūtā strādāja arī tādi poļu lektori, kuri bija beiguši citas augstskolas; viņu bija apmēram 10, bet lielākā daļa no viņiem stradāja šeit tikai līdz 1918. g. — līdz Latvijas Universitātes dibināšanai. Latvijas Universitātē strādāja Varšavā dzimušais Mečislavs Centneršvērs (1874-1944), kurš atgriezās Varšavā tikai 1930. g. (viņš Latvijas Universitātē pasniedza fizikālo ķīmiju). M.Centneršvērs Rīgā uzsāka pētījums par metālu koroziju, kuri pēc Otrā pasaules kara izvērsās par vienu no pētījumu pamatvirzieniem neorganiskās ķīmijas nozarē Latvijā. Viņa redakcijā izdotā neorganiskās ķīmijas rokasgrāmata studējošajai jaunatnei kalpoja ilgus gadus. Profesors M.Centneršvērs bija Latvijas Univesitātes Goda doktors[5].

Vairākus gadus (no 1930. līdz 1934. g.) Rīgā pasniedza profesors Juliāns Kšižanovskis (1892-1976), literatūras un folkloras vēsturnieks, vēlāk — Varšavas Universitātes profesors, Polijas Zinību akadēmijas (1933) un Polijas Zinātņu akadēmijas (1952) loceklis. Pēc profesora Kšižanovska atgriešanās Varšavā lekcijas par slāvu literatūru Latvijas Universitātē lasīja profesors Staņislavs Koļbuševskis (1901-1965), kurš Rīgu atstaja pēc Otrā pasaules kara izcelšanās. Profesors Koļbuševskis ir grāmatas *Latvijas kultūra galvenajos vilcienos* autors (1937). Lietu ieguldījumu latviešu literatūras popularizēšanā Polijā devuši viņa dēli, kuri, tāpat kā profesors, ir daudzu rakstu par latviešu folkloru autori un latviešu daiļliteratūras tulkotāji, arī dažu Raiņa darbu tulkotāji. Zinātniski literārāja mēnešrakstā *Tautas Literatūra* (1986, Nr. 4/6, tiek izdots reizi divis mēnešos) Jaceka Koļbuševska darbā izklāstits bagātīgs materiāls par latviešu folkloru, dainu teksti, kā arī publicēti latviešu zinātnieku raksti Ježija Litviņuka, Staņislava Francišeka Koļbuševska (1933-1986) un Jaceka Koļbuševska tulkojumā. Koļbuševsku ģimeni, tēvu, bet vēlāk arī dēlus, saistija draudzīgas attiecības ar pazīstamo latviešu dzejnieku Jāzepu Osmani, daudzu poļu poēzijas darbu tulkotaju (J.Kohanovskis, A.Mickevičs, J.Bžehva, J.Tuvims, M.Konopņicka u.c.).

Latvijas Universitātē ilgaku laiku literatūras vēsturi pasniedza Viļņas Universitātes absolvents Sigismunds Ignatovičs, ražīgs autors un tulkotājs.

Latvijā dzīvojošo poļu ieguldījums latviešu kultūras attīstībā laikposmā pēc Pirmā pasaules kara vēl nav sagaidījis vispusīgu apstrādi. Taču jāatzīmē, ka daudzās zinātnes un mākslas nozarēs poļu izcelsmes zinātnieki un mākslinieki ir atstājuši paliekošas vērtības. Šejt jāmin profesors Latvijas Universitātes Goda doktors Valdemārs (Vlodzimežs) Fišers (1881-1934), kurš pēc profesora Valdena izbraukšanas uz Vāciju pasniedza analītisko un organisko ķīmiju.

Viņam esam pateicīgi par tik ražīgu dikarbonilsavienojumu pētīšanas uzsākšanu, kuru tālāk attīstījis profesors Gustavs Vanags (1891-1965). Profesors Fišers vairākkārtīgi braucis uz Poznaņu lasīt lekcijas Universitātē, taču, neraugoties uz piedāvājumiem strādāt savas zemes universitātēs, palika uzticīgs Rīgai[6].

Latvijas Mākslas akadēmijā strādāja tēlnieks un arhitekts Konstantins Ročevskis (1875-1935). Viņš atveidojis P.Valdenu un J.Raini bronzā, V.Purviti, K.Baronu un J.Vītolu marmorā, kā arī ir Jurjānu Andreja kapa pieminekļa (1931) autors. Viņš bija slavenu latviešu tēlnieku (K.Jansona, K.Zemdegas, A.Briedes, J.Brieža u.c.) skolotājs.

Daudzi Rīgas Politehniskā institūta absolventi ietekmēja arī dažādu zinātnes nozaru attīstību Polijā. Tā, piemēram, fiziķis un ķīmiķis Jans Zavidzkis (1866-1928), profesoru P.Valdena un K.A.Bišofa asistents, Polijā attīstīja ķīmiskās kinētikas pētījums, bija Polijas Ķīmiķu biedrības, žurnāla *Ķīmijas Hronika* dibinātājs, daudzu rakstu par ķīmijas vēsturi autors. Viņš ir sarakstījis arī Rīgas Politehniskā institūta Ķīmijas fakultātes vēsturi (*Polijas Ķīmiķis*, 1901, Nr. 4, 81. lpp.).

Rīgā studēja arī Ignācijs Moscickis (1867-1946), ķīmiķis tehnologs, Ļvovas Universitātes profesors, no 1926. līdz 1939. g. — Polijas Prezidents.

Ar Latviju bija saistīts arī Staņislavs Vojcehovskis (1869-1953), Polijas Prezidents (1922-1926), kurš bija beidzis ģimnāziju Mītavā (Jelgavā).

Rīgas Politehniskā institūta absolvents Aleksandrs Lutze-Birks (1878-1974), lauksamniecības mehanizācijas nozares speciālists, pasniedza Ļvovas Politehniskajā universitātē un Varšavas Lauksaimniecības augstākā skolā, bet no 1920. gada līdz 1923. gadam dzīvoja un strādāja Rīgā kā Polijas konsuls. Juzefs Mikulovskis-Pomorskis (1868-1935) bija Varšavas Lauksaimniecības augstākās skolas profesors. Par citiem, šeit neminētajiem Rīgas Politehniskā institūta absolventiem, kuri vēlāk strādāja Polija vai citās valstīs, var izlasīt pieminētajā J.Ruževiča un I.Grosvalda rakstā.

Ar Latgali saistīts arī slavenā tiltu būvētāja Staņislava Kerbedza vārds (1810-1898), kurš ir dzelzceļa tilta pār Daugavu (1852-1859) Dinaburgā, kā arī Zosnas muižas pie Rāznas ezera (pašreiz tur atrodas sanatorija) autors.

Laikposma starp Pirmo un Otro pasaules karu daži latviešu zinātnieki stažējās poļu augstskolās, piemēram, astronoms K.Steins (1911) 1933. gadā Krakovā, stradājot pie profesora Tadeuša Banaheviča (1882-1954), noteica asteroīda 1284, nosaukta Latvijas vārdā, orbītu.

L.Jansons (1909-1958), fizikis, viens no Latvijas ZA Fizikas institūta dibinātajiem, vadīja arī Latvijas Universitātē eksperimentālās fizikas katedru, iepazinās ar fotoluminiscences pētījumu metodoloģiju Varšavas Universitātes eksperimentālās fizikas katedrā pie profesora Stefana Peņkovska (1883-1953).

Latviešu lasītājam ir izdoti poļu literatūras tulkojumi, starp tiem jāmin Henrika Senkeviča trilogija, Boļeslava Prusa *Lelle*, Elizas Ožeškovas *Pēdējā*

mīlestība, kā arī mūsdienu rakstnieku, piemēram, Z.Posmišas, A.Bagdaja, M.Kovnackas, S.Lema un citu autoru darbi. Pēdējo desmit gadu laikā šajā jomā raženi strādā Irēna Juhņeviča, Rita Luginska, Jezups Laganovskis un Jāzeps Osmanis. Poļu lāsītajam iespēju iepazīt latviešu literatūru devuši Česlavs Šklenniks (1932-1989), Irēna Opeliņska un Ježijs Ļitviņuks.

Laikposmā starp abiem pasaules kariem Latgalē pazīstami bija Olgas Daukštes, Viļņas Universitātes absolventes, dzejoļi. Viņa pasniedza poļu literatūru poļu ģimnāzijā Dinaburgā un izdeva vairākus savus dzejoļu krājumus. Latgales dabas krāšņumu (Līksnas un Krāslavas apkārtnē) dzejoļos iemūžināja Kazimira Illakeviča (1892-1983). Viņa pavadīja bērnību Ziberku-Plāteru ģimenē, ilgāku laiku dzīvoja Staņislavovā starp Krāslavu un Indru[7].

Līdz 1934. gadam Dinaburgā ksendzs Adams Vizuls izdeva ilustrētu iknedēļas reliģiski sabiedrisku žurnālu *Polis-Katolis*, kurā blakus reliģiska satura rakstiem bija iespiesti daiļliteratūras fragmenti, padomi lauksaimniekiem, kartējās ziņas.

Poļu ieguldījums Latvijas kultūras dzīvē, īpaši latviešu un latgaliešu folkloras un literatūras popularizēšanā, ir atspoguļots īsā Itas Kozakevičas rakstā (*Karogs*, 1990, Nr. 1,204. lpp.).

Šeit minētie daži fakti, kas liecina par divu tautu — polu un latviešu — kultūru savstarpējo ietekmi, nepretendē uz pilnīga, izsmeļoša darba statusu, drīzāk gan tie jāuzskata par stimulu dziļākām šī aspekta studijām.

Piezīmes:

1. J.STRADIŅŠ: Michał Jan Borch — polski przyrodnik XVII w. // *Kwart. historii nauki i techniki*, 1980, rok XXV, nr 3. s. 481-499.
2. М.М.РАБИНОВИЧ, Ч.ШКЛЕННИК: Замечательный вильнюсский астроном XVIII века Мартин Почобут-Одляницкий // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 2, Рига 1969, стр. 53-64 .
3. H.STRODS: Profesors Boleslavs Brežgo (1887-1957), Rīga 1990.
4. Е.РУЗЕВИЧ, И.ГРОСВАЛД: Воспитанники Рижского Политехнического института (1862-1918), внесшие вклад в развитие науки и техники в Польше // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 7, Рига 1984, стр. 80-96.
5. Я.СТРАДЫНЬ: Научные связи Прибалтики в XIII-XIX веках, Рига 1968, стр. 101-125.
6. Я.СТРАДЫНЬ: Связи польских химиков с Ригой в XIX-XX вв. // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 4, Рига 1972, стр. 143-159.
7. J.RATAJCZAK: Lekcje u Iłłakowiczówny, Poznań 1986.

Autori:

Jānis Stradiņš — Latvijas Zinātņu Akadēmijas īstenais loceklis, LZA priekšsēdētāja vietnieks, ķīmijas zinātņu doktors, profesors, kopš agrās jaunības nodarbojās ar Latvijas zinātnes un tehnikas vēstures pētījumiem.

Marija Šimanska — ķīmijas zinātņu doktors, Organiskās sintēzes institūta zinātniskā līdzstrādniece, aktīva poļu biedrības locekle, bijusī Latvijas Poļu Savienības priekšsēdētāja.

Jānis Stradiņš, Ilgars Grosvalds

POĻU ZINĀTNE UN LATVIJA

Zinātne Latvijā ir attīstījusies g.k. pēdejo 2½ gadsimtu laikā Rīgas un Jelgavas pētnieciskajos centros — augstskolās un zinātniskās biedrībās, tāču pirmie zinātniskās domas iedīgļi meklējami jau kopš 16. gadsimta.[1,2] Līdz 1918. gadam Latvijas zinātnieku vidū diezgan stabili dominēja Baltijas vācieši, kas savos sakaros orientējās vairāk gan uz Vāciju, gan un Krievijas pētnieciskajiem centriem. Zinātne, tāpat ka kultūra Latvijā attīstījās protestantiskās vācu kultūras ietekmē, dominēja t.s. «vācu faktors».[3]

Nedaudz citāds stāvoklis bija Latvijas austrumdaļā — Latgalē jeb t.s. Poļu Inflantijā, kur dominēja katolicisms un bija ciešas saites ar Poliju un poļu kultūru (arī pēc Rečas Pospolitas sadalīšanas). Bez tam Polijas vēsturei specifisko apstākļu dēļ 19. gs. daudz poļu devās uz Kurzemes un Vidzemes guberņām gūt ģimnāzijas vai augstāko izglītību Tērbatā, Rīgā, Jelgavā, kur valdīja nacionalā ziņā tolerantāks gars nekā Iekškrievijā vai Polijā. Sakarā ar to bija liels studējošo poļu skaits Tērbatas universitātē un Rīgas Politehnikumā, kā arī Jelgavas akadēmiskajā ģimnāzijā, kas veidojās uz *Academia Petrina* bāzes. Daudzi poļu tautības zinātnieki palika strādāt akadēmiskā vai pētnieciskajā darbā Baltijas guberņās, tāpat Latgalē, tādēļ varam — kaut arī ierobežotākā mērā — runāt arī par t.s. poļu faktoru Latvijas zinātnē. Šis aspekts pagaidām Latvijas zinātņu vēsturē ir pētīts visai epizodiski, kaut arī atsevišķi ta momenti aplūkoti J.Stradiņa,[4] J.Ruzeviča un I.Grosvalda,[5] M.Šimanskas un J.Stradiņa[6] publikācijās.

Maz pētīta arī Viļņas universitātes ietekme Latvijas resp. Latgales kultūras attīstībā, kā arī Daugavpils jezuītu kolēģijas devums. Šajā sakarā atzīmējams Georgs Elgers (1585–1672), jezuītu lektors Daugavpilī, kurš izdeva latviešu katķismu, evaņģēliju grāmatas, garīgas dziesmas un vārdnīcas.[7] Elgera *Dictionarium polono-latino-lotavicum* (izdota Viļņā 1683. g., pēc sastādītāja nāves) ir pirmā plašākā latviešu vārdnīca vispār (674 lpp.), turklāt rakstība tur pa daļai pieskaņota poļu ortogrāfijai (burti **c**, **z** lietoti kā tagad, ir **cz**, **sz**, garumi apzīmēti ar jumtiņu). Pieminām arī, ka Viļņas astronomijas profesora M.Počobuta mūžs ir noslēdzies Daugavpilī.[8] Preiļu un Rēzeknes tuvumā atradās inženieru Kerbedzu muižas — viens bija pazīstams tiltu un dzelzceļu būvētājs, Pēterburgas ZA goda loceklis S.Kerbedzs (1810–1899), otrs — viņa dēls, Austrumsibīrijas dzelzceļa būvētājs M.Kerbedzs (1855–1911)), kurš dibināja mākslinieku atpūtas kolonijas Ribinišķos un Zosnā.[9]

Izcila loma Latgales novadpētniecībā un latgaļu rakstniecībā piekrīt Gustavam Manteifelim (1832–1916), kuru darbības plašā diapazona dēļ

dažreiz sauc par «Latgales Stenderu». Studējis Tērbatā, viņš dzīvoja Rīgā u Bonifacovas muižā. Bija Krakovas Zinību akadēmijas mākslas vēstures se cijas loceklis (kopš 1888). Izdeva latgaliešu mācību grāmatas (arī rēķināš nai), kalendārus, laicīgu literatūru, savāca pirmo latgaliešu tautas dziesm krājumu (kopā ar grāfieni Plāteri), izdeva latgaliešu literatūras bibliogrāfij (no 1604. līdz 1871. g.). Manteifelis sniedzis vērtīgu Latgales novadpētni cības aprakstu *Polnisch–Livland* (Rīga, 1869) un sastādīja albumu *Terra M riana*, ko 1888. g. pasniedza pāvestam Leonam XIII viņa 50 gadu jubilej Baltijas un Latgales katoļu vārdā.[10-15]

Vēl agrāk ar Latgali saistās grāfa Mihala Jana Borha (1753–1811 Staņislava Ponjatovska laikmeta Polijas pazīstama zinātnes un literatūra darbinieka, mūžs un pētnieciskā darbība. Tāpat kā G.Manteifels arī M.Borh nāk no poļonizētas ievērojamas Baltijas vācu muižnieku dzimtas. Borh mūžs un veikums sīki analizēti J.Stradiņa rakstos.[9,16–17] M.J.Borhs, Varakļā nu pils īpašnieks, Baltijas ģenerālgubernatora Dž.Brauna znots, bija redzam poļu valstsvīrs un diplomāts, ģenerāl-leitenants, Beļskas vojevoda un Liet vas ģenerālkvartīrmeisters, zinātnieks-amatieris, kas nodarbojās ar dabas zinātnēm, ģeogrāfiju, mineraloģiju. Viņš atstājis ievērojamus ceļojumu ap rakstus un vairākas grāmatas, ieskaitot *Lythologie Sicilienne* (1778).

Borhs ir pievērsis uzmanību apstāklim, ka dzelzsavotu un dzelzsrūdas atradņu tuvumā rodamas dažas augu sugas, un uz šī pamata ieteica minerā lu atklāšanas bioģeoķīmisku paņēmienu (*par l'indication des plantes*). Šādu augu koncentrēšanos viņš vēroja arī pie vecajām Veļičkas sālsatradnēm. Šo metodi Borhs izklāstīja Polijas karalim 1780. gadā, bet īpašu atsaucību nera da. Arī J.V.Gēte savās vēstulēs no Itālijas raksturo M.J.Borhu ironiski: *«Grafa darbīgums, man rādās, stipri pārsniedz viņa zināšanas»*.[18] 1791. gadā Borhs atteicās no aktīvas pētnieciskās darbības un mūža pēdējos 20 gadus nodzī voja savā dzimtas muižā Varakļānos (Latgalē), kur itāļu arhitekts V.Macot bija uzcēlis pils ēku (saglabājusies) un Borha vadībā izveidots romantiska stila parks. Varakļānos Borhs nodarbojās ar pētījumiem lauksaimniecības un dārzkopības nozarē, medicīnu, ķīmiju, mineraloģiju, savāca plašu bibliotēku un minerālu kolekciju (daži tās priekšmeti vēlāk nonākuši pie E.Smiļģa un E.Virzas). Saglabājušies daudzi tautas nostāsti par Borhu un viņa pili, kas vēlāk publicēti: par dzīvo zobenu, lielo zābaku un skaisto Jadvigu.[19-21]

Borham par godu latviešu paleontologs V.Grāvītis 1978. gadā nosau cis brabiopodu sugu *Bicarinatina borchi*, kas atklāta Līvānu apkaimē. Vairākas M.Borha grāmatas un testaments (1809. g.) poļu valodā glabājas Latvijas akadēmiskajā bibliotēkā, Reto grāmatu un rokrakstu sektorā.[16]

Atzīmējami arī pirmās Latvijas augstskolas — 1775. gadā dibinātās Jelgavas Pētera akadēmijas (*Academia Petrina*) sakari ar Poliju. Kurzeme hercoga Pētera Bīrona parakstīto šīs augstskolas dibināšanas aktu paraks tīja Polijas karalis Staņislavs Ponjatovskis 1775. g. 20. jūnijā Varšavā, jo Kurzemes hercogiste toreiz skatījās Rečas Pospolitas sastāvdaļa. No pirma

jiem *Academia Petrina* profesoriem dabaszinātņu profesors Johans Ferbers (1743–1790) 1781. g. Staņislava Ponjatovska uzdevumā apceļoja Poliju zinātniskos nolūkos, iepazīstoties ar tās dabasbagātībām un kalnrūpniecības attīstības iespējām, bet matemātikas profesors V.G.F. J.G.M.Beitlers (1745–1811) pirms pārnākšanas un Jelgavu bija poļu grāfienes Skvorževskas matemātikas un astronomijas mājskolotājs. Vairāki poļu tautības audzēkņi, kas nākuši no Jelgavas Pētera akadēmijas un tās pēcteces — Jelgavas guberņas ģimnazijas, darījuši savu skolu pazīstamu gan Lietuvā, gan Polija. Jelgavas ģimnazijas absolventu skaitā mināms arī vēlākais Polijas valsts prezidents Staņislavs Vojcehovskis (1869–1953).[22]

19. gs. izcila loma Polijas zinātnisko centru attīstībā un poļu zinātnieku un intelektuāļu audzināšanā bija 1802. gadā atjaunotajai Tērbatas (Tartu) universitātei, bet tās aplūkošana iziet ārpus šī raksta ietvariem.[14] Šī izcilā loma saistīta ar tālāk norādāmo apstākli, proti, carisma spiedienu pret poļu kultūru un samērā liberālāko attieksmi, kas šajā aspektā veidojās trijās Baltijas guberņās.

Pēc poļu sacelšanās 1830.–31. gadā Krievijas imperators Nikolajs I slēdza Varšavas un Viļņas universitates. Poļi nelabprāt devās studēt uz Maskavas un Sankt-Pēterburgas augstskolām, kā arī uz rusificēto Varšavas universitāti, kur poļu studentu uzņemšana bija ierobežota. Par vienu no centriem, kur viņi ieguva augstāko tehnisko izglītību, kļuva Rīga. Te darbojās 1862. gadā nodibinātā jauna veida daudznozaru tehniskā augstskola, Rīgas Politehnikums ar vācu mācību valodu, kuru 1896. gadā reorganizēja par Rīgas Politehnisko Institūtu ar krievu mācību valodu.[23,24,25] Līdz 1919. gadam te mācījušies ap divi tūkstoši poļu tautības studentu ķīmijas, lauksaimniecības, mehānikas, inženieru, celtniecības un tirdzniecības nodaļās. Atsevišķos gados viņu skaits sasniedza 25, pat 30 procentus no kopējā RPI studentu skaita un RPI pat ironiski sauca *Polentechnikum* vai *Polonaise*. Poļu kolonijā Rīgā 1909. gadā bija 47000 cilvēku. Poļu studentus vienoja 1879. gadā nodibinātā korporācija *Arkonia* un korporācija *Veletia* (1880). Viņi darbojās arī Viļņas studentu pulciņā (1908) un studentu pulciņā *Ogniwo* (1909).

Daudziem Polijā dzimušiem RP absolventiem, pēc augstskolas beigšanas un prakses tautsaimniecībā, pavērās iespējas akadēmiskai darbībai savā *Alma Mater*. Viņu vidū bija B.Vodziņskis, M.Šistovskis, B.Abdanks-Abakanovičs, S.Bazarevskis, K.Rončevskis, J.Zavidskis, V.Fišers u.c. Pavisam institūtā strādājuši ap 20 poļu izcelsmes mācībspēku.[5,23-26]

Benedikts Vodziņskis (1859–1926), RPI profesors un vicedirektors (1897–1902) un inženieru nodaļas dekāns (1903–1918) risināja tiltu celtniecības un materiālu pretestības problēmas. Viņš daudz publicējās poļu žurnālā *Przegląd Techniczny* (*Tehniskas apskats*). 1916. gadā, kad institūts bija evakuēts uz Maskavu, B.Vodziņski ievēlēja par tā direktoru, bet cariskā valdība viņu kā poli šajā amatā neapstiprināja. Būvstatikas un hidrotehnikas speciālists Mečislavs Šistovskis (1852–?), RPI docents tiltu celtniecībā

un Ventspils ostas izbūves darbu vadītājs, atbalstīja 1905. gada revolūcijas dalībniekus. Pēc žandarmērijas pieprasījuma viņu atbrīvoja no Ventspils ostas celtniecības priekšnieka pienākumiem. Arī ceļš uz profesūru augstskolā šim talantīgajam inženierzinātniekam bija slēgts.

Bruno Abdanks-Abakanovičs (1852–1900), RPI inženieru nodaļas mācībspēks un docents (1874–75), vēlak vadīja elektrotehnikas biroju Varšavā un Vinē. Viņš konstruējis ierīces planimetrija, izgudrojis jaunas konstrukcijas elektrisko lampu, elektromašīnu un zvanu.

Agronomijas lietpratējs Stefans Bazarevskis (1871–1943), RPI augsnes ķīmijas un mikrobioloģijas asistents un docents (1904–18), pēc Viļņas universitātes atjaunošanas 1919. gadā kļuva par tās profesoru. Viņš turpināja Rīgā iesāktos darbus lauksaimniecības ķīmijā un mikrobioloģijā.

Jans Zavidskis (1866–1928), RPI asistents (1900–07) un docents (1907) fizikālajā ķīmijā, veica pētījumus par tvaika spiedienu virs binārieni šķidumiem, noskaidroja to atkāpes no Raula likuma. Viņš Rīgā publicēja vairākus rakstus zinātnes vēsturē, vēlāk izvērtās par vienu no ievērojamākajiem poļu ķīmijas vēsturniekiem.

Valdemārs Fišers (1881–1934), RPI asistents ķīmija, 1914. gadā Harkovā aizstāvēja doktora disertāciju un ieguva profesora nosaukumu. Viņa agrino pētījumu degpunktā bija sāļu kristalizācijas problēmas no pārsātinātiem šķidumiem. Šie darbi ir ar izcilu vērtību.

Arhitektūras vēsturnieks un skulptors Konstantīns Rončevskis (1875–1935), RPI arhitektūras nodaļas docents un profesors (1899–1905, 1912–1918), pievērsās antikās arhitektūras izpētei. *Mākslinieciskie motīvi Romas celtniecībā* (1905), *Romas triumfālās arkas* (1916) un citi viņa darbi publicēti krievu, vācu un franču valodās. Pazīstami viņa veidotie latviešu kultūras un zinātnes darbinieku V.Purviša (1911), P.Valdena (1915), K.Barona (1922), J.Raiņa (1926) un J.Vītola (1930) krūšu tēli.

Vairāki poļu izcelsmes mācībspēki Rīgas Politehniskajā institūtā beiguši citas augstskolas: V.Jakubovskis — Krievijas universitāti, M.Centneršvērs — Leipcigas universitāti, Ā.Jenšs un E.Frisendorfs — Civilo inženieru institūtu Pēterburgā, V.Erenfeihts un K.Cumfts — Tērbatas universitāti.

Vladislavs Jakubovskis (1866–1917) bija RPI krievu valodas docents (1899–1917), bet viņa dēls Viktors Jakubovskis (1896–1973) — Jagelonu universitates (Krakovā) profesors un prorektors.

Mečislavs Centneršvērs (1874–1944), RPI fizikālās ķīmijas asistents (1898–1904), docents (1901–17) un profesors (1917–18), ievēribu ieguva ar pētījumiem ķīmiskajā kinētikā un neūdens šķidumu fizikālās ķīmijas jomā, vēlāk — korozijas teorijā. Viņa ķīmijas vēsture izdota poļu (1909) un krievu valodās (1912, 1927).

Viktors Erenfeihts (1864–1917), RPI adjunktprofesors (1907–17), risināja dažādus ģeodēzijas jautājumus, bet Ādams Arnolds Jenšs (1866–1920) — ūdens apgādes un kanalizācijas jautājums. Pēc A.Jenša projek-

tiem vairākās Krievijas un Bulgārijas pilsētās iekārtotas ūdensapgādes un kanalizācijas sistēmas. Viņa dēls Georgs Jenšs (1900–1990) bija ilggadīgs ļoti pazistams Latvijas arhīvu darbinieks un pētnieks.

Ar Poliju saistās vairaku Rīgas Politehniskā instituta un Latvijas universitates (dib. 1919. g.) mācībspeku dzīves un darba gaitas.[25-31] RPI un LU profesori Reinholds Feldvēgs bijis Vavelberga un Rotvanda tehnikuma skolotājs Varšavā (1899–1900, 1902–05), bet Ivans Pšeņicins — Lodzas fabriku rajona valdības inženieris (1899–1901). Neilgi par Varšavas universitātes profesoru (1911–12) strādājis vēlākais LU profesors Vasilijs Sinaiskis. Varšavā iznākusi viņa grāmata *Romiešu tiesību vēstures avoti* (1911). Vēlākais RPI un LU profesors Rūdolfs Meijers Varšavas universitātē 1911. gadā aizstāvējis disertāciju *Gaismas parādības, kas veidojās atmosfēras ledus kristālos* un ieguvis fiziskās ģeogrāfijas maģistra grādu.

Latvijas Mākslas akadēmijas profesora un prorektora Pētera Federa (1868–1936) akadēmiskās darbības sākums saistās ar Varšavas Politehnisko institūtu, kur vadījis būvinženieriem un arhitektiem projektēsanas darbus. Viņš bijis arī Varšavas pilsētas vecākais arhitekts.

Savukārt vēlākais LU profesors Aleksandrs Dauge strādājis par Varšavas I. krievu ģimnāzijas un augstāko neofilozofisko sieviešu kursu skolotāju. Varšavā iznākusi viņa sastādita grāmata *Moderne Deutsche Lyrik* (Bd. I-II, 1904–06).

LU profesors un rektors (1937–40, 1941–44) Mārtiņš Primanis jaunībā bijis poļu aristokratu V.Ščuta ģimenes mājskolotājs (1897–99, 1900–01), kopā ar saviem audzēkņiem apceļojis Vāciju un Itāliju. 1908–10. gadā viņš strādājis par akciju sabiedrības «Rendzino» fabrikas direktora vietnieku Petrkovas apriņķi.

Daudziem RPI polu mācībspēkiem un audzēkņiem bijusi liela ietekme un Polijas zinātnes, kultūras un politisko dzīvi. No viņiem vismaz 15 bijuši Varšavas, Krakovas, Dublanu, Poznaņas, Ļvovas, Gdaņskas, Viļņas un citu augstskolu profesori. RPI audzēkņu skaitā ir vairāki Polijas republikas ministri dažādu valdību sastāvos, arī Polijas valsts prezidents. To skaitā minami ķīmiķi J.Zavidskis, I.Moscickis, M.Centneršvērs, lauksaimniecības speciālisti J.Mikulovskis-Pomorskis, E.Zaļenskis, Z.Ludkēvics, Č.Skotņickis, S.Haņevskis, S.Turčinovičs, elektriķis A.Roterts, mehāniķis H.Čopovskis, hidrotehniķis R.Cebertovičs, arhitekti K.Jankovskis un F.Lilpops, filozofs V.Ļutoslavskis un rakstnieks F.Hesiks (pēdējais savās atmiņās dokumentējis poļu kultūras dzīvi Rīgā un poļu studentu gaitas).

Polijas zinātnes un augstskolu organizēšanā lieli nopelni Janim Zavidskim. Viņš bijis Lauksaimniecības akadēmijas Dublānos (1907–17) un Jagelonu universitātes (1917) profesors, Varšavas Politehniskā institūta profesors, rektors (1918–19) un prorektors (1919–21), Zinātnes un augstskolu departamenta direktors (1924–25). Savos zinātniskos darbos viņš pievērsies kinētikas, katalizes un autokatalizes jautājumiem. J.Zavidskis di-

bijis poļu ķīmijas žurnālu *Roczniki chemii*, kas kopš 1979. gada turpina iznākt ar nosaukumu *Polish Journal of Chemistry*. Ievēlēts par locekli Zinību akadēmijā Krakovā (1921) un Tehniskajā zinātņu akadēmijā Varšavā.[32]

Dziļas pēdas ķīmijā un Polijas valsts dzīvē atstājis Ignacijs Moscickis (1867–1946). Rīgā viņš nepaguva aizstāvēt diplomdarbu, ko bija izstrādājis prof. K.Bišofa vadībā (1891). Sakarā ar līdzdalību atentātā pret ģenerālgubernātoru J.Gurko bija spiests emigrēt uz Angliju.

1912. g. I.Moscickis kļuva par Ļvovas Politehniskā institūta profesoru un līdz 1921. gadam vadīja tehniskās elektroķīmijas katedru; kopš 1928. g. — Polijas Zinību akadēmijas loceklis. Izstrādājis slāpekļskābes ražošanas metodi no gaisa skābekļa un slāpekļa iegūšanu elektriskā lokā. Pievērsies ogļu sausai pārtvaicei, puskoksa iegūšanai zemās temperatūrās, cianūdeņraža ražošanai u.c. jautajumiem. 12. gadus I.Moscickis bijis Polijas Valsts prezidents (1926–39). Faktu, ka vēlākais Polijas prezidents guvis zinības RPI, minējis prezidents Lehs Valensa savā Latvijas vizītes laikā 1994. gadā.[33]

Mečislavs Centneršvērs pēc atgriešanās Polijā kļuva par Varšavas universitates Fizikālās ķīmijas institūta vadītāju (1930–39), 1931. gada ievēlēts par Polijas Zinību akadēmijas locekli, bet šis akadēmijas korespondētājloceklis kļuva vēl 1929. g., būdams Rīgā. Viņš Varšavā turpinaja Rīgā iesāktos pētījumus, pievērsās arī jaunām problēmām — kausēto sāļu elektrolizei. Nogalinats savā dzīvoklī 1944. gadā pavasarī (22. martā) Varšavā.

Juzefs Mikulovskis-Pomorskis (1868–1935) daudz veicis augstākās izglītības organizēšanā Polijā. Viņš bija Lauksaimniecības akadēmijas Dublānos adjunktprofesors (1893–1903), vēlāk profesors un direktors (1906–09). Izveidoja lielāko lauksaimniecības augstskolu Polijā — Galveno lauksaimniecības skolu Varšavā (1918), bija tās rektors (1918–20, 1928–29). Piedalījās Varšavas universitātes (1915) un Varšavas Politehniskā instituta reorganizēšanā, bija tās profesors (1916–18). J.Mikulovskis-Pomorskis publicējis vairāk nekā 100 darbus lauksaimniecības ķīmijā, augsnes zinātnē, lauksaimniecības ekonomikā, sarakstījis vairākas agronomijas mācību grāmatas.

Viens no ievērojamākajiem poļu augkopības zinātniekiem Edmunds Zaļenskis (1863–1932), Lauksaimniecības akadēmijas Dublānos (1918–19) un Jagelonu universitātes Krakovā profesors (1919–32), izaudzinājis jaunas vērtīgas kviešu un cukurbiešu šķirnes.

Zdzislavs Ļudkēvičs (1883—1942), Lauksaimniecības Galvenās skolas Varšavā profesors un rektors, ieviesa Polijas zinātnē agrāro politiku kā patstāvīgu disciplīnu.

Lieli nopelni lopkopības attīstība Polija ir Lauksaimniecības akadēmijas Dublānos (1901–04) un citu mācību iestāžu profesoram Staņislavam Haņevskim (1859–1920), bet meliorācijas attīstībā — Varšavas Politehniskā institūta profesoram (1917–39) un rektoram Česlavam Skotņickim. Jāatzīmē arī Jagelonu universitātes meliorācijas ģeodēzijas profesors (1907-

1911) un lauksaimniecības tehnikas žurnāla *Inżynieria Rolna* (1926–35) redaktors Staņislavs Turčinovičs (1875–1957), kura kontā ir vairāk nekā 250 zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju par meliorācijas un kūdras sagatavošanas jautājumiem.

Aleksandrs Roterts (1870–1937), Ļvovas universitātes profesors (1908–20), bez elektrotehnikas teorētiskiem jautājumiem izstrādājis vairākus jaunus elektromašīnu konstruktīvos risinājumus.

Henriks Čopovskis (1863–1935), Varšavas Politehniskā institūta profesors, publicējis darbus materiālu pretestībā, termodinamikā un hidrodinamikā, bet Romualds Cebertovičs (1897–1981), Gdaņskas Politehniskā institūta hidraulikas katedras vadītājs (1946–1965), izstrādājis grunts nostiprināšanas metodi, kas pazīstama ar nosaukumu *cebertācija*.

Pēc Varšavas universitātes profesoru Karola Jankovska (1868–1928) un Francišeka Lilpopa (1870–1931) projektiem uzceltas daudzas skolas un rūpniecības uzņēmumi Varšavā.

Ārpus Polijas dzīvojuši un strādājuši krāsainas metalurģijas skolas izveidotajs, Tomskas universitātes profesors (1912–31) Vladimirs Mostovičs (1880–1935) un trīsfazu elektromotora izgudrotajs Doļivo-Dobrovoļskis (1862–1919), kas darbojies Vācijā un Šveicē. Viņi abi arī studējuši Rīgas Politehnikumā, resp. Rīgas Politehniskajā institūtā.

Zinātniskie sakari, kas Rīgai bija izveidojušies jau Krievijas impērijas laika ar centriem Polijā, turpinājās Latvijas laikā (1918–1940). 1919. gadā dibinātajā Latvijas universitātē, kas uzskatama par Rīgas Politehniskā institūta pēcteci, strādāja vairāki ievērojami poļu zinātnieki.[27-30]

Ķīmijas fakultātē pirmajā desmitgadē teorētiskajās disciplīnās vadošā loma bija diviem Polijā dzimušiem mācibspēkiem. Profesors Mečislavs Centneršvērs vadīja Neorganiskās un fizikālās ķīmijas katedras, bet Valdemārs Fišers — organiskās un analītiskās ķīmijas katedru.

M.Centneršvērs kopā ar savu latviešu skolnieku M.E.Straumani, pētot metālu šķīšanu skābēs saistībā ar korozijas parādībām, pilnveidoja lokālo elementu teoriju un izveidoja Baltijas korozionistu skolu. Otrs M.Centneršvēra pētījumu virziens bija sāļu termiskā disociācija. Kopā ar J.Krustiņsonu viņš izdevis latviešu valodā pirmo ķīmijas mācību grāmatu augstskolai *Neorganiskās ķīmijas kurs* (I–II d., 1922–1924).

V.Fišērs kopā ar savu skolnieku Gustavu Vanagu (1891–1965) sāka pētījumus 1,3-indandiona ķīmijā. Vēlāk G.Vanags, Latvijas ZA akadēmiķis, izvērta plaši pazīstamus pētījumus šai nozarē un izveidoja Rīga ß-diketonu ķīmijas pētnieku skolu. V.Fišera skolnieks ir arī Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas (1939–1944) un Makgila universitātes (Monreālā, Kanādā) profesors un Kanādas Karaliskās biedrības loceklis Alfrēds Tauriņš (1904–1986).

M.Centneršvēram un V.Fišeram bija cieši sakari ar Poliju. 1928. gadā M.Centneršvērs saņēma Varšavas universitates uzaicinājumu ieņemt fizikālās ķīmijas profesora vietu. Uz Poliju viņš devās 1929. gada beigās. 1919.

gada V.Fišeru uzaicināja par Poznaņas universitātes katedras vadītāju, tomer viņš palika uzticigs savai *Alma Mater*. Poznaņas universitātē V.Fišers lasījis lekciju kursus 1919., 1920. un 1927. gadā.

LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē slavu filoloģijas laukā docēja profesors Julians Kšižanovskis. 1934. g. viņš kļuva par Varšavas universitātes poļu literatūras profesoru, kopš 1949. g. — Polijas ZA īstenais loceklis. Viņam aizbraucot, Latvijas universitātē J.Kšižanovska vietā nāca Poznaņas universitātes docents Staņislavs Koļbuševskis, kurš 1936. g. ieguva LU profesora nosaukumu.

S.Koļbuševskis lasīja vairākus speckursus: *Romantisms poļu literatūrā* (1930./31.m.g.), *Poļu viduslaiku un renesanses literatūra* (1931./32. m.g.), *Poļu drāmas vēsture* (1933./34. m.g.), *Poļu literatūra no 12. līdz 16. gs.* (1935./36. m.g.), *Poļu literatūra baroka un apgaismes laikmetā* (1936./37. m.g.), *Poļu romāns no 1863. līdz 1937. gadam* (1937./38. m.g.), *Poļu komēdijas vēsture* (1938./39. m.g.). Viņš izdevis plašāku darbu *Poļu literatūra viduslaikos un renesansē* (Rīga, 1938. – 256 lpp.). Praktiska nozīme poļu-latviešu tuvināšanai bija viņa latviešu valodas mācības rokasgrāmatai (1938). 1945. gada rudenī S.Koļbuševskis atgriezās dzimtenē.

Senās Grieķijas un Romas arhitektūras lietpratējs Konstantins Rončevskis, Latvijas Mākslas akadēmijas un Latvijas universitātes profesors, 1925. g. ieguva Krakovas Makslas akadēmijas doktora (vēlāk arī goda biedra) un 1935. g. — Latvijas universitātes Dr. h.c. nosaukumus. 1932. g. viņu ievēlēja par Vācu arheoloģijas biedrības (Berlīnē) locekli. K.Rončevska meistardarbnīcu Mākslas akadēmija beiguši daudzi ievērojami latviešu tēlnieki: Kārlis Jansons, Kārlis Zemdega, Marta Lange u.c.

Latvijas universitatē kā viesprofesors lekcijas lasījis Varšavas universitātes vēsturnieks V.Antoņēvičs: *Par vecākiem Lietuvas un Ziemeļaustrumu Polijas pieminekļiem* (1934) un *Par jaunākiem arheoloģijas atradumiem Polijā* (1938). V.Antoņēvičam 1938. g. piešķira Latvijas universitātes Dr. hist. h. c. nosaukumu. LU goda nosaukumus saņēmuši arī Varšavas universitātes fizikas profesors Stefans Pieņkovskis (Dr. math. h.c.) (1929. g.) un filoloģijas profesors Tadeušs Zeļiņskis (Dr. phil. h.c.) (1939. g.). Pieņkovskis sveica LU tās 10 gadu jubilejas svētkos. Agrākais LU mācībspēks, Varšavas universitātes profesors J.Kšižanovskis 1937. g. nolasījis referātu *Reimonta «Zemnieki»*.

Latvijas zinātnieki piedalījušies daudzās starptautiskās sanāksmēs Varšavā: profesors A.Spekke — Starptautiskā vidusskolu skolotāju kongresā (1922), profesori L.Arbuzovs, F.Balodis, A.Spekke — vēstures kongresā (1927), profesors A.Spekke — Pasaules vēsturnieku kongresā (1933), prof. N.Malta — 5. Starptautiskajā augu ģeogrāfu sanāksmē (1937), prof. A.Žaggers — Baltijas geodētu komisijas konferencē (1936), doc. E.Siksna — Starptautiskā fotoluminiscences kongresā (1936) u.c. A.Spekke vienīgais no latviešu zinātniekiem ievēlēts par Polijas Zinību akadēmijas locekli (1933).[32]

Latvijas universitāti Polijas ZA Viļņas nodaļas dibināšanas aktā 1930. gadā pārstāvēja prof. E.Blese, bet Varšavas universitātes profesora T.Zeļiņska godināšanā — doc. E.Dīls. Polijas matemātiķu kongresā Varšavā 1931. gadā piedalījās prof. E.Lejnieks, Polijas 16. gs. vēstures kongresā Krakovā — prof. A.Spekke.

Lieli nopelni Latvijas fiziķu sagatavošanā ir Varšavas universitātes Eksperimentālā institūta profesoram Stefanam Pieņkovskim (1883–1953). Pie viņa strādājuši LU Matemātikas un darbaszinatņu fakultātes macībspēki J.Fridrihsons (1930., 1931.), E.Siksna (1932., 1933.) un L.Jansons (1934), kuri vēlāk kļuvuši vai nu par pazistamiem zinātniekiem Austrālija un Zviedrijā, vai arī likuši pamatus pētnieciskiem virzieniem Latvijā (L.Jansons). Pieņkovskis bija tas, kas 1929. gada izkārtoja Polijas Izglītības ministrijas stipendijas (300 zlotu mēnesī) Latvijas Universitātes studentiem, subasistentiem un asistentiem, nodrošinot jauno Latvijas pētnieku stažēšanās iespējas Polijā. Pirms tam jāatzīmē Polijas valdības iedibinātā stipendija studiju iespējām Intelektuālās sadarbības starptautiskajā institūtā Parizē (tur no Latvijas bijuši tiesību zinātņu kandidāts J.Grīķis, rakstnieks J.Grīziņš, *Vārnu ielas republikas* autors, kas Parizē studējot sajuka prātā, un vēlāk ievērojamais jurists un sabiedriskais darbinieks prof. K.Čakste, kurš vēlak, 1945. g. gājā bojā hitleriešu koncentrācijas nometnē Polijā).

Īpaši jāatzīmē vēlāka LU astronomijas profesora Kārļa Šteina (1911.–1983.) darbība un sakari ar poļu zinātniekiem. Sadarbībā ar Krakovas astronomu Polijas ZA īsteno loceli T.Banahēviču (1882–1954) viņš 1933. g. aprēķināja orbitu mazajai planētai Nr. 1284, ko nosauca par *Latviju*. Sakarā ar to Latvijas kultūras fonds viņam piešķira 1000 latu pabalstu tālākajai darbībai Krakovas astronomiskajā observatorijā. 1935. gadā viņš publicēja vairākus rakstus, tajā skaitā *Rocznik Astronomiczny Obserwatorium*. Pēc 1945. g. K.Šteins iesaistījās darbā Latvijas valsts Universitatē, kur izveidoja mazo planētu pētnieku skolu (M.Dīriķis u.c.).

Bez iepriekš minētajiem vēl ļoti daudzi gados vecāki LU profesori un mācībspēki bijuši komandējumos Polijā, lai piedalitos kongresos, konferencēs, lai iepazitos ar pētnieciskā darba pieredzi Polijā (N.Malta, R.Meijers, E.Lejnieks, A.Žaggers, R.Siksna, J.Augškāps, Ģ.Ramāns, Alfrēds Vītols, N. Reinfelds, R.Rafaēls, V.Burkevičs, A.Ziņģītis, O.Hābermanis, P.Stradiņš, A. Bieziņš, G.Feders, Kārlis Barons, A.Apīnis, A.Birznierks, A.Krūmiņš, P.Bērzkalns, P.Kundziņš, M.Primanis, J.Eiduks, O.Mellis, V.Eiche, P.Kulitāns, K. Melderis, K.Bambergs, A.Buholcs, A.Spekke, L.Arbuzovs, F.Balodis, E.Blese, E.Dīls, A.Švābe, K.Straubergs un vēl citi). Vairākas studentu grupas no Rīgas bijušas arī studentu vasaras praksēs Polijā, kuras organizēt palidzējusi Poļu–latviešu tuvināšanās biedrība Varšavā.

Īpatnēji bija sakari ar Stefana Batorija Viļņas universitāti šajā laika posmā; tos apgrūtināja politiskie apstakļi, Viļņas apgabala nenokārtotais statuss. Interesanti atzīmēt, ka Viļņas poļu universitātes atklāšanas svētkos

1919. gada oktobrī piedalījās augsta ranga Latvijas valsts delegācija ar ministriem J.Zālīti un Z.Meierovicu, ģenerāli M.Hartmani, kuri tajā laikā veda sarunas ar Poliju par līdzdalību cīņās pret Bermontu.[35] Kaut arī delegācijai bija ieteikts atturēties no oficialas līdzdalības šajā pasākumā, lai nesarežģītu attiecības ar Lietuvu,[36] situācija ieveidojas tā, ka atsacities nebija iespējams. «Mūs oficiāli svētkos uzaicināja un mēs ņēmām viņos dalību. Pie atklāšanas piedalījās austākie Polijas valdības priekšstāvji, ar kuriem mēs tūliņ uzsākām savas sarunas. Sastopoties ar poļu inteliģenci, mēs izlietojām gadījumu un viņu iepazistinājām ar Latvijas apstākļiem un centieniem», raksta J.Zalītis. Taču oficiali zinātniskie sakari ar Viļņu ieveidojās 1938. gadā, pēc vienošanās noslēgšanas starp Lietuvu un Poliju Viļņas apgabala jautājumā. Tad LU Medicīnas fakultāti apmeklēja Viļņas universitātes patoloģijas profesors K.Pelčars, savukārt Rīgas profesori R.Krimbergs un P.Sniķers 1939. g. jūnijā noturējuši priekšlasijumus Stefana Batorija Viļņas universitatē.[34]

LU profesors A.Vītols 1930. g. III Baltijas valstu hidrologu konferencē Varšavā uzstājās ar referātu par berzes koeficientiem. 1932. g. Tautu Savienība aicinaja Vītolu par arbitru robežstrīdā starp Poliju un Dancigas brīvpilsētu jautājumā par molu izbūvi pie Vislas ietekas Baltijas jūrā (Schiewenhorst — Świnoujście). Par lietišķu un objektīvu šī jautājuma izšķiršanu Tautu Savienības nozīmētais Dancigas ostas prezidents pasniedzis A.Vītolam atzinības rakstu. Tā paša gada decembrī A.Vītols aicināts uz Dancigu otrreiz, lai izšķirtu jautājumu par bagarēšanas daribiem Baltijas jūrā pie Vislas ietekas.

Minētie fakti liecina par visai plašu zinātnisku sakaru loku starp jauno Latviju un Poliju, kas neapšaubami būtu veidojies daudz dziļāk, ja nebūtu sācies II pasaules karš, kas dramatiski iedragāja gan Latvijas, gan Polijas zinātnisko pētniecību un šķira abas valstis uz vairākiem gadu desmitiem.

Sakari atsākās sešdesmitajos gados, kad vairākām Latvijas augstskolām un Zinātņu akadēmijas institūtiem izveidojās jauni pētnieciski kontakti. Īpaši jāatzīmē Latvijas Organiskās sintēzes institūts (OSI), kur viena no vadošajām līdzstrādniecēm ir profesore Marija Šimanska, tag. LZA goda locekle. Viņa izveidojusi pētniecisku skolu heterociklisko savienojumu heterogēnās katalīzes nozarē un jau ilgus gadus sadarbojas ar kolēģiem Polijā. M.Šimanska (Tarvida) II pasaules kara laikā ņēma dalību poļu pretestības kustībā pret nacismu dzimtajā Daugavpilī, tika arestēta, nokļuva Rīgas centrālcietuma un Štuthofas nometnē.[37] Pēc 1988. gada iesaistījās Latvijas poļu kultūras atjaunošanas aktivitātēs, kādu laiku bija Latvijas Poļu Savienības prezidente, vēlāk Informācijas centra vadītāja, ņēma dalību Latvijas poļu tikšanās ar pāvestu Jāni Pāvilu II, viņam viesojoties Rīgā 1993. g. septembrī.

No citiem OSI darbiniekiem rosīgi sakari ar Poliju ir bijuši prof. J.Freimanim un prof. J.Stradiņam (ar Polijas ZA locekli V.Kemulu Varšavā

— organisko savienojumu elektroķīmijas un hromatogrāfijas jomā; viņa vaditajai laboratorijai ir oficiālis līgums arī ar Polijas ZA Organiskās ķīmijas institūtu rentgenstruktūranalīzes jomā, daudz kopēju publikāciju).

Latvijas Zinātņu akadēmijai ir oficiāls sadarbības līgums ar Polijas ZA kopš 1991. gada, Latvijas Universitātei — ar M.Kopernika Toruņas universitāti kopš 1980. g., Rīgas Tehniskajai universitātei — ar Ščecinas Tehnisko universitāti. Pašreizēja Polijas un Latvijas pētniecisko sakaru analīze vēl prasa pētījumus ar apkopojumu, taču nav šaubu, ka nākotnē šie sakari būs vēl daudz plašāki un dziļāki. To pamatā būs ne tikai mūsdienu vajadzības, bet arī dziļas un stabilas, gadsimtos izveidojušās eiropeiskas kultūras tradicijas, par kurām runāja Latvijas Saeimā Ļehs Valensa savā pirmajā Polijas prezidenta valsts vizītē Latvijā 1994. gada februārī. Nevar nepiekrist Ļ.Valensas vārdiem: *Mūsu valstis, Latvija un Polija, pieder pie Eiropas kultūras. Par šo piederību esam pagātne maksājuši ar asinīm un ciešanām. Tas ir visistākais mūsu eiropeiskuma apliecinājums. tas mums dod morālas tiesības un piederību pie Eiropas saimes. Mēs nekad Eiropu neesam atstājuši. Eiropa bija atstājusi mūs.*»[33]

Poļu devums Latvijas un Eiropas zinātnē un Latvijas — Polijas zinātnes sakarā pieder ne tikai mūsu kopējai vēsturei, bet arī zinātņu attīstības vēsturei Eiropā.

✧

Izsakām pateicību vēsturniecei Dz. Cēberes k-dzei par palīdzību materiālu sameklēšanā Latvijas Valsts vēsturiskajā arhīvā.

Piezīmes:

1. J.Stradiņš: Etīdes par Latvijas zinātņu pagātni, Rīga: Zinātne, 1982, 396. lpp.
2. Я.П.Страдынь: Основные этапы развития естествознания в Латвии // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 6, Рига 1980, стр. 5-29.
3. J.Stradiņš: Die Deutschen in der Kulturgeschichte Lettlands unter besonderer Berücksichtigung der Wissenschaftgeschichte // NordOst-Archiv, Neue Folge, 1992, Bd. I, H.I., S. 123-153.
4. Я.Страдынь: Связи польских химиков с Ригой в XIX-XX вв. // Материалы IX Межреспубликанской конференции по истории естествознания и техники в Прибалтике, Вильнюс 1972, стр. 155-165.
5. Е.Рузевич, И.Гросвалд: Воспитанники Рижского Политехнического института (1862-1918), внесшие вклад в развитие науки и техники в Польше // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 7, Рига 1984, стр. 80-96.
6. J.Stradiņš, M.Szymańska: Udział Polaków w rozwoju kultury na Łotwie // *Polak na Łotwie*, 1991, nr. 2, s. 27-31.
7. T.Zeiferts: Latviešu rakstniecības vēsture, Rīga 1993, 506 lpp.
8. М.М.Рабинович, Ч.Шкленник: Замечательный вильнюсский астроном XVIII века Мартин Почобут-Одляницкий // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 2, Рига 1969, стр. 53-64.
9. Я.Страдынь: М.Я.Борх — польский естествоиспытатель из Латгалии. // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 6, Рига 1980, стр. 127-141.
10. G.Manteuffel: Polnisch — Livland, Riga: Kymmel, 1869, 96 S.
11. G.Manteuffel: Terra Mariana, 1186-1888, Riga: Grosset, 1903, 70 S.

12. G.MANTEUFFEL: Bibliografia inflancko-polska. Poznań 1906, s. 30
13. G.MANTEUFFEL: Cywilizacja, literatura i sztuka w dawnej kolonii wschodniej nad Bałtykiem, Kraków 1897. s. 124.
14. G.MANTEUFFEL: Dorpat i były Uniwersytet Dorpacki, Lwów 1898, s. 91.
15. G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie, Poznań 1879. s. IX+168.
16. J.STRADIŅŠ: Michał Jan Borch — polski przyrodnik XVII w. // *Kwart. historii nauki i techniki*, 1980, rok XXV, nr 3, s. 481-499.
17. J.STRADIŅŠ: Jānis Ikaunieks, Mihals Borhs un teiksmainā Varakļānu pils // *Zvaigžņotā debess*, 1979, Nr. 63. 53.-57. lpp.
18. Goethes Werke. — Herausg. von K.Heinemann. — Bd. 14. Leipzig–Wien, s.a. (Re M.Borch: S. 13, 283, 331, 429, 458, 463-465, 470-473).
19. KORNELIJS ARS: Teika par dzīvo zobenu, lielo zābaku un skaisto Jadvigu – (Latgales romantika) // *Atpūta*, 1928, 1.IV. Nr. 126, 18. lpp.
20. LATKOVSKIS D: Māras zemes teiku pils. // *Pēdējā brīdī*, 1933, Nr. 109, 17.V.
21. Э.СПЕЛМАНЕ: Предания о М.Борхе и его Вараклянском дворце // Из истории естествознания и техники Прибалтики, Т. 6, Рига 1980, стр. 142-145.
22. J.STRADIŅŠ, H.STRODS: Jelgavas Pētera Akadēmija, Rīga 1975, 319 lpp..
23. Album academicum des Polytechnikums zu Riga 1862-1912, Riga 1912, 828 S.
24. Rīgas Politechnikums. Album academicum 1912-1919, Riga 1938, 369 lpp.
25. J.STRADIŅŠ, I.GROSVALDS: Rīgas Politehniskais institūts (1862-1919) zinātnes un Latvijas progresa virzītājs // Baltijas zinātņu vēstures apcerējumi, 9. sēj., Rīga: RTU, 1993, 9.-51. lpp.
26. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7175. fonds, I apraksts: 70. lieta (S.Bazarevskis), 97.l. (M.Centneršvērs), 111.l. (V.Ērenfeichts), 117.l. (V.Fišers), 123.l. (E.Frisendorfs), 159.l. (A.Jenšs), 207.l. (B.Abakanovičs), 232.l. (K.Rončevskis), 265.l. (M.Šistovskis), 283.l. (B.Vodzinskis), 290.l. (K.Cumfts).
27. Latvijas Universitāte 1919-1929. Rīga 1929. 615 lpp.
28. Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. 1. daļa. Rīga 1939. 920 lpp.
29. Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. 2. daļa. Rīga 1939. 648 lpp.
30. Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918-1938, Rīga 1938, 412 lpp.
31. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. fonds, XIII apraksts: 311.l. (M.Centneršvērs), 479.l. (V.Fišers), 703.l. (A.Jenšs), 1475.l. (K.Rončevskis).
32. E.H.NIECIOWA: Członkowie Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Umiejętności 1872-1952, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, 171 s.
33. L.VALENSA: Mēs risinām problēmas, kuras atgādina riņķa kvadratūru — (Polijas Republikas prezidents Ļehs Valensa Latvijas Republikas Saeimā) // *Latvijas Vēstnesis*, 1994, 26.II.
34. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. fonds, VI apraksts: 408.l., 26., 73., 74. lpp.; 411.l., 176., 178. lpp.
35. J.ZĀLĪTIS: (s.t.) // *Latvijas sargs*. 1919, 31.X. Nr. 178.
36. Ē.JĀKOBSONS: Latvijas attiecibas ar Poliju 1919. gadā // *Latvijas vēstures žurnāls*, 1994, Nr.1, 93.-113. lpp.
37. J.STRADIŅŠ: Lappuses biogrāfijā. (Par prof. M.Šimansku) // Tautas kalendārs 1985. gadam, Rīga: Avots, 1984. 156.-159. lpp.

Autori:

Jānis Stradiņš — Latvijas Zinātņu Akadēmijas īstenais loceklis, LZA priekšsēdētāja vietnieks, ķīmijas zinātņu doktors, profesors, kopš agrās jaunības nodarbojās ar Latvijas zinātnes un tehnikas vēstures pētījumiem.

Ilgars Grosvalds ir Latvijas Universitātes zinātniskais līdzstrādnieks.

Jaroslavs Sozaņskis

IESKATS POĻU BIBLIOTĒKU VĒSTURĒ LATVIJĀ

Ievads

Poļu grāmatu krātuvju vēstures problemātika patreizējās Latvijas teritorijā līdz pat šim laikam nav sagaidījusi nedz pētījumus, nedz publikācijas (neskatoties uz ieinteresētību no Varšavas Nacionālās bibliotēkas puses); tās tomēr bija vērtigas un svarīgas kolekcijas mūsu kultūras vēsturē. Bez vispārējiem darbiem vienīgais svarīgākais raksts, kas skar šo problēmu, ir B.Brežgo *Senās muižnieku bibliotēkas (Dawne biblioteki dworskie)*, publicēts 1938. g. Dinaburgas (Daugavpils) izdevumā *Novadpētniecības un vēstures materiāli (Materiały Krajoznawczo-Historyczne)*. Konkrētais darbs sniedz tātad vienīgi problēmas ieskicējumu, kā arī perspektīvas meklējumiem šīs problēmas izziņas ceļā.

Vēsturiskais apraksts

Pirmās poļu grāmatu krātuves Latvijas teritorijā bija karaliskās ceļojumu un privātas Sigismunda Augusta (ilggadējā Lietuvas rezidenta), Stefana Batorija (pirmā Rīgā svinīgi iebraukuša karaļa), kā arī Sigismunda III un viņu tuvinieku un līdzgaitnieku bibliotēkas.[1]

1588. g. atceļojis no Nīderlandes Nikolaus Mollins Rīgā nodibināja pirmo izdevniecību, kas turpināja darboties vēl apt. 60 gadus. Viņa pirmais izdevums bija Anzelma Bocija poēma *Carmen Gratulatorium...*, veltīta Sigismundam III; to sponsorēja kanclers Jans Zamoiskis. Lielākā daļa no ap 200 šīs firmas publikācijām bija poļu valodā; diemžēl tās nekad nav izveidojušas vienotu, ievērības cienīgu kolekciju.[2]

Citas, galvenokārt reliģiska rakstura bibliotēkas ieceļoja šajā zemē kopā ar jezuītiem un dominikāņiem, kuri jau no Stefana Batorija laikiem darbojās kontrreformācijas un evaņģelizācijas laukā. Poļu bibliotēkas acīmredzot eksistēja Rīgas, Cēsīs,[3] Vendenes[4] arhibīskapijās, kā arī Rīgas jezuītu kolēģijā.

Poļu bibliotēkas noteikti darbojās arī Kurzemē; diemžēl dokumentālo liecību tam nav. Pastāvīgas poļu bibliotēkas sāka veidoties nedaudz vēlāk Hodkeviču, Plāteru, Borhu, Soltānu, Manteifeļu un citu muižnieku rezidencēs, tomēr arī ziņas par tām ir ļoti trūcīgas. Nedaudz vairāk informāciju ir saglabājies par bibliotēkām jezuītu un dominikāņu misiju apgabalos.

Reliģisko grāmatu krātuves

17. gs. II pusē Krāslavas jezuītu kolēģijas paspārnē nodibināja pirmo šajā apvidū publisko skolu ar bibliotēku. Zemākās klasēs mācījās apkārtē jie iedzīvotāji, augstākās — priesteri. Pēdējiem obligātas bija latgaliešu va lodas mācības, jo tajā notika evanģelizācija. Jezuīti sāka izdot arī pirmā grāmatas latgaliski, bet jau Dinaburgā, Ježija (Georga) Elgera[5] vadībā.

Pirmās poļu baznicas Latgalē (Inflantijā) sāka rasties 16. gs. beigu pusē. Lielākās celtnes uzbūvēja 17. gs divdesmitajos gados Višķos (1621 un Aulejā (1626).[6]

Vislielāko toreiz bibliotēku izveidoja Teoloģijas seminārā dominikā ņu klosterī Aglonā. Pirmās liecības par to datētas ar 1770. gadu. Rīgas ga rīgā semināra profesors H.Trups raksta: «Bibliotēka atradās īpašā telpā, ku stiklotos skapjos glabājās teoloģiska un zinātniska rakstura grāmatas, dažā di manuskripti, dokumenti, arhīvu materiāli, spredķi latviešu valodā. Da žas īpaši vērtigas grāmatas bija piestiprinātas ar ķēdīti pie pults. Kara gados bibliotēka bija ļoti cietusi, bet 1961. g. boļševiki to iznīcināja galīgi».[7] Var lēst, ka laika posmā no 1830. līdz 1849. g. bibliotēkas grā atu skaits pār sniedza 10 tūkst. foliantu. Daļai grāmatu bija zīmogs *Co ntus aglonien sis.* Paretam šādi eksemplāri ir atrodami Akademiskajā un Nacionālajā bib liotēkās Rīgā.[8]

1811. g. jezuītu kolēģija kopā ar apriņķa skolu tika pārcelta uz Dina burgu. Ir ziņas, ka bez reliģisko grāmatu bibliotēkas eksistēja arī atsevišķa skolas bibliotēka ar 1500 mācību grāmatām. Reliģisko grāmatu skaits nav zināms. Nav zināms arī tas, kādi zīmogi un ekslibri bija šajās grāmatās.[9]

Poļu bibliotēkas darbojās arī Rēzeknes, Dagdas, Pasienas un Ilūkstes draudzēs. Precīzākas ziņas tomēr ir par muižu bibliotēkām, kurām ir vērts pievērst uzmanību,[10] kaut vai tāpēc, ka šajos krājumos atradās daudz inku nābulu, reto un veco izdevumu, unikālie folianti, maigi saukti par Aldiem, Elzeviriem, Šarfeniem utt.[11]

Muižnieku bibliotēkas

Jans Soltans savā īpašumā Prezmos 18. gs. sākumā izveidoja bibliotēku, kuru turpmākajos gados arvien bagātināja viņa pēcnācēji. 19. gs. vidū tai tika pievienota Kublicku muižas bibliotēka, bet 20. gs. sākumā — arī daļa (1500 grāmatas) no populārā rakstnieka un izdevēja Kazimira Buiņicka bibliotēkas. Tādā veidā 1918.–1919 gadu mijā Soltana bibliotēkā atradās 16 tūkst. foliantu vairāk kā 10 valodās, galvenokārt ar vēsturisku un reliģisku saturu. To starpā bija: *Vocabularius juris,* Lugduni 1494; *Juve nalus Satyriae,* Venēcija: Aldus 1501; *De rebus gestis a Vladislao Poloniae et Hungariae rege,* Krakova: Łazarz 1582, kā arī citas.[12]

Prezmu bibliotēkā atradās arī Sigismunda Augusta, Vladislava IV un Marijas Leščiņskas karalisko bibliotēku grāmatas ar īpašnieku ģerboņiem

un zīmogiem. Kolekciju bagātināja 14. gs. sākuma — 20. gs. dokumentu krājums (galvenokārt ģimenes, īpašuma tiesību dokumenti, kā arī sarakste) ar apt. 1500 eksemplāriem. Šo krājumu kopā ar 177 16.-17. gs. grāmatam krievi rekvizēja un aizveda uz Maskavu.[13] Vēl 1930. gados šajā kolekcijā bija vairāk par 10 tūkst. foliantiem. Kolekcija tika iznīcināta pēdēja kara laikā (Soltani emigrēja uz ASV, māja nodega).

Latgales vojevoda Jans Ludviks Plāters izveidoja muižas bibliotēku Krāslavā (1730. gadi). Viņa dēls 20 tūkst. foliantu lielajam krājumam uzcēla 1759. g. divstāvu bibliotēku. Simts gadus vēlāk bibliotēkā bija jau 30 tūkst. grāmatu, atlantu, manuskriptu, gravīru, kā arī dokumentu krājums. To saturu apraksta G.Manteifels *Krāslavā*. 1822. g. bibliotēkas ēka tika nodota apriņķa skolai, bet krājumi pārcelti uz pili un muižu Kombuļos. Muižas dalīšanas rezultātā daļa no šīs kolekcijas lika pamatus jaunajai Kombuļu Plāteru bibliotēkai.[14] Abām bibliotēkām bija zīmotnes un ekslibri. Visvērtīgākie eksemplāri I pasaules kara laikā tika izvesti uz Peterburgu. Krāslavas un Kombuļu kolekcijas cieta revolūcijas laikā. To pārpalikumus nosūtīja uz Rumjanceva muzeju Maskavā, bet mazvērtīgus eksemplārus nodeva Rēzeknes bibliotēkai. Daļa no izglābtajām grāmatām nokļuva Krasiņsku bibliotēkā.

Grafs Juzefs Ziberks 18. gs. beigās nodibināja bibliotēku Līksnas muižā. Plāteru-Ziberku bibliotēkā atradās 10 tūkst. foliantu. Pēc ugunsgrēka kolekcija tika pārcelta uz Šlosbergu (Ilūkstes pagastā). I pasaules kara laikā bibliotēka tika izvazāta un iznīcināta.[15]

Kazimirs Konstantijs Plāters 1788. g., iegūstot īpašumā Pustinkas muižu, lika pamatus bibliotēkai. Tajā atradās 6000 foliantu, tostarp daudz 16. gs. grāmatu un vērtīgu karšu. 1907. g. šī kolekcija tika pārdota Vrubļevska bibliotēkai Viļņā, un vēlāk tika iekļauta šī paša nosaukuma valsts bibliotēkas krājumos. Pēdējais kolekcijas īpašnieks bija Henriks Broels-Plāters.[16]

18. gs. pirmajā pusē Dagdā tika izveidota Hilzenu bibliotēka, kuru dibināja Jans Augusts. Tā sastāvēja no 20 tūkst. foliantiem. 1856. g. tā gāja bojā.[17] Jans Augusts Hilzens bija pazīstams vēsturnieks, t.sk. Latgales vēstures pētnieks. Viņa vecākais brālis Ježijs Konstantijs līdzīgā veidā lika pamatus bibliotēkai Viļakā. Sakarā ar dienestu Ponjatovska galmā, šī kolekcija tika pārnesta uz Varšavu un izvietota pilī Przejazd un Nowolipie ielu stūrī (vēlākajā Mostovsku pilī).[18]

Borhu bibliotēku Varakļanos nodibināja 18. gs. II pusē Mihals Borhs — diplomāts, ceļotājs un pētnieks. Viņš apkopoja apt. 10 tūkst. grāmatu un manuskriptu, galvenokārt franču valodā, kā arī vecus dokumentus. Viņa mazdēls Juzefs izveda kolekcijas daļu uz savu īpašumu Marinzē, kur tā tika izvazāta. Daļa no grāmatām tika iekļauta Rēzeknes bibliotēkā (pēc I pasaules kara), bet dokumentus no Krievijas atguva Ossolineum. Cita nozīmīga kolekcija bija Borhu bibliotēka Preiļos, dibināta 18. gs. sākumā. Tā gāja bojā pirms 1891. g. (īpašuma pārdošanas K.Guļkevičam).[19]

Taunagos eksistēja Manteifeļu bibliotēka, izveidota visticamāk 18. gs. pusē. Tajā atradās daudz manuskriptu, vecu grāmatu, retu karšu un arhīvu materiālu. Šī kolekcija pastāvēja līdz 19. gs. beigām un ziņas par to zūd 20. gs. sākumā... Par Manteifeļu bibliotēku Dricēnos ziņu praktiski nav.

Biskapa Jana Beņislavska bibliotēka Zosuļos tika izveidota 18. gs. beigās, bet pakļauta iznīcībai 19. gs. vidū. Apt. 100 grāmatas no šīs kolekcijas tika uzietas 1887. g. remontējot māju; tās tika nosūtītas uz Beņislavsku īpašumu Bonifacovā, kur pastāvēja neliela bibliotēka.

Nozīmīga grāmatu kolekcija Beņislavskiem atradās Bikavas muižā. Par to rūpējās populāra Latgales dzejniece Helēna Radzivila. Pēc viņas nāves 1907. g. kolekcija tika izdalīta un izvazāta.[20]

Buiņicku bibliotēka Dagdā radās 18. gs. beigās un attiecās uz Hilzenu kolekciju. Kad nodega muiža, daļa no izglābtām grāmatām (2000 foliantu) tika pārnesti uz Luknas muižu, bet vēlāk — pārdoti.

Nozīmīga grāmatu kolekcija bija Remeriem Janopolē. To dibinātājs (1880. g.) bija Kazimežs Remers; ar laiku tā tika bagātināta līdz pat 4000 foliantiem. 1919. g. gāja bojā grāmatās no šīs kolekcijas. Atlikušas grāmatas tika izdalītas.

Antonijs Veitko 19. gs. pusē lika pamatus Bērzgales muižas bibliotēkai. Tai bija arheoloģiski-numizmātisks raksturs; kolekcijā atradās arī daudz arhīvu materiālu. Antonija dēls izmantoja zīmogu *No Vaclava Veitko grāmatu kolekcijas.*

Vēsturiskā satura kolekciju šajā pat laikā izveidoja arī Kerbedzi īpašumā Dlužņevā. Pirms I pasaules kara tā tika pārnesta uz Eugēnijas Kerbedzas rezidenci.

Zahorsku bibliotēkas apjomi Medeņmuižā nav zināmi. 19. gs. pusē Justinians Zahorskis spieda grāmatās zīmogu ar savu uzvārdu. Pēc I pasaules kara dažas grāmatas no viņa kolekcijas nokļuva Rēzeknes bibliotēkā.

Šajā pat laika posmā tika likti pamati arī Stabrovsku bibliotēkai Dobročinos. Starpkaru laikā Rēzeknē bija sastopamas grāmatas ar Feļiksa Stabrovska zīmogu. Tuvaku ziņu par šo bibliotēku nav.[21]

Tādā veidā mēs esam uzskaitījuši 23 muižu bibliotēkas, par kurienm runā B.Brežgo. Uzskaitījums tomēr nav pilnīgs. Ziņu trūkuma dēļ nav minētas Vodiņsku (Taudejāņos), Hšanovsku (Moročinā), Konstantija Podvisocka kolekcijas, Severinovsku, Šēnenbergas muižas bibliotēkas u.d.c.

Ir jāatzīmē arī Ragaju muižas bibliotēka, kuras dibinātājs (19. gs. pusē) bija Antonijs Talats-Kielpšs. Visvairāk pārstāvētas tajā bija grāmatas par Polijas un Lietuvas vēsturi, kā arī vispārvēsturiskās un filozofiskās grāmatas. Pie visvērtīgākajām grāmatam pieskaitāma M.Radzivila kalvīnu bībele (16. gs.), kā arī «Inflantiešu» — Hilzena, Buiņicka, Vižicka — darbu pirmizdevumi. Kolekcijā bija apt. 1500 foliantu. Pēc I pasaules kara izglābtās grāmatu daļa tika meitas Izabelas Hojnackas izvesta uz Varšavu.[22] Talats-Kielpšiem piederēja arī liela privātā bibliotēka Pēterburgā. Tā tika iznīcināta

1918. g... Laika posmā starp pasaules kariem Rēzeknē šai ģimenei piederēja privātā bibliotēka ar apt. 3000 foliantiem. Pie bibliotēkas dārgumiem piederēja Osendovsku un Odiņcu ģimeņu kolekcijas. Pie krājumiem pieskaitāmas vēl ap 1300 modernās literatūras grāmats no meitas bibliotēkas, kuras tika atsūtītas no Polijas. 1941. g. Talat-Kielpšu ģimene tika aizvesta uz Sibīriju. Kaut kur laukos paslēptas grāmatas aizgāja bojā.[23]

Starpkaru laika posmā Bērzgalē pastāvēja vēl viena nozīmīga bibliotēka. Tā piederēja Antonijam, bet vēlāk — (dēlam) Vaclavam Veitko. Bez apt. 1000 grāmatām tajā atradās arī bagātīgs ģimenes dokumentu krājums. Vēlāk Veitko pārcēlās uz dzīvi Viļņā un Brestā pie Bugas (bet varbūt arī Bialostokā).[24]

Publiskās bibliotēkas

Šajā laika posmā pastāvēja vairāk nekā 10 poļu organizāciju bibliotēkas, kuru krājumos atradās no 700 līdz pat vairākiem tūkstošiem grāmatu. Rīgā bija tādu bibliotēku ne mazāk par 6: Poļu biedrības *Oświata* (vēlāk — Poļu Savienības), biedrības *Auszra*, Poļu skolotāju biedrības, Poļu ģimnāzijas, Poļu studentu biedrības, sieviešu korporācijas *Plateria* (pēdējai bija ovāls zīmogs *Biblioteka Platerii)*.

Rēzeknē bija divas poļu bibliotēkas: Poļu ģimnāzijas un Poļu Savienības filiāles (bij. *Harfa*). Liepājā bija Poļu labdarības biedrības bibliotēka, Daugavpilī — Poļu Savienības *(Harfa)*, Ludzā — Poļu Savienības (bij. Poļu biedrības). Pastāvēja vēl arī poļu grāmatu kolekcijas Krāslavā, Jelgavā, Jasmuižā u.c. vietās, kopā ap 14 poļu publiskās bibliotēkas Latvijā.[25]

Rīgā jau darbojās Romas katoļu garīgais seminārs ar apjomīgu poļu bibliotēku, kurā atradās galvenokārt reliģiska rakstura grāmatas. Tajā tika iekļautas daļas no Krāslavas, Rēzeknes un Daugavpils (pārsvarā — klosteru) kolekcijām. Šīs bibliotēkas grāmatās sākumā bija krievu, vēlāk — latiņu zīmogi.

Pašreizējais stāvoklis

Pašreiz vislielākais seno poļu grāmatu krājums atrodas Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā (apt. 2000) un Nacionālajā bibliotēkā (nedaudz mazāk). To vidū ir eksemplāri no karalisko bibliotēku, kā arī Zalusku bibliotēkas krājumiem. Seno muižnieku bibliotēku fragmentiem vajadzētu būt Vēstures muzeja bibliotēkā, Valsts arhīvu pārvaldes bibliotēkā, kā arī Latvijas universitātes un Tehniskās universitātes bibliotēkās. Baznīcu un klosteru bibliotēku «pārpalikumiem» vajadzētu būt Rīgas Metropolijas kūrijā un garīgajā seminārā. Daudzas no minēto kolekciju grāmatām saglabājas Daugavpils, Rēzeknes, Krāslavas, Jelgavas, Liepājas un Ventspils muzejos un publiskajās bibliotēkās.

Šis uzskaitījums iezīmē arī pētījumu programmu; jāapzinās vē saglabājušos poļu grāmatu kolekciju pērles, kā arī jāsistematizē mūsu vē turisko grāmatu kolekciju problēmas.

Piezīmes:

1. Skat. J.LELEWEL: Dzieje bibliotek, Poznań 1868, s. 143 u.n., un E.CHWALEWI Zbiory Polskie, Warszawa 1926, t. I, s.261 u.n.
2. A.BUCHOLTZ: Geschichte des Buchdrukerkunst in Riga 1588-1888, Riga 1890, S. Antonio Posevino reprezentēja pāvesta centienus dibināt jezuītu kolēģiju u spiestuvi Livonijā.
3. Skat. arī: А.ПОСЕВИНО: Исторические сочинения о России 16 века, Моск 1983, стр. 228-230.
4. Materiały krajoznawczo-historyczne, Daugavpils 1938, s. 38.
5. *Turpat*, s. 10.
6. J.JAKUBOWSKI, J.KORDZIKOWSKI: Polska XVI wieku, t. XIII: Inflanty, część Warszawa 1915, s. 15 u.n., un: Materiały..., *op.cit.*, s. 38. Skat. arī: Stiftung de Wojewoden Goniewski für die Jezuitenkirche in Dünaburg // Inland, 1855, nr 51.
7. H.TRUPS: Agłona — słynne miejsce pielgrzymek na Łotwie, man., 1993, s.5-6
8. Nav pietiekošu apstiprinājumu, vai šī bibliotēka izmantoja zīmogu «CAD» ar kroni.
9. Skat. W.WITTYG: Ex-libris'y bibliotek polskich, Warszawa 1903, t. I, s. 55 u.n. un Materiały..., *op.cit.*, s. 10, 38 un Stiftung..., *op.cit.*
10. *Vide:* Dawne biblioteki dworskie, Materiały..., *op.cit.*, s. 67 u.n.
11. *Vide:* Московское общество любителей книжных знаков // Сре коллекционеров, Москва 1922, No. 2, стр. 5-6, un E.CHWALEWIK: *op.cit.*, s 260 u.n. Šeit tiek minēti: *Aldus* Venēcijā (*Alda*, 15.-16. gs.), *Officina Elzeriana* vēlāk *Lugduni* (16.gs. beigas – 17.gs. sākums) kā arī Šarfenberga akcidentspiestu ve Krakovā (1530. gadi).
12. Skat.: Spis prywatnych zbieraczów // *Rocznik dla archeologów, numizmatów zbieraczów polskich*, Kraków 1869, s. 79 u.n..
13. *Vide:* Dawne biblioteki..., *op.cit.*, s. 67, 69.
14. J.LELEWEL: *op.cit.*, s. 243, G.MANTEUFFEL: Krasław, Warszawa 1901, s. 19.
15. G.MANTEUFFEL: O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich, Lwów 1912, s. 51.
16. *Turpat.*
17. J.BARTOSZEWICZ: Znakomici mężowie Polscy w XVIII wieku, Petersburg 1856, t. I s. 226 u.n.
18. G.MANTEUFFEL: O starodawnej szlachcie..., *op.cit.*, s. 26 u.n.
19. *Turpat.*
20. Skat.: J.LELEWEL: *op.cit.*, s. 126 u.n. un: R.MANTEUFFEL-SZREGE: Inflanty, Inflanty Warszawa 1991, s. 9 u.n.
21. *Turpat.*
22. E.TALAT-KIEŁPSZ: Poruszyliśmy się // *Nasze życie*, 1938, nr 183, s. 7.
23. NATALIA TALAT-KIEŁPSZ PIERWUSZYNA: mašinraksts autora rīcībā.
24. E.TALAT-KIEŁPSZ: Berzygoł i Wejtkowie: Jeszcze o Wejtce // *Nasze życie*, 1938, nr 207, s. 6, nr 223, s. 11.
25. E.TALAT-KIEŁPSZ: Biblioteka, której dotąd nie ma // *Nasze życie*, 1939, nr 262, s 16.

Tulkoja Ivars Raginskis

Silvija Šiško

MISIONĀRU (LĀCARISTU) KONGREGĀCIJAS KRĀSLAVAS MĪTNES GRĀMATAS UN ROKRAKSTI LATVIJAS ZINĀTNISKAJĀS BIBLIOTĒKĀS

1. Vispārīgās ziņas

Misionāru kongregācijas Krāslavas mītnes *(Domus Craslaviensis Congregationis Missionis, Dom Krasławskiego Zgromadzenia XX. Świeckich Św. Wincentego a Paulo)* iespieddarbu un rokrakstu krājumi sāka veidoties 18. gadsimta 50. gadu beigās līdz ar šīs priesteru kongregācijas locekļu ierašanos Krāslavā. Bibliotēkas izveidi īpaši stimulēja priesteru vaditā garīgā semināra darbības uzsākšana ap 1761. gadu. Poļu tautības misionāri baznīcas un seminara vajadzībām veidoja vienu kopīgu bibliotēku, jo seminārs kopš 1775. gada atradās pie baznīcas piebūvētajā, tā sauktajā klostera ēkā. 1815. gadā tika atvērta Krāslavas apriņķa skola, un arī šīs mācību iestādes uzturētāji un vaditāji bija misionāri. Skolas atsevišķais novietojums un tās atšķirīgais laicigas mācību iestādes statuss lika veidot atsevišķu grāmatu krājumu. Tajā iekļāva gan noderīgas klostera bibliotēkas grāmatas, gan komplektēja jaunus mācībām nepieciešamus izdevumus. Acimredzot, apriņķa skolā mācību valoda bija poļu, tāpec arī bibliotekā galvenokārt nonāca izdevumi poļu valodā, visvairāk matemātikas disciplinās un fizikā, arī dabaszinātnēs. Klostera bibliotēkas kolodu turpreti veidoja garīgā literatūra latiņu, poļu, un, ievērojot kongregācijas francisko izcelsmi, arī franču valodā. Krājās arī rokraksta grāmatas un dažadi dokumenti. Krāslavas misionāri iedibinātās bibliotekas pastāvigi papildināja. Turpat Krāslavā milzīgu bibliotēku izveidoja grāfu Plateru dzimta, taču bibliotekārās aktivitātes baznīcas tēvu mītnē un grāfu pilī ritēja nošķirtībā, savstarpēji nebagātinoties.

19. gadsimta vidū misionāru darbība Krāslavā sāka sarukt. Vispirms 1843. gada beigās uz Minsku pārcēla garīgo semināru, bet 1854. gadā pilsēta zaudēja arī apriņķa skolu, ko bija nolemts pārvietot uz Rēzekni. Prom no Krāslavas sāka aizceļot arī misionāri. Ziņas par mītnes slēgšanas laiku literatūrā ir pretrunīgas, taču liekas, ka oficiālā slēgšana notikusi ar ģenerālgubernatora M.Muravjova pavēli 1864. gadā, kas, iespējams, bija viens no pasākumiem poļu ietekmes mazināšanai Latgalē sakarā ar 1863.–1864.

gada Polijas sacelšanās notikumiem. Šajā gadā Krāslavā tika likvidēt pēdējais misionāru iestādījums — Žēlsirdīgo māsu klosteris ar slimnīcu u bāreņu patversmi.

Misionāru sakrātās grāmatas Krāslavā tomēr palika un kļuva par še jienes katoļu baznīcas īpašumu. Klostera un apriņķa skolas bibliotēkas tik apvienotas, vēlāk kopīgi sistematizētas un numurētas. Šo krājumu, acīmre dzot, turpināja papildināt arī baznīca, tikai nu jau savām vajadzībām. Latvi jas brīvvalsts laikā 20. gadsimta 30. gadus šī bibliotēka bija pieejama zinā niekiem un novadpētniekiem, kuri literatūrā to raksturojuši kā bagātīgu.

Pēc Otrā pasaules kara krājums glabājās baznīcas tornī un bibliotēkas funkcijas, protams, vairs neveica. Tā bija tikai grāmatu noliktava, paslēpt no padomju varas iestāžu ierēdņu acīm, pakļauta bojājumiem un iznīcībai 1967. gadā šīs bibliotēkas senāko grāmatu vēl saglabājušos daļu pārveda u Rīgu, uz Latvijas PSR Valsts bibliotēku (tadad Latvijas Nacionālā bibliotēka turpmāk rakstā NB). Te grāmatas sadalīja atbilstoši bibliotēkas komplek tēšanas profilam: reto grāmatu un rokrakstu nodaļa (R fonds) saņēma 16. 17. gadsimta izdevumus un rokrakstus, bet galvenās grāmatu krātuves (W fonds) pārziņā nonāca 18. gadsimta un 19. gadsimta 1. puses izdevumi. N Krāslavas atvestās grāmatas bija ļoti netīras un inficētas ar pelējumu. Biblio tekā pirms to inventarizēšanas tika veikta eksemplāru apkope un dezin fekcija, vēlāk R fonda grāmatām tika ietaukoti ādas iesējumi. Līdz ar to grā matu fiziskā bojāeja tika novērsta, taču veikt defektīvo eksemplāru restau rāciju atbilstoši mūsdienu prasībām, bibliotēkai joprojām vēl nav bijis iespē jams. Krāslavas krājums atspoguļots NB kopējos katalogos un atsevišķi k vienota kolekcija nav izdalīts. Krājuma apzināšana šī apskata vajadzībām t ka veikta ar bibliotēkas fonda inventarizācijas aktu palīdzību un eksemp lāros izdarīto seno atzīmju izpēti, jo W fonda grāmatām apkope bija aiz kavējusies un tās 1968. gadā inventarizētas kā rezerves fonda sastāvdaļa neminot piederību Krāslavas bibliotēkai. Pašlaik R fonda grāmatas glabājas Rīgā, Jēkaba ielā 6/8, bet W fonda grāmatas NB depozitārijā Ikšķilē.

Nelielu šīs senās kolekcijas daļu 1982. gadā saņēma Latvijas PSR Fundamentālās bibliotēkas (tagad Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, turpmāk rakstā AB) rokrakstu un reto grāmatu nodaļa. Domājams, ka šīs grāmatas Krāslavā ir glabājušās nevis baznīcas tornī, bet citur. Šo grāmatu identificē šana iespējama pēc nodaļas inventāra grāmatas, jo fondā un katalogos tās ir izkaisītas. Bibliotēkas adese — Rīga, Rūpniecības ielā 10.

2. Skaitliskais raksturojums

Literatūrā minētās ziņas par kolekcijas lielumu ir pretrunīgas. 1815. gadā klostera bibliotēkā esot bijuši 1500 sējumi. Savukārt 1835. gada 25. aprīlī sastādītajā inventarizācijas aktā kā misionāru mītnei piederošs uz skaitīts 521 sējums. 20. gs. 30. gadu beigās baznīcas krājumā bijuši 155

eksemplāri grāmatu un 83 rokraksti (B.Brežgo: *Latvijas pagōtne*, Daugavpils 1943, 1.-25., 35.-36. lpp.). Bibliotēka vismaz divas reizes ir sistematizēta un numurēta. 1835. gadā tā bijusi sadalīta desmit tematiskās nodaļās, bet 20. gadsimtā izveidotā struktūra paredz četrpadsmit nodaļas. Šis pēdējās sistematizācijas atzīmes ir saglabājušās gandrīz visās krājuma grāmatās: ar romiešu ciparu ir apzīmēta tematiskā nodaļa, bet ar arābu ciparu — kārtas numurs. Šo vēsturisko šifru analize veido šādu ainu:

		Lielākais zināmais kārtas numurs	Numuru skaits NB	Numuru skaits AB
I	Teoloģija un dogmatika	136	15	8
II	Sprediķi	273	20	3
III	Vispārīgā un baznīcas vēsture	156	15	1
IV	Mācību literatūra	232	53	6
V	Saturs nav nosakāms	9	1	1
VI	Vārdnīcas	52	14	—
VII	Filozofija	28	7	4
VIII	Bībele, tās tekstu skaidrojumi	57	5	1
IX	Baznīcas rituālu teksti	21	—	5
X	Saturs nav zināms (*pēc 1835. g. dalījuma* — Laicīga satura zinātniski darbi)	75	1	—
XI	Patristika	327	38	10
XII	Likumi un tiesības	70	14	4
XIII	Saturs nav nosakāms	51	1	—
XIV	Antiko autoru darbi un citi literāri sacerējumi	203	19	4
	KOPĀ:	1690	203	47

Aprēķinātais kopskaits neparāda bibliotēkas faktisko lielumu, jo numuru skaits katra nodaļā var būt lielāks, ir sastopamas arī nešifrētas grāmatas un izdevumi ar vēlāk izdaitām atzīmēm. Bez tam daudzsējumu darbi šifros saņēma tikai vienu kārtas numuru, kas tika paildināts ar butu, piemēram, «IV/66n».

Rokrakstu krājums ir tikai numurēts (lielākais zināmais skaitlis — 84). Vienā gadījumā izmantots grāmatām līdzīgs šifrs: «XV/83». No šīs numerācijas NB ir 21 rokraksta grāmata, kā arī glabāšanas vienības bez atzīmēm. NB fondos apzinātais eksemplāru skaits: R fondā 116 grāmatas, 28 rokraksti; W fondā 130 grāmatas. AB glabājas 55 eksemplāri.

Dalījums pēc grāmatu iznākšanas laika:

	NB	AB
16. gadsimta 1. puses izdevumi	6	—
16. gadsimta 2. puses izdevumi	4	—
17. gadsimta 1. puses izdevumi	35	—
17. gadsimta 2. puses izdevumi	55	—
18. gadsimta izdevumi	80	47
19. gadsimta izdevumi	66	8

Dalījums pēc valodām:

	NB	AB
angļu	1	—
franču	28	1
krievu	5	—
latīņu	87	36
latviešu	3	—
poļu	110	18
vācu	12	—

3. Bibliotēkas veidošanās

Bibliotēkas pārraudzība, acīmredzot, bija viena īpaši izraudzīta misionāru priestera pienākums, kurš savas darbības laika izdarīja arī nepieciešamās īpašuma atzīmes grāmatu titullapās.

Parasti tas bija uzraksts *Ex Libris Congregationis Missionis Domus Craslaviensis*. Ir konstatēti vairāku šādu bibliotēkas pārziņu rokraksti, taču identificēts pašlaik ir tikai viens no tiem. Bibliotēkas veidošanās sākumposmā to pārraudzīja garīdznieks Juzefs Šapskis (Szapski, agrākais zināmais darbības gads Krāslavā — 1759). Ar viņa roku izdarītie ieraksti liecina arī par kādu lielāku ordeņa locekļa novēlējumu bibliotēkai: *Ex Le ga(ti)one P.R.D. Januszewicz cessit Dom: Crasl: Missionis* (NB R W2 2373

2389, 2390). No Šapska personīgā krājuma (*Ad Usum R. J.Szapski Emptus 9.gr:*) (BN R W2 2400) viena grāmata klostera bibliotēkā nonākusi 1784. gadā jau cita bibliotēkas pārziņa darbības laika. No 1776. gada līdz 1787. gadam izdarītos īpašuma ierakstus šī persona ir datējusi (NB 22 eksemplāri), tāpēc iespējams konstatēt, ka šinī laikā bibliotēka galvenokārt papildinājusies ar veciem 16. un 17. gadsimta izdevumiem. Turpmāk jaunieguvumu ienākšanas laiks bibliotekā atzīmēts tikai atsevišķos gadījumos un galvenokārt antikvariem izdevumiem. Apriņķa skolas krājumu apzīmēja ar īpašu piebildi *«ad usum Scholae»* pie parastā latīniska īpašuma ieraksta (NB W 2 14143 u.c.), bieži lietoja ierakstus poļu valoda *«Z Xięg Biblioteki Szkoły Krasławskiej»* (NB W 2 14289 u.c.) un arī skolas spiedogu *«SIGILLUM SCHOLAE DISTR: CRASLAVI:»* (NB W 2 14116 u.c.). Atšķirībā no klostera bibliotēkas, apriņķa skolā nonāca jauni, grāmatveikalos iegādāti izdevumi.

Krāslavas garīdznieki savu grāmatu kolekciju kopa, gan rūpēdamies par iesējumiem (ieraksts *«Oprawiony .. przez X (F (?)) W Butwiły zapłacono 2 srebrem R: 1847 .. w Krasławiu»* (AB inv. 24246)), gan atjaunodami trūkstošo tekstu defektīviem eksemplāriem (NB R W1 438).

Grāmatas klostera bibliotēkai pirka, tai skaitā arī no privātpersonām (*Hic Liber dictus Flores Bibliorum emptus est a R.D. Adalberto Korh (?) S.C.M. pro Domo Krasławiens. A° 1760 7bris 22* (BN W 1 2987)), kā arī saņēma dāvinājumā (*«darowano do Biblioteki naszej 1833»* (BN W 2 141185)).

Agrāko īpašnieku ieraksti norāda gan uz baznīcas organizāciju, gan privātpersonu krājumiem. Diemžēl, lielu daļu senāko ierakstu Krāslavas bibliotekāri ir aizsvītrojuši un tie vairs nav izlasāmi. Krāslavā nonākušas grāmatas no citu misionāru mītņu krātuvēm, piemēram, Oršas (*«Domus Orsensis»* (NB R W2 2379, 2405, 2423; R W3 965; R D3 260; W 1 2984. AB inv. 24242, 24243, 24244)), Osvejas (*«Domus Osvejin:»* (NB W 2 14141), *«Domus Osviensis»* (AB inv. 24252)), Varšavas (*«Domus Varsaviensis ad. S.Crucem»* (NB R W2 2402; R W3 966; R D2 1727)) un citām. Vairākas grāmatas pārņemtas no Viļņas Jezuītu kolēģijas *«Bibliotheca magna»* bagātīgajiem krājumiem (NB R W3 968; R W2 2398 U.c.), divi sējumi agrāk piederējuši Viļņas Karmelītu klosterim (*«Conventus Vilnensis. PP. Carmelit. Discalc.»* (NB R W2 2407)), bet pa vienam Polockas (*«Pro Tirocinio Polocensi Soc. Jesu»* (NB W 1 2989)) un Poznaņas (NB R W2S 2369) garīgajiem ordeņiem. No Bordo pilsētas Francijas dienvidrietumos atceļojusi grāmata ar ierakstu *«Domus probationis Burdigalens. Soc(ieta)tis JESV»* (NB R W2 2374). Par sakariem ar Daugavpils Jezuītu kolēģiju liecina dāvinājuma ieraksts *«Residentia Düneburgens. Soc. JESU, ad usum P.Missionarij Craslaviensis Soc. JESU»* (NB R W2 2396), kā arī īpašuma ieraksti *«Collegii Duneburgen.»* (AB inv. 24204) un *«Coll. Duneburg.»* (AB inv. 24227).

Latvijas zinātniskajās bibliotēkās nonākušajās grāmatās atrodas apmēram simts dažādu personu īpašuma ieraksti. Vairums no tiem, acīmredzot, ir polu tautības garīdznieki, kuru personību noskaidrošana, trūkstot

avotiem, grūti realizējama. Nereti grāmata ceļojusi no vienām rokām otrās piemēram, S.Majola (Maiolus) «*Colloguiorum.. tomus secundus*» (Heleno poli, 1608 (?)) bijis trīs personu rokās: «*Sum Lector Hujus Libri Kasimiru Kasperowiz (?) Sub Dapifer Metmensis*», «*Ego sum Prosessor huius Libr Petrus Franciscus Balizecki Parochus Kielsnensis*», «*Hic Liber accomodatu ab Ecclesia Janiscelensi XM Ligmalevicz DS PP.*» (NB R W2 2420). Svarīg šķiet Krāslavas garīgo darbinieku ieraksti. Krāslavas garīgā seminār regents 19. gadsimta 20 gadu pirmajā pusē bija Vincentijs Tribulovičs. A viņa īpašuma ierakstu «*Ex Libris Vincentij Trybulowicz S.C.M. 1820*» iezīmē tā J.S.Menohija (Menochius) «*Commentarii totius sacrae scripturae* (Venetia, 1758) jau tajā pašā gadā nodota koplietošanai (AB inv. 24249). Nozīmīga personība Latvijas kultūrvēsturē ir Krāslavas misionārs Jans Juzefs Jaloveckis (Jałowiecki, 1817–1885). 1839. gadā viņš kļuva par garīgā semināra pasniedzēju un apriņķa skolas vadītāju, vēlāk bija Krāslavas baznīcas prāvests. Jaloveckis vāca materiālus darbam par Latvijas katoļu baznīcu vēsturi, sacerēja un publicēja garīgas dziesmas latgaliešu rakstu valodā. Ir saglabājušās trīs grāmatas ar viņa īpašuma atzīmēm: divi latīņu valodas gramatiku izdevumi (NB W 2 14106, 14256) un darbs poļu valodā par slimnieku kopšanu (NB W 1 2974). Agrākie īpašnieki ierakstos parasti apliecinājuši tikai savas īpašuma tiesības. Ierakstu ar faktogrāfisku informāciju ir ļoti maz. Piemēram var minēt Žemaitijas kanoniķa Jana Dovgjallo (Dowgiałło) ierakstu par novēroto saules aptumsumu «*An(n)o 1699 D. 25 septembris Solis eclypsim vidi ipse...*» (NB R W1 447). Ir saglabājušies eksemplāri, kas papildināti ar apjomīgiem tekstem rokrakstā (NB R W1 971. AB inv. 24206, 24226).

Privātpersonu ierakstu analize liecina arī par lielaku grāmatu krājumu fragmentem, kas nonākuši Krāslavā. Tajos nav parasto misionāru bibliotēkas pārziņu izdarīto īpašuma ierakstu, tāpēc domājams, ka tie saņemti vēlak, kad apvienotais krājums piederēja baznīcai.

Ekslibris vara grebuma tehnikā ar uzrakstu «*EX LIBRIS PAULI XAV COM. BRZOSTOWSKI SUP. NOTARII. M. D. L. CANON. VILN.*» ir atrasts sešās grāmatās un, acīmredzot, ir Viļņas baznīcas darbinieka grāfa Pāvela Ksavērija Bžostovska (1739–1828) īpašuma zīme. Viņam piederējis 1524. gadā iespiests paleotips (NB R W2S 2410), divi 17. gadsimta 1. puses izdevumi (NB R W2 2372, 2401), viena 17. gadsimta 1. puses izdevumi (NB R W2 2372, 2401), viena 17. gadsimta 2. puses grāmata (NB R W1 434) un arī 18. gadsimta 60. gados klajā laisti darbi (NB W 2 14000. AB inv. 24210). Taču šīm grāmatām ir bijis vēl viens cits īpašnieks, pirms tās ir nonākušas Krāslavas baznīcā. Piecās Bžostovska grāmatās un vēl deviņās citās (NB R W1 442; W 1 2930,2932; W 2 14005, 14103, 14250, 14274, 14329. AB inv. 24215) ir ieraksts «*JW.Sewerynowey*». Jaunākais izdevums šīs personas kolekcijā ir iespiests 1810. gadā.

No garīdznieka Jana Juzefa Voidaka (Woydak, 1794(?)–1853) personīgās bibliotēkas ir saglabājušies divdesmit eksemplāri. Tajos izdarītie īpašuma ieraksti latiņu, poļu, franču un krievu valodās liecina, ka Voidaks ir bijis filologijas magistrs un teologijas doktors. 1842. gadā viņš bija Krāslavas garīgā semināra provizors. Voidaka grāmatas (17.–19. gs. izdevumi) Krāslavas baznīcas krājumā ir tematiski visdauzveidīgākās un gandrīz visas (ar vienu izņēmumu) laicīga satura. Viņam piederēja akadēmiskais daudzsējumu izdevums Ž.K.Valmona de Bomāra (Valmont de Bomare) *«Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle»* (Lyon, 1791, NB W F2 9104) un arī jaunatnei adresētā Ž.Pižulī (Pujoulix) grāmatiņa *«Naturalista dla młodzianskiego wieku»* (Wrocław, 1807, NB W 2 14137). Voidaku interesēja trigonometrija (NB W 2 14499), vēsture (NB R W1 456), ģeogrāfija (NB W 2 13999), franču un krievu literatūra (NB W 1 2931, 2933; W 2 14188), arhitektūra (NB W 2 14113) un pat vīnu gatavošana (NB R W2 2393). Par šī garīdznieka nodarbošanos ar valodniecības jautājumiem liecina literatūrā pieminētais, viņa iesāktais darbs pie latviešu-poļu vārdnīcas sastādīšanas, kā arī iespieddarbi viņa grāmatu krājumā lingvistiskām studijām (NB W 2 13998; W 3 7595).

4. Rokrakstu krājums

Krāslavā iegūte rokraksti NB glabājas fonda «A 181. Krāslavas katoļu baznīcas bibliotēka». Rokrakstu lielākā daļa bijusi paredzēta garīgā semināra vajadzībām. Uz vienas no vienībām (N° 12) ir uzraksts *«Ex Libris Seminarii interni»*, ir sastādīti vairāki krājumi *«Regulae seminarii interni»* (N° 10–13). Mācību procesam atbilst filozofijas (N° 1–8) un dažādo teoloģisko disciplīnu (N° 14–22) izklāsti. Seminārā apgūstamajai baznīcas dziedāšanai, acīmredzot, izmantoti nošu rokraksti (N° 24-25). Uz vairākām rokraksta grāmatām minēts uzrakstīšanas laiks, piemēram, *«CONSCRIPTA Varsaviae Anno Domini 1763°»* (N° 4), *«Craslaviae Conscripta An(n)o D(omi)ni 1777 D. 7. Septembris»* (N° 16). Ir arī īpašuma ieraksti, taču grūti pateikt, vai tie pieder pedagogiem, vai semināristiem. Arī tekstu rakstītāji var būt gan semināra mācību spēki, gan audzēkņi. Kopsējumā *«Scripta varia post Obitum alig(u)os Missionariis Collecta. Tomus 2dus»* (N° 21) starp citiem jau mirušu misionāru rokrakstiem ir atrodami arī J.Šapska pierakstīti teksti. Domājams, ka arī apriņķa skolā radušies kādi rokraksti, par ko liecina *«Wstęp Do Historyi Naturalney»* (N° 9).

NB nonākuši arī daži Krāslavas baznīcas arhīva dokumenti (N° 26-28), tai skaitā prāvesta J.J.Jalovecka 1862. gada 20. novembrī sāktais ziedojumu reģistrs *«Książeczka do zapisywania dobrowolnych ofiar...»* (N° 26).

Krāslavas baznīcā glabājusies lūgsnu grāmatiņa senkrievu valodā (N° 23). Tā kā tās tekstā ir arī vairākas poļu valodā uzrakstītas lappuses, šādu garīgo tekstu atrašanās katoļu baznīcā nešķiet nepiederīga.

1989. gadā NB no privātpersonas iegādājās četras rokraksta vien bas, ko satura līdzības dēļ pievienoja Krāslavas krājumam. Tomēr iespē jams, ka šie rokraksti nav glabājusies Krāslavā, jo *«PHILOSOPHIA UNIVERS in Universit(a)te Vilnensi Collegii Soc. JESU Explanata Anno 1754»* (N° 30 ir ar Krasnostavas misionāru īpašuma ierakstu *«Ex Libris Congr. Mis. Dom Crasnostaviensis»*. Citas vienības superekslibris vēsti par sekojošu piede rību: *«HIC LIBER THEODORI MEDYCKI AVDITORIS ELOKVENCI.»* (N° 31) Šiem rokrakstiem trūkst Krāslavas krājumam raksturīgās numerācijas.

Autore:

Silvija Šiško ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas reto grāmatu un rokrakstu nodaļa līdzstrādniece.

Polijas karaļa Sigismunda III parakstīta visu Rīgas pilsētas privilēģiju karaliskā ģenerālkonfirmācija. 1589. g. 17. aprīlis.

SENĀS POĻU GRĀMATAS
NO NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS KRĀJUMIEM
IZLIKTO MATERIĀLU SARAKSTS
(12.XI.1993. — 31.I.1994.)

1. Grāmatas

1. Albinus, Georgius: Farrago actionum civilium Juris Magdenburgensis secundum consuetudium iamdudum Poloniae observatam..., Cracoviae: M.Scharffenberg 1539.
2. Bembus, Mathaeus: Pastor vigilans sive ars regendi animas..., Cracoviae: A.Petricovius 1618.
3. Biblia cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillemi Britonis..., Nürnberg: A.Koberger 1463. (Grāmata no Zalusku bibliotēkas)
4. Budny, Bieniasz: Krótkich a węzłowatych Powieści które po Grecku zową apophtegmata, Kraków: A.Dymowski 1635.
5. Burckardus, Joannes: Modus ordinarius celebrande Misse, Cracoviae: M.Scharffenberg 1529.
6. Caraccioli, Louis Antoine: Życie papieża Klemensa XIV Ganganellego, (s.l.): JGrebl 1778.
7. Causae ob quas Carolus Gustavus Sueciae rex... Joannem Casimirum regem Poloniae... bello adoriri coactum se profitetur, (s.l.) 1656.
8. Chwałkowo-Chwałkowski, Mikołaj: Pamiętnik albo kronika pruskich Mistrzów, Poznań 1712.
9. Chwałkowo-Chwałkowski, Mikołaj: Singularia quaedam Polonica, Leopoli: A.Mielczewski 1686.
10. Chwałkowo-Chwałkowski, Mikołaj: Singularia quaedam Polonica, Varsaviae: In Collegio Schol. Piar. Typis 1696.
11. Chitraeus, David: Vandalia. Regionum ad mare Balticum, Pomeraniae, Prusiae, Livoniae, Moscoviae, Poloniae et vicinarum aliquot gentium, Rostochii: Myliander 1589.
12. Consensus in Fide et Religione christiana..., Toruni Borussorum: A.Cotenius 1592.
13. Corvinus, Laurentius: Mortulus elegantiarum..., Liptzk: M.Lotter 1505.
14. Cromer, Martin: O sprawach, dziełach, y wszystkich inszych potocznościach Koronnych Polskich..., w Krakowie: M.Lob 1611.

15. Cum-Dius, Laurentius, & Mosanus, Gerardus: Bibliothecae homiliarum et sermonum priscorum ecclesiae patrum, Lugduni 1588. (Grāmata no Zalusku bibliotēkas)
16. Cyrillus a S. Francisco: Praktyka dobrey śmierci..., w Krakowie: M.A.Schedel 1696.
17. Długosz, Jan: Vita beatissimi Stanislai Cracouiansis episcopi. Cracouie: T.Haller 1511.
18. Drexelius, Hieremias: Oko wieczności Abo Sposób prostowania intentiey dobrey, w Krakowie: A.Piotrkowczyk 1638.
19. Einhorn, Paul: Oratio gratulatoria cum a Serenissimo Potentissimo Principe ac Domino Vladislao IV Rege Poloniae Magno Duce, Riga: G.Schröder 1643.
20. Erasmus Roterodamus: Epistola, Cracoviae: M.Scharfenberg 1530.
21. Faunteus, Laurentius Arturus: Coenae Lutheranorum et calvinianorum oppugnatio ac catholicae Eucharistiae defensio, Posnaniae: I.Wolrab 1586. (Grāmata no Zalusku bibliotēkas)
22. Galatowski, Joanicjusz: Messjasz prawdziwy Jezus Chrystus syn Boży, Kijów: z Typographiey Pieczarskiey 1672.
23. Guagnino, Alessandro: Kronika Sarmacyey Europskiey, Kraków: M.Lob 1611.
24. Hartknoch, Christophor: Respublica Polonica duobus libris illustrata, Francofurti-Lipsiae: M.Hallervord 1678.
25. Henschen, Gottfried, & Papebroch, Daniel: Acta sanctorum maii.... T.1, Antverpiae: M.Cnobarus 1680.
26. Henschen, Gottfried, & Papebroch, Daniel: Acta sanctorum aprilis.... T.2, Antverpiae: M.Cnobarus 1675.
27. Herburtus de Fulstin, Joannes: Statuta regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta, Samoscii: M.Lenscius 1597.
28. Heyking, Benedict Heinrich: Jus eligendi ducem statibus Curlandiae et Semigaliae ex principiis iuris naturalis vindicatum, (s.l.) 1736.
29. Heyking, Heinrich Karl: O seymie teraznieyszym w Kurlandyi..., w Warszawie 1790.
30. Hilchen, David: Gegenwehr der Unschuld und warheit, Kraków 1605.
31. Hilchen, David, & al.: Livoniae supplicantis ad S.Regiam Maiestatem, illustrissimos que Ordines Regni Poloniae, Cracoviae: Lazar 1597.
32. Hilchen, David, & al.: Livoniae supplicantis ad S.Regiam Maiestatem, illustrissimos que Ordines Regni Poloniae, Riga: N.Mollinus 1597.
33. Historya S. Jana Damascena o Barlaamie y Lozafacie, (s.l. et a.).
34. Horatius Flacus Quintus: Quinctus Horatius Flacus, ab omni obscoenitate expurgatus, Cracoviae: F.Cezary 1682.

35. Howen, Otto Hermann: Relation von der in Warschau geführten Negoce, Mitau 1768.
36. Incorporatio ducatus Curlandiae et Semgalliae cum regno Poloniae, Lublini 1569.
37. Kadłubko, Vincent: Historia Polonica, Dobromil: J.Szeliga 1612.
38. Keyserlingk, Hermann Karl: Brevis et Suecincta Enarratio iurium Curlandiae et Semigaliae circa Electionem novi Principis, Varsaviae 1736.
39. Klucz prognostykarski..., Supraśl: OO.Bazylianów 1724.
40. Kobierzicki, Stanislaus: Historia Vladislai Poloniae et Sueciae..., Dantisci: G.Förster 1655.
41. Kochanowski, Jan: (Pisma), Kraków: A.Piotrkow 1639.
42. Kochowski, Vespasian: Hypomnema reginarum Poloniae..., Cracoviae: Ch.Schedel 1672.
43. Koiłowicz, Wojciech: O rzeczach Do Wiary należących rozmowy Theologa z różnemi Wiary prawdziwey przeciwnikami. Część 1-3, w Krakowie: S.Piotrkowczyk 1671.
44. Lasko, Joann de: Commune incliti Poloniae Regni privilegium..., Cracoviae: J.Haller 1506.
45. Laurentius, Valentinus: Generalis controversia de indulgentis..., Cracoviae: Lazarus 1593.
46. Lawski, Augustyn: Pociecha duchowna, w Krakowie: M.Lob 1614.
47. Lipski a Lipe, Andreas: Practicarum observationum, Riga: N.Mollinus 1602.
48. Lohmeier, Georg: Der Europaischen Reiche historische und genealogische Erläuterung..., Lüneburg: J.G.Lipper 1690.
49. Maciej z Miechowa: Chronica Polonorum, Cracoviae: H.Vietor 1521.
50. Maciej z Miechowa: Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae et eorum quae in eis continentur, Cracoviae: J.Haller 1521.
51. Maciej z Miechowa: Regni Poloniae chronica..., Cracovia 1521.
52. Maciejowski, Bernard: Epistola pastoralis, (Olliva): Typis monasterii Olivensis 1687.
53. Malczowsky, Stanisław Jan: Lot Szczęśliwy do Wieczności..., Riga: J.M.Nöller 1701.
54. Malczowsky, Stanisław Jan: Omen Powszechny Szczęśliwości..., Riga: J.M.Nöller 1701.
55. Mercurius, Trismegistus: Pymander... Liber 5, Cracoviae: Lazarus 1586.
56. Mittendorf, Philip: Illut^{mo} et Mag^{co} Heroj ac Dno Dno Carolo Cho(d)kiewicz... de Parnavae obsiditione soluta Dunamunda que rescepta..., Riga: N.Mollin 1611.

57. MÜLLER, LAURENTIUS: Polnische, Liffländische, Moscowiterische, Schwedische und Andere Historien..., Leipzig: In Verlegung D. Gros Buchh. 1606.
58. MÜLLER, LAURENTIUS: Polnische... Historien..., Leipzig: Z.Berwalt 1585.
59. MÜLLER, LAURENTIUS: Septentrionalische Historien oder Warhaffte Beschreibung der fürnembsten Polnischen..., Amberg: M.Forster 1595.
60. NARSSIUS, JOHANNES ANASTASIUS: Riga devicta..., Riga: G.Schröde 1625.
61. NEUGEBAUER, SALOMO: Icones et vitae principum ac regum Poloniae omnium. Francofurti ad Moenum: I. de Zetter 1626.
62. ODERBORN, PAUL: Vier Predigten von dem Bogen Gottes in der Wolcken..., Riga: N.Mollyn 1591.
63. ORTELIUS, ABRAHAM: Theatrum oder Schawplatz..., Antorf: G. von Dies 1573.
64. OTREBOSZ, DANIEL: In felicem ex Moschovia reditum, serenissimi ac Potentissimi Vladislai IV Poloniae et Sveciae Regis..., Cracoviae M.Andreouiensis 1634.
65. OVIDIUS NASO, PUBLIUS: Księgi metamorphoseon..., w Krakowie A.Piotrkowczyk 1638.
66. PAPROCKI, BARTŁOMIEJ: Pharus sarmatica..., Cracoviae: F.Caesarius 1633.
67. PAPROCKI, FR.: Wiadomość o Xięstwie Kurlandskim y Semigalskim z Różnych Dziejopisów zebrana..., w Wilnie: J.K.M. Societatis Jesu 1759.
68. PASTORIUS, JOACHIM: Florus Polonicus Seu Polonicae Historiae Epitome Nova, Lugduni Batavorum: F.Hegerus, 1641.
69. PAXILLUS, BERNARDUS: Monomachia Pro defensione Fidei ss. Trinitatis..., T.1, Cracoviae, M.Andreouiensis 1616.
70. PIASECKI, PAWEŁ: Chronica gestorum in Europa singularium... Cracoviae: F.Caesarius 1645.
71. PIASECKI, PAWEŁ: Praxis episcopalis..., Cracoviae: F.Caesarius 1627.
73. Polen. Verträge. Friedens-Artickel..., (s.l.) 1672.
74. Polonia. Leges et decreta. Constitutiones Livonicae, post submotum ex Livonia Moschum, a Serenissimo Stephano Poloniae Rege sancitae, Cracoviae 1583.
75. Polonia. Leges et decreta. Constitutiones Livonicae, post submotum ex Livonia Moschum, a Serenissimo Stephano Poloniae Rege sancitae, Gedania 1583.
76. Polonia. Leges et decreta. Erectio episcopatus Vendensis in Livonia (s.l. & a.)

77. Polonia. Leges et decreta. Leges, statuta, constitutiones privilegia regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuanie..., Varsavia 1732.
78. POSNANIENSIS, PETRUS: Splendores hierarchiae politicae, et ecclesiasticae..., Cracoviae: L.Kupisz 1652.
79. POTOCKI, WACŁAW: (Poczet herbów szlachty Korony Polskiej), Kraków 1696.
80. PRILUSIUS, JACOBUS: Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia..., Cracoviae 1553.
81. Provinciarum Regni Poloniae geographica descriptio, Augsburg: J.Koppmayer (s.a.).
82. PUFENDORF, SAMUEL: ...Sieben Bücher von denden Thaten Carl Gustavs, Königs in Schweden, Nürnberg: Ch.Riegel, 1697.
83. RAYNAUDUS, THEOPHILUS: ... Apopompacus..., T.20, Cracoviae: A.Zangoyski 1669.
84. RUDAWSKI, LAURENTIUS JOANNES: Historiarum Poloniae..., Varsaviae-Lipsiae: Mizler 1755.
85. RUVIUS, ANTONIUS: Commentariorum in universam Aristotelis dialecticam..., Cracoviae: A.Petricov 1608.
86. SCHEDEL, HARTMANN: Liber chronicarum, Nurimbergae: A.Koberger 1493. (Grāmata no Zalusku bibliotēkas)
87. SŁUPSKI, WOYCIECH: Crisis, To iest rozsądek katholicki..., Kraków: M.Lob 1611.
88. SOLIKOWSKI, JOANNES DEMENTRIUS: Ad Livones... Paterna et amica Paraensis, Samosci: Typ. Academiae 1600.
89. SOLIKOWSKI, JOANNES DEMENTRIUS: ...Commentarius brevis rerum polonicarum..., Dantisci: G.Förster 1647.
90. Speculum Saxonum, Albo Prawo Saskie y Magdeburskie, porządkiem obiecadła, z Łacińskich y Niemieckich exemplarzów zebrane..., we Lwowie: P.Szczerbica 1581.
91. Status Wielkiego Xięstwa Litewskiego..., Warszawa: P.Elert 1648.
92. Statuta Serenissimi Domini Sigismundi Primi..., Cracoviae 1524.
93. STEPHANOWICZ, ANTONI: Dzieło zbawienia Ludzkiego wystawione..., Kraków: W.Gorecki 1678.
94. TRTERUS, THOMAS: (De episcopatu et episcopis ecclesiae Warmiensis..., Cracoviae 1685).
95. Von Eroberung der Haupt-Statt Riga in Liefland..., Riga: N.Mollyn 1622.
96. WAGNER, DANIEL ERNST: Geschichte von Polen, Leipzig: M.G.Weidemann – Erben und Reich 1776.

97. WARSEVICIUS, CHRISTOPHOR, & STURTZ, CHRISTOPHOR: De vita, rebus gestis, ac obitu Stephani Primi Regis Poloniae..., Rostochii: S.Myliander 1627.
98. ZALASZOWSKI, MIKOŁAJ: Ius Regni Poloniae ex statutis et constitutionibus eiusdem..., Posnaniae: Typ. Academici 1700.
99. ZAWACKI, THEODOR: Memoriale Processus Iudiciarii et flosculorum legum seu statutorum at que constitutionum Regni Poloniae..., Cracoviae: Haeredes J.Sybeneycher 1623.
100. ZAWACKI, THEODOR: Processus iudiciarius Regni Poloniae..., Varsaviae: J.Trelpiński 1647.

2. Rokraksti

1. WITKOWSKI, JAN LUDWIK: Deux Polonaises..., (s.l. & a.).

Rokraksti no Krāslavas katoļu baznīcas bibliotēkas:

1. NN: Introductio in universam Aristotelis philosophiam, (s.l. & a.).
2. NN: Introductio ad Philosophiam, (s.l. & a.)
3. NN: Lamentationis Jeremiae Prophetae in Caena Dni (zn) (s.l. & a.).
4. NN: Książeczka do zapisywania dobrowolnych ofiar... Krasławskiego Rzymskokatolickiego Kościoła, (ca 1862).
5. Philosophia universa... Anno 1754 – Ex Libris Congr. Mis. domus Crasnałaviensis.
6. (Reliģiska satura apcerējums poļu valodā), (XVIII w.)

3. Kartes

1. Polska. Mappa Geographica ex novissimis observationibus representans Regnum Poloniae et Magnum Ducatum Lithuaniae..., Aug(ustae) Vindel(icorum), T.C.Lotter 177□.
2. Polska. Hanc Regni Poloniarum Magnique Ducatus Lithuaniae..., Norimbergae: J.B.Homan 16□□.

Ojārs Zanders

LATVIJAS ACĪM SKATĪTĀ POLIJA

1993. g. 18. oktobra pēcpusdienā Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas jaunajā ēkā tika atklāta plaša izstāde «Polijas–Latvijas vēsturiskās un kultūras saiknes». Ekspozīciju veido ap 600 eksponātu. Grāmatas un cita veida iespieddarbi, rokraksti un attēli parāda plašu laika un tēmatikas amplitūdu: no Gutenberga laika inkunābulām 15. gs. līdz pāvesta Jāņa Pāvila II vizītei Latvijā 1993. g. septembrī.

Vecākais izstādes eksponāts ir 1483. g. Venēcijā iespiesta latīņu Bībele (*Biblia Latina*), kas kādreiz piederējusi pazīstamajam poļu magnātam un grāmatu krājējam Juzefam Andžejam Zaluskim (1701–1774). No Zalusku bibliotēkas nācis arī viens no vecākajiem Rīgas iespieddarbiem, Rīgas humānista Georga Ciglera filozofiskais apcerējums latīņu valodā *Par cilvēcisko lietu nepastāvību* (1598).

Plaši pārstāvēts ir 16. gadsimts un 17. gadsimta pirmā puse, ko var saukt par poļu kultūras zelta laikmetu. Tās ir ne tikai Krakovā, Varšavā, Gdaņskā vai Ščecinā iespiestas grāmatas, bet arī Romas, Bāzeles, Leipcigas, Frankfurtes pie Mainas, Viļņas, Rīgas, Tērbatas un vēl citu pilsētu izdevumi. Senas hronikas, vēsturiski apcerējumi, senlaicīgas kartes, kur pavīd arī Polijas valsts un toreizējās Livonijas kontūras, poļu pilsētu silueti. Tādi vārdi kā Sebastians Minsters, Ābrams Ortēlijs, Sigismunds Heberšteins, Jans Dlugošs, Reinolds Heidenšteins, Georgs Merkators īpašus komentārus neprasa, tāpat kā Mikolajs Koperniks vai Jans Kohanovskis.

Ar 1581 g. arī Rīga ir Polijas karaļa Stefana Batorija (1576–1586) protektorātā, un viņš ir pirmais kronētais valdnieks, kas 1582. g. Rīgā ciemojas. 1993. g. šim ievērojamajam Polijas valdniekam aprit 460. gadskārta. Toties Sogismunda III valdīšanas laikā, 1588. g., Rīgā sāk darbu pirmā pilsētas tipogrāfija, un vecākais, līdz šim saglabājies Nikolausa Mollina iespieddarbs in Anzelma Bocija sacerētais apsveikums jau minētajam Sigismundam III (*Carmen gratulatorium...*).

Veiksmīga ir Rīgas humānistu sadarbība ar ietekmīgo Polijas kancleru un mākslu mecenātu Janu Zamoiski. Piemēram, Rīgas rātes sindika Dāvida Hilhena sacerējumi iespiesti ne tikai Rīgā, Varšavā un Krakovā, bet arī J.Zamoiska privātajā spiestuvē Zamoščā.

Ir izdevumi, kas saistās ar jo īpaši Lietuvā ietekmīgo Radzivilu dzimtu — ilggadīgiem Livonijas vietvalžiem. Starp teoloģiskām grāmatām interesi izraisa 1549. g. Krakovā iespiestā Gņeznas agenda un 1591./94. g. Viļņā izdotais *Apustulis* baznīcslāvu valodā.

Interesantas grāmatas poļu valodā un par Poliju saglabājušās arī no 17. un 18. gs. 1705. gadā Rīgā iznāk Liborija Depkina pārstrādātā vācu-poļu-

zviedru un latviešu valodas vārdnīciņa. Poļu teksti ir 1682. g. Rīgā iespiestajā populārajā Jana Komenska mācību grāmatā *Orbis sensualium pictus (Jutekļu pasaule attēlos).* Izstādē skatāmi ievērojama 18. gs. ģeoķīmiķa, no Varakļāniem Latgalē nākušā Jana Borha (1753–1811) sacerējumi. Romā un Bernē izdoti darbi par Sicilijas mineraloģiju un Maltas salas apraksts.

18. gs. nogalē Polija zaudē savu valstisko neatkarību, bet 19. gs. un vēl vēlāk skan spēcīgi devīze: *Par jūsu un mūsu brīvību!* Dziļš patriotisms caurstrāvo ne tikai Ādama Mickeviča un Juliuša Slovacka romantisko dzeju, bet visu poļu nacionālo literatūru. Taisnība ir pravietiskajam Edvartam Virzam, kurš 1934. g. laikrakstā *Brīva Zeme* rakstīja: «Poļu literatūra latviešu tautā atstājusi lielu iespaidu ar savu dziļo un aizraujošo tēvzemes mīlestību». Profesors Staņislavs Koļbuševskis seniors izpētījis, ka jau no 1880. līdz 1935. g. vien latviešu valodā publicēti apmēram 500 poļu literatūras tulkojumi un raksti par Poliju. Jau 19. gs. nogalē poļu autorus tulko Apsīšu Jēkabs, Augusts Deglavs, Sudrabu Edžus un vēl citi. Sevišķi daudz tulkoti Henriks Senkēvičs, Boļeslavs Pruss, Vladislavs Reimonts, Stefans Žeromskis. Izstādē skatāma arī jaunākajā laikā rosīgi tulkotā poļu literatūras dzejas, pasaku un tautasdziesmu izlases. Krāšņs ir Jāzepa Osmaņa atdzejotā A.Mickeviča *Pana Tadeuša* izdevums 1964. g.

Latgalē, Dricēnos apglabāts ievērojamais 19. gs. vēsturnieks, folklorists, etnogrāfs un grāmatu izdevējs Gustavs Manteifelis (1832–1916), kas izdevis pirmos latgaliešu kalendārus (1862–1871), tā saucamās Inflantijas (Poļu Vidzemes — Latgales) etnogrāfisku aprakstu (1869) un vēl citas vērā ņemamas grāmatas. Katrā ziņā pieminama darbīgā Koļbuševsku dzimta. Tēvs Staņislavs Koļbuševskis, bijis mācību spēks Latvijas universitātē, izdevis latviski grāmatu par poļu kultūru viduslaikos un renesansē, ievadījis Kārļa Krūzas sastādīto un atdzejoto *Poļu dzeju* (1937). Parādīta viņu sarakste, tāpat Staņislava Francišeka Koļbuševska juniora sarakste ar latviešu valodnieku Artūru Ozolu. Jaunais Koļbuševskis kopā ar brāli Jaceku tulkojis Rainī, rakstījis par latviešu literatūru, pētījis poļu un latviešu lingvistiskos sakarus.

Jau 1878. g. Rīgā dibināta Poļu labdarības biedrība. Latviešu poļu tuvināšanas biedrības statūti skatāmi no 1928. g., un rosīgi darbojas Latvijas Poļu Savienība tagad, atdzimstošās Latvijas laikā. Izstādē parādīta poļu skolu un kultūras organizāciju rosīgā darbība Rēzeknē, Daugavpilī. Ar skolas grāmatas poļu valodā, vārdnīcas, kalendāri, periodika.

Katru izstādi grezno ievērojami autogrāfi. Izstādē skatāmi Polijas karaļu Jana Kazimira un Augusta III parakstīti dokumenti, kāda grāfa Juzefa Zaluska rakstīta vēstule 1866. g.

Autors:

Ojārs Zanders ir Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas līdzstrādnieks.

IZSTĀDES «POLIJAS UN LATVIJAS VĒSTURISKĀS UN KULTŪRAS SAIKNES»

EKSPONĀTU SARAKSTS NO LATVIJAS AKADEMISKĀS BIBLIOTĒKAS ROKRAKSTU UN RETO GRĀMATU NODAĻAS FONDIEM*

15. gadsimts

1. Biblia, Venezia 1483 (nr 119).

16. gadsimts

2. Agenda Gnesnensis, Cracovia 1549.
3. Glogoviensis Joannes: Exercitium veteris artis, Cracovia 1516.
4. Heidenstein, R.: De bello Moscouitico, Basilea 1588.
5. Bocius, A.: Carmen Gratulatorium, Riga 1588.
6. Liber Regum, Colonia: Agrippina 1598.
7. Cureus, I.: Gentis Silesiae annales, Wittenberg 1571.
8. Cureus, I.: Schlestsche... und Stadt Breslau general Chronica, Wittenberg 1587.
9. Prilusius, I.: Leges sev Statuta... Regni Poloniae, Stetinum–Cracovia 1553.
10. Hilchen, D.: Academiae Samoscianae recens... intimatio, Riga 1594.
11. Grundliche Erklerung aus was ursachen... Dantzig, Dantzig 1577.
12. Cieglerus, G.: De incertitudine rerum humanarum, Riga 1599.
13. Hilchen, D.: Nomina Regia, Cracovia 1595.
14. Lipski, A., Lipe, A.: Practicarum observationum, Riga 1602.
15. Rerum Moscoviticarum, Francofurtum 1600.
16. Ortelius, A.: Theatrum oder Schawplatz des erdbodens, Antorf 1573.
17. Münster, S.: Cosmographey, Basel 1598.
18. Апостол, Vilnius 1591/1594.
19. Der Stadt Dantzig, (s.l.) 1597, Ms. 30.
20. Icones familiae ducales Radivilliane, Petropole 1875.

17. gadsimts

21. Connor, B.: Beschreibung des Königreichs Polen, Leipzig 1700.
22. Petreius, J.: Regni Poloniae historia, Dorpat 1642.

* Saisinājumi, numerācija un apzīmējumi pēc oriģinālā saraksta — red.

23. HARTKNOCH, CHR.: Respublica Polonica, Francofurtum–Lipsia 1687.
24. COMENIUS, J.A.: Orbis sensualum pictus, Riga 1682.
25. HARTKNOCH, CHR.: Respublica Polonica, Francofurtum–Lipsia 1687.
26. Respublica sine status Regni Poloniae, Lugdunum Batavorum 1627.
27. Catechismus, Rackaw 1612.
28. DASYPODIUS, P.: Dictionarium latino-germanico-polonicum, Dantiscu 1642.
29. CHWALKOWSKI, N.: Regni Poloniae ius publicum, Regiomontum 1684.
30. HORST, R., ZUR: Fascilus anagrammatum, Stetinum 1615.
31. KOIAŁOWICZ, A.: Miscellanea rerum, Vilnius 1650.
32. ZAWADZKI, C.: Historia arcana... Cosmopolum, Varsovia 1699.
33. DLUGOSSUS, I.: Historia Polonica, Dobromil 1615.
34. Architekt Polski, Kraków 1690.
35. CHWALKOWSKI, N.: Principium occupationes, Varsovia 1690.
36. Stammbuch des R.Hemsing, 1624.

18. gadsimts

36. Effigies corporis et animi Caroli XII..., 1707.
37. ZALUSKI, J.A.: Specimen historiae Poloniae criticae, Warsavia 1735.
38. Das Gebeth des Herrn oder Vaterunsersammlung, Ruien 1789.
39. Memoires sur les... revolutions de la Pologne, Rotterdam 1710.
40. BORCH, M.J.: Lythologie Sicillienne, Roma 1778.
41. L'horoscope politique de la Pologne, Cetigne 1779.
42. Dzieje Królestwa Polskiego, Warszawia 1766.
43. JANOZKI, J.D.: Nachricht von... Zaluskischen Bibliothek., Dresde 1747.
44. DEPKIN, L.: Wörter-Büchlein..., Riga 1705.
45. Lotavica grammatica, Vilna 1737.
46. SEUME, J.G.: Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen, Leipzi 1796.
47. Polens Ende, Warschau 1797.
48. Das conföderierte Polen, (Mitau) 1770.
49. PARTHENAY: Geschichte von Pohlen, Mietau: Hasenpoth 1771.
50. Das Glorwürdige Leben... Friedrich Augusti..., Hamburg–Franckfurt 1733.
51. Sigismundi Augusti... epistolae, legationes et responsa, Lipsia 1703.
52. Scriptorum rerum Polonicarum, Dantiscum 1753.
53. SCHULTZ, G.P.: Commentarius de cancellariis Regni Poloniae Dantiscum 1742.
54. SCHOTTUS, A.: Prussia christiana, Gedanium 1738.

55. VAUGANDY, R., DE: Nouvel atlas portatif, Paris 1784.
56. Mape-monde, Amsterdam 1703.

19.-20. gadsimts

57. MANTEUFFEL, G.: Polnisch-Livland, Riga 1869.
58. MANTEUFFEL, G.: Przewodnik po Rydze, Riga 1906.
59. Inflantu zemes laika grōmota, Reiga 1866.
60. Poļu dzeja, Riga 1937.
61. Antologia poezji łotewskiej, Ryga 1938.
62. KOLBUSZEWSKI, ST. FR.: Senprūšu *hapax legómena*, Poznań 1985.

Autogrāfi

63. JOANNUS CASIMIRUS REX, 1667.
64. AUGUSTUS III REX, 1755.
65. ZALUSKI J., 1866.
66-68. KOLBUSZEWSKI, ST., KOLBUSZEWSKI, ST. FR., 1963-1965.

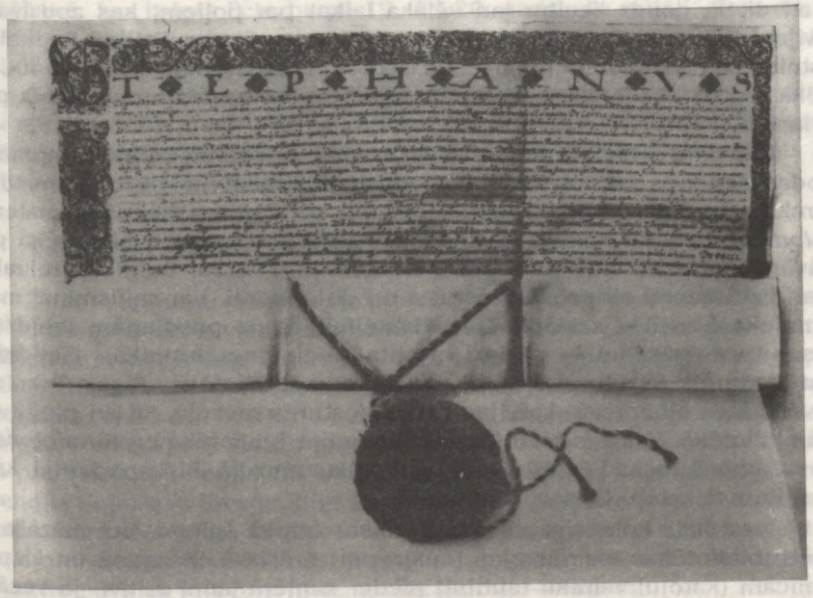

Polijas karaļa Stefana Batorija apstiprināta Rīgas ostas muitas takse.
1581. g. 14. janvāris

Jaroslavs Sozaņskis

POĻU ARHIVĀRIE DOKUMENTI LATVIJAS VALSTS KRĀTUVĒS

Krājumu izvietojums

Privātie arhivāro dokumentu krājumi Latvijā paliek ārpus dotā apskata interešu sfēras, vēl jo pamatotāk tāpēc, ka no autora informētības izriet, ka tie ir apmēros pārlieku pieticīgi un ar marginālu nozīmi.

Vislielākā nozīme Latvijā ir tiem poļu arhivāro materiālu krājumiem, kuri glābājas Latvijas Valsts Vēstures arhīvā Rīgā. Tur atrodas, starp citu, apm. simts apzīmogotu karalisko dokumentu no 16. līdz 18. gs., daudzi tūkstoši vēstuļu, citu rokrakstu un dokumentu, saistītu ar poļu valsts lietām, kā arī divtik daudz liecību (arī vēlāka laika) par poļiem, kas apdzīvojuši Latvijas novadus. Daļa šo krājumu bija eksponēta ar Polijas Republikas Vēstniecības līdzdalību organizētajā izstādē «Latvija–Polija 1444–1940», kas notika Rīgā 1993. g. jūnijā.[1] Agrāk šajos krajumos pētījumus veica prof. Marians Biskups.[2]

Citi poļu arhivārie materiāli Rīgā, kaut daudz pieticīgākos apmēros, atrodas šejienes bibliotēkās. Akademiskajā bibliotēkā, reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, atrodas vairāki desmiti uz Poliju attiecošos materiālu *(polonica)*, to vidū karaļu vēstules. Savukārt Nacionālajā bibliotēkā poļu arhivāro materiālu vidū pārsvarā ir Manteifeļu, Plāteru, Buiņicku rokraksti, kā arī uz Kurzemi attiecošās vēstules un dokumenti. Var sajūsmināt mājas saimnieka franciski sastādīts pie Manteifeļiem uz pusdienām ielūdzamo personu saraksts[3] un — vāciski rakstīta — ģimenes hronika.[4] Pieticīgi arhīvu *polonica* atrodas Latvijas universitātes bibliotēkā, Rīgas Tehniskās universitātes bibliotēkā, Latvijas Valsts Vēstures muzejā, kā arī pie tā esošajā bibliotēkā, Valsts arhīvu Ģenerāldirekcijas bibliotēkā un Kinofotodokumentu arhīvā, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā, Biskapa kūrijā, kā arī Rīgas Romas katoļu Garīgajā seminārā.

Visai liela kolekcija atrodas Bazilikas arhīvā Aglonā. Bet mazākas – pilsētu bibliotēkās un muzejos Daugavpilī, Krāslavā, Rēzeknē un Liepājā. Baznīcām (katoļu, vairāku tautību) pieder samērā jauni arhīvi, jo vecākus dokumentus (līdz II pasaules karam) tās atdevušas Valsts Vēstures arhīvam. Neliels dokumentu daudzums atrodas Ventspils, Cēsu un Jelgavas bibliotēkās. Turpretī ir ziņas, ka visai liela kolekcija atrodas Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja fondos.

Augstāk minētais sniedz ģeogrāfisku ieskatu poļu arhivārajos materiālos, vienlaikus iezīmējot pētniecības programmu, kas nepieciešama to inventarizācijai un analizei.

Literatūra par vielu

Visplašāks poļu arhivāro materiālu *(polonica)* aprakstu savās publikācijās sniedzis latviešu vēsturnieks Boļeslavs Brežgo (1887–1957). Atsevišķas viņa publikācijas attiecas, starp citu, uz bibliotēkām un klosteru arhiviem Latgalē,[5] uz latgaļu arhivāriem materiāliem Krievijā un Polijā,[6] uz pilsētu un zemes īpašnieku arhiviem Latgalē,[7] vēsturiskās dokumentācijas kopumu par šo reģionu,[8] kā arī uz biedrībām un organizācijām. Prof. Brežgo prata poļu valodu un daudz tajā publicējās. Viņš arī uzstājās zinātniskās konferencēs mūsu zemē.[9]

Specifisks arhivāro materiālu veids — kartes — bija E.Rostavecka pētījumu objekts.[10] Daļu arhīvu dokumentu, kas atradās Vitebskā (uz kurieni pēc cara reformas pārveda latgaļu oficiālos dokumentus), kataloģizēja pagājušā gadsimta beigās.[11] Turpretī šī reģiona tiesiskos aktus var atrast īpašā krājumā, kas izdots Pēterburgā 19. un 20. gadsimtu mijā.[12] Poļu arhīvu materiālus, kas attiecās uz pieminēto apgabalu, izmantoja arī daži vēsturnieki, it īpaši G.Manteifels un J.A.Hilzens.[13]

Augstāk minētās publikācijas tomēr sniedz vienīgi problēmas vēsturisku aprakstu. Tās neatrisina jautājumu par krājumu raksturu, to apjomu, vērtību un zinātnisko nozīmi, un īpaši par to, vai un kādā stāvoklī šīs kolekcijas saglabājušās līdz mūsdienām.

Valsts Vēstures arhīvs Rīgā

Zināmu krājumu apskatu jau pieminētajā rakstā sniedzis M.Biskups,[14] kaut arī šis apraksts ir vienīgi aprādošs. Galvenie mūs interesējošie arhīvu fondi ietver seno pilsētas arhīvu (nr. 673, 2,3,4), uz pergamenta vai papīra rakstītos 15.–17. gs. dokumentus (fonds 5561, nr. 1,2 un 4), Kurzemes hercogistes fondu (nr. 554). No zemes grāmatām saglabājusies viena — Dinaburgas (Daugavpils) tiesas grāmata (fonds 712, 57, nr. 1, k. 248v)... Taču prof. Biskups nemin Inflantijas (Latgales) fondu, kuru apstrādājis un apvienojis Boļeslavs Brežgo. Šim fondam ir 6984. numurs un tas sastāv no 86 arhivārām vienībām, attiecošamies uz reģiona vēsturi (galvenokārt tā sakariem ar Poliju) no 15. līdz 19. gs. Krājuma vairumu veido dokumentu kopijas no poļu un krievu arhīviem, mazākumu — oriģināli.[15]

Polonica var atrast arī Ārlietu ministrijas krājumos (nr. 1313), tieslietu dokumentos (nr. 2570), politiski-ekonomiskos (nr. 2574), kā arī diplomātisko misiju krājumos (2575). *Polonica* ir bagātīgi pārstāvēti LVVA pārņemtajos katoļu svētnīcu, baznīcu arhīvos (vairāk kā desmit fondi).[16]

Pilsētas arhīva kolekcija (*Rīgas Pilsētas Ārējās Rates arhīvs*), starp citu, saglabājusies Sigismunda III, J.K.Hodkeviča un Radzivilu ģimenes municipālām iestādēm adresētā korespondence, kā arī vietējas varas vēstules augstiem poļu ierēdņiem. Dažas attiecas uz karaļa Stefana Batorija laiku (iebraukšana Polijā, kontrreformācija, nemieri). Citas — uz tirdzniecības jautājumiem un instrukcijām Rīgas delegātiem.[17]

Uz pergamenta rakstīto dokumentu vidū visvairāk ir dāvinājumu un privilēģiju (tituli, zemes īpašumi), kā arī Polijas un Kurzemes attiecību problēmas. Kurzemes hercogistes vēsture ir dokumentēta divos krājumos: Kurzemes Hercogu arhīvā un valsts arhīvā (*Landesarchiv*). Pēdējo, ko 1919. g. izveda uz Vāciju, VDR atdeva tikai 1971. g.[19] Turpreti pirmajam fondam ir krieviski sastādīts un 1903. g. iespiests sīks apraksts.

Inflantijas arhivāro materiālu krājumi vairumā gadījumu gājuši bojā. Pastāv nostāsts, ka krietnu to daļu, Ogiņsku savāktu, sadedzinājis Mihals Kleofass... Ir gan zināms, ka pēc cara varas iestāžu lēmuma oficiālos dokumentu krājumus izveda uz Krieviju, galvenokārt uz jauno guberņas galvaspilsētu Vitebsku. Daļu zemes grāmatu apstrādāja un skaistā vecpoļu drukā izdeva 19. un 20. gs. mijā krievu arhivāri.[20] Pārējo liktenis nav zināms.

Karaļu vēstules Latvijas Valsts Vēstures arhīvā

Latvijas Valsts Vēstures arhīvā atrodas daudz Polijas karaliskajā kancelejā sastādītu dokumentu, parasti ar monarha parakstu un diviem spiedogiem: Polijas karaļa un Lietuvas dižkuniga. Šie dokumenti attiecas uz laika posmu no 14. gs. (visbiežāk, sākot ar 16. gs. vidu) līdz 18. gs. beigām.[21]

To vidū senākais ir Polijas karaļa un Lietuvas dižkuniga Kazimira Jagelona vēstule, datēta ar 1447. g. 3. maiju. Rakstīta uz pergamenta vācu valodā, ar vaska spiedogu. Vēstule apstiprina tirdznieciskā līguma nosacījumus starp Polocku un Rīgu.

Nākošais dokuments ir vienošanās par Lietuvas un Inflantijas robežu, ko noslēgušas Sigismunda Augusta un Livonijas ordeņa virsmestra V.Pletenberga nozīmētas komisijas. Tā rakstīta latīņu valodā uz pergamenta, tai ir 3 vaska spiedogi. Uzmanības vērta ir lēņa grāmata par 4 ciemiem un krogu pie Šauļiem, kas Sigismunda II vārdā piešķirti M.Maškovskim 1557. g. 10. martā, rakstīta krievu valodā uz pergamenta, ar karalisko spiedogu sarkanā vaskā.

Atsevišķu ievērību pelna arī Rīgas tiesību grāmata, ko parakstījis Lietuvas kanclers Mikolajs Radzivils (vācu valodā, uz pergamenta, 1561. g. 8. septembrī), turpat apsolot, ka Pjotrkovas Seimā viņš gūs garantijas minētām tiesībām un brīvībām. Uz šī dokumenta pamata visa Livonija pakļāvās Lietuvas un pēc tam Polijas protektorātam.

Cits Sigismunda Augusta dokuments ir Porkaļu ciema (Rēzeknes apkaimē), tā zemnieku un kroga dāvinājuma akts (1563. g. 13. oktobrī) ze-

mes tiesnesim F.Borkam. Tas rakstīts latiņu valodā uz pergamenta un apstiprināts ar sarkanā vaska spiedogu.

Interesants (šķiet, šeit nejauši nokļuvis) akts ir Anrē Valuā lūgums Brandenburgas markgrāfam ļaut izbraukt cauri viņa teritorijai ar 800 pavadoņiem sakarā ar ievēlēšanu par Polijas karali un Lietuvas dižkunigu (1573. g. 20. septembris, uz pergamenta, lakas spiedogs).

Uz vēlāka laika karaliskiem dokumentiem parādās jau divi spiedogi: Polijas karaļa un Lietuvas dižkuniga. Pirmais sākotnēji ir divreiz lielāks (Batorija laikā), turpretī otrs ar laiku «pieaug» un Staņislavam Augustam Ponjatovskim valdot, jau līdzinās pirmajam. Ikonogrāfiskā kompozīcija tomēr pamatā nemainās.

Vieni no pirmajiem saglabājušamies Stefana Batorija dokumentiem attiecas uz Dundagas pili (tie ir 1582. gada — 10. janvāra un 20. novembra), ko vispirms pārņēmis karalis, bet pēcāk atdevis kancleram M.Beževičam. Tie rakstīti latiņu valodā uz pergamenta. Skaisti un bagātīgi rotāti ir dekrēti, kurus parakstījis Sigismunds III (1588. g. 12. decembrī un 1591. g. 2. janvārī); tie iecelj muižnieku kārtā Skodeļsku dzimtu un brāļus Hilhehaimus un ir rakstīti latīniski uz pergamenta.[22]

Uzmanību pelna arī dokumenti, kurus parakstījis Jans Kazimirs, tai skaitā privilēģiju apstiprinājums G.K.Rapem un viņa pēctečiem Kurzemē (1649. g. 19. janvārī). Saglabājusies arī šī karaļa Kurzemes hercogam Jēkabam sūtītu vēstuļu kopa, no 1650. gadiem. Un, tā kā esam nonākuši pie Kurzemes lēņa, vērts pieminēt šīs hercogistes tiesību un privilēģiju apstiprinājumu, ko izsniedzis Mihals Koributs Visņoveckis 1669. g. 3.XI. (uz pergamenta, latiņu valodā), vai arī agrāku (1633. g. 14.III.), līdzīgu Vladislava IV izsniegtu dokumentu.

Interesantas ir arī karaļa Jana III Sobjeska vēstules Kurzemes hercogam Frīdriham, datētas ar 1690. gadiem (vairāk nekā 20). Karalis Augusts II Stiprais, apstiprinot šī hercoga lēņu tiesības, atgādina, ka tās manto tikai dzimtas vīrieši (1731. g. 25.II., uz pergamenta, latiņu valodā).

Šo karalisko dokumentu daļas apskatu varētu beigt ar ļoti skaistām Staņislava Augusta Ponjatovska privilēģijām Jelgavas, Bauskas un Kuldīgas pilsētām, datētām ar 1765. g. 1. novembri (pergaments, vaska spiedogi, latiņu valodā).[23]

Vērtīgu un saistošu dokumentu šajos krājumos ir daudz. Šī raksta autoru, piemēram, pārsteidza Toruņas miera līguma (šķiet, pēdejais variants, ar labojumiem) rokraksts...[24] No vēlāka laika dokumentiem ievērību pelna katoļu baznīcu, poļu organizāciju (korporāciju, biedrību, savienību), skolu un iestāžu, kā arī Latvijas varas iestāžu 20.–30. gadu arhīvi. Pēdējie krājumi, starp citu, atspoguļo poļu-latviešu attiecības.[25]

Vēl tālāk ārpus šīs sadaļas temata ir poļiem tik nozīmīgie krājumi, kas attiecas uz 1939.–40. gados internētiem mūsu tautiešiem (fondi 6455, 1515, 1516, 1527, 2574). Latvijas Valsts Vēstures arhīvs to kopijas node-

vis Polijas Republikas Arhīvu Galvenai pārvaldei, kā arī hitlerisko noziegumu pētīšanas komisijai. Šos krājumus sīki analizējis Ēriks Jēkabsons.[26]

Polonica citās Latvijas kolekcijās

Kinofotofonodokumentu arhīvam ir daudz attēlu krājumu, kas attiecas arī, starp citu, uz poļu-latviešu sakariem un poļu dzīvi 20.–30. gadu Latvijā.

Rīgas Tehniskās universitātes muzejam ir dokumentācija par šīs mācību iestādes poļu studentiem (to vidū S.Vojcehovski un I.Moscicki). 19. gs. II pusē gandrīz 40% studentu bija poļi. Dokumentācija ir arī par šīs augstskolas poļu pasniedzējiem (personīgās lietas, raksti, fotogrāfijas). Daļa dokumentu attiecas arī uz studentu korporācijām.

Latvijas Vēstures muzejā saglabājušies dokumenti, kas attiecas arī uz Polijas–Latvijas militāriem kontaktiem laikā pirms II pasaules kara. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā *polonica* pārstāv galvenokārt gravīras un kartes.

Liepājas muzejā nedaudz dokumentu attiecas uz Kurzemes hercogisti, starp tiem — tās vēsturi beidzošo — Koscjuško zemnieku sacelšanos. Jau pieminētā Jelgavas muzejā ir dokumenti, kas attiecas kā uz minēto hercogisti, tā arī uz dažām tur dzīvojošām poļu dzimtām, arī uz 20.–30. gadu poļu tautības iedzīvotājiem pilsētā un reģionā.

Daudzu tūkstošu dokumentu kolekcija, gandrīz pilnībā sastāvoša no *polonica*, atrodas Dominikāņu klostera un bazilikas arhīvā Aglonā. Pēc 1944. gada šo fondu glabāja nelabvēligos apstākļos, bet pie klostera slēgšanas to sabāza bēniņos. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas speciālisti paziņoja, ka pirms fonda apskates, inventarizācijas un iespējamās analīzes nepieciešams veikt steidzamus tā saglabāšanas darbus (kuri līdz šim brīdim nav iesākti). Un tā šie arhivārie materiāli joprojām guļ saiņos (vadītājai tos uzmanot) un irst.

Piezīmes:

1. B.Brežgo: Latgales klosteru bibliotēkas un arhīvi // *Bibliotekārs*, 1940, Nr. 1, 1.-7. lpp.
2. B.Brežgo: Krievu materiāli par Latgali krievu arhīvās // *Filologu b-bas raksti*, 1930. X., 38.-48. lpp.
3. *Vide* B.Brežgo: Latgales pilsētu arhīvi // *Pašvaldības balss*, 1937, Nr. 5, 200.-210. lpp., oraz B.Brežgo: Latgales muižnieku arhīvi // *Bibliotekārs*, 1938, Nr. 2-3, 23.-27. lpp., Nr. 4, 51.-55. lpp., 1939, Nr. 1, 7.-8. lpp.
4. Latgales vēstures materiāli, Daugavpils 1944, XXIV sēj., 168 lpp., Latgales inventāri un ģenerālmērīšanas zemu apraksti 1695-1784, Daugavpils 1943, 142 lpp.
5. Sal.: Profesors Boļeslavs Brežgo (1887-1957)/Sast.:H.Strods, Rīga: LU 1990, 11. lpp.
6. E.Rostawiecki: Mappologia dawnej Polski, Warszawa 1846, t. I.

7. Skat.: Историко-юридические материалы, извлеченные из земельных книг губерний Витебской и Могилевской, хранящиеся в Центральном Архиве в Витебске, Витебск 1898, т. XXVII.
8. Volumina Legum / Wyd. J.Ohryzki, Petersburg (s.a.), t. III i V.
9. G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie, Poznań 1879.; J.A.HYLZEN: Inflanty, Inflanty, Wilno 1750.
10. Sal.: M.BISKUP: *op.cit.*
11. Skat. arī: Profesors Boļeslavs Brežgo..., *op.cit.*, s. 66 u.n., arī 36 u.n. Fonda apraksts atrodams arī Nacionālajā bibliotēkā Rīgā.
12. Skat. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (LVVA), fondi 2570, 2574, 2575 i 1313.
13. LVVA fonds 673.
14. LVVA fonds 5561.
15. LVVA fonds 554.
16. Историко-юридические..., *op.cit.*
17. LVVA fonds 5561.
18. Turpat, skat. arī LVVA fonds 673.
19. LVVA fonds 5561.
20. *Turpat.*
21. LVVA fondi 1313, 2570, 2574, 2575.
22. Ē.JĒKABSONS: Polijas militārie un civīlie bēgļi Latvijā 1939. un 1940. gadā. // *Latvijas vēsture*, Rīga: LU, 1993, Nr. 2(9), 3(10).

Tulkoja Anna Laicena

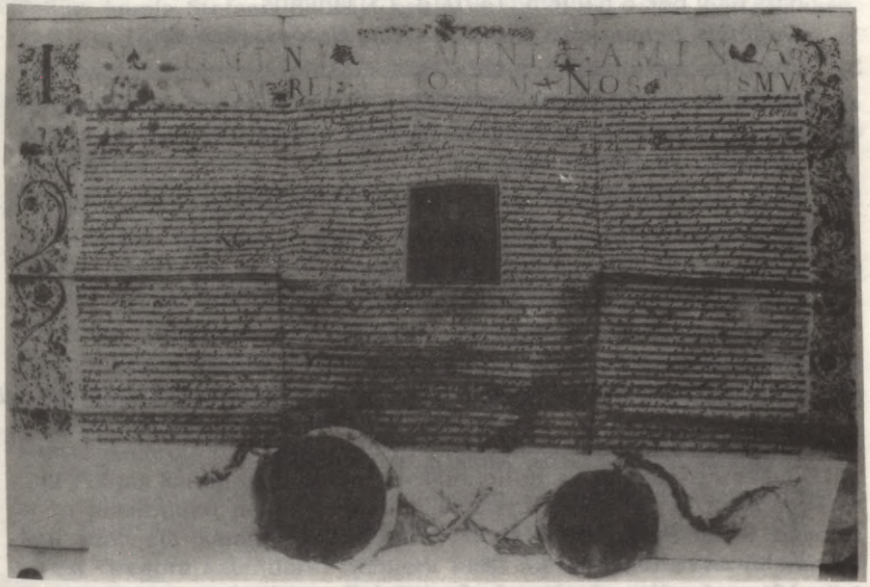

Poļu dižciltības diploms Dāvidam, Tomasam un Johanam Hilhehiem ar Polijas karaļa Sigismunda III parakstu. 1591. g. 2. janvāris.

LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVA VĒSTURES DOKUMENTI

(NO IZSTĀDES «LATVIJA-POLIJA 1447-1940»)

1. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Kazimira (1427–1492) raksts, ar kuru viņš apstiprina 1406. gadā starp Polocku un Rīgu noslēgtā tirdzniecības līguma noteikumus. 1447. g. 3. maijs.
   Oriģināls, pergaments, vaska zīmogs, vācu val.
2. Rīgas arhibīskapa Silvestra Štobvasera ziņojums Polijas karalim par Polockas un Rīgas tirgotāju strīdu, kura rezultātā rīdzinieki Koknesē aizturējuši krievu tirgotāju strūgās vesto sāls kravu. Polockas puse, uzskatīdama šādu rīcību par 1406. gadā noslēgtā tirdzniecības līguma pārkāpumu, lūdz arhibīskapu par starpgadījumu ziņot Polijas karalim un tajā paša laikā aiztur rīdzinieku preces Polockā. Strīds tika izlīdzināts tikai pēc 8 gadiem. 1470. g. 13. janvāris.
   Oriģināls, pergaments, piekārts vaska zīmogs, vācu val..
3. Livonijas karte laikā līdz 1562. g.
   Oriģināls, iespieddarbs, vācu val..
4. Livonijas ģenerālā karte, 1686. ģ.
   Oriģināls, zīmējums, vācu val..
5. Kurzemes karte, 1747. g.
   Oriģināls, zīmējums, latiņu val..
6. Vidzemes un Kurzemes karte, 17. gs.
   Oriģināls, iespieddarbs, latiņu val..
7. Vidzemes un Kurzemes karte, 1627. g.
   Oriģināls, iespieddarbs, latiņu val..
8. Poļu Vidzemes karte. Kartes augšējā stūrī iezīmēts ordeņa pils plāns Daugavpilī 1277. g.
   Oriģināls, iespieddarbs, 1869. g., vācu val..
9. Kokneses pils plāns, 17. gs.
   19. gs. kopijas, zīmējumi, vācu un latiņu val.
10. Kokneses pils plāns, 17. gs.
    19. gs. kopijas, zīmējumi, vācu un latiņu val.
11. Rīgas maģistrātam 2. dokumentā minētajā strīdus lietā no Dancigas piesūtīts apliecinājums tam, ka krievu tirgotāji savas preces nekad

nav paši veduši pa jūras ceļu, kā arī nav veikuši preču izkraušanu. 1470. g. 18. marts.

Oriģināls, pergaments, piekārts vaska zīmogs, latīņu val..

12. Lietuvas kanclera Mikolaja Radzivila (1515–1565) drošības grāmata Rīgas pilsētai, ar kuru viņš apliecina, ka nākamajā seimā Pjotrkovā iegūs Polijas karaļa garantijas visām līdzšinējām rīdzinieku tiesībām un ticības brīvībai. Ar šo dokumentu tika ievadīta Livonijas padošanas Polijai. 1561. g. 8. septembris.

Oriģināls, pergaments, vācu val..

13. Rīgas pilsētas deputātiem izsniegta Polijas karaļa Stefana Batorija (1533–1586) rezolūcija, ar kuru karalis pilnībā garantē Rīgas pilsoņiem viņu privilēģijas un ticības brīvību, kā pretnoteikumu izvirzot bezierunu pakļaušanos Polijai. 1579. g. 30. jūnijs.

Oriģināls, papīrs, latīņu val., karaļa paraksts, zīmogs.

14. Polijas karaļa Stefana Batorija piešķirtas privilēģijas Rīgas pilsoņiem. 1581. g. 14. janvāris.

Oriģināls, pergaments, piekārti Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza zīmogi, latīņu val..

15. Polijas karaļa Stefana Batorija apstiprināta Rīgas ostas muitas takse. 1581. g. 14. janvāris.

Oriģināls, pergaments, piekārts karaļa zīmogs, latīņu val..

16. Polijas karaļa Stefana Batorija izsniegta privilēģija, ar kuru atļauts Rīgas pilsētas dzimavām pievadīt ūdeni no Juglas. 1582. g. 25. novembris.

Oriģināls, pergaments, piekārts karaļa zīmogs, latīņu val..

17. Jura ciema (pašreiz – Rīgas pilsētas teritorija *Balasta Dambja* un *Daugavgrīvas* ielu rajonā) plāns, kurā uzrādīti ciema iedzīvotāju vārdi un viņu apsaimniekotās zemes platība. 1690. g. septembris.

Oriģināls, zīmējums, vācu val..

18. Rīgas pilsētas sindika doktora Gotharda Vellinga paskaidrojums Rīgas pilsoņiem, kurā viņš sevis aizstāvībai cenšas pierādīt, ka nav vainīgs Jēkaba baznīcas nodošanā katoļu draudzei.

Raksts sacerēts t.s. Kalendāra nemieru laikā, kad pilsētnieki sacēlās pret Polijas karaļa centieniem piešķirt prioritāti katoļu konfesijai. Līdz ar to pilsētnieku neapmierinātība vērsās arī pret Rīgas rātskungiem, kuri realizeja karaļa norādījumus, konkrētajā gadījumā – pavēlot ievest Gregora kalendāru. Nemieru laikā namnieki iebruka rātsnamā, kur apcietinājumā tika turēts Domskolas rektors luterānis Heinrihs Mellers, atbrīvoja viņu un izpostīja burggrāfa Niklasa Eka, mācītāja Neimera un sindika Vellinga mājas. Sindika Vellinga aizstāvības raksts

ir viens no nedaudziem dokumentiem, kas saglabājies. Pilsētnie
Vellingu sodīja ar nāvi 1586. g. jūlijā. 1586. g. 7. jūlijs.

Oriģināls, papīrs, vācu val..

19. Polijas karaļa Stefana Batorija rezolūcija, kurā viņš sakarā ar Rig
notikušajiem nemieriem pieprasa atjaunot amatā nemieru rezultātā a
stādinātos rātes locekļus un amatpersonas, atlīdzināt visus nodarito
zaudējumus, nemieru vadītājiem ierasties pie karaļa uz tribunālu.
1586. g. 29. marts.

Oriģināls, papīrs, karaļa mazais zīmogs, latiņu val..

20. Rīgas pilsētas deputātiem izsniegta Polijas senāta rezolūcija, kurā tie
prasīts izpildīt karaļa lēmumu sakarā ar Rīgā notikušajiem nemieriem
1587. g. 7. marts.

Oriģināls, papīrs, astoņu Senāta locekļu zīmogi, latiņu val..

21. Rīgas rātes un namnieku sastādīts memorands par Kalendāra nemie
cēloņiem un šo nemieru vaininiekiem. 1588. g. 11. septembrī.

Oriģināls, pergaments, bez parakstiem un zīmogiem, · :u val..

22. Polijas karaļa Sigismunda III (1566–1632) karaliskajiem komisarie
izsniegts mandāts, lai atvestu Rīgas pilsētai piešķirtas karaļa privilēģ
jas. 1589. g. 17. aprīlis.

Oriģināls, papīrs, divi karaļa zīmogi, latiņu val..

23. Polijas karaļa Sigismunda III parakstīta visu Rīgas pilsētas privilēģij
karaliskā ģenerālkonfirmācija. 1589. g. 17. aprīlis.

Oriģināls, pergaments, divi piekārti karaļa zīmogi, latiņu val..

24. Rīgas pilsētas un tās priekšpilsētu plāns. 17.gs. beigas/18.gs. sākums

Oriģināls, iespieddarbs.

25. Rīgas pilsētas plāns. 17. gs.

Oriģināls, iespieddarbs.

26. Rīgas pilsētas plāns. 17. gs.

Oriģināls, zīmējums.

27. Polijas karaļa Sigismunda III deklarācija; deklarācijas punktos īpaš
vērība pievērsta Rīgas burggrāfa jurisdikcijai, noteikta, piemēram, kā
tība, kāda jāievēro amatniekiem, alusdarītājiem, maizniekiem, mie
niekiem, tirgojoties pilī un priekšpilī, noteiktas pilsētas tiesības u
lauku īpašumiem, uz monētu kalšanu, noteikts aizliegums ierīkot pi
Daugavas jaunas ostas un muitnīcas, celt būves, kas varētu traucē
kuģošanu, u.c. 1593. g. maijs.

Oriģināls, pergaments, karaļa zīmogs, latiņu val..

28. Polijas karaļa Sigismunda III Rīgas pilsoņiem izdota privilēģija, kura nosaka kārtību, kādā maģistrāta lēmumu apelācija iesniedzama Polijas tribunālam. 1601. g. 6. marts.
Oriģināls, pergaments ar karaļa zīmogu, latīņu val.
29. Polijas karaļa Sigismunda III dāvinājuma vēstule Rigas pilsētai.
Poļu-zviedru kara rezultātā Sēdermanlandes hercoga (vēlāk — Zviedrijas karaļa) Kārļa IX vadītais karaspēks 1601. gada rudenī aplenca Rīgu. No aplenkuma pilsētu atbrīvoja poļu karaspēka daļas, kuras, karaļa Sigismunda III vadītas, ienāca Rīgā. Pateicībā par pilsētnieku izrādīto uzticību Polijas tronim un viņu izturību, aizstāvot Rīgu, karalis ar šo dāvinājuma vēstuli uz mūžīgiem laikiem piešķir Rīgai tiesības uz pusi no iekasējamā muitas nodokļa summas. Līdz tam saskaņā ar karaļa Stefana Batorija privilēģijām Rīgas pilsētai bija tiesības saņemt $^1/_3$ no šis summas. 1603. g. 1. marts.
Oriģināls, pergaments ar diviem karaļa zīmogiem, latīņu val.
30. Polijas karaļa Sigismunda III mandāts, kurš aizliedz ievest jaunus muitas nodokļus precēm, kas atvestas pa Daugavas ūdensceļu. 1604. g. 10. maijs.
Oriģināls, papīrs, karaļa zīmogs, latīņu val.
31. Lēņa grāmata, ko izdevis Polijas karalis Sigismunds II Augusts (1520–1572), piešķirot sekretāram Justam Klaudiusam 30 zemnieku saimniecības. 1567. g. 4. februāris.
Oriģināls, pergaments, piekārts zīmogs, latīņu val.
32. Lēņa grāmata, ko izdevis Pārdaugavas hercogistes administrators Jans Hodkevičs pēc Polijas karaļa Sigismunda II Augusta pavēles. Ar šo grāmatu Jobstam Klotam tiek piešķirtas lēņa tiesības uz divām vakām Siguldas apkārtnē. 1567. g. 22. jūnijs.
Oriģināls, pergaments, piekārts zīmogs, latīņu val.
33. Polijas karaļa Sigismunda II Augusta izdota lēņa grāmata par Jirgensburgas pils piešķiršanu Klotam un Ketleram. 1568. g. maijis.
Oriģināls, pergaments, piekārts zīmogs, latīņu val.
34. Jana Hodkeviča apstiprināta lēņa grāmata par Rigas arhibiskapa Vilhelma doktoram Caharijam Stopijam piešķirto zemi un cilvēkiem Salaspils apkārtnē. 1571. g. 14. septembris.
Oriģināls, pergaments, piekārts zīmogs, latīņu val.
35. Polijas karaļa Sigismunda III izdota lēņa grāmata par Cesvaines apkārtnē esošas Kosas muižas piešķiršanu pavaldīšanā.
Oriģināls, pergaments, divi piekarārti zīmogi, latīņu val.
36. Polijas karala Sigismunda III apstiprinājums lēņa grāmatai, pie Kalķu vārtiem. Rigā. 1596. 20. septembris.
Oriģināls, pergaments, divi piekārti zīmogi, latīņu un vācu val.

37. Lēņa un restitūcijas grāmata, ko izdevis Polijas karalis Sigismunds I Valteram Delvigam par īpašumiem Rāmenē un Piebalgā. 1506. g. 2 maijis.
Oriģināls, pergaments, 2 piekārti zīmogi, latīņu val.

38. Polu dižciltības diploms Dāvidam. Tomasam un Johanam Hilhehe miem ar Polijas karaļa Sigismunda III parakstu. 1591. g. 2. janvāris.
Oriģināls, pergaments, 2 piekārti zīmogi, latīņu val.

39. Polijas karaļa Sigismunda III parakstīts poļu dižcitības diploms Sko deļsku dzimtai. 1588. g. 12. februāris.
Oriģināls, pergaments, 2 piekārti zīmogi, latīņu val.

40. Polijas karaļa Stefana Bartorija izdota lēņā grāmata, ar kuru viņš izlēn Rīgas pilsētas sekretāram Otonam Kannem un viņa sievai Elizabete Murjāņu novadu Turaidas pilstiesā līdz ar zemniekiem un visien piederumiem. 1586. g. 21. marts.
Oriģināls, pergaments, piekārts k+araļa lielais zīmogs, latīņu val.

41. Lēņā grāmata, ar kuru Polijas karalis Stefans Batorijs apstiprina Caha rijam Stopijam Livonijas administratora Jana Hodkeviča pilstiesā izlē ņotos zemniekus, laukus un pļavas. 1578. g. 20. augusts.
Oriģināls, pergaments, karaļa zīmogs vaska kapsulā, latīņu, vācu val.

42. Sprieduma apstiprinājums, ar kuru Polijas karalis Sigismunds III ap stiprina karaliskās komisijas 1597. g. 6. oktobra lēmumu Tilipa fo Ulenbroka prāvā pret Kristiānu fon Tizenhauzenu. 1599. g. 15. jūnijs.
Oriģināls, pergaments, Polijas karalistes un Lietuvas lielkņazistes z mogi vaska kapsulās, latīņu un vācu val.

43. Polijas karaļa Jana Kazimira (1609—1672) apstiprinātas bijušā Kur zemes hercoga Vilhelma piešķirtās privilēģijas agrākajam Grobiņas novada pārvaldniekam Kristapam Rapem un viņa pēcnācējiem ieves Kurzemē bez muitas savu muižu ražojumus. 1649. g. 19. janvāris.
Oriģināls, pergaments, bez zīmoga, latīņu un vācu val.

44. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Sigismunda II Augusta un Livonijas ordeņa mestra Valtera Pletenberga ieceltu komisijas locekļu vieno šanās par Lietuvas lielkņazisties un Livonijas robežām. 1535. g. 6 janvāris.
Oriģināls, pergaments, divi sarkana vaska zīmogu fragmenti, viens zaļ vaska zīmogs, latīņu val.

45. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Sigismunda II Augusta lēņa grāma ta M.Maškovskim par 4 ciemu un kroga piešķiršanu Šauļu novadā 1557. g. 10. marts.
Oriģināls, pergaments, sarkana vaska zīmogs, krievu val.

46. Polijas karaļa un Lielkņaza Sigismunda II Augusta dāvinājuma akts Daugapils zemes tiesnesim F.Borkam par Prekuļu ciema piešķiršanu

Rēzeknes novadā, zemnieku saimes un kriga pieškiršanu pie Rēzeknes pils. 1563. g. 13. oktobris.
Oriģināls, pergaments, sarkana vaska zīmogs, latiņu val.

47. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Henrika lūgums Brandenburgas markgrāfam atļaut viņam kopā ar 800 jātniekiem doties cauri Brandenburgas teritorijai sakarā ar viņa ievēlēšanu par Polijas karali. 1573. g. 20. septembris.
Oriģināls, pergaments, uzspiests sarkanas lakas zīmogs.

48. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Stefana Batorija apliecinājums par Dundagas pils pārņemšanu. 1582. g. 10. janvāris.
Oriģināls, pergaments, 2 vaska zīmogi, latiņu val.

49. Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Stefana Batorija izdota privilēģija Translivānijas kancleram M.Berzevičam attecībā uz Dundagas pili un novadu. 1582. g. 20. novembris.
Oriģināls, pergaments, 2 vaska zīmogi, latiņu val.

50. Pārdaugavas hercogistes delegātu Varšavas seimā aplecinājums par G.Lidinghauzena-Volfa zemes valdijumu tiesībām. 1599. g. 18. oktobris.
Oriģināls, pergaments, 6 vaska zīmogi dzelzs kapsulās, latiņu val.

51. Kurzemes un Zemgales hercoga Fridriha (1569—1642) apliecinājums par Krustpils dzimtipašnieka N.Korfa uzticibu Polijai cinās pret zviedriem. 1606. g. 5. matrts.
Oriģināls, pergaments, vaska zīmogs koka kapsulā, latiņu val.

52. Polijas karaļa Sigismunda III lēņa grāmata J.Ketleram par Embūtes pils, zemes un zemnieku piešķiršanu. 1624. g. 6. marts.
Oriģināls, pergaments, 2 vaska zīmogi, latiņu val.

53. Pilnvara Oto Grothusam, Justam Klaudiusam un Salomonam Heningam doties uz Varšavas seimu. 1564. g. 1. jūnijs.
Oriģināls, pergaments, 4 vaska zīmogi, latiņu val.

54. Polijas karaļa Sigismunda II Augusta izdots akts par Kurzemes hercogistes pievienošanu Polijas karaļvaistij. 1569. g. 3. augusts.
Oriģināls, pergaments, piekārts vaska zīmogs, latiņu val.

55. Polijas karaļa Stefana Batorija raksts par Kurzemes hercogu ģerboņa apstiprināšanu. 1579. g. 4. augusts.
Oriģināls, pergaments, pievienots vaska zīmogs (zīmējuma nav), latiņu val.

56. Polijas karalis Stefans Batorijs apstiprina hercoga Gotharda (1517-1587) dotās privilēģijas Kurzemes hercoģistes kārtām. 1581. g. 28. novembris.
Oriģināls, pergaments, piekārts vaska zīmogs, latiņu un vācu val.

57. Robežas noteikšana starp Lietuvu un Kurzemi ar Georga Radzivil parakstu. 1583. g. 23. septembris.
Oriģināls, pergaments.

58. Polijas karalis Sigismunds III apstiprina Stefana Batorija un Dānijas u Norvēģijas karaļa Fridriha II noslēgto līgumu par Kurzemes biskapij atdošanu Polijas karalim. 1589. g.
Apstiprināta kopija, pergaments, oblates zīmogs, latiņu val.

59. Polijas karaļa Sigismunda III izdots Kurzemes hercogu diploms Fri riham un Vilhelmam. 1589. g. 18. aprīlis.
Oriģināls, pergaments, pievienoti divi zīmogi vaska kapsulās, latiņ val.

60. Kurzemes un Zemgales hercoga Fridriha instrukcijas sūtnim Mihalam Manteifelam uz Varšavas seimu. 1595. g. 19. janvāris.
Oriģināls, papīrs, latiņu val.

61. Polijas karaļa Sigismunda III atlauja Kurzemes un Zemgales hercogam Fridriham izpirkt Prūsijas hercogam ieķīlāto Kurzemes daļu. 1598. g. 4. aprīlis.
Oriģināls, pergaments, pievienoti divi aska zīmogi, latiņu val.

62. Lietuvas vicehetmaņa Kristofora Radzivilla vēstule Kurzemes hercogam Fridriham sakarā ar Jelgavas padošanos. 1622. g. 4. augusts.
Oriģināls, papīrs, latiņu val.

63. Varšavas seima aktis. 1625. g.
Noraksti, papīrs, vācu val.

64. Polijas karaļa Sigismunda III vēstule Kurzemes hercogam Fridriham seima jautājumos. 1625. g. 12. aprīlis.
Oriģināls, papīrs, oblates zīmogs, latiņu val.

65. Lietuvas hetmaņa Leo Sapiegas (1557–1633) universāls. 1627. g.
Oriģināls, papīrs, oblates zīmogs, poļu val.

66. Varšavas seima konstitūcija. 1631. g. 12. marts.
Oriģināls, iespieddarbs, poļu val.

67. Polijas karaļa Vladislava IV (1595–1648) apstiprinājums bijušās Kurzemes biskapijas muižniekiem un namniekiem piešķirtajām tiesībām un privilēģijām. 1633. g. 14. marts.
Oriģināls, pergaments, pievienoti 2 vaska zīmogi metala kapsulās, poļ val.

68. Polijas karaļa Jana Kazimira vēstules Kurzemes hercogam Jēkabam XVII gs. 50. gadi.
Oriģināls, papīrs, oblates zīmogi, latiņu val.

69. Toruņas padošanās akts Zviedrijai. 1658. g. 23. decembris.
Noraksts, papīrs, poļu val.

70. Polijas karaļa Mihala apstiprinātas Kurzemes hercoģistes muižniecībai agrāk piešķirtās un privilēģijas. 1669. g. 3. novembris.
Oriģināls, pergaments, latiņu val.

71. Polijas karaļa Jana III (1629–1696) reversālijs Kurzemes hercogistes muižniecībai. 1676. g. 16. aprīlis.
Oriģināls, pergaments, pievienoti divi vaska zīmogi, latiņu val.

72. Polijas karaļa Jana III apstiprinājums par Magdeburgas pilsētas tiesību piešķiršanu Subatei. 1680. g.
Oriģināls, pergaments, 2 vaska zīmogi metāla kapsulās, latiņu val.

73. Polijas karaļa Staņislava Augusta (1732–1798) apstiprinājums Jelgavas pilsētai agrāk piešķirtajām tiesībām un privilēģijai. 1765. g. 1. novembris.
Oriģināls, pergaments, pievienoti divi vaska zīmogi, latiņu val.

74. Polijas karaļa Staņislava Augusta apstiprinājums Bauskas pilsētai agrāk piešķirtajām tiesībām un privilēģijai. 1765. g. 1. novembris.
Oriģināls, pergaments, pievienoti 2 vaska zīmogi, latiņu val.

75. Polijas karaļa Staņislava Augusta apstiprinājums Kuldīgas pilsētai agrāk piešķirtajām tiesībām un privilēģijām. 1765. g. 1. novembris.
Oriģināls, pergaments, 2 zīmogi, latiņu val.

76. Viena no poļu pilsoņu rakstītajām vēstulēm Kurzemes hercogam. XVII gs. 90. gadi.
Oriģināls, papīrs, poļu val.

77. Polijas karaļa Jana III vēstules Kurzemes hercogam Frīdriham Kazimiram (1650–1688). XVII gs. 80. gadi.
Oriģināls, papīrs, latiņu val.

78. Polijas senāta atbilde uz hercoga Frīdriha Kazimira iesniegumu. 1697. g. 29. jūnijs.
Oriģināls, papīrs, oblates zīmogs, latiņu val.

79. Lielā Varšavas sešu nedēļu miera seima dienasgrāmata un lēmumi. 1699. g.
Oriģināls, papīrs, vācu val.

80. Polijas karaļis Augusts II (1670–1735) apstiprina hercogam Ferdinandam (1655–1737) lēņa tiesības uz Kurzemi un Zemgali ar noteikumu ka gadījumā, ja hercogam nebūs pēcnācēju, hercogiste pāries Polijas īpašumā. 1731. g. 25. februāris.
Oriģināls, pergaments sarkana samta iesējumā, latiņu val.

81. Avīzes *Thornische wochentliche Nachrichten und Anzeigen* numurs. 1765. g. 15. februāris.
Oriģināls, iespieddarbs, vācu val.

82. Varšavas 4. vīriešu ģimnāzijas direktora raksts par ģimnāzijas absolventu Moržicka un Narevska izteikto vēlēšanos studēt Rīgas Politehnikumā. 1888. g. 23. jūnijs.
Oriģināls, papīrs, krievu val.

83. Rīgas Politehniskā institūta studentu saraksts. Ar 3941. matrikulas numuru ierakstīts Ķīmijas fakultātes students Ignācijs Moscickis, nākamais Polijas republikas Prezidents (1926–1939). 1886.–1891. g.
Oriģināls, papīrs, vācu val.

84. Rīgas Politehniskā institūta poļu studentu korporācijas «Arkonia» biedru saraksts. 1904. g. 16. janvāris.
Oriģināls, papīrs, vācu val.

85-90. Rīgas Politehniskā Institūta poļu izcelsmes pasniedzēju B.Abakanoviča, A.Milodvorska. K.Ronĉevska, M.Šistovska, B.Vodzinska un Z.Zavadzka personīgās lietas.
Oriģināli, vācu un krievu val.

91. Līgums starp Latvijas un Polijas armiju virspavēlniekiem par kopīgu kaujas darbību pret Sarkano Armiju.

92. Latvijas militārā priekšstāvja Polijā raksti par Polijas attiecībām ar Padomju Krieviju, Latviju u.c. valstīm. 1919.–1920. g.

93. Ziņojumi par poļu-latviešu apvienotās grupas uzbrukumu Sarkanajai armijai. Poļu armijas komandiera E.Ridz-Smigla raksti par poļu-latviešu sadarbību Daugavpilī. 1920. g.

94. Ziņojums par 3. bruņotā vilcena kaujas darbību pret Sarkano Armiju. 1920. g.

95. Latvijas kara ministrija J.Zālīša raksts ārlietu ministram par sarunām ar Polijas vadību par poļu un latviešu savstarpējām attiecībām. 1919. g.

96. Krievijas delegācijs sastāvs sarunās ar Poliju, 1920. g. Rīgā.

97. Latvijas republikas atzīšana *de iure*. 1920. g. 25. septembris. (Polijas legācijas 1. sekretāra ziņojums Z.A.Meierovicam.)

98. Latvijas Republikas sūtniecības izveide Varšava (protokols, lidzekļi). 1920. g.

99. Polijas sūtni Latvijā (Bufalls, Komeņeckis, Jodlo, to raksturojumi). 1921. g. 28. oktobris.

100. Pagaldu vienošanās starp Poliju un Latviju par robežu satiksmi posmā Turmonti–Zemgale. 1923. g. 8. februāris.
Oriģināls.

101. Pagaidu vienošanās par satiksmi starp Grīvu un Turmontiem. 1922.g. 18 augusts.
Oriģināls.

102. Latvijas legācijas ziņojums ārlietu ministram Z.A.Meierovicam. A.Keniņš sarunā ar Polijas ārlietu ministru E.Sapiegu uzzinājis — «Kerson

izteicies, ka Baltijas valsts viņam ir simpātiskas, bet karot viņu dēļ nekarošot». 1920. g. 25.–29. oktobris.

103. Latvijas Republikas Ārlietu ministrija — iekšlietu ministram A.Bergam par Latvijas, Igaunijas, Somijas Ārlietu ministru apspriedi Rēvelē, kurā, piedaloties arī Polijas pārstāvjiem, nolēma sasaukt slepenu apspriedi Rīgā, lai saskaņotu lielinieciskās propagandas apkarošanu. 1921. g. 6. maijs.

104. Līgums starp Latvijas un Polijas pavēlniecību kopēju operāciju veikšanai pret boļševikiem. 1920. g.
(Nav datēts). Iespējams, projekts.

105. Ārzemju diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības Latvijā (informatīvs izdevums). 1929., 1931., 1936. g.

106. Latvijas atzīšana *de iure*.

107. Latvijas Iegācijas vadītāja Polijā Oliņa politiskais ziņojums Latvijas prezidentam par Aizsardzības konvenciju starp Baltijas valstīm un Poliju, par tās atšķirtību no militārās konvencijas. 1921. g. 1. augusts.

108. Polijas ārkārtējā sūtņa un pilnvarotā ministra Aleksandra Ladoša akreditācija Latvijā. 1923. g. 17. novembris.
Oriģinals. Akreditācijas runa.

109. Konsulārā konvencija starp Latviju un Poliju. 1924. g. 3. janvāris.

110. Latvijas sūtņa O.Grosvalda apbalvošana ar I pakāpes *Polonia Restituta* ordeni. 1934. g. 4. oktobris.

111. Vienošanās starp Poliju un Latviju par sociālo apdrošināšanu. 1934. g. 20. decembris.

112. Latvijas Republikas un Polijas nolīgums par sezonas un citu poļu laukstrādnieku izmantošanu darbos Latvijā. 1938. g. 29. oktobris. (Laukstrādnieku līguma kartiņa).

113. Deklarācija par Latvijas-Polijas robežas galīgo noteikšanu. 1938. g. 14. novembris.

114. Poļu lauksaimniecības biedrības Latvijā, to rīkotie atklātie priekšlasījumi, saraksts.

115. Poļu pedagoģiskās biedrības Latvijā. 1936. g. (Likvidācijas protokols, bibliotēkas grāmatu saraksts.)

116. Latvijas Poļu katoļu jaunatnes biedrības statūti.

117. Poļu tautas apvienība Latvijā. Programma un statūti.

118. Latvijas Poļu katoļu jaunatnes biedrības Iļūkstes nodaļas biedru saraksts. 1931. g.

119. Lēmums par biedrību (bezpeļņas) slēgšanu. 1936. g. 22. aprīlis.

120. Ziņas par Rīgas pilsētas poļu skolām (mācību programmas, skolotāju uzvārdi, vārdi, telpas, to stāvoklis, skolēnu skaits). 1935.–1938. g.

121. Latvijas Poļu savienības nekustamās mantas saraksts.

122. Poļu valodas mācību grāmatu (pamatskolām) novērtēšanas komisijas sēžu protokoli. 1935.–1938. g.
123. Recenzijas par poļu valodas mācību grāmatām. 1938. g.
124. Latvijas Poļu biedrības nodaļu reģistrācijas apliecība. Izsniegta 1939. g. majā.
125. Latvijas poļu studentu biedrību biedrību slēgšanas dokumenti; likvidēto biedrību inventāra saraksts.
126. Lavijas poļu biedrību likvidācijas protokoli. 1940. g. 12. decembris.
127. Poļu bēgļu un internēto karavīru saraksti. 1940. g.
128. Poļu internēto virsnieku un karavīru apliecibas. Oriģināli. 1939.–1940. g.
129. Poļu internēto karavīru sastāva pārskata burtnica. Iesākta 1939. g. 27. novembrī, pabeigta 1940. g. 4. augustā.
130. Latvijas Poļu savienības statūti. 1939. g. Rīga.
131. Poļu bēgļu darbības pārskats laikā no 1939. g. 11. jūnija līdz 31. decembrim.
132. Poļu internēto karavīru saraksti. 1939. g. septembris. (Nometnes Ulbrokā, Cēsis, Lilastē, Litenē u.c.)
133.-136. Poļu Internēto karavīru kartotēka. Izbraukušie uz ārzemēm (neitrālajam valstīm) un uz PSRS.
137. Sešdesmit trīs poļu karavīru — Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru — saraksts.

Dokumentus apkopoja:

Sarmīte Pijola — Latvijas Valsts Vēstures arhīva nodaļas vadītāja;

Beāte Krajevska — LVVA vadošā zinātniskā līdzstrādniece

Jaroslavs Sozaņskis

POĻU SAKRĀLĀ ARHITEKTŪRA UN MĀKSLA LATVIJĀ

(NOZĪMĪGĀKIE 16. – 20. GADSIMTA PIEMINEKĻI)

1. Literatūra

Zinātniskajā literatūrā trūkst mūsdienīgas monogrāfijas vai pilnīgāka aktuāla darba par šo jautājumu. Toties ir diezgan daudz agrāk uzrakstītu vēsturisku apcerējumu.

To apskatu var sākt ar diezgan vispusīgu J.Jakubovska un J.Kordzikovska darbu *Polska w XVI wieku. Tom XIII. Inflanty (Polija 16. gadsimtā. 13. sējums. Inflantija)*, kurā skarts arī mūs interesējošais jautājums. Šai problēmai veltītus fragmentus var atrast arī G.Manteifeļa darbā *Inflanty Polskie* (*Poļu Inflantija*, Poznaņa 1879), J.A.Hilzena *Inflanty* (*Inflantija*, Viļņa 1750), kā arī citos vēsturiskos sacerējumos, kuri attiecas uz doto Latvijas teritoriju apskatāmajā laika posmā.

No dokumentāliem krājumiem var ieteikt B.Brežgo sastādītos *Latgales vēstures materiālus (Dokumentu publikācija), (1646-1835)* (Daugavpils 1944). Šis autors ir uzrakstījis arī specializētākus darbus; pie tiem pieder *Jaunie materiāli no katoļu baznīcam Latvijā* (žurnālā *Latgales skola*, 1934, nr 3-5) un *Dažas ziņas par katoļu baznīcas stavokli Latgalē XIX g.s.* (*Izglītības ministrijas mēnešrakstā*, 1938, nr 5-6, 537 un turpm. lpp.). Jāmin arī G. Manteifeļa *Z dziejów kościoła w Inflantach i Kurlandii od XVI do XX stulecia* (*No Inflantijas un Kurzemes 16.–20. gadsimta baznīcas vēstures, Kwartalnik Historyczny*, T. XVI, 401.-428. lpp.).

Toties kā agrāk, tā arī mūsdienās ir publicēts diezgan daudz materiālu par atsevišķiem sakrālās arhitektūras objektiem. Šeit var minēt D.Chodzko *Agłona. Kościół i klasztor Dominikanów w Inflantach* (*Aglona. Baznīca un dominikāņu klosteris Inflantijā, Pamiętnik religijno-moralny*, Varšava, 1856, nr. 9), K.Glovacka *Kościół jezuicki w Dźwińsku — zapomniane dzieło F.B.Rastrellego* (*Jezuītu baznīca Dinaburgā — aizmirsts F.B.Rastrelli darbs, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, Varšava 1986, t. 31) un J.Pašendas *Kościół jezuitów w Iłłukszcie* (*Jezuītu baznīca Ilūkstē*, BHS nr 3, Varšava 1978).

Bez nosauktajiem avotiem šajā rakstā izmantoti arī Latvijas Kultūras ministrijas Pieminekļu pētniecības centra fondi, kā arī profesora Henrika Trūpa (Rīgas seminārs) un Dr. Rutas Kaminskas darbi.

2. Ievada piezīmes

Par poļu ietekmi Latvijas sakrālajā mākslā līdz 1520. gadam grūt kaut ko teikt, jo reformācijas laikā dekoratīvā rakstura darbi un objekti ka toļu svētnīcās vairumā tika iznīcināti. Jaunais reliģijas virziens deva priekš roku skaidrai un tīrai vienkāršībai.[1]

1556.–1582. g. reizē ar poļu garīdzniecību (galvenokārt klosteru - jezuītu un dominikāņu) Latvijā ieplūda arī monstrancijas, tabernākuli, bi beles un lūgšanas grāmatas (ar roku rakstītas un iespiestas), ceļa altāri un svētbildes, hostijas, krucifiksi, kā arī svētās mises trauki. Tie bija poļu amatnieku darbi. Evaņģelizācijas un pretreformācijas darbs bija neparasti grūts, briesmu pilns. Līdz ar vēsturisku destrukciju šie apstākļi vēl papildus veicināja to, ka no minētajiem pieminekļiem Latvijā praktiski nekas nav sa glabājies. Maz arī poļu sakrālās arhitektūras pēdu līdz 17. gs. vidum Rigā Kurzemē un Livonijā. Tomēr 17. un 18. gs. Livonijā radās 57 poļu draudžu baznīcas, kā arī 57 filiāles (tai skaitā kapelas).[2]

Pirmās nozīmīgākas sakrālās celtnes ar poļu mākslas ietekmi saistās ar Livonijas, Piltenes un Kurzemes bīskapa Mihala Korvina Poplavska (1636 1700) personu. Viņš ataicināja dominikāņus no Lietuvas, kuri nodibināja klosteri, kā arī uzbūvēja baznīcu Pasienē (Latgale)...[3]

3. Aglona

1700. gadā Eva Justīne Šostovicka, dzimusi Seļicka, uzdāvināja dominikāņiem zemes īpašumu, aprakstītu kā «20 sādžas ar 90 mājām un 2 foļvarkiem» jaunas svētnīcas celtniecībai. Šo dāvinājumu apstiprināja pāvests Inokentijs XII. Par celtniecības vietu izvēlējās pakalnu starp Egles un Ciriša ezeriem, kuru klāja eglu mežs (no tā latgaliskā nosaukuma *'aglojs'* 'eglājs' cēlies vārds 'Aglona', vēlākā Marijas kulta vieta, ko va salīdzināt ar Čenstohovas Jasnu Guru). Vispirms tika uzbūvēta koka bazn ca, kura nodega 1708. g. Tad uzsākta baroka stila mūra svētnīcas celtnie ba jaunā vietā — tuvāk Egles ezeram, uz 35×25 m krusta plāna, ar 60 m augstiem torņiem un dziļu pazemi. Bez galvenā altāra ieprojektēti 10 sān altāri. Galveno altāri veido 4 kolonnas, kuras balsta tā augstāko daļu (uz t no abām pusēm ved kāpnes), kurā atrodas Aglones Dievmātes Brīnumdar tājas svētbilde. No svētnīcas dibināšanas laikiem tā ir kļuvusi par daudz svētceļojumu mērķi. Līdz šim svētbildes vecums un izcelšanās nav noteik ti. Uzraksts uz 1834. g. Viļņā izgatavota ietērpja vēstīja, ka «134 gadus t daudzina par brīnumiem». Pašreizējo ietērpi un kroņus no apzeltīta sudra ba, ar dārgakmeņiem rotātus, uzdāvināja Mihals un Praksīda Dombrovsk 1875. g.[4] Abās altāra pusēs karājas neskaitāmas dāvanas kā pateicība pa saņemtaja žēlastībām... Ikdienā altāra augstāko daļu aizsedz Dievmāte Debesisuzņemšanas glezna, kuru nolaiž nozīmīgākos svētkos.[5]

Ir radusies arī dziesma *Panno święta w Agłońskim kościele* (autors nav zināms). Priors Juškevičs lika to iespiest Viļņā 1835. g. Beigās to izdeva Nesvižā poļu un latviešu valodās (kopš tā laika dziesma ir zināma visā Latvijā). Aglonas slavu vēstīja arī zvani, no kuriem vislielākais, tonnu smags, ieguva vārdu *Januškevičs* — to izlēja pēc viņa pasūtījuma pie D.Vernera Viļņā 1839. g... Baznīcas pazemē glabāja mācītājus, mūkus un ievērojamākās laicīgas personas. Glabāšanu aizliedza 1811. g. Sarkofāgu un kapa plākšņu lielākā daļa tika iznīcināta.

Baznīcu cēla ilgi. To iesvētīja 1751. g. Livonijas bīskaps Jāzeps Puzins (1741–1752). Divu torņu fasāde ir augstākais baroka sasniegums Latgalē. Savu galīgo veidu tā ieguva 1768.–1780. gados (autori nav zināmi).[6]

Bazilikas iekšpuses apdari pabeidza vairākus gadus vēlāk. Makslinieku uzvārdu lielāko daļu arī nevar noteikt. Toties ir zināmi dažu sakrālās mākslas darbu autori, kuri izrotāja baznīcu 1854.–1874. gados. Viens no viņiem ir Karols Bojanovskis. Viņu augstu vērtēja par viņa izstrādājumiem no cēlmetāliem, galvenokārt no sudraba. Viņš radīja savu darbnīcu Peterburgā. Aglonas svētnīcā viņš atstāja: mūžīgās uguns lampu (1852), sudraba monstranciju (1874), aizveramu sudrabotu kausu (1874), kā arī mises sudraba kausu (1874). Citi zināmi mākslinieki bija Aleksandrs Češkevičs un Ksaverijs Ciškevičs. Pirmais uzgleznoja Svētā Toma svētbildi eļļā (1827), otrais radīja gleznu *Svētais Juris cīnās ar pūķi* (1843).

Pamatā Aglonas svētnīca tagadējo veidu ir ieguvusi rekonstrukcijas laikā pēc 1768. g. ugunsgrēka...[7] Pēdējo kapitālo remontu šeit veica 1992.-1993. g. pirms Svētā Tēva svētceļojuma uz Latviju.

1720.–1780. gados blakus baznīcai uzcēla klosteri ar 30 cellēm, lielu ēdamzāli un virtuvi. Pie klostera dominikāņi vadīja draudzes skolu, kuru likvidēja 1840. g. pēc cara rīkojuma. Pats klosteris tomēr izturēja cara represijas, un tika likvidēts tikai 1961. g.

No Aglonas klostera bija atkarīgs 10 km attālais dominikāņu klosteris Rušonā, pie kura arī pastāvēja draudzes skola... Pēc 1820. g. Aglonā tika raditās augstākās teoloģiskās mācības poļu valodā (dibinātājs — Raimonds Pupsēvičs).[8]

1980. g. Dievmātes baznīcu Aglonā paaugstināja par katedrāli. Nobeigumā jāsaka, ka Aglonas svētnīca un tās vēsture — līdz ar no tās atkarīgajiem centriem — ir ļoti svarīga poļu kultūras sastāvdaļa Latvijā.

4. Citi sakrālās mākslas objekti

Cits nozīmīgs sakrālās mākslas objekts ir Sv. Ludvika baznīca Krāslavā. Uzcelta pēc Plāteru dzimtas iniciatīvas kā Livonijas bīskapa katedrāle 1755.–1767. g. pēc Antonio Parakas (ar Poliju saistīta itāļu arhitekta) projekta, tā bija iekomponēta pils ansamblī. Bazilikas statusu svētnīca zaudēja pēc Polijas pirmās dalīšanas 1772. g. Bez arhitekta ir zināmi citu ar šo svēt-

nicu saistītu mākslinieku uzvārdi: Kastaldi, Horavskis, Ļisevičs un Peška. F
lipo Kastaldi (1730–1814) arī saistīja savu likteni ar Inflantiju un Polij
Krāslavas baznīcā viņš atstāja diezgan daudz darbu. Vissliktāk ir saglābj
šās freskas galvenā altāra nišā, gleznotas 1760.–1762. g.; šodien tās ai
sedz glezna. Šai pašā laikā gleznotas arī eļļas gleznas: kņaza Konstanti
Ludvika Plātera portrets un kņazienes Augustes Plāteres portrets. Tomā
Ļisevičs (1857–?) savukārt uzgleznoja pēc no Krakovas atvestām Jana M
tejko skicēm eļļas altārgleznu *Svētais Ludviks dodas karā* (krusta gājienā
Uz audekļa veidots darbs radās 1884. g... Arī Apolinārijs Horavskis (183
1900) bija gleznotājs. Mūsu svētnicai viņš uzgleznoja trīs eļļas gleznas
Svēto Trīsvienību (1871), *Svēto Vincentu ar bērnu* (1871) un J.Jalovecka
portretu (nav datēts, tas pats periods). Gleznotājs Juzefs Peška (1767–183
savukārt atstāja divas eļļas gleznas: *Dievmāti ar Bērniņu* (1824) un *Jēzu
Sirdi* (1824). Krāslavas Sv.Ludvika baznīca uzņēmās jezuītu misijas, kas bij
aktīva Krāslavā 1680.-1756.g., darbības turpināšanu, bet nākamajā gadsim
tā bija saistīta ar Sv. Lazara ordeņa vietējā centra darbību (1756–1843).[9]

Kārtējais itāļu meistars, kurš strādāja un dzīvoja Inflantijā, bija Vi
čenco Macoti. Varakļānos viņš uzcēla pils ansambli un pēc tam izveidoj
parku grāfam Mihalam Borham (1751–1810), Beļskas vojevodam un L
dzas stārastam, Seima deputātam un diplomātam, bet pirmām kārtām p
zīstamam dabaszinātniekam. Varakļānos Macoti uzcēla arī Dievmātes Debe
sīsbraukšanas baznīcu, ko Borhi nodibināja kā dzimtas svētnīcu. Baznīc
uzcēla 1783. g. Tās tagadējā forma ir 1854. g. pārbūves rezultāts. No šaj
svētnicā saglabātiem piemineklīem zināms sudraba kauss ar vāku, ko izg
tavojis meistars Kļimovičs no Grodņas 1860. gados.

Otrs Macoti darbs ir muižas kapela Varakļānos, kuru nodibināja Ele
nora Borha 1814. g. Šeit ir apglabāts Mihals Borhs. Kapela labi iekļauja
ainavā un pils ansamblī (tāpat kā baznīcas). Tai ir rotondas forma un rot
jumi atbilstoši tālaika tipiskai Latgales baroka arhitektūrai.[10]

Gandrīz identiska Varakļānu kapelai ir 1817. g. Preiļos nezināmā a
hitekta uzcelta svētnīca. Vienīga abu ēku atšķirība ir fasādes apdares mat
riāls: Varakļanu apmetuma vietā Preiļos lietota akmens kompozīcija apm
tumā (portiks, dzegas). Ap 1840. g. svētnīcai pasūtīts Viļņā sudraba kaus
un monstrācija (meistars V.Jastšembskis (1793–1870)).

Nedaudz vēlāk uzcēla līdzīgu katoļu kapelu Jaundomas muižā.[11]

Savdabīga klasicistiska celtne ir muižas kapele Ilzenbergā. Tās ce
niecība uzsākta 1832. g., ņemot par paraugu tolaik slavenus poļu arhitek
tūras darbus (projekta autors nav zināms). Telpiskā kompozīcija balstās u
rotondu, bet fasādi veido to apņemoša kolonāde. Vienīgi tuvojoties kapē
lai var konstatēt, ka galveno fasādi veido kolonāde ap altāra augstākās p
ses apsīdu. Ieeja atrodas pretējā (rietumu) pusē, kur to apņem divi dorisk
kolonu pāri uz paaugstinājuma. Nevar neredzēt līdzību ar Diānas p
(1783, S.Ņ.Zuga projekts) Ņeborovas Arkādijā.

Tālu no Latgales, Cēsīs (kas neilgu laiku bija poļu bīskapu rezidence) ir Sv. Jāņa baznīca. Celta 1271.–1284. g., pārbūvēta 15. gs., tā tika pārvērsta par luterāņu svētnīcu. Karalis Stefans Batorijs to pārveidoja par Livonijas bīskapijas katedrāli. Pēc 1600. g. tā atkal kļuva par luterāņu svētnīcu. Baznīcā ir saglabājies bīskapa Andžeja Patrīcija Ņidecka (1522–1587) kapa piemineklis no smilšakmens, ko veidojuši nezināmi meistari 1587. g. Ņideckis bija ne tikai Cēsu bīskaps, bet arī pazīstams humānists, filologs un karalienes Anna Jagelonkas sekretārs. 17. un 18. gs. mijā Gdaņskā pie Pētera Rodes šai baznīcai tika pasūtīts sudraba trauks vīnam.[12]

Poļu sakrālās mākslas pieminekļus var atrast arī Latvijas pretējā malā — Liepājā. Sv. Jāzepa katoļu baznīcā (18. gs. beigas) atrodas sudraba relikviārs, ko izgatavoja Viļņas meistars Mihals Ņevjadomskis 19. gs. sākumā. Tur bija arī vēlāk veidots Čenstohovas dievmātes koka altārītis, bet tas «pazuda» pie remonta 1993. g... Vietējā kapsētā ir saglabājušās 18. un 19. gs. poļu ģimeņu skaistu kapu pieminekļu atliekas; poļu nekropoles tomēr veido atsevišķu, darbietilpīgu pētījumu tematu, jo grūtāku tāpēc, ka vienādīgu, specifiski poļu kapsētu praktiski nav. Latvijā poļu kapi parasti bija daudznāciju katoļu kapsētu daļa... Liepājas luterāņu Sv. Trīsvienības baznīcā ir arī sudraba pults, gatavota Gotfrīda Gerkes darbnīcā Gdaņskā 1714. g.

Netālajā katoļu baznīcā Lienē (Kuldīgas apr.) ir saglabājušies kauss un ziedojumu trauks no meistara Ņevjadomska darbnīcas.[13]

Tomēr atgriezīsimies Rīgā, kur 40 gadu ilgā poļu valdīšanas laikā neradās sakrālas celtnes. Drīzāk luterāņu baznīcas tika pārveidotas par katoļu svētnīcām, bieži ar varu, kā Stefana Batorija laikā... Sv. Franciska katoļu baznīcā atrodas Vojceha Gersona eļļas glezna *Bezvainīgā Jaunava Marija* (1898). Šai pašā svētnīcā atrodas sudraba svečturis, ko veidojis Karols Bojanovskis 1857. g. Rīgas Sv. Jāņa (luterāņu) baznīcā ir Sv. Jāņa Kristītāja bronzas statuja, ko veidojis Konstantīns Rončevskis (1875-1935) 1926. g. Sakrālās mākslas pieminekļiem var pieskaitīt arī vairākas prof. K.Rončevska kapu skulptūras, kuras atrodas Rīgas un tās apkārtnes kapsētās... Savukārt 1708. g. Jēkaba Rodes darbnīcā Gdaņskā izgatavots skaists zvans Sv. Jēzus baznīcai.

Netālajos Limbažos luterāņu baznīcā atrodas sudraba krūze, izgatavota B.Henneberga darbnīcā Varšavā 1875. g.[14]

Atgriezīsimies atkal Latgales teritorijā. Pasienē 1761. g. poļu dominikāņi nodibināja Sv. Krusta baznīcu. To cēla kopā ar klostera ansambli (autori nav zināmi), kas pirms 1832. g. bija pirmā pastāvīgā dominikāņu rezidence šajā zemē. Ir saglabājies šīs baznīcas skaistais mākslīgā marmora interjers, ko arī veidoja 1761. g. un kurā jaušama austriešu ietekme.

Agrāk pieminētais arhitekts Antonio Paraka ieprojektēja 1759.–1774. gados uzcelto Dievmātes Debesisuzņemšanas baznīcu Piedrujā. Tā ir izturētā Viļņas baroka stilā (tāpat kā baznīca Pasienē, kā arī jezuītu baznīca Daugavpilī). Interjers, kas ir saglabājies līdz šai dienai, tika pabeigts vairā-

kus gadus vēlāk (marmora atdarinājumi, polihromija; autori nav zināmi). Turpretī pieminētai jezuītu svētnīcai Daugavpilī, ko uzcēla pēc F.B.Rastrelli projekta 1743. g., ir skaists iekšējs koka dekorējums.[15]

Viena no visvecākajām baznīcām ir Plāteru nodibināta dzimtas svētnīca — Sv. Jāņa Kristītāja baznīca Ludzā. Tās celtniecība pabeigta 1698. g. Šai pašā laikā ir radies arī galvenais altāris un interjers (kokgrebumi; meistari nezināmi). Baznīca bija saistīta ar jezuītu misijas darbu.

Ērkšķu Vainaga baznīca Malnavā, ko nodibināja muižnieku Šadursku dzimta, radās 1741.–1762. g. Celtniecības pēdējos gados veikta interjera noformēšana: kokgrebumi, polihromija, apzeltīšana (autori nav zināmi).

Šai pašā laikā ir radusies Sv. Trisvienības baznīca Dagdā. No celtniecības sākuma līdz pat 1820. g. tā bija vienlaicīgi jezuītu misijas centrs. Svētnīcas būves iniciatīva pieder Hilzenu dzimtai. Tajā apglabāts 1767. g. mirušais Latgales kastelāns un Minskas vojevoda, pazīstamais pētnieks Jans Augusts Hilzens. Tā skaistais kapu pieminekļis ir nezināmu meistaru darbs. Šajā baznīcā apglabāts arī Mihals Rots (1742–1820), kurš rakstīja par latgaļu valodu un ieguva sev iesauku «latviešu apustulis». Šajā baznīcā atrodas arī 19. gs. krucifiks (poļu meistaru darbs), kā arī ērģeles, ko uzbūvēja Vaclavs Bernackis 1928. g.

Cits poļu pieminekļis ir Dieva Rūpju baznīcas zvanu tornis Bērzgalē. Tās celtniecības (1848) ierosinātājs bija muižnieks Leopolds Oskjerka.

Daudz vecāka ir Sv. Jāņa Kristītāja svētnīca Feimaņos. To uzcēla 1756.–1760. g. pēc vietējo poļu muižnieku Korfu ierosmes. No celtniecības beigām nāk interjera noformēšana (kokgrebumi, polihromija). Rekonstrukciju veica 19. gs. sākumā.[16]

Daudzās citās Inflantijas baznīcās var atrast poļu sakrālās mākslas pieminekļus. Katoļu baznīcā Bukmuižā atrodas Kazimira Alhimoviča eļļas glezna *Svētais Jāzeps ar Bērniņu* (1904). Ērģeles, ko izbūvējusi brāļu Blombergu firma Varšavā, var sastapt Balvu un Galēnu katoļu baznīcās. Bet konkurējošā Vojceha Gadko firma Varšavā izgatavoja (1910.–1912. g.) ērģeles svētnīcām Stiglavā, Pušmucovā un Aulejā. Pieminētā Bernacka firma uzbūvēja 1931. g. ērģeles Līksnas baznīcai. Savukārt Antonijs Jastšembskis no Viļņas 1848. g. izgatavoja monstranciju baznīcai Andrupenē, bet gleznotājs Stružickis 1799. g. — koka krucifiksu baznīcai Ciskādē. Baznīca Demenē pasūtīja 1908. g. pie A.Pšesļaņska Dievmātes eļļas gleznu. Bet Jaunavas Marijas baznīca Daugavpilī 1909. g. pasūtīja ērģeles Ādolfa Homana firmā Varšavā.

Tāds tad arī būtu poļu sakrālās mākslas visnozīmīgāko objektu uzskaitījums Latvijā. Visnozīmīgāko tāpēc, ka neskatoties uz Latvijas Kultūras ministrijas Pieminekļu aizsardzības inspekcijas darbību, to saraksts ir vēl nepilnīgs. Bez tam īpašus darbus šādā skatījumā drīzāk neveic. Bet problēmas apzināšanās nepieciešamība kļūst redzama ne tikai tādos gadījumos, kā «Matejko svētbildes» lieta Sv. Ludvika baznīcā Krāslavā, ko izvirzija pre

zidenta Ļ.Valensas vizītes laikā Latvijā. Pirmām kārtām jāmēģina novērtēt konservācijas darbu steidzamības pakāpi, kā arī jāizveido šo darbu veikšanas programma. Kas attiecas uz šī raksta nepilnībām, kā pierādījumu lai noder jezuītu baznīca Ilūkstē[17], kā arī sudraba monstrancija (V.Jastšembskis, 19. gs. sākums) baznīcā Sarkaņos. Šiem momentiem vajadzētu veicināt problēmas kompleksus pētījumus, tāpēc ka paviršī darbi, atrauti raksti par atsevišķām baznīcām nemaina ievadā pieminēto situāciju.

✧

Piezīmes:

1. W.NEUMANN: Lexicon Baltischer Kunstler, Riga 1908, s. 14 u.n.
2. А.САЛУНОВ: Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии, Витебск 1903, стр. 9 и след. un Materiały krajoznawczo-historyczne, Daugavpils 1938 – (Art.: 375 lat) – s. 9-10, 38-39.
3. G.MANTEUFFEL: Polnisch Livland, Riga 1869, s. 7 u.n.
4. Sal.: G.MANTEUFFEL: Terra Mariana 1186-1888, Riga 1903, t. 3, s. 35 u.n.
5. H.TRUPS: Agłona: słynne miejsce pielgrzymek na Łotwie – (rokraksts) – 1993.
6. Sal.: A.KRŪMIŅŠ: Latgales koka baznīcu celtniecība Romas-katoļu draudzē 18. gs., Rīga 1939 – (Disertācija) – LVB RX 16,8,5, Памятники искусства Советского Союза: Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония. Справочник-путеводитель, Москва-Leipzig 1986, 2-е изд., стр. 364 и след.
7. G.MANTEUFFEL: Terra Mariana, *op.cit.*, t. 3, s. 25 u.n., arī Z.HORNUNG: Problem rokoka w architekturze sakralnej XVIII wieku, Wrocław 1972, s. 122 u.n.
8. *Turpat.*
9. G.MANTEUFFEL: Krasław, Warszawa 1901, s. 11 u.n. arī R.AFTANAZY: Materiały do dziejów rezydencji, Warszawa 1987, t. 3A, s. 381 u.n., t. 3B, s. 295 u.n. un S.ŁOZA: Architekci i budowniczowie w Polsce, Warszawa 1954, s. 227 u.n.
10. Skat. arī: Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających, Wrocław 1971, s 293, un H.TOMASZEWICZ: Krasława // Materiały krajoznawczo-historyczne, Daugavpils 1938, s. 51 u.n.
11. Sal. R.KAMIŃSKA: Nozīmīgākie monumentāli dekoratīvas glezniecības pieminekļi Latgalē 18.-19. gadsimtā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 1993, Nr. 2(547), 19. u.s. lpp., kā arī: G.MANTEUFFEL: Polnisch Livland, *op.cit.*, s. 82 u.n. un M. DE BORCH: Le jardin sentimentale de Varclany, Varsovie 1795.
12. Skat.: Izstāde Latvija-Polija 1447-1940 – (Katalogs) – Rīga 1993, 49. u.s. lpp., arī R.KAMIŃSKA: Poļu un Polijas teritorijā strādājušu mākslinieku un amatnieku darbi Latvijas Republikas pieminekļu sarakstā, – (M/r) 1994.
13. *Turpat. Vide* arī J.ZILGALVIS: Latgales muižu arhitektūra. 16. gs. – 20. gs. sākums, – (M/r) 1993, 5. u.s. lpp.
14. R.KAMIŃSKA: Poļu un Polijas..., *op.cit.* un G.MANTEUFFEL: Terra..., *op.cit.*, G.MANTEUFFEL: Polnisch..., *op.cit.*
15. B.VIPERS: Latvijas māksla baroka laikmetā, Rīga 1937, 257. u.s. lpp.
16. K.GŁOWACKI: Kościół jezuicki w Dźwińsku — zapomniane dzieło F.B.Rastrellego // *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, t. 31, Warszawa 1986, s. 141 u.n., J.PASZENDA, J.POPŁATEK: Słownik jezuitów artystów, Kraków 1972, s. 122.
17. Sal.: Izstāde..., *op.cit.* un R.KAMIŃSKA: Poļu un Polijas..., *op.cit.*
18. J.PASZENDA: Kościół Jezuitów w Ilukście, BHS nr 3, Warszawa 1978, s. 293 u.n. Sal. arī G.MANTEUFFEL: Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandii od XVI do XX stulecia // *Kwartalnik Historyczny*, t. XVI, s. 401-428.

Vera Vāvere

POĻU LITERATŪRA LATVIJĀ

(19. GADSIMTA OTRĀ PUSE — 1940 G.)

Latviešu-poļu literatūras sakari attīstās jau vairāk nekā 100 gadus. Apskatāmajā laika posmā galvenokārt var runāt par poļu literatūras ienākšanu Latvijā ar tulkojumiem, atstāstījumiem, kritikas vērtējumiem, ar ar poļu rakstnieku lugu izrādēm uz latviešu skatuvēm. Pretēja virziba – latviešu literatūras apguve Polijā sākās dadz vēlāk un laikā līdz 1940. gadam tai ir tikai epizodisks raksturs. Par iemeslu tam ir dažādi vēsturiski apstākļi, kuros veidojās abas literatūras un līdz ar to atšķirīgās literatūras attīstības pakāpes. 19. gs. vidū, kad latviešu nacionālā teratūra spēra pirmos soļus, poļu rakstniecība jau bija piedzīvojusi garu attīstības vēstur un kļuvusi par vienu no ievērojamākām Eiropas literatūrām.

Pievēršanās poļu literatūrai šai laikā nav nejaušiba. Latviešu rakstniecība cenšas panākt, ko citas tautas jau ir sasniegušas. 19. gs. otrā puse ir laiks, kad latviešu valodā tiek tulkoti daudzu tautu rakstniecības darbi. J.Straume, kurš 1903. gadā sniedza pārskatu par latviski tulkoto ārzemju literatūru, saskaita vairāk nekā 30 citu tautu literatūras, kuras jau pazīstamas Latvijā. Latviešu rakstnieki pilnām riekšavām smeļ no pasaules rakstniecības, lai ātrāk iekļūtu tās gaitā, un šai virzībā lielu interesi un atsaucibu rada tie tuvākie kaimiņi, kuru literatūra jau ir pieteikusi sevi lielajā pasaules korī, kuru balsis sadzird arī citi. Interesi par Polijas literatūru pastiprina arī tas, ka poļu dzives apstākļi, kas atspoguļojas daiļdarbos, daudzējādi ziņā ir līdzīgi latviešu dzivei, ka tā nav sveša, eksotiska, bet tuva un saprotama pasaule.

1867. gadā, J.Alunāna otrajā *Dziesmiņu* papildinātajā izdevumā bija ievietots poļu taitas dziesmas *Pušķitis* atdzejojums. Ar *Dziesmiņām* (pirmais izdevums 1856. g.), kas īstenībā ir tulkotās pasaules dzejas antoloģija latviešu valodā, saistās jauns periods latviešu literatūrā. Ja līdz 19. gs. vidum to sarakstija galvenokārt vācieši, tad J.Alunāns aizsāka patiesi nacionālas, latviešu literatūras veidošanu. Tas bija nacionālās atmodas periods, kas Latvijā — salīdzinot ar citām Eiropas zemēm — bija stipri aizkavējies. L.Alunāns, pirmo reizi sniedzot latviešu lasitājam skaistākos un vērtigākos pasaules dzejas paraugus, iekļāva tanīs arī dziesmiņu par poļu meitiņu, kura strauts malā sniedzas pēc skaista ziedu pušķa un domā par to, kas šo pušķi ir audzējis, skaisti sasējis un iemetis straumē.

Poļu rakstnieku darbu tulkojumi sāk parādīties nedaudz vēlāk, 70.–80. gados, kad latviski pirmo reizi ieskanas J.I.Kraševska, E.Miļkovska, E.Ožeško, B.Prusa, H.Senkēviča, B.Zaļeska vārdi. Deviņdesmitajos gados tiem seko A.Mickēviča, J.Slovacka, J.Kondratoviča (V.Sirokomļas), O.Konopņickas, J.A.Fredro, K.Junoša (K.Šaņavskis), A.Sventohovska darbi, bet gadsimtu mijā Latvijā jau pazist visai plašu poļu rakstnieku loku, to starpā S.Žeromski, K.Tetmaijeru, A.Ņemojevski, ap 1905. gadu arī V.Reimontu, St.Pšibiševski, St.Vispjanski, G.Zapoļsku un dadzus citus.

19. gs. beigās un līdz pat Pirmajam pasaules karam latviešu periodiskā prese, grāmatu izdevēji uzmanīgi sekoja poļu literatūras novitātēm un bieži vien tilkoja un izdeva tās ar pavisam īsu laika atstarpi no parādīšanās oriģinālā. Bija gadījumi, kad tulkojumus veica no manuskripta, lai paātrinātu darba nonākšanu latviešu lasītāju rokās.

Jāsaka gan, ka vairums poļu literatūras ienāca Latvijā ar krievu valodas starpniecību. Poļu valodas pratēju Latvijā bija maz, un tulkotāji plaši izmantoja krievu izdevumus. Jāatzīmē, ka arī pirmie raksti par poļu literatūru bija ņemti galvenokārt no krievu izdevumiem, krievu kritikas, poļu kritiķu publikācijām Krievijā. Tā kā poļu literatūra šinī periodā Krievijā bija plaši izplatīta, rada dzīvu atsaucību lasītājos un kritikā, tad var teikt, ka Latvijā poļu rakstniecība zināmā mērā nāca ar to atlasi, ko izdarīja krievu izdevēji, ar to autoru, kas tai bija krievu sabiedrībā.

Protams, bija tulkotāji, kas prata poļu valodu un tulkoja tieši no oriģināla. Šeit nedaudz jāapstājas pie latviešu rakstnieka Sudrabu Edžus (1860–1940), kam bija vislielākie nopelni poļu rakstniecības tuvināšanā Latvijai. Deviņdesmito gadu vidū viņš pašmācības ceļā iemācījās poļu valodu un kļuva par vienu no visražīgākajiem tulkotājiem. Viņš lieliski pārzināja poļu literatūru, dziļi to iemīlēja un sniedza latviešiem patiesi labākos paraugus. Par Sudrabu Edžus mīlestību uz poļu rakstniecību liecību sniedz rakstnieks E.Birznieks-Upītis, kurš, kādu laiku dzīvodams Baku, uzņēma tur latviešu rakstniekus. Viņš atcerējās, ka «Bibliotēkas telpās Sudrabu Edžus tūliņ izķer no plaukta Ādama Mickēviča *Pans Tadeušs* krievu valodā, bet sāk tūliņ to deklamēt oriģinālā un ļoti nožēlo, ka mums te nav grāmatas poļu valodā».[1]

Sudrabu Edžus latviskojumā dažu gadu laikā, no 1897. līdz1914. gadam, pie mums nonāca A.Mickēviča *Krimas sonāte* (*Ajudega, Akermanas stepes, Bahčisaraja, Jūras klusums, Tarkantukas augstumi**, *Pilgrims. Potockas kaps*) un daži citi dzejoļi, *Vaidelotas stāsts* (*Powieść Wajdeloty*) no poēmas *Konrads Vallenrods*, 3 fragmenti no poēmas *Pans Tadeušs* (fragmenti no šīs poēmas iestarpināti arī Sudrabu Edžus ceļojuma aprakstā *Pa Lietavu*), *Veļi* (*Dziady*); J.Slovacka *Mintauts. Lietavas karalis*; J.Kondrato-

* *Jūras klusums (Tarkankut augstumā); Cisza morska (Na wysokości Tarkankut)* — red.

viča stāsti *Maizes kumoss* un poēma *Marģers*; A.Maļčevska *Marija*; O.Konopņickas *Jaktons* no krājuma *Na drodze*; H.Senkēviča *Krustneši*; divi A.Asnika dzejoļi no cikla *Virs bezdibeņa* (*Nad głębiami*), J.Kasproviča un R.Berwiņska dzejoļi.

Sudrabu Edžus ne vien tulkoja poļu rakstniekus, bet arī iepazistināja latviešu lasītājus ar A.Mickēviča, J.Slovacka dzīvi un daiļradi. Poļu dzejas atstāja dziļu iestekmi arī pša Sudrabu Edžus poēzijā. Viņš nevairās to atklāti pasvītrot un 1900. gadā saraksta poēmu *Konrads Vallenrods*, kas pat nosaukumā atkārto A.Mickēviča darbu. Tāpat latviešu literatūras pētnieki ir atzīmējuši viņa poēmas *Marģers* (1891) tuvumu J.Kondratovičam (V.Sirokomļam).

Sudrabu Edžus bija pirmais latviešu rakstnieks, kas poļu presē rakstīja par latviešu literatūru. Viņa rakstu *Literatura łotewska* publicēja Varšavas žurnāls *Kuryer Niedzielny* 1898. g. Nr. 37, 38 ar parakstu E.Silbers.

Sudrabu Edžus interese par poļu literatūru ir saistāma ar viņa aizraušanos ar lietuviešu senatni. Jaunībā viņu piesaistīja apcerējumi par Lietuvas vēsturi, par senajiem leišu varoņiem. Šo rakstu iedvesmots, viņš pats sāka rakstīt par lietuviešu pagātni. Tā 80. gados r- is viņa poēmas *Gudmina sapnis*, *Priedule*, *Ķeistuta loms*, *Lietavas virsaitis*. Romantizēdams Lietuvas spožo senatni, viņš domāja par latviešu tautas atmodu. Pagājušā gadsimta beigās pievēršanās lietuviešu senvēsturei bija visai izplatita. Bija uzskats, ka lietuviešu mitoloģija un vēsture ir ļoti tuvas latviešu seniem laikiem.

Pazīstams politisks darbinieks un žurnālists Fridrihs Veinbergs 1885. gadā laida klajā brošūru *Iz latviešu-leišu vēstures*, kur vienādoja abu tautu pagātni. Šo uzskatu ietekmē ir sarakstīti daži E.Zeibota, J.Lautenbaha-Jūsmiņa darbi. Viena no ievērojamākām dzejnieces Aspazijas lugām *Vaidelote* (izrādīta 1894. g.), kuras saturs bija ņemts no lietuviešu vēsturiskām leģendām, izraisīja skatītāju un kritiķu vislielāko atsaucību.

Arī pirmie poļu literatūras tulkotie darbi bija saistīti ar šo tematiku. Tulkojot A.Mickēviča vai J.I.Kraševska darbus, aizvien tika pasvītrota arī viņu lietuviskā izcelsme. Pirmajos soļos uz poļu literatūru latviešu autori meklēja tos vienojošu radniecību.

Pirmā būtiskā saskarsme ar poļu literatūru saistās tieši ar lietuviešu izcelsmes rakstnieka Juzefa Ignacija Kraševska darbu tulkojumiem Latvijā. Atsevišķi viņa stāsti — *Krietns zemnieks* un *Kraukļa Ligzda* — parādījās latviešu presē attiecigi 1879. un 1880. gadā. Bet latviešu lasītāju mīlestību viņš iekaroja ar romānu *Kunigas*, kurš bija iespiests populārajā žurnālā *Rota*[2] Pētera Gūtmaņa atstāstījumā.[3] Bagātigi ilustrētais darbs, kura turpinājumus ar nepacietību gaidīja latviešu lasītāji, tika publicēts ar nosaukumu *Jaunais varonis* un ar norādi, ka darbs ir no leišu-latviešu senatnes.

Tas bija viens no pirmajiem vēsturiskās prozas darbiem latviešu valodā un saistīja uzmanību gan ar spraigo sižetu,, gan ar mākslinieciskō

veidojumu, bet visvairāk ar savu vielu — kaimiņu tautas vēsturi XIII gs., kad norisinājās ciņas ar vācu iebrucējiem. Latvijā vēl nebija gluži noplakusi atmodas laiku pastiprinātā interese par pagātni, spēcīgs bija arī pretvāciskais noskaņojums sabiedrībā. Šādā laikā J.I.Kondraševska romāns latviešu augsnē atrada aughlīgu vidi. *Rotas* redakcijā noteicošais vārds bija dzejniekam un folkloristam J.Lautenbaham-Jūsmiņam, kurš tieši 80. gados rakstīja savus mitoloģiskos epus *Zalkša līgava, Dievs un velns, Niedrīšu Vidvuds*. Kā folklorists viņš dziļi interesējās par lietuviešu folkloru, rakstīja apcerējumu *Очерки по истории литовско-латышского народного творчества,** kur konstatēja daudz līdzību latviešu un lietuviešu senajos mitos. J.Lautenbahs-Jūsmiņš ne vien sekmēja *Kunigasa* publikāciju, bet šī darba ietekmē uzrakstīja dzejojumu *Marģeris un Baņuta* un ar apakšvirsrakstu *«Jaunā varoņa» saprātīgajiem lasītājiem* ievietoja to žurnālā tūlīt pēc romāna publikācijas beigām.[4]

Kunigasa publikāciju žurnālā papildināja arī plašu rakstu *Vēsturīgs romāns*.[5] Tajā raksturots pats J.I.Kraševskis un viņa dailrade, kā arī risināts jautājums par labas tulkotās literatūras nepieciešamību, lai būtu krietna lasāmviela un arī stimuls latviešu rakstniecības attīstībai. J.I.Kraševska darbus autors māksliniecīskās un satura vērtības ziņā liek blakus tolaik jau latviski pārtulkotajiem krievu rakstnieku N.Gogoļa, I.Turgeņeva, N.Pomjaslovska darbiem un uzsver poļu rakstnieku sacerējumu lomu latviešu literatūras pacelšanā «augstākā stāvoklī», pretstata tos vācu literatūras māksliniecīski vājajiem, sentimentālajiem stāstiņiem, kas tolaik dominēja tulkotās literatūras klāstā.[6] J.I.Kraševskis aplūkots kā jaunākās poļu literatūras pārstāvis, kur «atrodam reālisma idejas un sīvu cīņu ar veco rakstnieku konservatīvismu». Kā secina raksta autors: «Daži no šiem poļu rakstiem būtū ļoti derīgi, ka tos pārtulkotu latviešu valodā, tie daudz vairāk labuma atnestu lasītājiem nekā neskaitāmie stāstu tulkojumi iz vācu literatūras sēnalainās nodaļas».[7]

Rakstā, izmantojot *Kunigasa* paraugu, ir apskatīts jautājums, kādam ir jābūt vēsturiskam romānam. Acīmredzot tas ir pirmais mēģinājums latviešu literatūrā teorētiski risināt vēsturiskās prozas problēmas. Latviešu autors še balstās ne vien uz romānu, bet arī J.I.Kraševska atziņām grāmatā *Vārds par patiesību vēsturiskā romānā* (1843).

J.I.Kraševska *Kunigas* bija viena no pirmām nopietnām grāmatām, ar kuru iepazinās Andrejs Upīts. Divpadsmit gadu vecumā viņam rokās nonāca *Rotas* komplekti un viņš izlasija šo darbu, kas, pēc paša atziņas, ieveda viņu pilnigi jaunā pasaulē un palika neizdzēšamā atmiņā uz mūžu: «Kā apdullis es lasīju *Jauno varoni* un skatījos viņa ilustrācijās. Vēl šobrīd viņas kā dzīvas stāv man acu priekšā»,[8] atcerējās Upīts autobiogrāfiskajā ap-

* *Skices no Lietuvas-Latvijas tautas folklora vēstures* — red.

cerējumā *Rīta cēliens*. Ļoti iespējams, ka šis romāns ierosināja viņa interesi pae vēsturisko prozu, kurai viņa paša daiļradē ir liela un nozīmīga vieta.

Kunigasa panākumi mudināja uz tālākiem Kraševska darbu izdevumiem. 1886. gadā notiek rets, ja ne pirmais gadījums cittautu tulkojumu vēsturē — uzreiz trīs tulkojumos iznāk stāsts *Jermola* — žurnālā *Rota* (No. 29–41) šo stāstu tulko Mārtiņš Ziraks (Ziemciešu Marija), bet A.Jansons un Jaunzemju Jānis savus tulkojumus izdod atsevišķās grāmatās. Jaunzemju Jānis — tas ir ievērojamā latviešu rakstnieka, reālistiskā stāsta pamatlicēja Apsīšu Jēkaba pseidonīms. Poļu rakstnieka stāsta tulkojums bija viens no pirmajiem darbiem, ar ko viņš parādījās atklātībā. Tulkojums veikts, kā to rāda priekšvārda datējums, jau 1884. gadā. Poļu sādžas dzīves, zemnieku likteņu attēlojums acīmredzot rada atbalsi viņa sirdī, arī pats Āpsīšu Jēkabs savā tautā ieguva atzinību ar zemnieku dzīves un raksturu tēlojumiem. Priekšvārdā pirmajam izdevumam *Kādi vārdi par J.I.Kraševski* Apsīšu Jēkabs uzsver Kraševska reālismu, viņa uzticību patiesībai. Tautu karsti mīlēdams, viņš tai neglaimo, bet atklāj bez žēlastības tās vājības, lai panāktu dziedināšanu. Paskaidrojot, kāpēc viņš izvēlējies tieši šo stāstu, latviešu rakstnieks uzsver: «*Podnieks Jermola*,[9] kas ievērojams it sevišķi psiholoģiskā un ētiskā ziņā, stāda mums priekš acīm īstenu poļu dzīves bildi, rādīdams kā spogulī viņas ievērojamākos tipus, kā šļahtiču (muižnieku), žīdu un zemnieku. Tad vēl tautiskā valodas skaņa, zemnieku kārtas līdztiesību aizstāvēšana un dzimtbūšanas notiesāšana, viss tas ceļ šo rakstu lielā cieņā.»[10]

Jermolas tulkojumu Apsīšu Jēkabs veic ne no oriģināla, visdrīzāk no krievu valodas. Gatavojot otru izdevumu, tulkotājs griezās arī pie oriģināla, uz ko īpaši norāda: «2. pēc poļu oriģināla pārraudzīts un papildināts izdevums.» Šis izdevums pirmo reizi iznāk ar pareizu virsrakstu *Jermola*.

Tāpat kā A.Upītim *Kunigas*, tā citam latviešu rakstniekam Andrejam Kurcijam viens no spilgtākiem bērnībā iegūtiem literāriem iespaidiem bija stāsts *Jermola*. Savā autobiogrāfijā viņš atcerējās: «Bet mīļāks par visiem man bija vecais podnieks Jermola, par kuru Kraševskis prata tik vienkāršu un aizraujoši stāstīt. Es redzēju vecā podnieka tukšo istabu, kad bēdīgs viņš atgriežas, bet audžudēls jau aizvests, redzēju un skumu līdz ar nelaimīgo Jermolu.»[11]

Cits rakstnieks, Zeltmatis, kurš vienmēr dzīvi interesējās par poļu literatūru, rakstīja par poļu dramaturģiju un teātri, atcerējās, ka *Jermola* bija viens no tiem sacerējumiem, kuri viņu ierosināja rakstīt romānu. «Šo romānu nosaucu *Leitis* un tajā gribēju attēlot klaušu laika dzīvi un poļu dumpja nostāstus.»[12]

Jermolas humāno ideju spēcīgā ietekme uz lasītājiem, sevišķi jaunajiem, rosināja domu par šī darba uzņemšanu skolas bibliotēkās.[13]

Deviņdesmitajos gados vēl iznāk vairāki citi nozīmīgi Kraševska darbi. To starpā *Brāļi Ramulta* (1885), *Pans Tvardovskis* (1899), presē parā-

dās *Uz ko katram prāts. Dzīvas bildes* (1887), *Jaunlaiku sērgas* (1889), romāns *Caur darbu* (1892).

Īpaši atzīmējama poēmas *Vītola rauda* publikācija (1886. g. ar nosaukumu *Vītols, senleišu varonis*). Šī darba siks atstāstījums latviski parādījās jau 1872. gadā avizē *Baltijas Vēstnesis*. Kāds S.J. ievadā pirmo reizi sniedz vēlāk tik populāro skaidrojumu, kāpēc latviešu lasītāji būtu jāiepazīstina ar Lietuvas senatnei veltītiem poļu literatūras darbiem. Tā kā 70. gados poļu rakstniecība vēl ir sveša, S.J. uzskata par vajadzīgu paskaidrot savus nolūkus. Norādot, ka latviešiem maz kas saglabājies no pagātnes nostāstiem, viņš šādi motivē savu izvēli: «Tādēļ cerēju, ka lasītāji neļaunosies arī par šo leišu teiksmu lasīdami, jo leišu tauta latviešu māsa, un es domāju, kas vienai svēts un patīkams, nebūs otrai ļauns un riebīgs.»[14] Šinī ievada paskaidrojumā sīki aprakstīts izdevums (Viļņā, 1846. g.), no kura autors ir iepazinies ar Kraševska poēmu. No tā varam konstatēt, ka pirmā plašākā latviešu iepazīstināšana ar poļu autora darbu ir notikusi no oriģināla. S.J. sīki izstāsta darba saturu, iestarpinot lielus atdzejotus fragmentus. Tātad pirmā saskarsme ar Kraševski un poļu dzeju deva iespēju nojaust arī tās mākslinieciskās vērtības. Diemžēl 1886. gada izdevums bija poēmas pārcēlums prozā. Bet ja pirmais poļu literatūras solis Latvijā 1872. gadā pagāja nepamanīts, tad 1886. gada izdevums izraisīja atzinīgas atsauksmes. Žurnālā *Austrums* M.Siliņš cildina šo darbu kā paraugu latviešu rakstniecībai un atzīst, ka tam ierādīta silta vieta latviešu mājās.[15]

Vēlākos gados J.I.Kraševska darbu tulkojumi pamazām apsīkst, lai gan atsevišķi izdevumi vēl parādās (*Hetmaņa grēki jeb jaunības goda laupītāji*, 1909; *Uz maldu tekām*, 1906 u.c.).

Tomēr pilnībā jāpiekrīt kritiķim Līgotņu Jēkabam, kurš 1912. gadā, sakarā ar Kraševska 100 gadu jubileju rakstīja, ka viņam arī latviešu literatūrā ir vēsturiska nozīme.[16]

Apmēram vienā laikā ar Kraševski Latvijā iepazīst arī Henriku Senkēviču. Jau septiņdesmito gadu beigās latviski iespiesti *Sīkstulis ar savu kaimiņu* (1877), *Skaistā leviņa* (1879), *Slepkavas atrašana* (1879). Astoņdesmitajos gados Senkēviča stāsti nonāk pie latviešu lasītāja jau visai drīz pēc to sarakstīšanas. Tā tikai ar dažu gadu atstarpi no oriģināla publikācijas tiek tulkoti šādi nozīmīgi Senkēviča stāsti kā *Ogles zīmējumi* (*Szkice węglem*) ar nosaukumu *Antiņu pagastskrīveris* (1881), *Muzikants Janka* (*Janko muzykant*; 1882), *Pēc maizes* (*Za chlebem*) ar nosaukumu *Rūpes pēc pārtikas* (1885), *No Poznaņas skolotāja dienasgrāmatas* (*Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*) ar nosaukumu *Skolotāja piedzīvojumi* (1885), *Sirds* (1885) un daudzi citi. Gandrīz visi šie darbi tiek tulkoti varākkārt, iespiesti gan presē, gan atsevišķās grāmatās.

1895. gadā atsevišķā izdevumā iznāk krājums *Ciema stāsti*, kur ievietoti *Janko muzikants*, *Ogles zīmējumi* (ar nosaukumu *Daba un dzīve*) un *Vecais sulainis*.

Krājumā *Ciema stāsti* ievietots priekšvārds, kur aplūkots rakstnieka dzīves gājums un viņa daiļrade. Te kļūdaini norādīts, ka Senkēvičs ir dzimis leitis. Apskatot viņa daiļradi, ir uzsvērts, ka Senkēvičs ir tuvs dabai un tautai, ka viņa sacerējumi ir viscaur oriģināli, ņemti no patiesās dzīves. Autors cildinoši vērtē Senkēviča reālismu, kas atšķiras no franču rakstnieka Zolā un Flobēra reālisma, jo franči tēlo parādību ārpusi, bet poļu reālisti iespiežas lietu iekšienē.

Senkēvičs esot psiholoģisks reālists, kurš «... analizē jūtas itin tāpat kā anatoms rūpīgi grieza, meklēdams smalkus nervu pavedienus».[17] Senkēviču lasītājam rekomendē kā rakstnieku, kas tēlo cilvēku, nevis ideālo, bet reālo cilvēku no tautas ar viņa iedzimtiem tikumiem un ar viņa caur neizbēgamām sadursmēm ar sociālo sabiedrību pielipošiem netikumiem. Senkēviča stāsti no tautas dzīves ieguva atsaucību ne vien kritikā, bet izpelnījās popularitāti arī lasītājos.

Tāpat kā Kraševska *Jermola* tie stāstīja par vienkāršo zemnieku dzīvi, pat to priekiem un bēdām, par tām pārestībām un netaisnībām, kas jāizcieš zemas kārtas cilvēkam, par kungu un ierēdņu visatļautību. Šie motīvi bija ļoti tuvi latviešu rakstniecībai, jo arī Latvijā, kas tāpat kā Polija toreiz bija Krievijas impērijas sastāvdaļa, bija visai līdzīgi dzīves un sadzīves apstākļi. Pirmo latviešu reālistu — brāļu Kaudzīšu, Apsīšu Jēkaba darbos varam atrast daudzas sasauces ar poļu rakstnieku darbiem, kas sakņojas līdzīgās dzīves īstenības reālijās, līdzīgā māksliniecīskā pieeja šīs īstenības atspoguļošanai.

Tomēr ir pamats domāt, ka dažbrīd šīm sasaucēm bija arī tiešāks raksturs, ka iepazīšanās ar poļu reālistu darbiem varēja impulsēt latviešu rakstniekus. Jau tolaik kritikā uzmanība bija pievērsta tam, ka daži tipi poļu un latviešu rakstnieku darbos ir veidoti mākslinieciski tuvi. Tā kritiķis Vizulis rakstīja par *Ogles zīmējumiem*, ka te var meklēt «kaut ko, kas mums jau tuvu stāv. Tas tiešām arī sakāms par *Daba un dzīve*. Šo rakstnieks mūs vispirms iepazīstina ar Aitgalviešu pagasta dzīvi, īpaši ar tā centru — skrīveri Zolzinēviču un ar valsts amata viriem. Zolzinēvičs ir skrīvera tips, kāds mums nebūt nav svešs; tas jo tuvs radinieks Klucē kungam (Apsīšu Jēkaba *Pie pagasta tiesas*).»[18] Tiešām Senkēviča un 1885. gadā sarakstītajā Apsīšu Jēkaba stāstā zemnieku dzīves atkarība no alkatīgiem ierēdņiem ir parādīta stipri līdzīgā rakursā. Tikai latviešu rakstnieks, atšķirībā no Senkēviča, stāsta beigās rod izlīdzinājumu — nelietīgais skrīvers Klucē saņem pelnīto sodu.

Apsīšu Jēkaba iespējamo radošo ietekmējumu no Senkēviča atzīst arī literatūrzinātniece B.Gudriķe, kura raksta, ka «Nav izslēgta varbūtība, ka poļu ievērojamā vārda meistara sacerējumi ir veicinājuši Apsīšu Jēkaba pievēršanos dzīves netaisnības upuru tēlošanai, stiprinājuši pārliecību par izvēlēto reālisma metodi kā atbilstošāko māksliniecisko paņēmienu sociālo pretešķību atsegšanai».[19]

Piekrītot šiem vērtējumiem, tomēr gribas piebilst, ka Apsīšu Jēkaba un viņa laikabiedru reālistiskās tautas dzīves ainas un tipi var būt salīdzināmi arī ar Kraševska, Konopņickas u.c. poļu rakstnieku «mazā cilvēka» dzīves tēlojumiem, kuri tipoloģiski visai tuvu sasaucās ar latviešu nacionālās rakstniecības pirmā perioda darbiem.

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā interese par Senkēviču Latvijā ir ļoti liela. Viņš ir visvairāk tulkotais poļu rakstnieks (tā tas ir arī vēlākos laikos), pie tam viņa darbus iepazīst plaši, visos žanros. Jau 1901. gadā atsevišķā grāmatā iznāk viņa ceļojuma apraksts *Tālos Āmerikas purvājos jeb Ciņa uztura pēc* (*Listy z podróży*), kurš pirms tam 1888. gadā jau parādījās avīzē *Dienas Lapa*. Atsevišķos izdevumos tiek izdoti *Cirkus bērni* (1899), *Uzvarētājs* (*Bartek Zwycięzca*, 1900), presē gadsimtu mijā Senkēviča darbu publikācijas skaitāmas vairākos desmitos, to vidū tādi darbi kā *Pārpratums* (1892), *Lux in tenebris licet* (1899), *Poņiklas ērģelnieks* (1900), *Uz Olimpa* (1900), *Enģelis* (1899), *Uz Bāka* (*Latarnik*; 1903), *Divas pļavas* (1901), *Sapnis* (1907), *Sievietes radīšana* (1910) un daudzi citi. Te pēc iespējas uzrādīti pirmie tulkojumi un publikācijas, jo visi še nosauktie darbi bija pārpublicēti vairākkārt dažādos izdevumos un dažādos tulkojumos. Tulkotāju vidū bija tādi latviešu rakstnieki kā E.Birznieks-Upītis, A.Deglavs. J.Jaunsudrabiņš, J.Asars, Sudrabu Edžus u.c. Bet vislielāko ievērību Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, H.Senkēvičs guva ar saviem romāniem. Tos jau 19. gs. beigās iespieda avīžu turpinājumos, izdeva grāmatās.

Pirmie H.Senkēviča romāni latviešu valodā bija *Hania* (ar nosaukumu *Anna* I.Steglava tulkojumā) un *Ar uguni un zobenu* (A.Jansona tulkojumā). Abi iznākuši 1894. gadā un piedzīvojuši atkārtotus tulkojumus vēlākos gados. Tiem seko *Krustneši* Sudrabu Edžus latviskojumā (1905), *Pans Volodijevskis* E.Rudzīša tulkojumā (1908–1909) un vēl citi.

Pašā gadsimtu mijā, 1899. gadā slaveno H.Senkēviča romānu *Quo vadis?* pārtulko Aspazija un Rainis. Romāna publikācijā *Dienas Lapā* un tai sekojošos atsevišķos izdevumos (1909. un 1924. g.) par tulkotāju aizvien bija uzrādīta tikai Aspazija. Īstenībā romāna pirmo daļu tulkoja Rainis, tālāko Aspazija. Rainis arī uzrakstīja rakstu *Henriks Senkēvičs* kā ievadījumu *Quo vadis?* publikācijai.[20]

Tolaik jaunais Rainis, kura talanta lielums un īstā nozīme latviešu literatūrā bija vēl tikai nojaušama, ar sajūsmu atsaucās par izcilo romānu un par pašu H.Senkēviču, poļu rakstnieku ar pasaules slavu. Vērtējot romānu *Quo vadis?*, Rainis pasvītroja, ka Senkēviča māksla «aizkustina katru izglītotu cilvēku, viņas rāmo daiļumu var baudīt un atzīt katra pārliecība».[21] 90. gados latviešu literatūrā norisinājās ciņas par reālisma plašāku ieviešanu, pie tam daudzi, īpaši sociālistiski noskaņoti literāti, uzsvēra literatūras sociālo funkciju. Šo literāro cīņu atmosfērā, kas atspoguļoja sabiedrības stāvokli, Rainis īpaši uzsver Senkēviča darbu piederību vispārībai, ne atsevišķu šķiru pārstāvjiem. Rainis polemizē arī ar tiem Senkēviča kriti-

ķiem, kuri viņu uzskatīja par pārāk krasu politisku interešu pārstāvi. Rainis ar cieņu izteicās par Senkēviča «no šovinisma brīvajām, patriotiskajām jūtām». Bet visvairāk Raini pie Senkēviča saistīja viņa mākslinieciskais veikums. Viņš polemizēja ar Georgu Brandesu, kurš Senkēviču nosauca par daudzrakstītāju un Dimā vecākā pakaļdarinātāju. «Drīzāk jāatzist, – raksta Rainis, — ka no rakstnieces Georg Sand laika vēl ne pie viena rakstnieka nav sastopama tāda plastika un dzīvība pie tēlojamām personām, tāda cēla fantāzija un tik jauka valoda kā pie Senkēviča.»[22]

Quo vadis? kļuva par visvairāk izdoto Senkēviča darbu latviešu valodā (apmēram 10 reizes). Pēc Otrā pasaules kara tas piedzīvoja jaunu J.Laganovska veiktu tulkojumu.

Arī vēlāk, 20.-30. gados, kad interese par poļu literatūru vairs nebija tik izteikta, H.Senkāvičs turpināja valdzināt latviešu lasītāju prātus un jūtas. No 1930. līdz 1936. gadam Rīgā iznāca H.Senkēviča *Kopoti raksti* 24 sējumos. Tie neaptvēra visus poļu klasiķa sacerējumus, bet tomēr vienkop sniedza diezgan pilnīgu priekšstatu par viņa daiļradi. Kopotos rakstos galvenokārt tika iekļauti darbi, kas jau agrāk bija pazīstami Latvijā. Tie bija vēsturiskie romāni *Krustneši, Ar uguni un zobenu, Plūdi, Pans Volodojevskis*, romāni *Bez dogmāta* un *Quo vadis?*, stāsti, Amerikas ceļojuma vēstules. No jauna nāca klāt romāns jauniešiem *Tuksnesī un džungļos*, romāns *Uz slavas lauriem* un *Polāņecku dzimta*.

Kopotiem rakstiem bija veikti jauni tulkojumi, atšķirībā no iepriekšējiem izdevumiem teksti tika sniegti pilnībā, bez īsinājumiem. Tulkotāju starpā bija tādi pazīstami literāti kā Lizete Skalbe, Roberts Kroders. Vairākus tulkojumus veica šā izdevuma redaktors V.Dzeltiņš (to starpā *Quo vadis?*), kurš sniedza arī plašu ievadrakstu. Tanī viņš uzsvēra reālismu un patriotismu. Viņš atgādināja, ka Senkēviča darbiem ir liela nozīme jaunatnes audzināšanā un ka latviešu jauniešiem viņš ir tuvs ar savu patriotisko domu. «Henrika Senkēviča darbiem ir bijusi liela nozīme viņa tautas ilgās ciņās pēc brīvības un savas neatkarīgās valsts nodibināšanas, kas ir tuva arī latvju tautai»[23] — ievada nobeigumā secina tā autors.

V.Dzeltiņš arī pēc Otrā pasaules kara saglabāja interesi par poļu literatūru un Hamburgā 1953. gadā izdeva *Krustnešus* latviešu valodā.

Deviņpadsmitā gadsimta 80.–90. gados, kad latviešu literatūrā un kritikā, kā jau minēts, par spēcīgu vadlīniju kļuva reālisma stiprināšana, popularitāti ieguva tieši ar šo virzienu saistītie cittautu rakstnieki. Cieņā bija arī poļu reālisti. Labu slavu Latvijā ieguva šī laika izcilās poļu rakstnieces Marija Konopņicka un Eliza Ožeško. Viņu darbi latviešu valodā parādījās 90. gados, un īsā laikā tulkojumi jau bija kuplā skaitā.

Ar M.Konopņickas dzeju latvieši iepazinās 1894. gadā. Pirmais latviski publicētais dzejolis bija *Bez pajumta* (1894) un to atdzejoja kritiķis un dzejnieks Līgotņu Jēkabs, kurš arī turpmāk visvairāk bija darījis M.Konopņickas dzeju tuvinātu latviešiem. Viņa spalvai pieder arī tādi

populāru dzejoļu kā *Trīs ceļi* (1896), *Sādžas skolotāja bēres* (1898), *Svabadais zemturis* (1889, ar nosaukumu *Zemturī*), *Kad uz karu jāja karalis* (1901), *Kāpēc?* (1902), *Bālā migla ietin mežu, Dziesma bez atbalss, Trīs ceļi* (1904) un daudzu citu labskanīgi latviskojumi.

M.Konopņickas prozā, tāpat kā dzejā, latviešu lasītājus saistīja rakstnieces rūpe par dzīves pabērniem, viņas līdzcietība un mīlestība pret tiem cilvēkiem, kas atradās sociālo kāpņu lejasgalā. No viņas prozas sacerējumiem vispopulārākie, varākkārt tulkotie un publicētie gan presē, gan atsevišķos izdevumos bija *Jaktons, Fabrikas dūmi, Mendels Gdaņskis.*

M.Konopņickas tulkotājs Līgotņu Jēkabs rūpējās arī par to, lai tuvāk iepazistinātu latviešu sabiedrību ar poļu dzejnieces personību, viņas vietu poļu un pasaules literatūrā. Viņš atstāsta H.Senkēviča domas par M.Konopņicku sakarā ar viņas 25 gadu darba jubileju[24], bet 1910. gadā, kad daudzi latviešu izdevumi atsaucās uz rakstnieces nāvi, Līgotņu Jēkabs uzrakstīja dziļi izjustu nekrologu, kur raksturoja M.Konopņicku kā «poļu sāpju un līdzcietības» dzejnieci. Viņš rakstīja, ka Konopņicka «bija garīgi skaista, kā tā tauta, pie kuras tā piederēja, bija uguns un poēzijas pilna, kā viņas tautas vēsture».[25]

Līgotņu Jēkabs ar saviem rakstiem piedalās arī diskusijās, kuras poļu kritikā izvērsās ap Konopņicku sakarā ar tradicionālo un moderno virzienu mākslā. Viņš aizstāv Senkēviča uzskatus, kurš pozitīvi pretstata Konopņickas tradicionālo mākslu, kur izteicas zeme un tauta, kas šo zemi apdzīvo, *Jaunās Polijas* centieniem nolikt Jaužu priekšā savas «plikās dvēseles» kā pasaules centru.

Līgotņu Jēkabs pasvītro, ka nav taisnīgi pārmetumi par nodrāztām tēmām, par tendenciozitāti. Konopņicka ir liela māksliniece, un tas, ko viņa saka, ir «...arvien jauns un baudāms pat izlutinātākam mākslas mīļotājam (...) iekš tam viss Konopņickas spēks, iekš tam viņas mākslas noslēpums; viņa nerunā līdzcietības novazātas frāzes, viņa netēlo buržujus par velniem un strādniekus par eņģeļiem, bet liek mākslai runāt viņas skaistuma un lielā gara valodu. Katra teorija par tā saukto tendences mākslu pie Marijas Konopņickas sadrūp kā rieksts milža rokā...»[26]

Jāatzīmē, ka sociāli asākie M.Konopņickas darbi Latvijā, tāpat kā citu rakstnieku darbi līdz 1905. gadam, kad tos visvairāk tulkoja, kļuva zināmi ar cenzūras īsinājumiem un kropļojumiem. Tomēr latviešiem jau tanī laikā bija diezgan labs priekšstats par poļu rakstnieces daiļradi. Īsi pirms viņas nāves 1910. gadā Latvijā nonāca ziņa par viņas gulbja dziesmu — poēmu *Pans Balcers Brazīlijā.* Viena no lielākām latviešu avīzēm *Dzimtenes Vēstnesis* trijos numuros nopublicēja lielu fragmentu no šīs poēmas ar nosaukumu *Prometejs un Sizifs,*[27] bet rakstnieks Antons Birkerts sniedza šīs poēmas raksturojumu.[28]

Elīzu Ožeško Latvijā uzņēma līdzīgi M.Konopņickai, kā nelaimīgo grūtdieņu aizstāvi, bet interesi par viņas darbiem vēl sekmēja poļu rakst-

nieces aktivitāte sievišu emancipācijas jautājumos. Šī problēma gadsimtu mijā, kad Latvijā visvairāk ienāca Ožeško darbi, bija arī vairāku rakstnieču uzmanības degpunktā. Lielas diskusijas izraisījās ap Aspazijas agrīnajām lugām *Zaudētās tiesības* un *Neaizsniegtais mērķis*, kur autore cīnījās par sievietes tiesībām uz vienlīdzību. Tāpēc Ožeško idejas par to, ka sievietei jākļūst patstāvīgai, jāiegūst izglītība, arī augstākā, ka jāmaina sievietes loma ģimenē un sabiedrībā guva dzīvu atsaucību.

Kritiķi, kuri rakstīja par Ožeško darbiem, vērsa uzmanību uz viņas dziļo, nopietno humānismu, uz viņas ticību milestībai kā dzīves virzošajam spēkam. Vairākas atzinīgas rindkopas Elizai Ožeško veltījis Rainis 1899. gadā rakstā *Par poļu jaunlaiku romānistiem*.[29] Vērtējot viņas devumu, Rainis atzīmēja, ka: «Viņa raksta gandrīz vienīgi iz mūsu laikiem romānus, kuros ar sevišķu labpatikšanu tēlo muižnieku sīkgruntnieku aprindas Lietuvā; jāievēro, ka šie muižnieki sīkgruntnieki maz izšķiras no mūsu saimniekiem, skatoties uz zemes īpašumu plašumu (...). Bez sīko muižnieku aprindām viņa milē tēlot arī leišu žīdu dzīvi, kuru vietām nostāda drusku ideālākā veidā nekā patiesība, piem., ievērojamā romānā *Meiers Jozefovičs*».[30]

Jāatzīmē, ka tā laika latviešu literatūrā bija arī raksturīgs ebreju paaudzes tēls, kā neatņemama lauku dzīves reālija. Viskrāsaināk un vispļašāk šo tēlu literatūrā ievadījis Rūdolfs Blaumanis.

E.Ožeško latviski tulkota mazāk nekā M.Konopņicka, tomēr pietiekoši, lai lasītāji varētu gūt priekšstatu par viņas daiļrades ievirzi. Viņas pirmie tulkojumi latviešu valodā bija *Pagājuši laiki* (1879), *Dzērājs puisis* (1885), *Pārdrošais blēdis* (1884) u.c. Vēlākos gados tulkoti *Burve* (1897), bērnu stāsts *Kā Vilis gudrāks tika* (1890), *Bauris* (1899), *Dūmi* (1902), *Dzīves nomalē* (1901), *Ciema advokāts* un daudzi citi stāsti. Viņas tulkotāju starpā ir Līgotņu Jēkabs, T.Lejas-Krūmiņš. Vienu no stāstiem — *Saites* — 1900. gadā pārtulkoja latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis. No romāniem 1911. gadā bija publicēts *Laime un darbs*. Jau pēc Otrā pasaules kara iznāca *Pie Nemunas* (1959, *Nad Niemnem*) un *Pēdējā milestība* (1991, *Ostatnia miłość*).

M.Konopņicku un E.Ožeško Latvijā uztvēra kā mākslinieciski tuvu stāvošas personības, literatūras pārskatos minēja abas blakus kā izcilākās sievietes poļu rakstniecībā. 1930. gadā Rīgā iznāca abu rakstnieču kopīgs stāstu krājums *Nelaimīgie*.

Mazāk pazīstams Latvijā bija ievērojamais poļu reālists Boļeslavs Pruss. Lai gan arī viņa pirmie darbi Latvijā parādās agri — 1884. gadā, tomēr tie paliek izkaisīti presē un rakstnieks paliek pārstāvēts gandrīz vienīgi ar vienu žanru — īso stāstu. B.Prusa romāni (*Faraons*) tulkoti jau pēc Otrā pasaules kara. No 19. gs. beigām līdz Pirmajam pasaules karam Latvijā populārākie bija stāsti *Antons, Brīvdienas, Bērnības grēki* (*Grzechy dziecińśtwa*), *Bagāžais Ofirs, Sirmajā Ēģiptē*, romāns *Bērni* (*Dzieci*).

Tomēr plašais nekrologu klāsts, kas parādījās 1912. gada avīzēs, liecināja, ka B.Prusa māksla nav sveša latviešiem. Ļoti sirsnīgu nekrologu publicēja B.Prusa bēru liecinieks Varšavā Jēkabs Birgers, rosīgs poļu literatūras tulkotājs.

Par Boļeslavu Prusu visvairāk šinī laikā rakstīja Rainis, kurš īsumā raksturoja viņa darbus *Postenis* (*Placówka*), *Lelle* (*Lalka*), *Emancipētās* (*Emancypantki*), arī tolaik nesen iznākušo romānu *Faraons*.

Balstoties uz H.Senkēniča, J.I.Kraševska, E.Ožeško, arī A.krehovecka un T.Jeske-Hoinska darbiem, Rainis izdara arī plašākus secinājumus par poļu 19. gs. romāna īpatnībām. Viņš runā par diviem romānu veidiem, kas īpaši piekopti Polijā. Vispirms tas ir vēsturiskais romāns. «Varbūt nevienā zemē vēsturiskam romānam nepukst preti tik daudz sižu, nenododas tik daudz rakstnieku kā pie poļiem»[31] — konstatē Rainis. Raksturojot otru romāna veidu no sava laika dzives, Rainis pievērš uzmanību zemniecības tēmai: «Nevienā citā literatūrā gan negadisies tik daudz romānu un noveļu, kuru notikumi norisinājas uz laukiem.»[32] Viņš atzīmē, ka romāns no zemniecības dzīves parasti ir ar tendenci uz pamācībām, kas raksturīgi arī latviešu literatūrai.

* * *

Gadsimtu mijā Latvijā sāka pieaugt interese par jaunākām parādībām Polijas rakstniecībā. Latviešu rakstnieku un kritiķu uzmanības lokā nonāk *Jaunās Polijas* rakstnieki. Pirmais uzmanību poļu literatūrā notiekošiem procesiem pievērš Rainis jau minētajā rakstā *Henriks Senkēvičs* un tūlīt pēc tam sekojošā *Par poļu jaunlaiku romāniem*. Rakstā par Senkēviču Rainis konstatē, ka Latvijā vēl pilnīgi nepazīstami ir poļu janākās paaudzes rakstnieki. «Tas ir jo vairāk nožēlojami tādēļ, — raksta Rainis, — ka īsti, t.s. modernie, jaunākie poļu rakstnieki uzrāda daudz tāda, kas varētu ne vien mūsu vērtību saistīt, bet mums būt par paraugu, kā rakstniecība iet jaunus ceļus no nesenējās, mierīgās un omulīgās pagātnes uz nākotni ar viņas dziļajiem un smagajiem jautājumiem».[33]

Izmantot par paraugu poļu literatūru Rainis uzskata par iespējamu tādēļ, ka tā sniedz jaunas, ražīgas idejas, ko akumulē no visas Eiropas — no krievu, franču, skandināvu, vācu rakstniecības. Jaunākajā poļu literatūrā izzūd «vecākās paaudzes diezgan plānais ideālisms (...). Jaunākās paaudzes rakstnieki ir pa daļai pesimisti un savā mākslas reālismā grib palikt brīvi no jebkuras tendences...»[34] — tā poļu literatūras procesus raksturo Rainis. Viņš īsumā pakavējas pie vairākiem jaunās paaudzes rakstniekiem, par visievērojamāko talantu nosaucot Ignacu Dombrovski. Rainis runā arī par K.Tetmaijera romānu *Nāves eņģelis*, gan nenosaucot autora vārdu, bet raksturojot viņu kā visvairāk apdāvināto dzejnieku poļu liriķu starpā.

Rainis 1899. gadā vēl nerunā par K.Tetmaijeru un citiem kā jauna mākslinieciska virziena aizsācējiem poļu literatūrā. Viņš tos vēl apskata kā

reālisma turpinātājus. Acimredzot tāpēc viņš arī vērtē *Nāves eņģeli* kā neveiksmīgu.

Arī citi kritiķi, rakstot par Jaunās Polijas rakstniekiem, sākumā meklē tās līnijas, kas tos vieno ar reālistisko literatūras tradīciju. Tā rakstā par K.Tetmaijeru, kas ievietots žurnālā *Vērotājs* 1905. g., autore rekomendē šo Latvijā vēl mazpazīstamo rakstnieku kā tādu, kas «savieno sevī poļu lielākā dzejnieka Asniķa dzejas dāvanas un lielā romānista Senkēviča stāstītāja talantu»[35] un ir uzskatāms par viņu pēcnācēju un līdzcensoni. Lai arī kritiķe saredz atšķirību starp Senkēviča un Tetmaijera pieeju materiāliem — romānā *Nāves eņģelis* pēdējais parādās kā liriķis, tomēr visvairāk viņa uzteic autoru par «episko karakteri», kas parādās sānepizodēs un sabiedriskās dzīves tēlojumos.

Divdesmitā gadsimta sākumā, īpaši pēc1905. gada, *Jaunās Polijas* rakstnieki jau tiek tverti jaunā rakursā. Šinī laikā arī Latvijā literatūrā ienāca jauna paaudze, kura meklēja jaunus ceļus literatūrā un mākslā. Blakus zemnieciskajam reālismam un klasiskajam romantismam, veidojas citur jau pazīstamie modernistiskie virzieni — impresionisms, simbolisms, neoromantisms.

Sakarā ar modernisma un dekadences procesiem Latvijā lielu popularitāti šeit iegūst tādi rakstnieki kā J.Kasprovičs, K.Tetmaijers, St. Pšibiševskis un citi.

Par vienu no visvairāk tulkotiem poļu rakstniekiem divdesmitā gadsimta sākumā kļūst K.Tetmaijers. Presē, sākot ar 1898. g., publicēti daudzi desmiti viņa dzejoļu un dzejoļu prozā, kas valdzināja ar smalko refleksiju, noskaņām bagātām dabas ainām. Pirmie tulkojumi bija no *Melanholijas — Mīlestībai, Ēna, Roze, Atmiņa, Bezgalība, Viņa, Laime* u.c. Šīs skices bija pārtulkotas vairākkārt un ir sastopamas dažādos izdevumos līdz Pirmajam pasaules karam. Bija pārtulkotas viņa *Pasaciņas*, dramatiskā fantāzija *Sfinksa* (1905). Atsevišķos izdevumos iznāca viņa romāni *Nāves eņģelis* (*Anioł śmierci*, 1906), *Bezdibenis* (1908).[36] Pēdējo tulkoja Arturs Bērziņš, viens no cītīgākiem Jaunās Polijas autoru popularizētājiem Latvijā. Tāpat atsevišķā izdevumā 1911. g. iznāca *Laupītāju būda*.

Tomēr vislielākā slava Latvijā bija Staņislavam Pšibiševskim, kurš ienāca kopā ar simbolisma un dekadences vilni, kas pārņēma latviešu rakstniecības daļu tūlīt pēc 1905. gada revolūcijas. Dekadence Latvijā iesākās vēlāk nekā citur Eiropā un Krievijā, tās uzplaukuma laiks bija īss. Latviešu dekadenti pilnām riekšavām smēla no citu literatūru pieredzes, un īsā laikā šeit ienāca Verlēns un Rembo, D'Anuncio, Ž.Hjusmanns, M.Māterlinks, visa Krievu simbolistu plejāde ar V.Brjusovu priekšgalā. S.Pšibiševskis, kurš jau no 90. gadiem saistīja Eiropas uzmanību ar saviem «pārcilvēka» romāniem ar rakstiem par jaunās mākslas principiem, Latvijā atrada atsaucīgu vidi. Tā kā galvenie Pšibiševska darbi bija iznākuši vācu valodā, tie viegli kļuva pieejami latviešu literātiem un lasītājiem un kļuva par pārspriešanas tematu.

par ierosmju avotu vēl pirms pārtulkošanas latviešu valodā. Tad, kad Pšibiševskis sāka savus darbus rakstīt poļu valodā, tie nonāca Latvijā vispirms caur krievu izdevumiem, kuri dažkārt apsteidza poliskos. Tā par romāniem *Tiesas diena* un *Krēslā* latviešu lasītājus plašos rakstos informēja Angelika Gailite, paskaidrojot, ka krievu jaunatnes sajūsma par individuālistisko rakstniecību ir tik liela, ka S.Pšibiševskis un K.Hamsuns kļūst tikpat kā par krievu rakstniekiem. «Mēs, latvieši, protams, varam no tā tik mantot.»[37] Līdz ar plašo iespēju ātri iepazities ar S.Pšibiševska jaunākiem darbiem, latviešu lasītāji zināmā mērā mantoja arī šo darbu krievu kritikas vērtējumus. Diskusijās, kas sacēlās ap Pšibiševska darbiem un to atspulgu modernajā latviešu rakstniecībā, var skaidri saklausīt krievu kritikas spriedumu atbalsi, un lielā mērā Pšibiševska īpašā popularitāte Latvijā saistījās ar šī poļu rakstnieka sajūsmināto uztveri krievu modernistu aprindās. Latviešu valodā Pšibiševska darbi parādās 1905. gadā un vispirms tās ir lugas *Sniegs* (*Śnieg*), *Apskats* (1905), *Savienošanās* (*Śluby*) un *Viesi* (*Goście*) — abi 1906. g. žurnālā *Stari, Laime* (*Dla szczęścia* — izrādīts 1906. g.). Romāns *Homo sapiens* bija pārtulkots un iespiests gan avīzē *Tēvija*, gan atsevišķā izdevumā 1907. gadā, tanī pašā gadā žurnāls *Stari* publicēja *Pie jūras* (*Nad morzem*). Vēl šinīs gados bija pārtulkots un iespiests *Epipsihidions*, *Šopēna «Prelūde»* (abi 1906), *Čerkasa sapnis, Zemes dēli — Mājas Viesa Mēnešrakstā* (1905), *Ametisti* divos tulkojumos 1910. un 1911. gadā. Visvairāk S.Pšibiševska darbu ir latviskojis teātra kritiķis Arturs Bērziņš — *Pie jūras, Savienošanās, Viesis, Laime. Homo sapiens* tulkotāja bija Irma Breslovska. Atzīmējams, ka *Čerkasa sapņa* tulkotājs bija rakstnieks Antons Austriņš.

Vēlākos gados latviešu tulkotāji pie Psibiševska vairs neatgriezās.

Bet nepilnā desmitgadē pēc 1905. g. revolūcijas jaunie latviešu rakstnieki,kas meklēja savu ceļu mākslā, par vienu no saviem skolotājiem izvēlējās S.Pšibiševski. Rakstnieks Pāvils Gruzna, viens no sparīgākiem dekadences trubadūriem Latvijā, savā jau vecumā sarakstītajā uz atmiņām balstītajā romānā *Jaunā strāva* (1946) rakstīja: «Pšibiševska darbi jau bija pa daļai Artura Bērziņa tulkoti (...) un mūsu literārā jaunatnē ļoti iecienīti. Nu nāca laiks tur izpaustās idejas realizēt arī mūsu literatūrā.»[38]

Par šo ideju izpausmi P.Gruznam kļuva Pšibiševska lugas *Laime* izrāde 1906. g., kurā pats tēloja kopā ar Ņ.Gruznu, B.Skujenieci un V.Vēveri — šis izrādes režisoru. Viņš to uztvēra (un šo uztveri saglabāja līdz mūža galam) kā jaunas mākslas triumfu, un, atceroties šo «demonstratīvo pirmizrādi», rakstīja, ka «... tēlotāji izjuta to pacilāto, rosināto un cēlo jaunradīšanas liksmu, kādu varbūt izjūt teologs savā pirmā teiktā sprediķi vai jurists savā pirmā aizstāvja runā.»[39] S.Pšibiševskis vēra jauvajiem entuziastiem vēl nestaigātus ceļus.

Kritiķis A.Goba 1927. g. piemiņas rakstā S.Pšibiševskim stāstīja par liecībām. ko bija bija devuši vairāki latviešu rakstnieki: «Aprunājoties tuvāk

ar tiem mūsu rakstniekiem, kas ap 1905. gadu bija vēl jauni, vēl iespaidojami, dabūjām zināt, ka reti kuram cittautu rakstniekam ir bijis lielāks iespaids kā Pšibiševskim. Var teikt, zem Pšibiševska zvaigznes plauka tas mūsu individuālisms, kas radās pēc 1905. gada sabiedriskajiem notikumiem. Tā Haralds Eldgasts savas *Zvaigžņotās naktis* raksta Pšibiševska iespaidots, tā Antons Austriņš novēršas no sabiedriskajiem elkiem taisni grāmatas *Homo sapiens* iespaidots, tā viens otrs no pārējiem mūsu rakstniekiem saņem spēcīgus ierosinājumus gan tiri idejiskā ziņā, gan arī mākslas darbu tehniskā izveidojumā. Nervozais, saraustītais, daudzpunktainais teikums nāca modē pēc Pšibiševska."[40]

Pšibiševskis kļuva par elku tiem rakstniekiem, kuri sludināja individuālismu kā pretstatu tolaik ļoti spēcīgai marksistiskai kolektīvisma ideoloģijai, kuri negribēja ar savu mākslu kalpot šodienas sociālajiem mērķiem un pretstatīja tiem mūžīgās cilvēciskās vērtības. Šī uztvere labi saklausāma tā laika literatūrā un kritikā. Tā Zeltmatis, raksturojot H.Eldgasta *Zvaigžņotās naktis* un pagriezienu uz individuālismu, kas sabalsojas ar Eiropas modernisma meklējumiem, raksta, ka «... nāca Meterlinks, Pšibiševskis u.c. un atklāja atkal mūžīgos īstās mākslas pamatus: cilvēka ciņu pašam ar sevi».[41] Arī 1934. g. R.Egles un A.Upiša *Pasaules rakstniecības vēsturē* ir konstatējams, ka Pšibiševskis «... ticis par parauga dekadentu daudzās zemēs, starp tām arī Latvijā» (4, 419.lpp.).[42]

Visspilgtāk Pšibiševska ietekme uz latviešu dekadenci izpaudās pavisam jauna un tolaik līdz tam nepazīstama rakstnieka Haralda Eldgasta (Jāņa Miķelsona) romānā *Zvaigžņotās naktis*, kas uzskatāms par pirmo latviešu modernistisko romānu. Tāpat kā A.Goba, arī tā laika kritika vienprātīgi atzina, ka šis romāns stāv ļoti tuvu Pšibiševska *Homo sapiens*. Dzejnieks Kārlis Skalbe rakstīja: «Viņam ir liela līdzība ar Pšibiševska dvēseles romāniem — autors pat izlieto Pšibiševska stilu — paņem kā no plaukšņa»,[43] bet marksistiskais kritiķis J.Jansons (Brauns) uzskata, ka Eldgasta romāns ir tikai Pšibiševska atšķaidījums.[44]

H.Eldgasta satuvināšanai ar Pšibiševski ir noteikts pamats galvenokārt tāpēc, ka par romāna saturu autors ir izvēlējies cilvēka iekšējās individuālās pasaules atklāsmi, ko pasvītrija apakšvirsrakstā *Vienas dvēseles stāsts*. Dvēseles atkailināšanās. grēksudze ir visu dekadentisko darbu centrā, tāpēc nevar Pšibiševski uzskatīt par vienīgi *Zvaigžņoto nakšu* ierosmes avotu. Tomēr romānā sniegtais mēģinājums radīt latvisko «pārcilvēka» variantu, ļauj runāt par šī romāna ģenētisko saikni ar *Homo sapiens*, lai arī netaisni būtu pilnīgi piekrist tiem kritiķiem-laikabiedriem, kuri uzskatīja šo romānu par *Homo sapiens* kopiju.

Visbiežāk gadsimta sākumā kritika H.Eldgasta romāna galveno varoni Jovanu Mermanu dēvēja par latvisko «pārcilvēku», satuvinot to ar Pšibiševska Falku, arī ar Ibsena, Māterlinka, D'Anuncio un citu radītiem tēliem. Acīmredzot latviešu rakstnieku valdzinājā «pārcilvēka» problēma, kas bija

ienākusi ne tikai pastarpināti, caur dekadentu darbiem, bet bija Latvijā pazistama arī no pirmavotiem — Ničes un Vāgnera darbiem. Jovans Mermans, kura iekšējā pasaule veidojās lasot Tolstoju, Ibsenu, Niči, Šopenhaueru, nāk pie atziņas, ka dzīve sabiedrībā viņam nav pieņemama, ka viens var sasniegt vairāk nekā barā, un viņš, jau būdams students, atraujas no tā sauktās «labās sabiedrības», izaicinoši izstājas no korporācijas, sarauj saites ar draugiem un prāto par to, cik labi būtu, ja viņš pasaulē būtu viens, bez mātes, bez brāļa, bez māsas. Savu dzīvi Jovans Mermans grib veidot pēc pārcilvēka receptēm. «Tas, — lasām romānā, — radīs pats sev jaunu dzīvi, izkops un attīstīs savus dzinuļus un kaislības, virzīs tos uz vienu augstu, skaistu galamērķi! Tas nedzīvos krēslā, viņš tieksies pēc pilnas saules gaismas, ies pretim sārtam un saules rītam!» Tāpat kā visā dekadentiskā prozā galvenā vieta romānā ierādīta varoņa erotiskajai dzīvei, kas pats par sevi latviešu literatūrai bija kaut kas jauns un tanī laikā maz pieņemams.

Visdziļāko dvēseles izpausmi Eldgasts saskata seksuālajā roblēmā. Šķiet, ka viņš varētu (vismaz rakstot šo romānu) pilnīgi solidarizēties ar S.Pšibiševska atziņu, ko citē V.Brjusovs *Dialogā par futūrismu*: «Mēs neko nevaram izmainīt tai faktā, ka mūsu dienās dvēsele izpaužas divu dzimumu attieksmēs vienam pret otru. Lai pārmet par to dvēselei, bet ne mums.»

Tomēr, kad salidzina Pšibiševska pārcilvēkus ar Jovanu, jāatzīst, ka atšķiribu te ir vairāk nekā kopības. Jovana «pārcilvēciskums» ir vairāk ārēja čaula nevis būtība. Latviešu rakstniekam, kas tomēr ir audzis patriarhālas literatūras tradicijās, pilnīgi svešs netikuma attaisnojums, postīšanas filozofija.

Kādreiz Pšibiševskis nodeklarēja, ka Ničes *Jenseits vom Gut und Bose* nekādi nav viņu ietekmējis, jo viss, kas tur pateikts, viņam bijis asinis. Viņš jau sen nav zinājis, kas ir labs, kas slikts, kas skaists, kas neglīts. *Homo sapiens* varonis Falks soļo pāri sieviešu līķiem un, ja arī izjūt sirdsapziņas pārmetumus, pilnīgi attaisno savu rīcību ar to, ka, piepildidams savas vēlmes, viņš vienīgi seko dabas aicinājumam. Līdz tādiem filozofiskiem «augstumiem» Eldgasta varonis nepaceļas, un tas visskaidrāk redzams viņa erotiskajā biogrāfijā. Jovans Mermans nepaved nevienu meiteni, nenoved līdz pašnāvībai nevienu sievieti. Viņa attiecības ar trim romānā tēlotām sievietēm ir īstas, cildenas mīlestības meklējumi. To viņam nespēj dot ne prostitūta, kuras dvēseli viņš grib glābt un pacelt, ne rafinētā aktrise Sirēniusa. Savu ideālu viņš atrod mājskolotājā norvēģietē Adā Norsen.

No klasiskām dekadentu tēmām — māksla, mīlestība un nāve — Eldgasts pievēršas tikai vienai — mīlestībai, dzimumu ciņas un saplūsmes psiholoģijai, smalki izsekojot virieša un sievietes satuvināšanās un atsvešināšanās peripetijām. Viens no galveniem dekadences stūrakmeņiem — īstais, pārdzīvotais, vai tikai nospēlētais pesimisms un ar to saistītie nāves

motīvi, kas ir ļoti spēcīgi Pšibiševska darbos, Eldgastam palikuši sveši. Caur visām romāna lappusēm vīd viņa veselīgā, jauneklīgā daba. Viņš alkst mīlestības un saules un vairās pietuvoties iznīcības un bezcerības bezdibeņiem. Pārcilvēciskums ir vairāk deklarēts, mazāk īstenots Mermaņa tēlā.

Visvairāk diskusiju Latvijā izraisīja Pšibiševska dramaturģija, jo viņa lugas ne vien publicēja, bet arī izrādīja teātros, un aktieru izpildījumā poļu rakstnieka neordinārās atziņas, neierastais mākslinieciskais veidojums piesaistīja skatītāju uzmanību. Uz latviešu skatuvēm izrādīja trīs Pšibiševska lugas — *Laime*, *Sniegs* un *Savienošanās*, un gandrīz visās recenzijās galvenokārt tika runāts par poļu rakstnieka jaunienesumu drāmas attīstībā. Viņa vārdu liek blakus Ibsenam un Māterlinkam un cenšas izskaidrot S.Pšibiševska novatorisma nozīmi. Daudz uzmanības veltīja viņa tēliem — simboliem, tam, ka dramaturgs personificē jūtas, cilvēka iekšējos pārdzīvojumus un liek tiem darboties kā dzīviem cilvēkiem. Tā pazīstamais teātra darbinieks un kritiķis Zeltmatis[45] aizrādīja, ka ne visas Pšibiševska drāmu personas var uzskatīt par tēliem pierastā nozīmē, ka, piemēram, *Laimē* Čarskis ir tikai Mļicka sirdsapziņas simbols, lugā *Savienošanās* tāda persona kā Kžickis ir vienīgi Klāras pagātnes simbols, bet nevis dzīvs cilvēks. *Sniegā* Bronkas un Tadeuša attiecības nav jāuzskata par vispārīgi notiekošām, bet tikai dvēselē pārdzīvotām.

Zeltmatis (E.Kārkliņš) ir sarakstījis vairākus rakstus, kuros analizēja Pšibiševska lugas. Plašākais no tiem ir *Ētiskie problēmi mūsdienu mākslā*,[46] kur viņš poļu rakstnieka dramaturģiju rāda kā ķēdes locekli modernās drāmas attīstībā, analizē to kontekstā un salīdzinājumā ar Ibsena. Māterlinka, Halbes u.c. darbiem. Kā jau virsraksts rāda, Zeltmati visvairāk saista modernās dramaturģijas pieeja ētiskām vērtībām.

Arturs Bērziņš uzskatīja, ka Pšibiševskis ir mīlestības un nāves dzejnieks, bet mīlestība viņa darbos ir kosmisks spēks, kas iznīcina cilvēku, jo abi dzimumi nav savienojami harmoniskā vienībā. Viņš vērsa īpašu uzmanību uz Pšibiševska simboliku un viņa moderno drāmas tehniku. A.Bērziņš pārtulkoja arī Pšibiševska rakstu *Par drāmu un teātri*[47] un daudzos pārspriedumos par jauno dramaturģiju jūtama šī raksta ideju ietekme.

Par spēcīgu iespaidu, ko atstāja Pšibiševska dramatiskie principi, liecina arī raksttnieka un dramaturga Edvarda Vulfa recenzija par *Laimes* izrādi 1906. g.[48] E.Vulfs iesāk ar konstatējumu, ka Pšibiševskis ir tagadnes lielākais un dziļākais mīlestības psihologs drāmā, kurš pārstedz ar iekšējās darbības straujumu un dziļumu. Pie Pšibiševska drāmu iestudējuma nedrīkst ķerties tie, kas neuzlūko sevi par skaistuma priesteriem, bet izlietot mākslu kā laika kavēkli un peļņas avotu. «Ģeniālais polis pratis tādiem viņa svētuma niecinātājiem atriebties.»

Īpaši augstu E.Vulfs vērtē Mļicki — pilnīgi brīvu cilvēku, kurš var darīt visu vienīgi pēc savas gribas. Vulfs uzskata, ka, lai arī luga rakstīta par poļiem, tā pilnīgi atbilst momentam, ko tagad pārdzīvo latviešu māksla-

Ciņa, kas notiek Mļickī starp jaunajiem uzskatiem un sirdsapziņu, ir «mūsu tagadnes ciņa». Latviešu rakstnieks, kurš šinī laikā ir ļoti tuvs dekadentiem, saskata arī pretrunas, kuras pastāv starp deklarēto atteikšanos no visām morāles normām un cilvēku reālajām attiecībām. Viņš vaicā: «Vai mēs visi tagad paši neizcīnām šādu Mļicka ciņu?», un atbild: Ai, ai — mums, Čerska vārdiem runājot, sirdī vēl dadz veco lupatu, kuras atmest mēs, progresa un gaismas ļaudis, nespējam. Šāda dvēseles traģēdija vilksies tik ilgi, kamēr pastāvēs sirdsapziņa.»[49] E.Vulfa atziņas rāda, ka latviešu literatūrai, lai cik moderna viņa tai laikā cenšas būt, patiesībā nav pieņemamas Pšibiševska idejas par tradicionālās morāles noliegšanu.

Kopā ar Pšibiševska *Laimi* V.Vēvera trupa izrādīja arī paša Vulfa viencēlienu *Tea Moreni*, kas bija rakstīta tā laika modernās dramatūrģijas, arī Pšibiševska ietekmē. Šī ietekme sajūtama arī dažās citās viņa pirmajās drāmās. Jaunais dramaturgs, kura ceļš literatūrā bija tikko aizsācies, centās pasniegt latviešu skatītājam tās idejas, kas caurstrāvoja Eiropas dekadentu darbus. Kā pats rakstīja jau minētajā recenzijā par V.Vēvera viesizrādēm, — šis izrādes bija — «pirmais īstais, neliekuļotais un šķīstais upuris lielajai tagadnes Melpomenai.»[50] *Teas Morenas* žanru autors bija apzīmējis kā «sajūsmu gleznu», kas bija visai raksturīgi šādai dramaturģijai. Lugas galvenā doma ietverta vārdos: «... visaugstākais dievs virs zemes un tajos debešos, ko cilvēki radījuši, ir skaistums».[51] Lugas galvenā varone Tea Moreni aizbrauc uz dienvidiem kopā ar banķieri Goldmani un atvadās no sava iemīļotā Arno Borga. Arno nejūt ne greizsirdību, ne izmisumu, jo, kā paskaidro autors, «Arno Borga mīlestība uz Teu nevar beigties. Lai Tea aizbrauc, lai viņa klejo no viena Goldmaņa pie otra, lai viņa beidzot neatgriežas, — kas daļas par to svētajai daiļuma mīlestībai.»[52]

Šis abstraktās, pārcilvēciskās jūtas, kas bija ietvertas simboliskos tēlos, labi sabalsojās ar Pšibiševska *Laimes* saturu un formu un abas lugas veidoja vienotu izrādi.

Pšibiševska piekritēji, modernās mākslas aizstāvji Latvijā apzinājās, ka poļu rakstnieka lugas nav saprotamas visiem, ka tā ir elitāra māksla un tās uztverai nepieciešami paskaidrojumi, ko tie arī pūlējās sniegt. Toties liela daļa tradicionāli noskaņoto recenzentu skaļi izteica savu neizpratni un piekrita poļu kritiķim Josefam Karasevskim, kurš uzskatīja, ka Pšibiševskis ir nokļuvis pie «pārskatuves», «pārdrāmas», kura sprotama vienīgi pārcilvēkam.[53] Līdzīgus vērtējumus izteica arī dzejnieki Atis Ķeniņš,[54] Līgotņu Jēkabs[55] u.c. Tā kā P.Pšibiševska lugu simbolika bija grūti saprotama, tad recenzenti uzsvēra nedzīvumu, nedabiskumu, nesaprotamību, runāja par garlaicību. Pšibiševska lugas nekļuva par notikumu latviešu teātrī, tās iestudēja un izrādīja entuziasti, galvenokārt uz mazām skatuvēm. Bet šīs lugas iekustināja interesi par moderno skatuves tehniku, pisaistīja uzmanību simbolu izmantojuma iespējām dramaturģijā. Pšibiševska lugu izrādes un ap tām notikošās diskusijas izraisīja arī plašāku interesi par poļu dra-

maturģiju vispār, par ko liecina T.Lejas-Krūmiņa raksts *Modernā poļu drāma*. Lai arī par galveno sava raksta tēzi viņš izvirza apgalvojumu, ka ists dramatisks talants atklājas vienīgi poļu komēdijā, bet nopietnā drāma ir vienīgi dramatizēta liriskā dzeja,[56] tomēr rakstā atrodams pārskats par poļu jaunāko dramaturģiju, sākot ar J.Slovacki. Par centrālo figūru T.Lejas-Krūmiņš uzskata nevis Pšibiševski, bet Latvijā nepazīstamo Staņislavu Vispjanski, kuru nosauc par oriģinālāko no jaunajiem dramaturgiem. Tuvāk viņš apskata Vispjanska *Kāzas* — «istu dramatisku lirisku dzejojumu», kas pēc viņa domām izsaka poļu tautas dziļāko būtību.

* * *

20. gs. sākumā Latvijā kļūst pazīstams Vladislava Reimonta vārds. Pirmie latviešu valodā parādās viņa stāsti *Glābts* (1904), *Uz jūras* (1906), *Rudeņa naktī* (1908), *Toms Barans* (1908, 1912), *Pēdējais* (1911, 1912) un daži citi. No romāniem šai laikā tulkots *Apsolītā zeme* (*Ziemia obiecana*, 1911).

Bet V.Reimontu, tāpat kā daudzus citus, Latvijā lasīja krievu izdevumos, un par interesi, ko tie izraisīja, liecina pārspriedur latviešu kritikā. 1899. g., jau pieminētajā rakstā *Par poļu jaunlaiku romāniem* Rainis atzīmē V.Reimontu kā vienu «... no visnairāk apdāvinātiem jaunākās paaudzes rakstniekiem».[57] Viņš runā par romāniem *Komediante* (*Komediantka*), *Fermenti*, piemin arī toreiz nule uznākušo *Apsolīto zemi*. Par raksturīgām poļu prozaiķa talanta īpatnībām Rainis uzskata asu novērošanas spēju, jaunības sparu un nebēdnību, noteiktu reālismu un noslieci uz dramatiskām situācijām.

Ar romāniem *Komediante* un *Fermenti* plašāk latviešu lasītājus iepazīstināja Angelika Gailīte. Savu rakstu viņa nosauca *Brīvas sievietes tipi literatūrā* un sakarā ar šiem poļu romāniem risināja tolaik visai aktuālo jautājumu par sievietes lomu dzīvē un sabiedrībā. Analizējot galvenās varones Jaņinas Orlovskas tēlojumu, A.Gailīte ar gandarījumu nonāk pie secinājuma: «Viens no mūslaiku spēcīgākiem poļu rakstniekiem Vladislavs Reimonts dod tādas sievietes tpu, kurai ir augstākas nekā vispārsievišķīgās dzimuma tieksmes. Ja tā arī nesasniegtu «viņu krastu», ja visi viņas spēki tiktu patērēti ciņās, tad tomēr skaistuma tur daudz, kas ne tik mierina, bet dod pat cerības.»[58]

Tomēr vistuvāks latviešiem V.Reimonts kļuva ar savu izcilo romānu *Zemnieki* (*Chłopi*). Jau 1910. g. vienā no lielākajām tā laika avīzēm prādījās liels raksts *Poļu Homērs*,[59] kura autors bija pazīstamais rakstnieks un kritiķis Antons Birkerts. Šķiet, ka Birkerts lielā mērā balstās uz krievu kritiķa A.Streļecka raksta no žurnāla *Sfinkss*, un tomēr nozīmīgi, ka V.Reimonta *Zemnieki* saistīja uzmanību Latvijā tūlīt pēc iznākšanas. 1913. g. *Domās Zemnieku* vērtējumu sniedza Andrejs Upīts. Šo romānu viņš bija iepazinis krievu tulkojumā un 1913. g. uzrakstīja recenziju,[60] kas liecināja

par dziļo iespaidu, ko uz tolaik vēl jauno latviešu rakstnieku atstāja viens no «... monumentālākajiem un vērtīgākajiem zemniecības tēlojumiem pasaules rakstniecībā». Viss recenzijas tonis, domu ievirze liecināja, ka bija notikusi sastapšanās ar iekšēji tuvu rakstnieku, ka Reimonta izvirzītie jautājumi dziļi saviļņo, bet mākslinieciskā ievirze atbilst paša Upiša estētiskajām prasībām. A.Upiša kritikas mantojumā nav daudz tādu atsauksmju, kur pastāvētu harmonija starp recenzējamā autora un recenzenta estētiskajiem uzskatiem. Būtībā šis recenzijas nozīme ir plašāka nekā vienkāršai atsauksmei par laikabiedra darbu. A.Upīts ne vien vērtēja Reimonta *Zemniekus*, bet arī salīdzināja tos ar latviešu autoru darbiem no zemnieku dzīves, ar M. un R. Kaudzīšu *Mērnieku laikiem* un Apsīšu Jēkaba stāstiem un salīdzinājums bija par labu Reimontam. Viņš izteica atziņu, ka «Jaunlaiku zemnieka cilvēka un viņa dzīves epopejas plašumus un dziļumus aptveroša stāsta ar objektīvu kultūrvēsturisku nozīmi latviešu rakstniecība nespēj uzrādīt. (...) Vladislava Remonta augšā minētais darbs var noderēt par tādu kultūrvēsturiska stāsta paraugu.» Šinī spriedumā ir redzams ne vien augstais poļu rakstnieka novērtējums, bet arī A.Upiša gatavība uztvert impulsus, kas nāk no citām literatūrām, ja tie var palīdzēt risināt latviešu literatūrai un kultūrai svarīgus uzdevumus.

Nozīmīgs ir A.Upiša *Zemnieku* apzīmējums par kultūrvēsturisku stāstu. Latviešu rakstnieks augsti vērtēja šo romāna tipu, centās izstrādāt tā teorētiskos priekšnosacījumus un realizēt tos savā daiļradē. Pats viņš par kultūrvēsturiskiem apzīmējis savus romānus *Laikmetu griežos*, *Zaļo zemi* un *Plaisu mākoņos*. Latviešu rakstnieks, izmantojot jau esošo terminu, ielika tanī plašāku saturu, atbilstošu apmēram tam jēdzienam, ko padomju literatūrzinātnē apzīmēja par epopeju, epopejas tipa romānu. A.Upīts, kam vienmēr bija nosliece uz plašu monumentālu prozas formu, kultūrvēsturisko romānu uzskata par īpašu episkās prozas atzarojumu un izvirza tam visaugstākās prasības. Rakstā *Kultūrvēsturiska romāna koncepcija*,[61] kas sarakstīts jau pēc Otrā pasaules kara sakarā ar Upiša romānu *Zaļā zeme*, viņš formulē galvenos šī tipa romāna uzdevumus. Tie ir «laikmeta gleznainā pārskatāmiba», skaidra vēsturiski ģeogrāfiskā vide, kurā norisinās darbība. Attiecībā uz romānu no zemnieku dzīves svarīgs princips ir vienas mājas dzīves nepieciešamais paplašinājums līdz visa pagasta apjomam, lai kaut miniatūrā tiktu redzama laikmeta saimnieciskā un sociālā struktūra.

V.Reimonta *Zemniekos* A.Upīts saskatīja vairākus tēlojuma principus, kas viņam likās īpaši svarīgi, veidojot liela stila darbu. «Nevar rakstīt modernu epopeju, nevar likt virsrakstu *Zemnieki*, nevar tēlot tikai vienu cilvēku, divus, trīs, kādu vienu vai vairākas dzimtas. Reimonts tēlojis kolektīvu sādžā kā veselu, noveidojušos, raksturīgu kopumu, kurā atspoguļojas visa poļu zemniecība, ar visām viņas dīvainajām savādībām,» rakstīja Upīts un turpināja domu: «Reimonts zina mākslu kolektīvu rādīt atsevišķos raksturīgāko indivīdos un viņu sadursmē — tā, ka aiz katra atsevišķa cilvē-

ka allaž būtu nojaušama vesela grupa, tā ka lai divu vai triju sadursmē būtu redzama visas sādžas dzīve (...) Stāsta centrā stāv skaistā, mūžam kaislīgā un mūžam grēcīgā Jagna — viens no lieliskākajiem un pievilcīgākajiem sieviešu tēliem pasaules rakstniecībā. Ar viņu un caur viņu ritošais stāsts pavediens reizi reizēm sasitas mezglā, un tad Reimonts rāda grandiozas zemnieku masu kustības — sādžas sapulcē, kroga ballē, meža kautiņā, grēcinieci tiesājot u.c. Var izmanīt, ar kādu mīlestību rakstntnieks tēlojis savu tautu, kāda bijība viņam pret nospiesto, nabadzīgo zemnieku iekšējo kolektīvo spēku. Zīmīgi ir kādas personas vārdi stāsta beigās: "Briesmīga lieta ir visas tautas dusmas — brismīga lieta."»[62]

Šie pagarie citāti ļauj secināt, ka Upīts, kā sociālistiskās ievirzes rakstnieks, akcentēja Reimonta romāna sociālās līnijas. Šķiet, ka *Zemnieki* bija to romānu klāstā, kas veicināja Upīša pievēršanos kolektīva, masu tēlojumam.

Vairāk nekā 30 gadu pēc apskatāmā raksta, skaidrojot savu kultūrvēsturiskā romāna koncepciju attiecībā uz *Zaļo zemi* — vienu no plašākiem latviešu literatūras darbiem, veltītu zemniecībai, Upīts izvirza tos pašus mezgla punktus, kurus atzīmēja poļu rakstnieka romānā. «Baznīca, kapsēta, krogs, tirgus, pagastmāja, nabagmāja, zaļumballe, muiža — tās ir tās vietas, kur iespējams parādīt ne vien laikmetiskus individus rakstnieka skatījumā un izpratnē, bet arī paša zemnieka tautu viņas šķiru, nošķiru un grupu dadzveidībā.» Reimonta sasniegumi masu psiholoģijas tēlojumā Upītim bija svarīgi arī tāpēc, ka poļu rakstnieks pievērsās zemnieku dzīvei visā tās sarežģītībā, nevairoties no drūmām un nežēlīgām izpausmēm, necenšoties to idealizēt un romantizēt. Reimonta skarbais reālisms nevareja būt vienaldzīgs rakstniekam, kurš par savu uzdevumu uzskatīja rādīt tautas dzīvi visā tās tiešumā un pretrunībā.

Zaļā zeme un *Zemnieki* ir tipoloģiski tuvi darbi. Šo darbu radniecību izpaužas gan pieejā īstenības materiālam, kad vienas sādžas vai viena pagasta dzīve ataino veselu slāņu vai pat viss tautas dzīvi zināmā vēsturiskā laikmetā, gan arī vairākos centrālos raksturos. Reimonta romānā lielu vietu ieņem lielsaimnieks Boruta, kurš savas zemes, savas saimniecības uzplaukumam nežēlo ne kalpus, ne nabadzīgos kaimiņus, ne savus bērnus. Problēmas, kas saistās ar šāda rakstura izpēti allaž nodarbinājušas arī Upīti. Pilnīgākais šī rakstura iemiesojums ir Jorģis vanags, «Brīviņu» saimnieks, kas ir visas *Zaļās zemes* sižetisko līniju centrā. Kolorītajā «Brīviņu» saimnieka figūrā Upīts, tāpat kā Reimonts Borutā, rāda divējādo zemnieka dabu — dziļo saikni ar dabu, ar zemi, darba tikumu kā personības pamatu un no otras puses, skarbo, nežēlīgo, pragmatisko pieeju cilvēkiem, kuru dikē laikmeta ekonomiskās attiecības. Reimonts poetizē zemnieka darba mīlestību dziļi simboliskā ainā, kad mirstošais Boruta naktī iziet uz lauka, lai pēdējo reizi sētu zemē sēklu, lai atdotu tai savu dzīvi. «Brīviņu» saimniekam Upīts liedz šādu pjedestālu, lai gan arī viņa, pēc rakstnieka ieceres tipiska

ekspluatatora raksturam piemīt gan vēriens, gan prasme saimniekot, gan lepnums par padarīto darbu.

Ir ļoti grūti, pat neiespējami noteikt tiešu ģenētisku kopsakaru starp šiem diviem darbiem. Tomēr nav izslēgts, ka kādi impulsi, kas bija saglabājušies rakstnieka apziņā kopš pirmās tikšanās ar poļu literatūras darbu, atdzīvojās, rakstot *Zaļo zemi* — romānu par savas tautas ļaudīm savā dzimtenē.

Abi darbi, katrs savā literatūrā, pieder pie 20. gs. reālistiskā romāna virsotnēm. *Zemnieku* un *Zaļās zemes* tipoloģiskā tuvība nav pretrunā ar katra darba neatkārtojamo savdabību, ar dziļo sakņojumu savas tautas dzīvē, tās vēsturē, ar katra rakstnieka suverēno pieeju dzīves īstenības izpētei un atveidei mākslas darbā. Bet tani pašā laikā tā vēlreiz atgādina par procesiem, kas dažādu tautu rakstniecības vieno pasaules literatūrā.

Vislielākie nopelni Reimonta tuvināšanā latviešiem bija rakstniekam Jānim Veselim, kurš pārtulkoja latviski *Tomeku Baranu* (1924), *Zemniekus* (1928–1937), un romānu *Vampīrs* (1927). Rakstā *Vladislavs Reimonts* (1938) viņš koncentrēti un kodoligi apkopo atziņas, kuras radā pāri par desmit gadu laikā, iedzīvojoties poļu rakstnieka mākslinieciskajā pasaulē. Atšķirībā no Andreja Upiša, J.Veselis mazāk domā par Reimontu kā par sava laika sociālo ideju izteicēju, bet vērtē viņu kā lielu rakstnieku, savas tautas un tās cilvēku tēlotāju. J.Veselis saka, ka visā pasaules literatūrā var pameklēt tādu darbu kā *Zemnieki*. Viņš salīdzina Reimontu ar tādiem pasaules ģēnijiem kā Homērs un Šekspīrs, Balzaks, Tolstojs un Dostojevskis, bet caur šiem salīdzinājumiem konsekventi pasvītro domu par poļu rakstnieka slāvisko dvēseli, kas «... reti paceļas tīru garīgu problēmu pasaulē, kā tas ir pie ģermāņiem un romāņiem, bet viņa ir jūtīgāka, atsaucīgāka, brāzmaināka un tāpēc mākslinieciski pievilcīgāka par ģermāņu domu smagumu vai romāņa augstajām stila celtnēm. Reimonts — tipisks polis, tipisks slāvs, un kopā ar lielajiem krieviem — Dostojevski un Tolstoju — viņam pieder goda vieta pasaules literatūrā.»[63]

Raksts ir blīvi piesātināts ar spilgtiem Reimonta talanta īpatnību raksturojumiem, bet vietas trūkums nepieļauj ļoti izvērstus citējumus. Tomēr dažus latviešu tulkotāja vērojumus gribētos še minēt. J.Veselis vērtē Reimontu kā organisku viengabalainu mākslinieku, kam ir velti meklēt ideju konstrukcijas, atziņu, virzienu un uzskatu cīņas, kam ir sveša tendence. Reimontu interesē cilvēka būtība, viņa kaislību plosītā sirds. Kā organiskam, elementāri spēcīgam talantam viņam tuvāki lauku monumentālie, stiprie, sakņainie raksturi. «Reimonts ir liels zemniecības epiķis,»- konstatē Veselis un tālāk turpina: »Reimonts parādās kā noteikts reālists; bez idealizācijas, bez pārspīlējumiem uz ļauno vai uz labo pusi viņš rāda poļu tautu, taču nemanot viņa reālie veidoli iegūst dziļāku būtisku nozīmi, nepalikdami tai pašā laikā par bālasinīgiem abstraktiem simboliem... Vesela tipu galerija, vesels raksturu mežs izceļas mūsu priekšā.»[64]

Latviešu rakstnieks atzīmē lielisko poļu valodu, kas dabas tēlojumos paceļas līdz svinīgai patētikai, līdz grandiozai sajūtai, bet īpaši pasvītro to, ka Reimonts ir ists, būtisks mākslinieks, kuram «... nav nekāda «literārума», nekā aizgūta, neviena nedzīva tēla, viss viņš ir tikai mākslinieks, rēgonis un veidotājs ar slāvisku dvēseles satvaru, ar mutuļojošām tiksmēm un dziņām.»[65]

Kā atzīmējis Anšlavs Eglītis, recenzējot krājumu *Rakstnieku sejas*, kur bija ievietots raksts par Reimontu, šais spriedumos atspoguļojās paša J.Veseļa romāna ideāls — plašs, episki plūstošs darbs, kur cilvēki būtu tēloti ciešā sakarā ar zemi un dabu, kur būtu notēlots laikmets un vide, bet pāri tam paceltos vispārcilvēciskas kaislības un centieni.[66]

Acīmredzot, tišām Veselim bija tuva poļu rakstnieka mākslinieciskā pasaule, lai gan viņa paša romāni un teksmas ir rakstīti citā manierē. Veseli ar Reimontu vieno vēlēšanās iespējami dziļi ielūkoties savas tautas dvēselē un izteikt gan tās gaišās, gan tumšās puses patiesos, vērienīgos tēlos.

Kā redzam, Reimonta stāsti un romāni nebija tik plaši izplatīti Latvijā kā Kraševska, Senkēviča, Pšibiševska darbi, bet latviešu rakstniekiem, kas nonāca ar tiem dziļā saskarē, pilnā mērā atklājās to sugestējošais spēks. Gan Upits, gan Veselis izjuta Reimonta talanta īpašo pievilcību un, lai arī katrs no viņiem vērtēja poļu rakstnieku savādāk, atbilstoši savām mākslinieciskajām pozicijām, viņu sastapšanās ar Reimontu bija būtiska.

* * *

Šī gadsimta 20. un 30. gadi maz papildināja latviešu priekšstatus par poļu literatūru. Var nosaukt tikai dažus jaunus prozaiķu vārdus, kas kļuva zināmi šai laikā. Tie ir Andžejs Strugs, kura romānu *Nauda* (*Pieniądz*) publicēja latviešu tulkojumā 1924. g., Vladislavs Orkans ar romānu *Bads un mīla* (1931) un Stefans Žeromskis ar romāniem *Grēka stāsts* (1927, *Dzieje grzechu*) un *Uzticīgā upe* (1931, *Wierna rzeka*).

Lielu darbu poļu literatūras tuvināšanā latviešu lasītājiem veica dzejnieks Kārlis Krūza, kurš 1937. gadā laida klajā paša sakārtoto un tulkoto antoloģiju *Poļu dzeja*, kur ievietoja 105 dzejnieku darbus. Grāmata iznāca ar plašu Latvijas universitātes profesora, poļa Staņislava Kolbuševska ievadu, kurš ar gandarījumu atzīmēja, ka «Starp visām poļu dzejas antoloģijām svešās valodās, kas man pazīstamas, šī antoloģija, kas tagad parādās latviešu valodā, ir visplašākā. Dzejnieki te seko viens otram hronoloģiskā kārtībā, bet katrs aizņem tik daudz vietas, cik daudz tas viņa hierarhijas dēļ vajadzīgs.»[67]

Runājot par grāmatas uzdevumu, Kolbiševskis to formulē tēlaini un izjusti. Viņš raksta: «Viesi no Polijas latviešu rakstniecībā nav vairs sveši viesi, bet tādā skaitā ierodamies tie vēl līdzšim nav redzēti. Te atnāk poļu gara karaļi — Kohanovskis un Krasickis, Mickievičs un Slovackis, Kasprovičs un Vispjaņskis; te redzam poļu dzejas mākslas dignitāri ar Norvilovu

un Ļevartoviču, Tetmaijeru un Staffu, Konopņicku un Hlavoviču priekšgalā. Un reizē ar tiem parādās arī mazāki un vienkāršāki dzejnieki, lielākā vai mazākā mērā reprezentēdami zināmu posmu poļu dzejas attīstībā. Ietērpuši savas domas un jūtas latviešu valodas tērpā, viņi vēlas atrast ceļu uz latviešu sirdīm, vēlas stāstīt kā par savas dzīves klusajiem mirkļiem, tā arī par savām refleksijām un pārdomām plašākā apjomā, jo šai grāmatā atraduši vietu gan sēri, gan nopietni, gan egoistiska un vispārīga rakstura, gan reliģiski un patriotiski dzejoļi. Viņi vēlas iepazīstināt ar poļu gara kultūras svarīgākajām parādībām."[68]

Kolbuševskis lielās līnijās iezīmēja poļu dzejas vēsturiskās gaitas, sākot ar Jani Kohanovski, bet sīkāku analīzi un vērtējumu sniedza par A. Mickēviču un Vispjanski.

K.Krūza bija nodomājis sniegt arī ziņas par katra dzejnieka dzīvi un darbiem, bet lielā darba apjoma un laika trūkuma dēļ no šīs ieceres diemžēl atteicās. Visu milzīgo darbu (grāmatā ir 416 lpp.) dzejnieks paveica vienas vasaras laikā. Tulkojot viņš centās, cik vien iespējams, pietuvoties oriģinālam, paturēt poļu dzejas ritmu un pantmēru, arī atskaņu kārtību. Tas viņam labi izdevies, un Kolbuševskis atcerējās: «Pie vispatīkamākajiem mirkļiem dzīvē man jāpieskaita tie, kad dzejnieks Kārlis Krūza man lasīja rokrakstā savus tulkojumus, kad no viņa lūpām plūda latviešu pantmēra ritmiskā melodijā poļu dzejnieku dzejoļi."[69]

Veicot šo darbu, Krūza saņēma Polijas sūtņa Latvijā Fr.Harvata atbalstu, kurš gādāja, lai grāmata varētu parādīties atklātībā. Viņam palīdzēja, īpaši sagādājot poļu dzejnieku grāmatas oriģinālā, arī Poļu-latviešu tuvināšanās biedrības priekšsēdētājs senators Z.Bečkovičs Varšavā. Tādējādi antoloģija *Poļu dzeja* tapa kā divu — latviešu un poļu kultūru kopdarbs. Līdz pat šodienai tas ir vispilnīgākais ieskats poļu dzejā, ko var gūt latviešu valodā.

* * *

Poļu un latviešu literāro attiecību vēsturē ir bijuši vairāki posmi. 19. gs. beigās, 80.-90. gados latvieši sāka iepazīt poļu literatūru, pie kam gandrīz uzreiz ne vien kā atsevišķus darbus, bet kā organisku veselumu, kur vienādi nozīmīgi bija gan jau aizsaulē aizgājušie klasiķi, gan tā laika prominentākie rakstnieki, pat iesācēji.

Visciešākie abu tautu literatūras sakari izveidojās 20. gs. sākumā, līdz Pirmajam pasaules karam, kad gan tulkojumus, gan kritikas pārspriedumos Latvijā kļuva pazīstami turpat vai visi nozīmīgākie poļu rakstnieki. Karš, protams, pārtrauca šo aktīvo poļu literatūras apguvi Latvijā, bet pēc tam 20.–30. gados notika zināma kultūras interešu pārorientācija uz Rietumeiropas un skandināvu tautu pusi. Šīni laikā var nosaukt trīs nozīmīgus notikumus latviešu un poļu literatūras attiecībās: J.Veseļa veikto Reimonta romāna *Zemnieki* tulkojumu, H.Senkēviča *Kopotu rakstu*

iznākšanu un K.Krūzas sastādīto un atdzejoto *Poļu dzejas* antoloģiju. Šī laika attieksmi pret poļu literatūru raksturo fakts, ka neviens no šiem izdevumiem nenokļuva kritikas interešu lokā. Un tomēr poļu literatūra aizvien ir saistījusi latviešu lasītāju. Kad nāca klajā Senkēviča *Kopoto rakstu* sējumi, tos lasīja aizgūtnēm, un vēl šodien daudzi cilvēki ar baltām galvām atceras to saviļņojumu, ko viņiem sniedza izcilais poļu rakstnieks.

Plaši un daudz poļu rakstnieku darbus Latvijā tulkoja un izdeva pēc Otrā pasaules kara. Pateicība par to pienākas tulkotājiem J.Laganovskim, J.Osmanim, V.Meļinovskim, R.Luginskai un citiem. Bet tas ir cita raksta temats.

Piezīmes:

1. *Latvju Grāmata*, 1930, Nr. 5, 257. lpp.
2. *Rota*, 1885, Nr. 1-24.
3. Jāatzīmē, ka pirmie poļu literatūras, tāpat kā citu tautu darbu publicējumi, bieži vien nebija precizi tulkojumi. Darbus atstātija, īsināja, lokalizēja utt.
4. *Rota*, 1885, Nr. 28, 331. lpp.
5. *Rota*, 1885, Nr. 25, 290-292. lpp., anonīmi.
6. *Turpat.*
7. *Rota*, 1885, Nr. 25, 291. lpp.
8. A.Upīts: Kopoti raksti, Rīga 1952, 21. sēj., 901. lpp.
9. Visi pirmie izdevumi iznākuši ar tādu nosaukumu.
10. J.I.Kraševskis: Podnieks Jermola, Rīga 1886, 4. lpp.
11. A.Kurcijs: Kopoti raksti, Rīga 1979, 3. sēj., 138. lpp.
12. Zeltmatis: Mana dzīve un centieni // *Atziņas*, Rīga 1923, I, 218. lpp.
13. *Austrums*, 1887, Nr. 7, 455. lpp.
14. S.I.: Vītola rauda. Leišu karavīja dziede // *Baltijas Vēstnesis*, 1872, 5.. apr., 108. lpp.
15. M.Siliņš: Vītols, senleišu varonis // *Austrums*, 1886, Nr. 5, 337.-341. lpp.
16. *Druva*, 1912, Nr. 8, 66. lpp.
17. Priekšvārds // I.Sjenkeviča raksti, Liepāja 1895.
18. Vizulis: I.Sjenkeviča raksti // *Mājas Viesa lit.piel.*, 1895, Nr. 37, 585. lpp.
19. B.Gudriķe: Kontakti ar dienvidslāvu un rietumslāvu tautām latviešu nacionālās literatūras sākuma periodā // Latviešu-slāvu literatūras un mākslas sakari, Rīga 1982, 43. lpp.
20. J.Rainis: Kopoti raksti, Rīga 1983, 18. sēj., 677. lpp.
21. *Turpat*, 244. lpp.
22. *Turpat*, 245. lpp.
23. H.Senkevičs: Kopoti raksti, Rīga 1930, I gr., 18. lpp.
24. Līgotņu Jēkabs: Marija Konopņicka // *Vērotājs*, 1904, Nr. 4, 494.-495. lpp.
25. Līgotņu Jēkabs: Marija Konopņicka // *Izglītība*, 1910, Nr. 10, 792. lpp.
26. *Turpat*, 794. lpp.
27. *Dzimtenes Vēstneša piel.*, 1910, Nr. 206-208.
28. A.Birkerts: Kāds ievērojams darbs poļu literaturā. Pans Balcers Brazilijā // *Dzimtenes Vēstnesis*, 1910, Nr. 172.
29. *Dienas Lapa*, 1899, 15.II (anonīmi).
30. J.Rainis: Kopoti raksti, Rīga 1983, 18. sēj., 248. lpp.
31. *Turpat.*

32. *Turpat,* 249. lpp.
33. *Turpat,* 244. lpp.
34. *Turpat,* 251. lpp.
35. Em. Kazimirs Tetmaijers. // *Vērotājs,* 1905, Nr. 4, 505. lpp.
36. *Bezdibens (Otchlań)* pirmo reizi latviski publicēts 1901. g. *Dienas Lapā.*
37. A.GAILĪTE: Atmošanas krēslā pēc jaunās nakts. // *Latvija,* 1910, 13.XI.
38. P.GRUZNA: Jaunā strāva. Rīga 1992, 283. lpp.
39. *Turpat,* 338. lpp.
40. A.GOBA: Staņislavs Pšibiševskis miris. // *Ilustrēts Žurnāls,* 1927, Nr. 12, 398. lpp.
41. ZELTMATIS: Zvaigžņotās naktis. // *Balss,* 1906, 10(23).VI.
42. *Rota,* 1885, Nr. 28, 419. lpp.
43. *Ziemas naktis,* 1907, Nr. 1, 110. lpp.
44. Latviešu literatūras kritika, Rīga 1957, II sēj., 311. lpp.
45. ZELTMATIS: Staņislavs Pšibiševskis. Būtisks aizrādījums. // *Rīts,* 1907, Nr. 1, 30.-32. lpp.
46. *Zalktis,* 1906, Nr. 1, 139.-150. lpp.
47. *Skatuve,* 1906, Nr. 3, 6. lpp.
48. ED.VULFS: Viļuma Vēvera viesu izrādes. // *Dzelme,* 1906, Nr. 7, 330.-336. lpp.
49. *Turpat,* 334. lpp.
50. *Turpat,* 330. lpp.
51. E.VULFS: Kopoti raksti. Rīga 1938, 5. sēj., 47. lpp.
52. ED.VULFS: Viļuma Vēvera viesu izrādes. // *Dzelme,* 1906, Nr. 7, 332. lpp.
53. I.J.R. (LEJAS-KRŪMIŅŠ): Modernā poļu drāma. // *Dzimtenes Vēstnesis,* 1911, 11.VII.
54. *Vērotājs,* 1904, Nr. 12, 891. lpp.
55. *Latvija,* 1911, 4.VIII.
56. Acimredzot šo tēzi latviešu kritiķis ir pārņēmis no poļu kritikas, iespējams, no J.Karaševska, uz kuru viņš šai rakstā atsaucas.
57. J.RAINIS: Kopoti raksti, Rīga 1983, 18. sēj., 251. lpp.
58. *Latvija,* 1911, 24.IX. Rakstā romāns *Fermenty* tulkots kā *Rūgšana.*
59. *Dzimtenes Vēstnesis,* 1910, 17.VI.
60. A.UPĪTS: Vladislavs Reimonts: Zemnieki // *Domas,* 1913, Nr. 10, 1215-1217. lpp.
61. A.UPĪTS: Kopoti raksti, Rīga 1952, 20. sēj., 420.-426. lpp.
62. *Domas,* 1913, Nr. 10, 1215. lpp.
63. J.VESELIS: Rakstnieku sejas, Rīga 1938, 244. lpp.
64. *Turpat,* 242.-243. lpp.
65. *Turpat,* 243. lpp.
66. *Sējējs,* 1938, 12., 1359. lpp.
67. ST.KOLBUŠEVSKIS: Poļu dzejas raksturīgākās pazīmes. // Poļu dzeja, Rīga 1937, 15. lpp.
68. *Turpat,* 5. lpp.
69. *Turpat,* 15. lpp.

Autore:

Prof. Vera Vāvere ir Latvijas Zinātņu akadēmijas zinātniskā līdzstrādniece, LZA izdevuma *Zinātnes vēstis* redakcijas locekle.

POĻU MĀKSLINIEKI LATVIJĀ VĒSTURE UN MŪSDIENAS

Lielākajā daļā no pāri par simts Latvijas muzeju krājumos atrodas arī mākslas darbi. Parasti mākslas darbi grezno arī katoļu baznīcas. Daļa no šiem objektiem ir saistīta ar Poliju, īpaši Latgalē.

Baznīcās un pilīs Latgalē saglabājušies šādu autoru mākslas darbi:

- Jezuītu baznīcā Daugavpilī:
  Jana Gundlfingera (1703–1750, jezuīts);
- Krāslavas baznīcā un pilī:
  Filipo Kastaldi (1730–1814);
- Višķu baznīcā:
  Napoleona Ilakoviča (dz. 1811);
- Krāslavas pilī:
  Dominiko Parako,
  Jana Valentīna un **Jana Tobiasa Dideršteinu** darbi.

Latgales baznīcas atrodami arī poļu daiļamatniecības objekti. Tomēr, strādājošo šeit, bet ar Poliju saistīto kopš karaļu Sigismunda Augusta un Stefana Batorija laikiem mākslinieku darbi un viņu uzvārdi zuduši laiku gaitā. Līdz mūsdienām nonākušas tikai viņu mākslas darbu materiālo pēdu paliekas.

Galvenie mākslas darbu krājumi Latvijā atrodas Valsts Mākslas Muzejā Rīgā, Ārzemju Mākslas Muzejā Rīgā un Rundāles pils muzejā.

Skaistiskā ziņā vislielākais skaits ar Poliju saistītu mākslas darbu atrodas pirmajā no minētiem muzejiem. Tur atrodas tādu autoru darbi, kā:

- **Aleksandrs Orlovskis** (1777–1832), gleznotājs un grafiķis, romantisma virziena pārstāvis, kurš strādāja Sankt-Pēterburgā un Rīgā;
- **Konstantīns Ročevskis** (1875–1935), tēlnieks, Rīgas Mākslas Akadēmijas tēlniecības katedras vadītājs;
- **Ļevs Bukovskis** (1910–1984), Salaspils memoriālā kompleksa autors;
- **Alberts Terpilovskis** (dz. 1922.), profesors, Rīgas Mākslas Akadēmijas tēlniecības katedras vadītājs.

Diemžēl, nav tur Leona Tomašicka (dz. 1904) darbu, ilggadējā Lietišķās mākslas skolas pasniedzēja, izcila gleznotāja, tēlnieka, medaļu kalēja, kurš 1993. g. pameta novartā daiļradi, iznīcinot savu skulptūru lielāko daļu. Nav tur arī Vitolda Svirska (1919–1991), Uno Daniļevska (dz. 1945. g.) — mākslinieka un vitrāžista, grafiķa Aleksandra Stankēviča (dz. 1932. g.) — Mākslas Akadēmijas grafikas katedras vadītāja, mākslinieces J.Žilvinskas (dz. 1918. g.), kā arī Antonijas Gulbes, Vitas Cīrules, Janīnas Motte (dz. Savicka), Valērijas Mackēvičas, Karīnas Upītes, Sofijas Jurēvičas, Vijas Zaļeškēvičas un Natālijas Laminskas darbu.

Pavisam cita ir Rīgas Aizrobežu Mākslas Muzeja kolekcija. Šeit atrodas to mākslinieku darbi, kuri nav saistīti ar Latviju. Savukārt pretējs raksturs piemīt Rundāles pils kolekcijai, kura iepazīstina ar Kurzemes hercogiem, sākot ar Bironu un viņa galmu. Tātad šeit vērojams netiešs sakars ar Poliju (mākslas darbi no šīs kolekcijas bija izstādīti Varšavā 1993. gadā).

Pateicoties Polijas Vēstniecības Rīgā un Latvijas Mākslas Muzeju Savienības direkcijas centieniem (neskatoties uz līdzekļu trūkumu) uz 1996. gada maiju tiek plānota liela izstāde, kura būs veltīta poļu mākslas darbiem, kuri atrodas Latvijas muzeju krājumos. Cerams, ka izstāde ļaus padziļināt un paplašināt šo tematu, par ko īpaša pateicība pienākās ģenerāldirektoram, direktorei Inārai Baumanei, Anitai Leinartei — izstādes eksponātu glabātājai, kā arī Edvardai Šmitei un direktorei Maritai Lapiņai par centieniem un labvēlīgumu pret poļu kultūru un poļu māksas objektu saraksta sastādīšanu.

Šis raksts bija iecerēts kā ievads Latvijas galveno mākslas kolekciju poļu eksponātu sarakstam, kurš tomēr, diemžēl, neskatoties uz vietējo ekspertu–autoru in spe apgalvojumiem un redakcijas lūgumiem, nekad netika sagatavots.

Ruta Kamiņska

NOZĪMĪGĀKIE MONUMENTĀLI DEKORATĪVĀS GLEZNIECĪBAS PIEMINEKĻI LATGALĒ 18.-19. GADSIMTĀ

Pēc šodien pieejamām ziņām par izcilāko 18. gs. monumentālās gleznie cības ansambli, kas ilustrē novada sakrālās mākslas tradīcijas, var uzskatīt STOĻEROVAS KATOĻU BAZNĪCAS[1] *gleznojumus. Laicīgās mākslas jomā šo vietu ieņem* KRASLAVAS JAUNĀS PILS[2] *interjeru apdare. Par līdzīga vēriena parādībām, kuras būtu tapušas 19. gs. — pagaidām ziņu nav.*

Pieskaroties vēsturisko stilu mākslas izpētei Latgalē, aktualizējas atsevišķu tēlotājas mākslas veidu un žanru izplatības un nozīmīguma jautājums. Ja pamatmeti novada arhitektūras mantojuma apzināšanai veidoti jau starpkaru posma mākslas un arhitektūras vēsturnieku pētījumos,[3] tad tēlniecības, bet īpaši — gleznie cības vēstures jautājumi līdz šim detalizēti nav izstrādāti. Mēģinot īsi raksturot Latgales tēlotājas mākslas vēsturiskā mantojuma īpatnības un akcentējot tajā gleznie cības vietu un lomu, mērķtiecīgi liekas vispirms izvēlēties to parādību loku, kas vispilnīgāk un reizē kompaktāk raksturo vēsturisko stilu estētisko programmu un formveides principu realizāciju. Tāpēc šeit analizēti monumentāli dekoratīvās gleznie cības ansambļi Latgalē baroka un klasicisma laikā. Tās ir mākslas parādības, kuras jau savu funkciju dēļ ciešāk sasaucas ar vēsturisko stilu izpausmēm arhitektūras mantojumā, kurā galvenās attīstības līnijas Latvijas mākslas vēsturē jau iezīmētas. Turklāt tieši telpu gleznie cības apdares ansambļi vispilnīgāk var ilustrēt sava laikmeta mākslinieciskās tradīcijas (ikonogrāfiskās īpatnības, estētisko kritēriju savdabību, formālo paņēmienu variācijas).

Šodien pieejamās ziņas ļauj runāt par monumentāli dekoratīvas gleznie cības pieminiekļiem Latgalē sakot ar 18. gs. II pusi, atsevišķos gadījumos – tādi minēti vēl 19 gs. II pusē. Plašāk pārstāvēto 18. gs. gleznie cības daļu nosacīti var dalīt divās – sakrālās un laicīgās mākslas – jomās. Ja par pirmo, blakus šodien atrodamajiem paraugiem, ziņas sniedz arī arhīvu materiāli un literatūra, tad par otro – izziņas materiāls gaužām pieticīgs.

SAKRĀLIE GLEZNOJUMI

Izšķiramas divas ievirzes, kā monumentali dekoratīvā gleznieciba ienāk 18. gs. interjeru apdarē Latgalē. Telpas apdares ansamblī tā var darboties kā būtisks komponents līdztekus citiem mākslas veidiem — kā atsevišķs gleznots objekts vai gleznojumu grupa jeb cikls, ko papildina noteikta polihromā krāsojuma sistēma un plastiskais dekors. Pie šās grupas vairumā gadījumu pieder arī 19. gs. interjeru glezniecisķie dekori. Otrs variants — gleznieciības absolūtā dominante pār telpu. Tā — galvenais un vienigais līdzeklis interjera mākslinieciskajā apdarē, itin bieži aizstāj un imitē citus apdares materiālus. STOĻEROVAS BAZNĪCA pieder pie tieši šāda otra tipa gleznotajām interjeru apdarēm, kurām analogus var atrast Eiropas zemju baroka mākslas mantojumā ar tur izstrādāto t.s. «iluzorās» gleznieciības paņēmienu kopumu. Par pirmo no minētajiem monumentālās gleznieciības funkcionēšanas variantiem interjeru apdarē Latgalē ziņas var atrast publicētajos vēstures avotos. Te minama bojā gājušās DAUGAVPILS JEZUĪTU BAZNĪCAS interjeru apdare. 1743. gada šai celtnei ir fiksēts darbs pie velvju polihromijas apdares, tuvāk nenorādot ziņas par autoru un darbu apjomu. Savukārt, 1744.–1747. gadā ir minēts, ka pie šīs baznīcas iekštelpu dekorēšanas darbojies gleznotājs jezuits *J.Gundlfingers.*[4] Tas ir agrākais zināmais profesionāla gleznotāja darbības fiksējums Latgalē, minot autora vārdu. Minētās monumentāli dekoratīvo gleznojumu grupas ietvaros var runāt gan par tādu risinājumu, kad gleznieciības līdzekļem realizēti tīri dekoratīvi telpas apdares uzdevumi, kā arī par tādu, kur monumentālā gleznieciba izpilda reālās telpas plaknes strikti ierobežotas un parasti citiem gleznieciības veidiem piemītošas funkcijas (sakrālajā celtnē — altārgleznas). Nereti šie atšķirigie telpas dekora principi tiek arī apvienoti. Kā pirmās ievirzes paraugu Latgales 18. gs. puses gleznieciba var minēt PIEDRUJAS BAZNĪCAS centrālā altāra gleznojumu, pēdējo raksturo KRĀSLAVAS SV. LUDVIKA BAZNĪCAS bijušo altāru gleznojumi.

PIEDRUJAS BAZNĪCAS[5] 18. gs. III ceturksnī gleznotajam centrālajam altārim, kas ieturēts līdzsvarotās, pat askētiskās baroka formās, analogus var atrast tuvāko kaimiņzemju mākslā. Šis altāris atgādina detaļās reducētu 18. gs. vidus iluzorā altāra gleznojumu no Goļšanu baznicas (Baltkrievija)[6]. Lietojot 19. gs. vizitācju protokolu terminoloģiju, tas rāda «optiski un sienas gleznotu» iluzoru altāra retablu, tā arhitektoniskā karkasa un paskopā plastiskā dekora atveidu. Blakus šim centrālā altāra gleznojumam Piedrujas baznicas sānu altāri kontrastē ar savu pilnasinīgo, bagātīgo stuka veidojuma plastiku.

KRĀSLAVAS BAZNĪCĀ šai pašā laikposmā radītā interjera apdarē (ēka celta 1755.–1767. g.)[7] telpas svinīga, iecerētajam Latgales katedrāles statusam atbilstošā monumentalitāte sasniegta ar arhitektūras izteiksmes līdzek-

ļiem. Šeit šāds iluzors altāra retabla gleznots izvērsums tikai papildina kopējo kompozīciju, telpiski veidotajām volūtām nemanāmi pārejot gleznotā atikas atveidojumā. Altāri vainagojošā gleznojuma pamatkompozīcija nolasāma vēl šodien, savulaik tā ierāmējusi figurālu gleznojumu ar apustuļu Pētera un Pāvila atveidojumu, bet noslēgums bijis izvērsts plašāk — ar divu eņģeļu gleznojumu, kuri virs altāra tur karaļa kroni.[8] Savukārt altāra centrālajā nišā, kolonnu ierāmējuma bijusi «optiski uz mūra» gleznota daudzfigūru kompozīcija vēlākās altārgleznas vietā. Abu minēto gleznojumu sižets — *Sv. Ludvigs dodas krusta karā.*

Grūti spriest, vai līdzīgi bijuši risināti arī sānu altāri šajā baznīcā, jo vēlāk tie pārbūvēti. 1832. g. vizitācijas protokolā minēts, ka tie ir uz sienas gleznoti. To veltījums noteiktiem katoļu svētajiem daļēji atbilst arī tagadējam sānu altāru izvietojumam.[9] Acīmredzot, tāpat kā centrālais altāris, piederot vienotai telpas dekora iecerei, tie iekļāvušies kopējā risinājumā, kas tapis, apvienojot arhitektūras, tēlniecības un gleznieciības izteiksmes iespējas. Pēdējai atvēlēta, šķiet, pietiekami nozīmīga, bet ne dominējoša loma. Par šo altāru gleznojumu autoru literatūrā nosaukts «*romietis Gastoldi*»[10]. Tas ir Polijas mākslas vēsturē pazīstamais gleznotājs *Filipo Kastaldi* (1730.–1814.), itāļu izcelsmes meistars, kurš pēc darbošanās Krāslavā (baznīcā 1760.–1762. g.) strādājis dažādos Polijas novados un gleznojis arī portretus un altārgleznas.

Jāpiezīmē, ka Krāslavā bijuši arī vairāki citi atsevišķi skatāmi monumentālās gleznieciības darbi. ŽĒLSIRDĪGO MĀSU KLOSTERA kapellā minēts «uz sienas gleznots» altāris ar *Krustā sistā* atveidu,[11] gleznota figurāla kompozīcija bijusi iekļauta arī baroka formās veidotā āra altāra dekorējumā, kurš atradies netālu no baznīcas.[12] Šie pieminekļi šodien zuduši. Cik ļauj spriest Piedrujas baznīcas altāris un Krāslavas baznīcas altāra fragmenti, šie Latgales gleznotie altāri varētu piederēt visai atturīga, klasicizēta vēlā baroka iluzorās gleznieciības paveidam bijušās Žečpospolitas 18 gs. nomales provincēs kultivēto tradīciju lokā.

Uz šādu atsevišķu gleznojumu fona pirmajā mirklī eksotiski krāšņs un neparasts liekas STOĻEROVA KOKA BAZNĪCAS interjera gleznojumu ansamblis, kur gleznieciības pielietojums sasniedzis pilnīgu koksekvenci.

Stoļerovas baznīcas ēka celta 1769.–1770. g. pēc muižnieka I.Sokolovska ierosmes.[13] Tās iekštelpu apdare tapusi ap šo pašu laiku — visi iekārtas priekšmeti, bez kuriem nav iedomājama dievkalpojuma norise, savā izveidē pieder kopējam ansamblim. Stoļerovas baznīcas ēka bijusi koka guļbaļķu būve — sienas ar cirvja aptēstiem baļķiem veido raupju, gaismas uzirdinātu virsmu, kas kalpo par pamatni gleznojumiem. Ne tikai sienas, bet it visas telpas un iekārtas priekšmetu plaknes, izņemot kanceli, klātas ar gleznojumu. 1820. gadā baznīcas vizitators par to raksta: «Visa baznīca, sienas un griesti izgleznoti... labā stāvoklī saglabāti»[14]. Gleznojumu autors vai autori nav zināmi. Baznīcas 1849. un 1855. g. aprakstos minēts, ka «da-

žādās krāsās izkrāsotā» ēka prasa remontu.[15] Zināms, ka 1857. gadā uz sānu altāra savus parakstus atstājuši meistari Stefans Stavens un Francis Laizens, kuri, acīmredzot, veikuši gleznojumu «atsvaidzināšanas» darbus. Centrālais altāris pārkrāsots un gleznu rāmju pārzeltīti arī 1928. gadā,[16] taču kopumā — līdz nodedzināšanai 1968. gadā — baznīcas ēka un tās apdare bija saglabājusies bez būtiskiem pārveidojumiem.

Salīdzinot ar iepriekš minētajiem paraugiem, Stoļerovas gleznojumos lielāks īpatsvars ir ornamentālajam dekoram, īpaši izceļot rokaja motiva daudzveidīgās variācijas. Ornaments te papildina iluzoros sienu paneļu gleznojumus, noklāj veselus plakņu laukumus, ierāmē atsevišķas figurālas kompozīcijas, taču telpas dekora pamatu veido gleznotas plastiskas telpiskās struktūras attēlojums. Baznīcas sienas ir ritmiski sadalītas ar gleznotu kolonnu rindu, kam pa starpu izveidoti profilēti panno ar trauslu augu stīgu un rožu ziedu rotājumu. Par īsto, reālās telpas noteikto plaknes dimensiju atgādina šajā iluzorajā dekorā iesaistītās, ornamentu rāmju ielogotās figurālās kompozīcijas ar četru katoļu baznīcētvu atveidiem uz apsīdas sienas un četru bībelisko personāžu un svēto gleznojumi uz sānjomu sienām.

Centrālā joma griestu apgleznojums rāda retu un interesantu Marijas ikonogrāfisko atveidojumu. Plašo, iegareno griestu laukumu aizņem striktā joslu trejdalījumā izkārtots t.s. Marijas Lielās Ģimenes (*familia Magna Beatae Mariae Virginis*) atveidojums.[17] Latvijas mākslas vēsturē parasti sastopams atsevišķu Kristus vai Dievmātes dzīves notikumu fiksējums un saistība ar citiem Jaunajā Derībā minētajiem personāžiem. Šajā kompozīcijā Jāzeps vairs nav tikai Betlēmes ainas līdzdalībnieks un Jānis Kristītājs — kristību ceremonijas izpildītājs, bet kopā ar Mariju un Kristu viņi tēloti kā vienas sazarotas ģimenes saimes piederīgie. Visas figūras ir atšifrētas ar tekstiem poļu valodā, kas ļauj pārskatāmāk nolasīt tēlojuma saturu. Jāpiezīmē, ka šāds Sv. Marijas attēlojuma veids saistīts ar apokrifu interpretējumu un ir reti sastopams arī Latgales kaimiņzemēs, kaut arī Polijā šis ikonogrāfijas tips pazīstams jau kopš 16. gs. sākuma.[18] Stolerovā trīs apgleznoto altāru siluetgriezuma retabli šo satura programmu tālāk neizvērš.

Līdzās šim ikonogrāfijas savdabībām, kas izceļ Stoļerovas baznīcas nozīmi Latvijas mākslas vēsturē, vēlreiz jāuzver baznīcas iekārtas daļu pilnīgā vienotība ar telpas apdari. Ne tikai trīs siluetgriezuma altāru retabli, bet arī biktssolu dekors ir «optiski uzgleznots» uz koka pamatnes. Altārus papildina arī apaļskulptūras un gleznas. Graciozā divstāvu retablu kompozīcija pieder pie izvērstākajiem un bagātīgākajiem šāda tipa altāru risinājumiem, un to nozīmību pasvītro viņu piederība kopējam apdares ansamblim. Šādi veidoti altāri atsevišķi ir sastopami arī citās Latgales un Latvijas baznīcās, kā arī tuvākajos kaimiņnovados. Latgalē zināmie siluetgriezumu apgleznojumu paraugi hronoloģiski iekļaujas 18. gs. II puses — 18./19. gs. mijas un rāda šīs tradīcijas interpretāciju no baroka līdz pat klasicismam. Te var minēt līdz ornamentālam altārgleznas ierāmējumam reducēto, baro-

kālo TEREHOVAS KAPLIČAS ALTĀRI (18. gs. II puse) un ekspresīvo, dinamisko GURNIEŠU KAPLIČAS ALTĀRA kompozīciju, atturīgos FEIMANU BAZNĪCAS klasicisma sānu altārus (18./19. gs. mija)[19]. Šādu altāru gleznojumu izplatību, iespējams, veicināja ne tikai vietējai videi nozīmīgas estētiskās prasības vai materiālo apstākļu diktāts (provinces meistaru darbs, izmaksas mazākas nekā kokgriezuma altāriem), bet arī katoļu baznīcas dzīves aktivizēšanās 18. gs. un garīgo ordeņu darbība Latgalē. Analoģijas šādiem altāru retablu risinājumiem meklējamas liturģisko uzvedumu dekorāciju prospektu un Kristus kapa noformējumu paraugos Lieldienās. Īpašu popularitāti šāds dekors ieguvis baroka laikā un, attīstot pirmparaugu idejas, ko devis A.Poco (1642–1709)[20], plaši un tālu izplatījies ar jezuītu starpniecību, kuriem, kā zināms, bija nozīmīga loma arī Latgales sakrālās kultūras veidošanā. Jāpiebilst, ka tieši iluzoro altāru gleznojums arī Polijas zemju mākslas vēsturē norāda uz viskonsekventāko un ilgstošāko A.Poco doto paraugu izmantošanu.[21]

19. gadsimtā šo tradīciju turpinājums parādās citos Latgales piemineklos. Telpas iluzorā dekora elementi ieskicēti sienu apdares fragmentos PASIENES KATOĻU KAPLIČĀ, kā arī tās altāra retabla izvērsumā uz apsīdas sienas. Uz koka pamatnes plānā gleznojumā paraupji atveidotais iekārtas drapērijas motīvs, acīmredzot, saglabājies no kapličas celšanas un iesvētīšanas laika 1805. gadā.[22]

Izvērstam ansambļa risinājumam tuvāk bijis VIŠĶU VECĀS KATOĻU BAZNĪCAS interjers ar tā gleznoto sienu, griestu un altāru dekorējumu. Par šīs koka ēkas iekštelpu apgleznojumu tapšanas laiku nav precīzu ziņu, arī pati celtne nav saglabājusies, palikušas tikai vizitāciju protokolos fiksētas ziņas un daži attēli. Šīs 17 gs. baznīcas koka ēka 1715. gadā pārcelta, tādad jau tad praktiski pārbūvēta. 1939. gadā tā pārvesta uz Valmieru. Par lielākiem remontiem vai pārveidojumiem šo gadu starpā ziņu trūkst, tikai 1855. gadā baznīcas vizitators atzīmē, ka ēkas iekšpuse «krāsota ar ūdens krāsām» un tajā atrodas divi apgleznoti altāri blakus trešajam, kokgrezumā veidotam.[23] Attēlos redzams, ka nelielā baznīcas iekštelpa bijusi apgleznota, pretendējot uz plastiska dekora iluzoru atveidu. Sienas sadalītas lineārā «rūtojumā» (mūrējuma shematizējums), ko ritmiski pārtrauc pasauss, precīzs taisnu kolonnu stāvu gleznojums. Telpas pārsegums zem luktām noklāts ar ornamentālu «kasetējumu». Tieši pēdējais motīvs, kā arī atturīgais ordera pielietojums sienu dekorā, liecina par klasicisma paņēmienu lietojumu. Interjera dekors tapis 19. gs. pirmajās desmitgadēs. Iekārtas apdarē iezīmējas atsauce uz agrāka laika tradīcijām — atturīgo, vienkāršo retablu vienam no altāriem papildina «spārni» ar rokaja un lentas ornamenta modifikācijām, — otrs altāris tuvāks kopējai baznīcas apdares stilistikai. Iespējams, ka te izmantotas arī kādas vecākas iekārtas daļas. Par šīs baznīcas glezniecisko dekoru detaļās grūti spriest, var tikai secināt, ka iluzorās glezniecības tradīcijas, kuras parādījas 18. gs. pieminekļos, atbalsojas vēl 19. gs. sākuma mākslā.

Savā veida tās tiek turpinātas arī vēlāk. Par to liecina informācija par šobrīd zudušu 19. gs. 60. gadu gleznojumu, kurš saistīts ar noteikta autora vārdu. Ap 1860. g. Polijas zemēs strādājušais gleznotājs Napoleons Illakovičs bijis nodarbināts pie vecās JUZEFOVAS KATOĻU BAZNĪCAS ēkas dekorēšanas. Grizaja tehnikā viņš tai darinājis griestu gleznojumu, attēlojot *Dievu eņģeļu pulkā*, uz sienām gleznojis *apustuļus un svētos*. Diemžēl, vairāk ziņu par šī interjera apdares vēsturi nav saglabājies. Zināms tikai, ka vēl 1855. gadā tajā bijis «optisks», uz sienas gleznots centrālais altāris.[24] Baznīca gājusi bojā 1944. gadā, un ar šo pieminekli noslēdzas nozīmīgāko 19. gs. interjeru gleznojumu virkne Latgales sakrālajās celtnēs, par kurām šodien atrodama informācija.

LAICĪGO IEKŠTELPU GLEZNOJUMI

Ja fragmentārais Latgales baznīcu mākslas mantojums ļāva vismaz ieskicēt atsevišķo nozīmīgāko monumentāli dekoratīvās gleznieciības ansambļu kontekstu novada mākslā, tad par laicīgās mākslas jomu ziņas ir stipri pieticīgākas. Nav saglabājušās ne pašas senās celtnes ar to iekštelpu dekorējumu, ne arī to dokumentējums. Tādējādi, pēdējā laika nozīmīgākais atklājums Latgales senajā gleznīecībā — KRĀSLAVAS JAUNĀS PILS iekštelpu apdare — paliek it kā savrup. Tā stāv atstatus arī kā sava veida etalonparaugs visa novada kultūrā, kā magnātu (tātad ierobežota pasūtītāju loka) iespēju un mākslinieciskās gaumes un interešu apliecinājums. Mākslinieciskō tradīciju akumulēšanās mazāka mēroga parādībās līdz šī lielā kompleksa tapšanai, tāpat tā ietekme uz tuvākās apkaimes gleznieciības tradīcijām, paliek vēl pētāmi un skaidrojami jautājumi. Šobrīd zināšanas par Latgales muižu iekārtu aprobežojas ar rakstu avotos fiksētu muižnieku kolekciju uzkaitījumu, kuras ietver arī gleznieciību. Par gleznieciības lomu pašu muižu ēku apdarē ziņu nav.

Arī par Krāslavas pils ansambļa būvvēsturi un tās glezniecisķās apdares hronoloģiskajiem posmiem informācijas nav daudz. Zināms, ka Plāteri šo īpašumu iegūst 1729. g.[25] un līdz ar to arī visai pieticīgu rezidenci upītes krastā. 1759. g. grāfs Konstantīns Ludviks Plāters ceļ bibliotēkas ēku, bet 1784. g. ir atzīmēts, ka Krāslavas «kungu māja» ir divstāvu celtne kalnainā apvidū.[26] Ir ziņas, ka jaunā pils Krāslāva pilnīgi pabeigta 1791. g.[27] Precizējumus šajā visai vispārīgajā hronoloģijā sniedz Plāteru arhīva materiāli — dienasgrāmatas un visai plašā grāfa Konstantīna Kazimira Plātera korespondence. Atsevišķos periodos viņam sīki ziņots par notikumiem dzimtas galvenajā rezidencē — Krāslavā.[28] Šajos dokumentos var konstatēt, ka pils parka, vai vismaz tā sākotnējās daļas autors ir *M.Lingnau's*.[29] 1746. g. 27. maijā, uzturoties Krāslavā, viņš namatēvam K.L.Plāteram pasniedz šī «parka aprises» uzmetumu.[30] Pārrunas un konsultacijas ar savulaik par arhitektūras pazinēju uzskatīto Latgales muižnieku Janu (Johanu)

Borhu par iecerēto divstāvu bibliotēkas vai pils jaunbūvi noris jau 1751. g.[31] 1765. g. darbi pie jaunās pils jau sākti, jo jezuīts F.Markovskis no Krāslavas ziņo, ka kopā ar arhitektu ir ieplānots gatavot «iesāktās pils koka modeli».[32] 1766. g. K.K.Plāteram no Krāslavas raksta D.Parako (par viņu korespondences anotācijā atzimēts — «Parako (Dominiks), itālis, kurš ilgi par arhitektu kalpojis manam tēvam»).[33] 1767. g. šajā celtnē notiek avārija. Spridzinot akmeni, smagi cieš vairāki cilvēki, starp tiem arī arhitekts, kuram ievaino seju. Ziņojot par slimnieka stāvokli, F.Markovskis atšifrē arhitekta personību, sakot, ka «tagad jau nu vairs nekļūdīsimies un varēsim starp citiem paniem Parako (viņu) atšķirt».[34] Tātad — ar Krāslavas pils, tāpat kā baznīcas celtniecību saistīts kāds no arhitektu *Parako* dzimtas. Literatūrā Krāslavas pils sakarā minēts arī *Jana Valentīna Didreištēna (Didrihšteina)* vārds, vai arī viņš kā līdzautors A.Parako.[35] Jāatzīmē, ka par šī autora personību un darbību nav viennozīmīgu ziņu. Lietuvas mākslas vēsturē figurē divi autori ar šādu uzvārdu — Jans Valentīns un Jans Tobiass. Tieši Jans Tobiass Didrihšteins 1753. g. uzņemas kādu darbu pie K.L.Plātera,[36] kas konkretizēts kā Kraslavas rātsnama celtniecība jezuītu dokumentos.[37] Analizējos šī ordeņa arhīvu materiālus, poļu pētnieks J.Pa[illegible]nda izsaka pieņēmumu, ka abi autori ir viena un tā pati persona,[38] taču lietuviešu autoru publikācijās viņu darbība joprojām tiek šķirta.[39] Otrs minētais arhitekts — Antonio *Parako*, dženovietis, literatūrā parādās sakarā ar darbību Viļņas apkaimē un Krāslavas baznīcā, hipotētiski — arī Ilūkstes jezuītu baznīcas interjeru apdarē.[40] Jāpiezīmē, ka par Krāslavas baznīcas un Drujas dominikāņu baznīcas autoru tiek dēvēts arī «venēcietis *Parako*».[41] Absolūtu skaidribu šis dzimtas locekļu darbības sadalījumā var dot tikai tālākās arhīvu studijas. Saistība ar viņiem Plāteriem pastāv vēl ilgi — 1791. g. K.K.Plāters rūpējās par Parako bērnu izglītību.[42]

Neraugoties uz avārijām, kas 1767. g. turpinās, darbi rit uz priekšu un pienāk ziņas par pils iekārtošanu. 1774. g. no Krāslavas raksta, ka saņemti aizslietņu rāmju un 12 baķi «uz auduma gleznotu špalēru»[43]. Šī paša gada janvarī Plāteriem no Romas raksta F.Kastaldi,[44] šai korespondencei gan nenorādot neko tādu, lai dokumentāli apstiprinātos pieņēmums, ka Krāslavas pils gleznojumu autors varēti būt «*romietis Gastoldi*»[45] — t.i. *F.Kastaldi*.

Tātad atkāpe pils būvvēsturē šobrīd ļauj tikai precizēt tās arhitekta vārdu vienas dzimtas meistaru lokā, bet par aktīvāko celtniecības posmu uzskatīt 18. gs. 60. gadu otro pusi. Uz so pašu periodu — 18. gs. 60. gadu nogali un 70. gadiem var attiecināt arī pils gleznojumu ansambļa tapšanu, kas sasaucas arī ar atklāto gleznojumu stilistiskajā analizē iegūtajiem secinājumiem.[46] Te gan konstatēti vairāki slāņi (18. gs. 70. gadi — 19. gs.). Plašāk atklāts un analizēts tieši 18. gs. 70. gadu posms pils apdarē, tas arī dod pamatu slēdzienam par šo interjeru gleznojumu nozīmi un mākslinieciskajām kvalitātēm, jo veido to pamatkodolu. Turpmākie uzslāņojumi ir

papildinājums vai pielāgojums nākošo laikaposmu mainīgajām estētisko kritēriju diktētajām prasībām.

Gleznojumi plašāk atsegti un fiksēti vairākās pils pirma stāva telpās, taču to pamatstruktūrai atbilstoši paraugi konstatēti arī citās pils daļās. Analizei plašāk pieejami pirmā stāva trīs telpu gleznojumi, izpildīti uz sausa, gluda apmetuma plaksnes. Tie ilustrē šī ansambļa ieceres pamatideju, kā arī ļauj rekonstruēt kopējo kompozicionālo struktūru[47] un novērtēt analoģiju kontekstu tuvāko reģionu mākslas vēsturē. Gleznojumi šajās telpās sedz sienas visā augstumā, bet tā kā pārsegumi ir zuduši, par iespējamo plafonu dekora iekļaušanos šajā ansamblī ziņu nav. Krāslavas pils gleznojumi ir «optiski uz sienas» radīta ilūzija par telpas dekoratīvās apdares sistēmu ar dažādu materiālu un paņēmienu pielietojumu. Tā ietver gan plastisko detaļu attēlojumu, gan ornamentālos motīvus, gan perspektīviski «dziļākus atvērumus», šķietami «pašķirot» reālās sienas plakni un «ievedot» gaišu, polihromu ainavu pasaulē vai sižetisku kompozīciju «apdzīvotā» telpā. Gleznojumi iekomponēti noteiktā izkārtojuma, kas variējas detaļās: sienu lejasdaļu apjož gleznots panelis ar profilētu pildiņu attēlojumu, logu un durvju ailas ietver profilētas apmales, bet sienas sadala ritmiski kārtoti pilastri. Virs durvīm izvietoti supraporti profilētos ierāmējumos. Sienu apdari vienā no telpām papildina rokaja konsoļu gleznojums ar vāzēm un ziediem, otrā — pilastru izvērsums hermu motīvā. Tajā brīvos sienu laukumus aizpilda panno gleznojumi ar ainavu attēlojumu. Tie ir Romas skati, kas 18. gs. meistariem pazīstami ne tikai tiešu iespaidu ceļā, bet arī pastarpināti — ar gravīru krājumu izdevumiem, īpaši pēc Dž.B.Pirenēzi darbiem.[48] Krāslavas gleznojumos uz Romas — «mūžīgās pilsētas» fona savās 18. gs. cilvēku ikdienas gaitās darbojas stafāža figūras, vēl pastiprinot šo «šķietamās ilstenības» vīziju. No ikonogrāfiskā risinājuma viedokļa šis ir interesantākais motīvs Krāslavas gleznojumu ansamblī. Blakus tam telpā, kura pieslēdzas šai parādes apartamentu virknei — centrālais sienas dekora akcents ir figūru pāra atveidojums 18. gs. vidus tērpos (pēc apkaimē saglabājušās leģendas — pašu pils īpašnieku portretējums), kas, iespējams, ir daļa no plašākas kompozīcijas,[49] kura bijusi papildināta ar tapetēm un koka paneļiem.

Pārlūkojot visu Krāslavas gleznojumu ansambli kopumā, konstatējams, ka te profesionāli augstvērtīgā izpildījumā viena kompleksa ietvaros atainojas īpatnība, kas raksturīga Latgales 18. gs. II puses mākslai kopumā. Tā ir dažādu stilistisko sistēmu elementu līdzāspastāvēšana — vēlīnas aizejoša laikmeta atbalsis un vēl neiesakņojušos jaunu estētisko ideālu ieskaņas. Baroka iezīmes Krāslavas gleznojumu izpētes autori saskata atsevišķu dekorativo motīvu pielietojumā un to formu veidojuma raksturā (profilējumi, hermu motīvs); rokoko — ornamentikā, kolorīta gammā, klasicismu — romantizēto «antīko» ainavu atveidojumā. Vienotā veselumā te to visu apvieno pieredzējuša meistara roka. Analoģijas šādam risinājumam atrodamas 18. gs. II puses Polijas mākslas mantojumā. Apgaismības laikmeta

mākslas īpatnības tur raksturo spēcīga barokāla akcenta saglabāšanās klasicisma veidošanās posmā. Interjeru sienu gleznojumos tad nereti sastopami Itālijas ainavu motīvi. Krāslavas gleznojumiem tuvi risinājumi, bez jau literatūrā minētajām analoģijām (J.B.Pierša 1778. g. gleznotā Mišlevices pils apdare Lazenkos, Varšavā), atrodami arī citās Polijas muižnieku rezidencēs, pie tam tās saistītas ar laiku, kad visumā jau var runāt par klasicisma dominantes iezīmēšanos Polijas mākslā.[50] Kā raksturo poļu pētnieks A.Rotermunds — šāds dekorējuma tips, pārsvarā izmantojot Itālijas pilsētu skatus (Roma, Venēcja), bijis viens no populārākajiem klasicisma laika monumentali dekoratīvajā glezniecībā, bieži vien patapinot kompozīcijas pamatu no gravīras lapas.[51] Tādi gleznojumi sastopami Lipsku pils apdarē Levkuvā (1788-1791), nedaudz vēlāk arī Dobžices pilī (A.Smuglēviča gleznojums pēc 1800. g.).[52] Pēdējais tuvāks Krāslavas gleznojumiem ne tikai ar motīvu pielietojumu, bet arī ar to iekomponējumu kopējā dekora struktūrā, atsaucot atmiņā iluzorās baroka glezniecības tradīcijas. Vēlākā posmā Krāslavas gleznojumu fragmentiem analoģijas savukārt var saskatīt citā šī meistara darbā — Švjatskas pils gleznojumos Baltkrievijā (romantizētas «antīkās» arhitektūras motīvi, «dienvidu» ainava u.c.).[53]

SECINĀJUMI

Kopumā pārskatot fragmentāro materiālu virknējumu, ko šobrīd pētniekam sniedz aplūkojamā glezniecības mantojuma daļa Latgalē, jāsecina, ka te, tāpat kā citās mākslas pasūtījuma jomās, noteicošā loma pieder baznīcai un muižniecības interesēm. Šo sabiedrības slāņu pasūtījuma loma jaušama ne tikai darbu skaita vai apjoma noteikšanā, bet arī vietējai videi nozīmīgu mākslinieciskā izpildījuma līmeņa un stilistiskās ievirzes etalonparādību tapšanā. Pasūtījumus izpilda pieaicināti profesionāli meistari (F.Kastaldi, J.Gundlfingers, 19. gadsimtā — N.Illakovičs), kas saistīti ar garīgo ordeni, dienestu magnātu galmā vai atsevišķu līgumdarbu izpildi Krāslavas pilī un baznīcā, Daugavpils jezuītu dievnamā un Juzefovas baznīca. Šie meistari ar savu profesionālo pieredzi spēj novada mākslā ienest ja ne pašas svaigākās Eiropas mākslas norišu atskaņas, tad vismaz tuvāko novadu aktualitāties. Jau šo nedaudzo zināmo mākslinieku vārdi liecina arī par pasūtītāju interešu virzību Centrālās un Dienvideiropas virzienā, saistībā gan ar novada katolisko orientāciju, gan saiknēm ar bijušajām Žečpospolitas zemēm.

Līdzās šo meistaru darbam pastāv arī nākamais, plašāks mākslinieciskās kultūras slānis, kam pieder Stoļerovas un Višķu baznīcu gleznojumi. Arī te likta lietā plašākam reģionam raksturīga pieredze, taču jau amatnieciskākā, raupjākā interpretācijā, palaikam saskaroties ar primitīvam raksturīgu pasaules redzējumu.

Šo dažādo profesionalitātes līmeņu gradācija šobrīd nav strikti nosakāma pieejamā materiāla mozaīkveidīgā rakstura dēļ. Šodien pat pilnīgāk izzinātie monumentali dekoratīvās gleznieciības pieminekļi spēj tikai ieskicēt Latgales gleznieciības mantojuma īpatnības. Tomēr pat šis skopās ziņas ļauj secināt, ka tā ir viena no savdabīgākajām lappusem Latvijas 18. un 19. gs. gleznieciības vēsturē.

✧

Piezīmes:

1. Stoļerovas katoļu baznīcas vēsture atspoguļota materiālos: Stoļerovas baznīcas lieta, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra arhīvs (VKPAI); R.MALVESS: Latgale. Stoļerovas baznīca. (Rokraksts). Rīga 1968, 45. lpp. – (LVB R) A 105/65.
2. Krāslavas pils gleznojumi atklāti 1984. gadā Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras fakultātes un Rundāles pils muzeja sadarbībā. Izpēti turpinājuši Latvijas Restaurācijas institūta speciālisti.
3. B.VIPERS: Latvijas māksla baroka laikmetā. Rīga 1937, 257. lpp.; A.KRŪMIŅŠ: Latgales koka baznīcu celtniecība Romas-katoļu draudzēs 18.gs. (Disertācija). Rīga 1939, 362 lpp. (LVB R) X 16,8,5.
4. K.GŁOWACKI: Kościół jezuicki w Dźwińsku – zapomniane dzieło F.B.Rastrellego. // *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, T. XXXI, z. 2, Warszawa 1986, s. 141. Jans Gundlfingers (Gundlfinger) (1703 – pēc 1750), jezuītu ordeņa brālis, nācis no Bavārijas, strādājis Viļņas Sv. Rafaela bazn., Sv. Kazimira bazn., Ņesvižā, Pultuskā, Krožos. Gleznojis arī altārgleznas; darbības pamatjoma – monumentālā gleznieciba. J.POPLATEK, J.PASZENDA: Słownik jezuitów artystów, Kraków 1972, s. 122.
5. Piedrujas katoļu baznīca celta 1759-1774. g.; VKPAI, Piedrujas baznīcas lieta.
6. Goļšanu (Hoļšanu) baznīca (Ošmjanu raj.) celta 1618. g., pārbūvēta 18. gs. vidū. О.В.ТЕРЕЩАТОВА: Древнебелорусская монументальная живопись XI-XVIII вв., Минск 1983, стр. 128; Памятники искусства Советского Союза. Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония. Справочник-путеводитель. Изд. 2-е. Москва-Лейпциг 1986, стр. 364.
7. G.MANTEUFFEL: Krasław, Warszawa 1901. s. 11.
8. Aktāra sākotnējais stāvoklis fiksēts fotomateriālos: VKPAI, Krāslavas baznīcas lieta.
9. 1832. g. sānu altāru gleznojumi ir: *Krustā sistais, Sv. Vincents no Paulo, Sv. Antonijs no Padujas, Sv. Trisvieniba, Marijas debesis uzņemšana, Marijas saderināšanās.* Центральный Государственно-исторический архив в Ленинграде (Санкт-Петербурге) (ЦГИАЛ), ф. 822, оп. 12, д. 2794, л. 767.
10. G.MANTEUFFEL: *Op.cit.*, s. 16; A.RYSZKIEWICZ: Castaldi Filippo (Gastaldi, Gastoldi, Gustelding) // Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających, Wrocław 1971, T. I, s. 293.
11. 1832. g. vizitācijas protokolā minēts «obraz Pana JEZUSA ukrzyżowanego, malowany na murze» – ЦГИАЛ ф. 822 оп. 12, д. 2794, л. 791.
12. Altāris iznīcināts pēc II pasaules kara.
13. R.MALVESS: *Op.cit.*, 3.-5. lpp.; ЦГИАЛ ф. 822, оп. 12, д. 2794, л. 166.; VKPAI, Stoļerovas baznīca lieta (H.Skrastiņa un T.Ciparsona foto), 1938, 1961.
14. ЦГИАЛ ф. 822, оп. 12, д. 2794, л. 915.

15. Baznīcas vizitāciju protokoli 1849. g. un 1855. g. ЦГИАЛ ф. 822, оп. 12, д. 2901, л. II; д. 2911, л. 825.
16. R.MALVESS: *Op.cit.*, 7.-9. lpp.
17. W.SMOLEŃ: Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce, Lublin 1987, s. 41.
18. *Ibidem.*
19. Terehovas kapličas tagadējā ēka celta 1804. g., Gurniešu kapličas ēka datējama ar 1788. g.: VKPAI, Terehovas un Gurniešu kapliču lietas. Feimaņu baznīca celta 1756.–1760. g. Pirmā zināmā vizitācija, kuras laikā minēti sānu altāri, attiecas uz 1833. g.; ЦГИАЛ ф. 822, оп. 12, д. 2794, л. 920 об.
20. H.SACHS: Ein Barockprospekt des heiligen Grabes in Neuzelle // Denkmale in Berlin und in der Mark Brandenburg, Weimar 1987, S. 236-249.
21. J.KOWALCZYK: Późny barok w Polsce // *Biuletyn Historii Sztuki* (BHS) Warszawa 1975, nr 4, s. 348.
22. Baznīcas kapličas iesvētīšanas datums fiksēts uz gleznas *Dievmāte*. VKPAI, Pasienes kapličas lieta.
23. VKPAI, Višķu vecās baznīcas un Višķu katoļu baznīcas lietas. ЦГИАЛ ф. 822, оп. 2, д. 2911, л. 754.
24. Napoleons Ilļakovičs (Napoleon Iłłakowicz, Napoleonas Ilakavičius), dz. 1811. g. Lietuvā; mācījies Viļņas universitātē pie J.Rustema, Francijā un Spānijā. Pēc 1857. g. dzīvojis Viļņā. Strādājis portretu, reliģiskās, vēsturiskās un monumentālās glezniecības jomā. Pēc Lietuvas mākslas vēsturnieces Rutas Janonienes un: Słownik artystów polskich..., *op.cit.*, T. III, s. 144-145.
25. S.KONARSKI: Platerowie // Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej, Buenos Aires – Paris 1967, T. IV, s. 53; R.AFTANAZY: Materiały do dziejów rezydencji, Warszawa 1987, T. IIIa, s. 282.
26. V.ĶIECE, J.ZLAUGOTNIS: Krāslavas pilsētas vēsturiskais centrs. Pirmsprojekta izpēte. Riga 1985, 1. sēj., 25.-26. lpp.
27. G.MANTEUFFEL: *Op.cit.*, s. 20.
28. Krāslavas īpašnieks bija viņa brālis Augusts Hiacints; S.KONARSKI: *Op.cit.*, s. 106.
29. M.Lingnau minēts kā Jezuītu baznīcas Daugavpilī celtniecības prefekts (1737): K.GŁOWACKI: *Op.cit.*, s. 140.
30. No K.L.PLATERA dienasgrāmatas: «...po obiedzie Xdz Lingnau dał mi abrys... do ogrodu mego»; Lietuvas Centrālais Vēstures arhīvs (LCVA) z. 1276, t. 1, z. 8, s. 8.bis.
31. J.BORCHA vēstule K.L.Plāteram, LCVA z. 1276, t. 2, z. 107, s. 546.
32. LCVA z. 1276, t. 2, z. 116, s. 56bis.
33. LCVA z. 1276, t. 2, z. 119, s. 691bis; z. 116, s. 90.
34. LCVA z. 1276, t. 2, z. 118, s. 67-68bis, 69-69bis.
35. Памятники искусства... *Op.cit.* стр. 429; изд. 1-е, стр. 406.
36. Z.HORNUNG: Problem rokoka w architekturze sakralnej XVIII w. Wrocław 1972, s. 122-123.
37. J.PASZENDA: Kościół Jezuitów w Iłłukszcie. // BHS 1978, nr 3, s. 293.
38. *Ibidem*
39. Lietuvos TSR Istorijos ir kulturos paminklu savadas, Vilnius 1988, T.I, s. 141-142, 504; T.ADOMONIS, K.ČERBULENAS: Lietuvos TSR dailės ir architekturos istorija, Vilnius 1987, T.I, s. 206.
40. J.PASZENDA: *Op.cit.*, s. 297-298.
41. U.Thieme, F Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von den Antike bis zur Gegenwart, Leipzig 1932, Bd. 26, S. 224.

42. Huwalda vēstule K.K.Plāteram: LCVA z. 1276, t. 2, z. 116, s. 56bis.
43. LCVA z. 1276, t. 2, z. 123, s. 297.
44. *Ibidem*, s. 64-65.
45. I.LANCMANE: Krāslavas jaunā pils – 18. gs. Latgales arhitektūras un mākslas piemineklis. // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei, Rīga 1987, 2.d., 36. lpp.
46. *Ibidem*, 34. lpp.
47. *Ibidem*, 39-43. lpp.
48. *Ibidem*, 35. lpp. Forum Romanum i Mte Cavallo (I.Lancmane).
49. *Ibidem*, 34. lpp.
50. С.ЛОРЕНЦ, А.РОТТЕРМУНД: Классицизм в Польше. Варшава 1984, стр. 9.
51. *Ibidem*, стр. 260.
52. *Ibidem*, стр. 276, 279.
53. Švjackas pils pie Grodņas, klasicisma stilā, cieta I pasaules kara laikā; R.AFTANAZY: *Op.cit.*, s.124-125.

Autore:

Ruta Kamiņska ir mākslas vēstures doktors, Valsts pieminekļu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra zinātniskā līdzstrādniece.

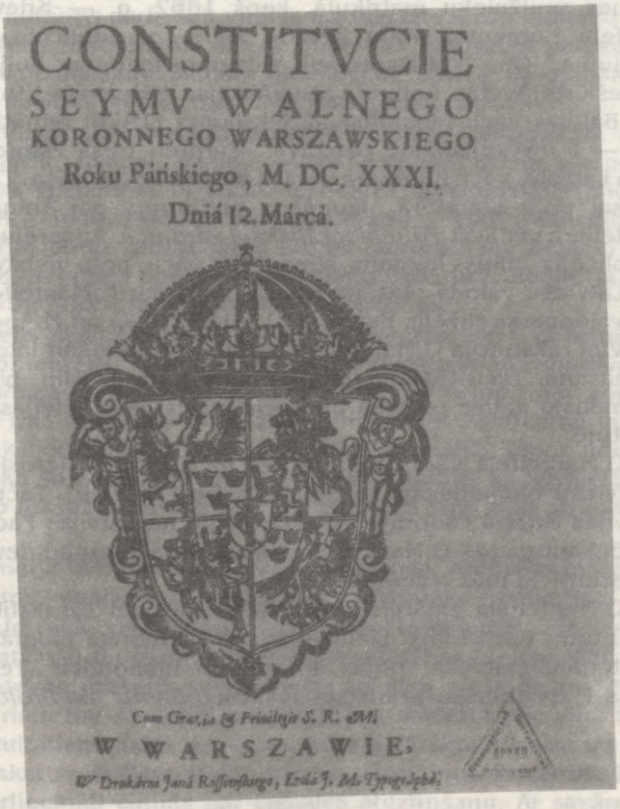
CONSTITVCIE
SEYMV WALNEGO
KORONNEGO WARSZAWSKIEGO
Roku Páńskiego, M. DC. XXXI.
Dniá 12. Márcá.
W WARSZAWIE.

Varšavas Seima konstitūcijas. 1631. g. 12. marts.

Henrihs Strods

GUSTAVS MANTEIFELIS (MANTEUFFEL-SZOEGE, 1832-1916) DZĪVE UN DAIĻRADE

Latgales privātajam vēsturniekam, etnogrāfam un literātam G.Manteifelim, kaut arī pēc izglītības viņs bija jurists, 1992. g. 18. novembrī palika 160 gadu.

G.Manteifelis cēlies no sēnās Kurzemes vācu muižnieku dzimtas. Šī Manteifeļu dzimta ar uzvārdu Zoije (Soye) bija pazīstama Kurzemē kopš 16. gs. 17. gs. šī dzimta pieņēma uzvārdu Manteifeļi. 1620. g. dzimta atrodama Kurzemes muižnieku matrikulā, kopš 1862. g. — Krievijas baroni. Par Manteifeļu Kurzemes līniju Berlīnē 1909. g. publicēts plašāks G.Šmita apcerējums.[1] Otrā bija Manteifeļu Vidzemes-Igaunijas līnija, kurai 1759. g. bija piešķirts Svētās Romas valsts Vācijas reihsgrāfa tituls. Ja no pirmās līnijas Baltijas vācu biogrāfiskajā leksikonā (1970) minēti 6, tad no otrās līnijas — 5 ievērojamākie pārstāvji.[2] Turpretī trešā Manteifeļu līnija, kura dzīvoja Latgalē, vācu literatūrā parasti nemaz nav minēta. Tā plašāk atspoguļota tikai poļu literatūrā. Jaunākos petījumus par Latgales nozarojuma Manteifeļiem var lasīt *Poļu biogrāfiskajā vārdnīcā*. Apcerējumu par G.Manteifeli publicējis Juliušs Bardahs, izmantojot vācu, poļu un latviešu literatūru.[3]

Latviešu valodā plašāku apcerējumu par G.Manteifeli 1957. g. publicējis valodnieks Miķelis Bukss (1912–1977)[4], kā arī M.Apels.[5]

Viņi raksturoja G.Manteifeļa darbību galvenokārt latgaliešu literatūras bagātināšanā. Taču G.Manteifeļa darbība, kā redzēsim, bija gan teritoriāli, gan tematiski daudz plašāka un nozīmīgāka visas Latvijas, Polijas un Vācijas vēsturē.

G.Manteifeļa vārds bija minēts uz K.Ulmaņa ierosinājumu izstrādātajā latviešu biogrāfiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu*[6]. Taču tas nav minēts ne Latvijas Mazajā Padomju enciklopēdijā, ne Latvijas Padomju enciklopēdijā. Pēckara gados G.Manteifeli, varbūt viņa pretpārkrievošanas nostājas dēļ, vēsturnieki maz atcerējas.

G.Manteifeļa zinātniskā biogrāfija nav vēl uzrakstīta. Arī šis raksts nav par tādu uzskatāms. Lielākā daļa G.Manteifeļa biogrāfijas apcerējumu un materiālu glabājas Polijas arhīvos un bibliotēkās. Te pirmām kārtām minams M.Švižbinska rokraksts *Polijas Inflantu martiroloģija*[7]. Neapzināti

materiāli glabājas Zinātņu akadēmijas arhīvā Krakovā,[8] Jageloņu bibliotēkā,[9] Varšavā Nacionālā bibliotēkā,[10] Osolineja bibliotēkā.[11] Saglabājusies G.Manteifeļa korespondence viņa ģimenes rīcībā, kā arī ģimenes locekļu atmiņas.[12] Šeit mēģināsim raksturot G.Manteifeļa kā vēsturnieka un vēstures publicista darbu, pārējās šā enciklopēdista darba jomas atstājot nākamajiem pētniekiem.

Gustavs Manteifelis cēlies no Manteifeļu dzimtas Berzgales nozarojuma. Manteifeļu Bērzgales muiža 19. gs. sākumā nonāca katoļu baznīcas īpašumā. Manteifeļiem piederēja vairākas muižas. Jēkabs Manteifelis bija precējies ar Mariju Reku (Ryk — von Rück) un dzīvoja Rēzeknes apriņķa Dricānu muižā. Šeit 1832. g. 18. novembrī starp minētās ģimenes četriem dēliem kā otrais piedzima Gustavs Manteifelis. Līdz 15 gadu vecumam, kā visus muižniekus, G.Manteifeli mācīja mājās, kur viņš apguva labas zināšanas. Labi ārzemju mājskolotāji viņam iemācīja franču, vācu un polu valodas, klavierspēli, kompozīcijas teoriju un praksi. Kaut arī G.Manteifelis tika audzināts poļu muižnieku kultūras garā, šeit viņš iemācījās latgaliešu dialektu. 1848.-1851. G.Manteifelis mācījās Kurzemes guberņas ģimnāzijā Jelgavā, kura toreiz bija viena no kvalitatīvākajām ģimnāzijām Latvijā kā apgādātībā ar literatūru, tā arī mācības spēku ziņā.[13] Mācības notika vācu valodā.

1852.-1856. g. G.Manteifelis studēja Tērbatas Universitātē tiesības starptautisko tiesību virzienā, studēja valsts tiesības, turoties pie poļu studentiem. Studijas G.Manteifelis 1856. g. beidza ar kandidāta grādu *cum lauda*, bet 1859. g. ieguva tiesību maģistra grādu.[14] Tūlīt publicēja pētījumu par disertācijas tēmu *Tautas jūras tiesību tēlojums par blokādi*[15]. Taču savā mācību laikā iegūtajā specialitātē G.Manteifelis nestrādāja, ja atskata vienu lielāku darbu Rīgā Iekšlietu ministrijas sistēmā.

G.Manteifelis bija pārtulkojis latgaliešu dialektā 1861. g. zemnieku likumus un tos komentējis.[16] Taču šī grāmata *Nūlikšonas ap zemnīkim, izgojušim nu dzymsteigas pīdereisonas*, kurā bijušas 400 lpp., nav saglabājusies. Šī grāmata tika iespiesta J.Ohrižka (Ohrzyzki) izdevniecībā un gājusi bojā Krievijas Iekšlietu ministrijas telpās 1862. g. maijā. Tāpēc noraidāma M.Buksa doma, ka šo izdevumu G.Manteifelis sastādījis kā Iekšlietu ministrijas ierēdnis, jo Iekšlietu ministrijas dienestā Rīgā viņš sāka strādāt 1863. gadā.[17]

1861. g. maijā G.Manteifeļa tulkojumā iznāca Vitebskas gubernatora Klušina uzsaukums latgaliešiem nepiedalities zemnieku nemieros.[10]

Mācības Jelgavā un studijas Tērbatas Universitāte iepazīstināja G.Manteifeli ar latviešu un igauņu nacionālās kustības idejām. Pēc studiju beigšanas viņš devās ārzemju ceļojumos, kas ilga pāris gadus. Kaut arī mums nav materiālu par šo ceļojumu merķiem, spriežot pēc viņa turpmākās darbības rezultātiem, šķiet, ka tie padziļinājuši viņa mācību un studiju laikā iegūtos uzskatus. G.Manteifelis dzīvoja pārmaiņus Dricānos, Rīgā un Tērbatā. Viņš pārliecināti cīnījās par Latgales atdzimšanu. Ar savām popu-

lārzinātniskajam un reliģiska satura publikācijām viņš ievērojami veicināja Latgales latviešu garīgo atdzimšanu.

Jau otrajā gadā pēc studiju beigšanas (1860. g.) G.Manteifelis latviešu valodas latgaliešu dialektā, kurā runāja Latgales katoļticīgie, publicēja brošūru par atturību un bībeles stāstus *Nūtykšonas Biblijas*, kuri otrā izdevumā iznāca 1861. g. Lielākais G.Manteifeļa darbs šajā joma bija 1868. g. izdotā *Pilniga grōmota Liygsonu*, kurā bija 782 lappušu bieza. Otrajā izdevumā tā iznāca Terbatā 1870. g. Šī grāmata izdota latgaliešu drukas aizlieguma laikā. Tāpec tās turpmākie izdevumi (piem. 1883. g.) bija iespiesti ārzemēs — Holandē.

Vislielākā nozīme latgaliešu izglītošana un tautiskajā modināšanā bija G.Manteifeļa izdotajam kalendāram *Inflantu zemes laika grāmata* (1862.–1871. g.). Šis izcilākais latgaliešu periodiskais izdevums četras piektdaļas no sava iznākšanas laika latgaliešu setās ieradās latgaliešu drukas aizlieguma laikā. Blakus kalendārijam G.Manteifelis sniedza rakstus par latgaliešu tā laika saimniecību, sadzīvi, kultūru. G.Manteifelis mēģināja mācīt zemniekiem racionālu lauksaimniecību, amatniecību, lauku celtniecību. Šis kalendārs ir liels latgaliešu kultūrvēstures piemineklis.

Tāpat kā K.Valdemārs pārējā Latvijā, G.Manteifelis Latgalei mācija steigties pie saimnieciskās labklājības, pāriet no dzimtbūšanas laiku naturālās pie tirgus saimniecības. Lai to sasniegtu, G.Manteifelis ieteica latgaliešiem tiekties pēc izglītības[19] un atteikties no dzeršanas,[20] publicējot pirmo brošūru latgaliešiem pret dzeršanu.[21] Vairākos izdevumos G.Manteifelis sniedza ieteikumus kristīgā dzīves veida ieviešanai zemnieku sētās.[22] Šos savus uzskatus G.Manteifelis pauda arī, publicējot Tērbatas Universitātes profesora K.Soročinska dzeju.

Dzeju G.Manteifelis kalendārā plaši izmantoja arī katoļu ticības atziņu stiprināšanai latgaliešos. Dažkārt katoļu draudzem pazīstamas dziesmas publicētas ar notīm. Katoļticības uzskatus G.Manteifelis mēģināja stiprināt ar sentencēm, tautasdziesmām, filozofu atziņām, morāliskiem stāstiņiem, ceļojumu aprakstiem un svēto zemi, svēto dzīves aprakstiem. Viņam daži pieraksta Latgales katoļu populāro garīgo dziesmu *Krissim nyu celūs mes pazemeigi...*

G.Manteifeļa darbiem latgaliešu dialektā bija milzīga nozīme kristīgo atziņu un dzīves veida stiprināšanā latgaliešos, latgaliešu izglītošanā un latgaliešu dialekta saglabāšanā un izkopšanā. G.Manteifeļa darbi latgaliešu dialektā pārkrievošanās apstākļos veicināja vizmaz latgaliešu saglabāšanu latviešu tautai.

G.Manteifeļa un viņa ģimenes propoliskie uzskati radīja apstākļus, ka darbību ievērojami ietekmēja politiskie notikumi. 1863. g. poļu sacelšanās gaita piedalījās viņa vecākais brālis Rišards Manteifelis. G.Manteifelis nemieros nepiedalījās, taču viņš atteicās parakstīt pateicības vēstuli Aleksandram II, par ko bija vienu nedēļu arestēts. Dricānu muižu, kuras īpašnieki bija pie-

dalījušies nemieros, Krievijas valdība sekvestrēja. Muižnieku — īpašnieku rokās tā atkal nonāca tikai pēc deviņiem gadiem ļoti nolaistā stāvoklī.

Kopš 1863. g. G.Manteifelis dzīvoja Rīgā un kādu laiku strādāja par Iekšlietu ministrijas iestāžu ieredni. Taču vēlāk viņš nekādu algotu darbu nestrādāja un nodarbojās ar zinātni, sevišķi pievēršoties Latgales vēsturei, to traktējot propoliskā virzienā. *Vidzemes guberņas avīzē*[23] vairākos turpinājumos tika publicēts viņa darbs *Polijas Vidzeme*, kas vēlāk (1869. g.) izdots atsevišķā grāmatā. Grāmatā autors patiesībā aizstāveja Latgales poliško raksturu, ar spalvu turpinot 1863. g. Latgales poļu veikto cīņu.[24] Uz J.I.Kraševska ieteikumu G.Manteifelis izstrādāja šī darba poļu variantu, to papildinot. Tika paplašināts vēsturiskais ievads, uzrakstīts pētījums par poļu muižnieku dzimtām Latgalē, pievienots muižu un to īpašnieku saraksts 1866. g. Šī grāmata ar nosaukumu *Poļu Vidzeme, ar kopskatu uz visas Inflantijas septiņsimts gadu iepriešejo vēsturi* ar J.I.Kraševska ievadu iznāca poļu valodā Peterburgā 1879. g.[25] Šo darbu G.Manteifelis veltīja Krakovas Mākslu akadēmijai.

Par zināmu šī darba turpinājumu jāuzskata G.Manteifeļa darbs *Tizenhauzenu dzimtas vēstures iemesli**.[26] 60. gados G.Manteifelis sāka vākt latviešu tautasdziesmas Latgalē, kas pa daļai izteica viņa interesi par mūziku. 1869. g. publicēja *Latviešu tautasdziesmas ... savāktas Poļu Vidzemē*.[27] Tautasdziesmu publikācijas G.Manteifelis turpināja vēl 1899. g. poļu valodā un arī latviešu valodā.[28] G.Manteifelis vācis arī latgaliešu ieražu aprakstus, sakāmvārdus, latgaliešu sadzīves un kultūras aprakstus, kas daļeji publicēti arī viņa izdotajā kalendārā. Tā viņš uzskatāms par pirmo nopietnāko latgaliešu folkloras materiālu vācēju un izdevēju.

Ar 1880. g. novērojama G.Manteifeļa novēršanās no zinātniskā popularizācijas darba un pievēršanās Latvijas vēsturei. G.Manteifelis sāka arvien vairāk aizstāvēt uzskatu, ka Latgales kultūra ir poļu kultūras sastāvdaļa, un sāka stingrāk iekļauties poļu zinātnieku vidē. Par G.Manteifeļa dziļākas ieiešanas gadu Polijas vēstures zinātnē un publicistikā uzskatāms 1880. g., kad viņš pēc ielūguma piedalījās poļu vēsturnieku I kongresā Krakovā, kur viņš stājās kontaktos ar ievērojamākajiem poļu vēsturniekiem. Kongresa pierakstus G.Manteifelis vēlāk publicēja darbā *Dienasgrāmata par ceļojumu uz Vēsturisko kongresu*.[29] Šis darbs kļuvis par svarīgu avotu zinātnei un kultūrai. Turpinājās sadarbība ar J.I.Kraševski, kurš viņam veltīja stāstu.[30] G.Manteifelis veltīja J.I.Kraševskim darbu *Ludza Inflantijā*.[31] Kad J.I.Kraševskis tika arestēts it kā par spiegošanu Francijas labā, G.Manteifelis organizēja viņa aizstāvēšanu Rīgas avīzēs.[32] 1884. g. publicēts G.Manteifeļa darbs *Piltene un Piltenes arhīvi*, kurā blakus zinātniskiem secinājumiem viņš centās iepazīstināt Poliju ar Latviju, atzīstot, ka daudzi

* *Przyczynek do historii rodu Tyzenhauzów — Papildinājums Tizenhauzenu dzimtas vēsturei* — red.

poļi par Latgali zinot apmēram tikpat daudz cik par Sumatru vai Borneo. Polijas iepazīstināšanai ar Baltiju G.Manteifelis 1885.-1888. g. *Vispārējā apskatā*[33] publicēja *Vēstules no Baltijas*, kuras vēlāk, 1889. g., iznāca atsevišķā grāmatā Krakovā.[34] Šis darbs bija ievērojama Latgales popularizācija Polijā. Nolūkā popularizēt Latgali Romā sakarā ar pāvesta Leona XIII priesteribas jubilejas 50. gadadienu pēc poļu muižnieces Tizenhauzenas ierosinājuma G.Manteifelis 1889. g. izstrādāja piemiņas grāmatu *Māras zeme (Terra Mariana)*. Šajā vienā eksemplārā izgatavotajā greznajā darbā blakus tekstam bija krāsainas 48 piļu un drupu un 29 baznīcu ilustrācijas, kā arī citi ikonogrāfiski materiāli. Šis greznais darbs Baltijas katoļu vārdā tika veltits pāvestam un atspoguļoja Māras zemi agrākajā, viduslaiku izpratnē, ieskaitot Kurzemi, Vidzemi, Igauniju. Šī grāmata latiņu valodā uz 70 pergamenta *folio* lapām izmaksāja G.Manteifelim 11 521 rubli un glabājas Vatikāna bibliotēkā. Balstoties uz sagatavotā ilustrāciju materiāla, G.Manteifelis šo darbu formātā *in quarto* izdeva 1903. g. ar to pašu nosaukumu *Māras zeme*.[35] G.Manteifeļa interese par katoļu baznīcas vēsturi apkopota darbā *No Inflantijas un Kurzemes baznīcas vēstures*, kas iznāca Viļņā 1905. g.[36]

G.Manteifeļa ieiešana Polijas vēstures zinātnē no vēstures publicista nebija bez sarežģījumiem. 1892. g. G.Manteifelis pabeidza ilgus gadus strādāto apskata darbu *Senās Inflantu zemes vēstures apraksts*.[37] Šis darbs Varšavā bija nodots recenzijai. Recenzenti šo darbu uzskatīja par klerikālu, kuram negatīvs priekšstats par katoļu baznīcas reformāciju. Sakarā ar to izraisijās dziva vēstuļu diskusija starp G.Manteifeli un T.Koržoku. Mēģinājumi izdot darbu Krakovā un Ļvovā nevainagojās panākumiem. Tāpēc vēlāk G.Manteifelis atsevišķas šī darba nodaļas publicēja kā atsevišķus rakstus.[38]

G.Manteifelis aktīvi darbojās poļu vēstures žurnālā *Kwartalnik Historyczny*, ievietojot tajā recenzijas par visiem daudzmaz ievērojamamiem darbiem par Inflantiem. Šeit G.Manteifelis dzīvi polemizēja ar vācu nacionālistisko historiogrāfiju, pozitīvi vērtēja vācu zinātnieku reģionālistu pētniekus, kuri objektīvi vērtēja attiecības ar latviešiem un poļiem. Vācu vēsturnieku vidū Baltijā G.Manteifelis bija autoritāte, tāpēc viņu 1898. g. ievēlēja par korespondētājlocekli Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā.

G.Manteifelis nodarbojās ar literatūras un mākslas vēsturi — galvenokārt ar sakrālo un Latgalē. 1888. g. viņu ievēlēja par Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures komisijas locekli. Kā vēsturnieks G.Manteifelis dzīvi interesējās par ģenealoģiju. Svarīgākie garbi bija veltīti krustnešu bruņinieku muižniecībai Latgalē,[39] mēģinot atklāt Latgales muižnieku dzimtu vēsturi, tās nozīmi Polijas vēsturē.[40] Nozīmīgs ir viņa darbs par Kazdangas Manteifeļu dzimtu.[41]

G.Manteifeļa ciņa pret rusifikāciju Latvijā sākas jau 80. gadu sākumā pārkrievošanas ritausmā. Jau 1882. g. laikrakstā *Hamburgas Korespondents* anonīmi publicēts G.Manteifeļa raksts *Krievu sarunu un rakstu valodas aizliegumi*.[42]

Tērbatas Universitātē G.Manteifelis aktīvi pulcināja poļu studentus, veltot šai universitātei speciālu darbu.[43] 1900. g. G.Manteifelis piedalījās tērbatiešu delegācijā un teica viņu vārdā runu Jageloņu Univesitātes 500 gadu jubilejā 7. jūnijā Krakovā. G.Manteifelis pasniedza Jageloņu Universitātes rektoram mākslinieciski izstrādātu rektora ķēdi. 1900. g. poļu vēsturniekiem kongresā Krakovā G.Manteifelis jau bija I sekcijas vicepriekšsēdētājs. Sekcija apsprieda jautājumus, kas saistīti ar Polijas un tiesību vēsturi. 1911. g. pēc bijušo Tērbatas Universitātes studentu iniciatīvas izdeva grāmatu *No Tērbatas Universitātes vēstures,*[44] kurā kritizēja mācību rusifikāciju un Universitates pagrimumu 19. gs. Reakcijas gados pēc 1905. g. revolūcijas publicētais darbs tika konfiscēts, bet pret tā autoru izvirzita apsūdzība. Sis pārdzīvojums bija bīstams 80 gadu vecajam G.Manteifelim, kuru tajā paša gadā piemeklēja asinsizplūdums smadzenēs, kam sekoja daļēja paralize.

1912. g. iznaca viens no pēdējiem lielākajiem G.Manteifeļa darbiem par Latgales vēsturi 17.–19. gs.[45]

G.Manteifelis mira brālēna Juzefa Bonifacovas muižā (Ludzas apr.) 1916. g. 24. aprīlī. Ģimenes G.Manteifelim nebija. Apbedīts Dricēnu baznīcas dārzā blakus saviem vecākiem. 1937. g. uz viņa kapa Latgales skolotāju biedrība uzlika uzrakstu *Pateicīgie latvieši.* Katoļu baznīca 1982. g. saziņā ar Polijas radiem uz G.Manteifeļa kapa uzlika granīta pieminekli ar uzrakstu latīņu valodā *Vēsturniekam un etnogrāfam.*

Pat vēsturnieku aprindās pastāv nepareiz uzskats, ka G.Manteifelis bijis tikai Latgales vēsturnieks. Viņa enciklopediskajām zināšanām, izcilajām darbaspējām un ražīgajai spalvai piederošo plašo darbu klāsta analize ir vēsturnieku uzdevums.[46] Trūkst vēl pilnas G.Manteufeļa darbu bibliogrāfijas. Taču pat nedaudz tīri ārēji pēc nosaukumu skaita analizējot H.Dideriha 1900. g. izdoto G.Manteifeļa bibliogrāfiju,[47] redzam, ka no 189 darbiem Latgalei veltīti 59 darbi (31,2%), no kuriem 14 (7,4%) izdoti latgaliešu dialektā. Kurzemes vēsturei veltīti 48 (25,4%) darbi, bet Vidzemei 68 (36%) darbi. Kādi 14 darbi veltīti mūzikai. No tā redzam, ka G.Manteifelis bija visas Latvijas novadu vēsturnieks, ķieģeļu veidotājs Latvijas vēstures zinātnes ēkai. Taču vislielākā nozīme G.Manteifelim ir kā Latgales vēstures pētniekam, kā cinītājam pret latgaliešu pārkrievošanu. Latgaliešus G.Manteifelis uzskatīja par latviešiem un viņu valodu — par latgaliešu valodas dialektu, kuru viņš mīleja un aizstāvēja. G.Manteifelis bija Polijas un Latgales patriots, kurš ar gara ieročiem cīnījās par Latgales attīstību līdzi pārejai Latvijai, izvirzot alternatīvus uzskatus toreizējai Latvijā valdošajai baltvācu historiogrāfijai.

✧

Piezīmes:

1. G.Schmidt: Die Familie Manteuffel. Abt. II. Die Freiherrliche Kurländische Linie, Berlin 1909.

2. Deutschenbaltisches Biographisches Lexicon. 1710-1860, Köln – Wien 1970, S. 485-488.
3. Polski Słownik Biograficzny, s. 491-493.
4. M.Bukšs: Latgaļu literatūras vēsture, Minhene 1957, 176.-187. lpp.
5. M.Apeļs: Latgaliešu literatūras vēsture, Rēzekne 1935, 19.-28. lpp.
6. Es viņu pazistu, Rīga 1939, 326 lpp.
7. M.Świerzbiński: Martyrologia Inflant Polskich, 1937, 1955 — Arch. PAN: rkp. nr 57.
8. Arch. PAU w Krakowie, rkp. PAU I-17, 18, 22, 28, 44.
9. Biblioteka Jagiellońska, rkp. 4179/I (bibliografia do 1880 r. w jęz. niem.), 6519/IV, k. 207-273.
10. Biblioteka Narodowa, rkp. nr 2808, k. 129-135; nr 5993, k. 110-111, nr 7351, t. XXXVII, k. 27-29; nr. 87069, t. VII, k. 61-81, akc. 9354.
11. Biblioteka Ossolineum, rkp. nr 6296/I, k. 113-121; nr 7699/II, k. 135; nr 7701/II, k. 11-95.
12. L.Manteuffel: Wspomnienie o G.Manteuffelu; S.Manteuffel: Pamiętniki (WSZP)
13. J.Stradiņš, H.Strods: Jelgavas Pētera Akadēmija, Rīga 1975.
14. Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat, 1849, S. 429, Nr. 5849.
15. G.Manteuffel: Darstellung der völkerseerechtlichen Grundsätze über die Blokade, Dorpat 1860.
16. G.Manteuffel: Słownik, s. 491-492.
17. G.Manteifelis lidz 19. gs. beigām bieži mainīja dzives vietas: 1863-1865 – Rigā, 1865-1869 – Dricānos, 1869-1872 – Rigā, 1872-1874 – Tallinā, 1874-1899 – Rigā.
18. G.Manteifeļa tulkojumā: Cyrkulara grōmota izdūta nu gubernatora kunga, tys ir nu posza viersnika Vitebskas guberņas zemniku Inflantu zemes, 1861 (1. lpp.)
19. Kaids pažytkis izit nu zemniku skolōm // *Inflantu zemes laika grōmota*, 1864. G.Manteuffel: Rekinošanas pamōciešona cik zemnīku laudim vajaga, Rīga 1863, 8. lpp.
20. Dzīsma dzāroju // *Inflantu zemes laika grōmota*, 1864, 54. lpp.; Brandavīns // *Inflantu zemes laika grōmota*, 1868, 46. lpp.
21. G.Manteifels: Kū sevkuram ticeigam bārnam miusu katoliskas bazneicas jodor tagadejūs laikūs, kur tik daudz dzierdim runotūt ab nadzeršōnu brandvīna. Dorpat 1860, 32. lpp., 10000 eks.
22. G.Manteuffel: Svietyszona goreiga satos. Wilno 1860, 1861, 1862, 1863, 1864.
23. *Livländische Gouvernement-Zeitung.*
24. H.Strods.
25. G.Manteuffel: Inflanty Polskie, poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmio-wiekową przeszłość całych Inflant. Ryga 1879.
26. G.Manteuffel: Przyczynek do historii rodu Tyzenhauzów. 1877.
27. G.Manteuffel: Lettische Volkslieder gesammelt ... in Polnisch-Livland. 1869.
28. Latviešu tautas dziesmas no Krāslavas apgabala, salasītas no komtessas Celinas Plāter un no barona G.Manteifeļa, Jelgava 1869.
29. G.Manteuffel: Pamiętnik z podróży na zjazd historyczny... odbytej w 1903.
30. J.I.Kraszewski: Stach z Konar, 1879.
31. G.Manteuffel: Lucyn w Inflantach, Kraków 1884.
32. *Rigasche Zeitung*, 1883.
33. *Przegląd Powszechny.*
34. G.Manteuffel: Listy znad Bałtyku, Kraków 1884.

35. G.MANTEUFFEL: Terra Mariana (1186-1888), 1903.
36. G.MANTEUFFEL: Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandii, Wilno 1905.
37. G.MANTEUFFEL: Zarysy z dziejów krajów dawnych inflanckich.
38. G.MANTEUFFEL: Pierwiastki cywilizacji nad dolną Dźwiną, Ateneum 1894, t.III; G.MANTEUFFEL: Cywilizacja, literatura i sztuka w dawnej kolonii zachodniej nad Bałtykiem // *Przew. Nauk Liter.*, 1896. (Wyd. książkowe Kraków 1897); G.MANTEUFFEL: Książę Jakub Kurlandzki 1642-1681 i Księstwo Inflanckie XVII-XVIII stuleci // *Przegląd Powszechny* 1896-97.
39. G.MANTEUFFEL: O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich, Lwów 1912.
40. G.MANTEUFFEL: Familienotizen aus dem Bersegall-Dritzanschen Familis-Archiv, Riga 1907.
41. G.MANTEUFFEL: Auszüge des wesentlichen Inhalts der Katzdangischen Brieflade, nebst Familie Notizen 1520 bis 1905, Riga 1907.
42. Russische Sprach- und Schriftverbote. // *Hamburger Correspondent*, 1882, 25.XI., Nr. 32.
43. G.MANTEUFFEL: Dorpat i były Uniwersytet Dorpacki, 1893.
44. G.MANTEUFFEL: Z dziejów Uniwersytetu Dorpackiego, 1911.
45. G.MANTEUFFEL: Nieco z dziejów dawnego Księstwa Inflanckiego i wybitniejszych postaci tego województwa od XVII do XIX stulecia. // Z okolic Dźwiny, 1912.
46. Historicus et descriptor gentium vir nobilis Gustavus Manteuffel natus anno 1832 die 18 mens novembris Dricanis, mortuus anno 1916 die 24 mens aprilis Bonifacewo, conditus anno 1916 die 29 mensis aprilis Dricanis.
47. H.DIEDERICHS: Materialen zu einen bibliographischen Verzeichniss kleineren und grösseren von Gustaw Baron von Manteuffel im Druck erschienenen Arbeiten, Riga 1900.

Autors:

H.Strods ir Latvijas Universitātes profesors, specializējās Latgales un Kurzemes vēsturē.

Pēteris Zeile

KAZIMIRS BUIŅICKIS UN GUSTAVS MANTEIFELIS

VIETA UN VĒRTĒJUMS LATVIJAS KULTŪRĀ*

Aplūkojot izcilo Latgales poļu darbinieku devumu, akcentēts viedoklis, ka K.Buiņickim Latvijas kultūras vēsturē jāierāda vieta līdzās G.Merķelim un J.Eizenam.

Poļu tautības darbiniekiem visai ilgu laiku bijusi redzama, pat dominējoša vieta Latgales un zināmā mērā — arī visas Latvijas kultūrvēsturē. Sākot ar 16. gs. beigam un 17. sākumu un līdz pat izraidīšanai 1820. gadā jezuītu ordeņa (*Societas Jesu*) locekļi veica lielu darbu, savās dokumentālajās annālēs atstājot nozīmīgas liecības par sava laika latviešu dzīvi un ierašām, iedibinot otro — augšlatviešu rakstu tradīciju, izplatot arī laicīgas zināšanas tautā, uzturot skolas, ceļot baznīcas un sekmējot ar tām saistītās tēlotālas mākslas attīstību. Dominikāņu ordenim bija nopelni krāšņu baznīcu celtniecībā (Pasienē, Aglonā u.c.), klosteru un skolu dibināšanā. Lazaristi lika pamatus pirmajai augstskolai Latgalē — Krāslavas garīgajam seminārām (1755), pabeidza Krāslavas jaunās baznīcas būvi (1776), aprūpējot skolas Krāslavā un Ilūkstē.[1] Otru posmu (un līmeni) veido laicīgo poļu — muižnieku kultūrdarbība. Tai pamatus liek Dagdas muižkungs Jānis Augusts Hilzens (1702–1767). Viņš uzraksta pirmo apkopojošo, enciklopēdiska tipa darbu par Latgali — *Inflanty* (1750)[2] un vērš Dagdu par redzamāko poļu laika Latgales kultūras centru.

19. gs. sākumā par Dagdas muižas īpašnieku kļūst izglītotais, intelektuāli un radoši apdāvinātais, līdz ar vācu, franču, angļu, krievu, poļu, latīņu valodām arī augšlatviešu un lejaslatviešu valodu labi pārzinošais zinātnieks, rakstnieks, publicists, atklātības darbinieks Kazimirs Buiņickis (1788–1878). Viņš ne tikai saglabaja, bet jaunā pakāpē tiecās pacelt Dagdas kā kultūras centra lomu. Viņš aktīvi sadarbojās ar otra tā laika Latgales kultūras areāla — Krāslavas un Indrīcas muižturiem Plāteriem, Varakļānu un Preiļu — Borhiem, Rīgas un Viļņas intelektuāļu aprindām. Līdzās dzej-

* Pārpublicējums no *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Rīga 1993, Nr. 2, 14.-18. lpp.

niecei K.Beņislavskai (1747 — 1806), Gustavam Manteifelim, mākslas mecenātiem Kerbedziem[3] un citiem Kazimirs Buiņickis, neapšaubāmi, ir izcilākais, talantīgākais un progresīvākais visas šīs samērā plašās poļu muižniecības darbinieku plejādes pārstāvis.

Dzirdot šo apgalvojumu, rodas jautājums: kas ir šis vīrs, ko viņš ir izdarījis? Mums taču Latvijā līdz šim plaši zināms viens izcils poļu kultūras darbinieks — Gustavs Manteifelis (1832–1916). G.Manteifelis izdevis pirmo latgaliešu kalendarū *Inflantuziemes Laikagrōmota...*, apkopojis un laidis klajā latgalski bībeles stāstiņus (*Nūtykszonas Biblias...*), garīgu dziesmu un lūgšanu standartizētus izdevumus. Viņa spalvai pieder arī trīs reliģiskas brošūras, kā arī elementārās aritmētikas grāmatiņa un pretalkohola brošūra. Pie G.Manteifeļa nopelniem pieder arī daži anonīmi raksti vācu valodā pret pārkrievošanu Latgalē,[4] kā arī tas, ka viņš pirmais sāka vākt (tiesa, visai uzmanīgi un selektīvi) latgaliešu folkloru, ko publicēja Baltijas izdevumos. Polijas enciklopēdijās, žurnālos un citur iespiestajos rakstos viņš samērā plašu Eiropas sabiedrību iepazīstinaja ar Livoniju, īpaši Latgali. Viņa mantojumā ir pāri par 350 līdz šim fiksēti darbi un no visiem vēsturei veltītajiem apmēram trešā daļa (31,2%) ziedota Latgalei.[5] Tas, protams, ir ļoti nozīmīgs veikums, un ar to Manteifelis ir pelnījis atbilstošu vietu mūsu kultūras vēsturē. Taču te mēs pietuvojames visai dīvainam un paradoksālam stāvoklim kultūras mantojuma apguvē. Vispirms jau Manteifeļa sakarā. Nācies sastapties ar dažādiem — gan polāri pretējiem, gan banalizētiem, idealizētiem un hiperbolizētiem viņa esības un nopelnu raksturojumiem. Dažos rakstos Manteifelis nosaukts par magnātu, baronu, poļu patriotu, citos — par privāto vēsturnieku, Inflantijas pētnieku. Pret šādiem raksturojumiem nevarētu būt iebildumu, vienīgi piezīme, ka Manteifelis nebija tikai Latgales, bet arī Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas pētnieks. Taču, kad tiek lietoti tādi apzīmējumi kā *Latgales zemnieku draugs un apgaismotājs, Latgales patriots, latgaliešu kultūras veidotājs* u.tml., nākas atzīt, ka šādi raksturojumi varējuši un var tapt, tikai virspusīgi pazistot Manteifeli, neiedziļinotes nedz viņa darbības un uzskatu evolūcija, ne arī attieksmē pret Latgales zemniekiem, kā arī pret pašu jēdzienu — Latgales (latgaliešu) kultūra.

Atšķirībā no K.Buiņicka, G.Manteifelis ne tikai neiestājās par dzimtbūšanas atcelšanu Latgalā, kad tas jau sen bija izdarīts Baltijas provincēs, bet darīja visu iespējamo, lai arī pēc tās oficiālās atcelšanas Latgalē 1861. gadā muižnieku vara un privilēģijas saglabātos pēc iespējas ilgāk.

Kad pēc drukas aizlieguma atcelšanas viņam bija iespējams piedalīties pirmajā Latgales atmodā un turpinat savu kādreizējo kalendāru izdošanu, — Manteifelis to nedara, bet raksta un 1907. gadā Rīga izdod muižnieciski apoloģētisku darbu par Manteifeļu dzimtas vēsturi un Kazdangas muižu kā ideālu modeli muižniecības un latviešu zemnieku «sadarbībai» (protams, uz pēdējo rēķina).[6] Šis darbs tika iespiests tieši tad, kad viens no

Manteifeļu dzimtas Kurzemes atzara piederīgajiem bez svārstīšanās devās par izpaligu krievu soda ekspedīcijai.

Kad pēc 1861. gada reformas vairāku Latgales pagastu zemnieki sāka dumpoties, tika bargi un pazemojoši sodīti, Manteifelis ne tikai nevērsās pret to, bet labprātīgi uzņēmās latgaliski pārtulkot Vitebskas gubernatora P.Klušina atklāti pakļāvību paģērošu un draudiem caurvītu cirkulāru. G.Manteifela roka nenodrebēja, palīdzot pret Latgales ziemniekiem bargi kratīt krievu vietvalža dūri: «Aiso sorgites! (...) Dusmiejba kenenia del napaklausiejgu laužu ir brysmeijga...!»[7] Savā kalendārā zemnieku vēlmi iegūt savā īpašumā zemi Manteifelis identificē ar zagšanu un laupīšanu, kas, protams, sodāma. Zemnieks vēl ilgi patstāvīgi (bez muižkungu aizgādības) nebūšot spējīgs lietot zemi. Tāpēc viņš visu varot tikai pazudināt un izputināt.[8]

Lokalizējot F.G.Stendera dzejas paraugus savā kalendārā un darot to literāri vēl zemākā līmenī, G.Manteifelis visai liekulīgi idealizē drūmo Latgales zemnieku dzīvi, pretstatot tā «laimību» pilīs dzīvojošo kungu rūpju pilnajām dienām.[9]

Par G.Manteifeļa darba *Poļu Vidzeme* abiem (1869. – vācu, 1879. – poļu) izdevumiem tiek sacits, ka tie ļaujot Eiropai iepazīt Latgali un latgaliešus. Tiešām, tajā ir ne mazums informācijas par eksaktām, etnogrāfiskām un vēsturiskām parādībām. Īpaši tiek izcelti poļu laiki un muižniecības (arī savu tautību izmanījušās) «dižā loma» šejieniešu civilizēšanā un kultūras ieviešanā. Tās pašas muižniecības, kurai vairāk nekā gadsimtu (1561–1677) bija dotas privilēģijas savus zemniekus sodīt ar nāvi — t.i., vienkārši nogalināt, tāpat arī «kulturāli» pārdot, iekīlāt, iznomāt, nospēlēt kārtīs utt.[10] Bet iepretī cildeno muižnieku dzimtu virknējumam, kurš pētījumā aizņem daudzas lappuses, pasaules priekšā tiek nostādīts iezemietis — inflantietis. Tāds, kurš par spīti lielisko muižkungu gadsimtu ilgajai klātbūtnei, nevar atbrīvoties no savām pagāniskajām ierašām. Inflantiešu zemnieks civilizētajai pasaulei tiek rādīts ne vien tumšs, bet arī neuzticams: «Šejienes latviešu temperaments ir flegmatisks, bez enerģijas; viņu raksturs visai dīvains un tāpēc grūti definējams. Viņi ir lielākoties slinki, dezgan vienaldzīgi pret visu ko, tikai ne pret pašu interesēm, kuras visur, sevišķi pēc viņu brīvlaišanas (pasvītrojums mans — P.Z.) tiek izvirzītas pirmā vietā; viņi ir pazemīgi un pielīdēji pret tiem, kas par viņiem varenāki, bet kur viņi jūtas stiprāki, ir stūrgalvīgi, nepatieši un viltīgi»[11].

Ar šo Manteifeļa dotais negatīvo īpašību uzskaitījums vēl nebūt nav galā.

Arī Merķeļa un Buiņicka darbos fiksēti latviešu netikumi. Taču, pirmkārt, tie nav absolutizēti, otrkārt, atklāti to cēloņi — nebrīvība, spaidi, bezticsība. Turpretī Manteifeļa skatījuma tie ir it ka iedzimti un nelabojami. Manteifelis visai tieši liek saprast, ka tadam slinkam, viltīgam, nepatstāvīgam, beziniciatīvas radījumam nevar piešķirt pilnīgu brīvību un dot (vai pārdot) zemi, kuru viņš tikai izniekos, bez labuma sev un savam kungam.

Zīmīgi, ka G.Manteifelis kalendārā un nedaudzajās Latgales zemniekiem domātajās grāmatiņās ne vārdu nebilst par Latgales vēsturi. Vai domā, ka viņi nekā no tā nesapratīs? Diez vai. Drīzāk vadās no P.Einhorna grāmatā *Historia Lettica* (1648) atstāstītās brīdinošās epizodes, kad, pēc iepazīšanās ar Livonijas hronikas tulkojumu, (t.i., savas tautas vēsturi) zemniekos radušās dumpīgas domas par vācu kungu padzīšanu un brīvības atgūšanu.

Zīmīga ir arī detaļa (jeb piebilde) Manteifeļa Rēķināšanas grāmatiņas virsrakstā: *«... cik zemniku ļaudim wajag»*. Ar to visai atklāti deklarēts, ka zemnieka ļaudīm nekādas lielākas zināšanas nav vajadzīgas, pietiek ar elementāro.

Tādēļ Manteifelim veltītie slavinošie epiteti mudina domāt, ka mūsu kultūras mantojuma izpētē nereti sastopamies ar virspusību, klejojošu štampu reproducēšanu un izteiktu inerci vērtību apzināšanā.

Manteifeļa vārdu veltīgi meklēt padomju laika Latvijas enciklopēdijās, bet *Latviešu literatūras vēsturē* (1963, II) konkrēti pieminēts tikai viens darbs — ta pati *Laikagrāmata...* Bet agrākajās publikācijās (ieskaitot T.Zeiferta *Literatūras vēsturi*), kā arī dažādos vēl nesen publicētos žurnālu rakstos un rakstiņos daudz dažādu faktu kļūdu (aplami uzrādīta dzimšanas vieta, trīs dažādi miršanas datumi, minēta pavisam cita fakultāte studiju laikā, sajauktas vai reducētas dzīves un darbības vietas, kļūdaini doti atsevišķu darbu nosaukumi utt.).

Taču ne tas ir galvenais, kāpēc ir tapis šis raksts.

Galvenais ir tas, ka ilgāku laiku, ja tā var sacīt, hermeneitiski «riņķojot» (t.i., meklējot īsteno sapratni) ap G.Manteifeļa un K.Buiņicka personībām, ar katru nākamo pietuvināšanās apli atklājās patiešām paradoksāla situācija.

Līdzās Manteifelim dzīvoja, ar Manteifeli sarakstījās (domājams, arī satikās) viņa vecākais, nesalīdzināmi progrēsīvākais un talantīgākais laikabiedrs Kazimirs Buiņickis. G.Manteifelis — vairāk vai mazāk, bet tomēr tiek ietverts kādos mūsu kultūras procesos (atsevišķas publikācijas, konferences), bet K.Buiņickis palicis un joprojām paliek ārpus visa tā, kaut arī godāts par latviešu draugu, Latgales un pārējo latviešu novadu vienības veicinātāju, talantīgu rakstnieku un publicistu. Bet — Polijā tiek izdoti viņa darbi, viņam veltīta pienāciga vieta enciklopēdijās, literatūras vēsturēs pētījumos, kur viņš tiek saukts par poļu un reizē Inflantijas rakstnieku un zinātnieku.[12]

Viņš, tāpat kā Merķelis, pieder divām kultūrām, arī latviešu, bet latvieši to nemaz nezina! Ja attiecībā pret Latgalē dzīvojošo pamattautu un vietējo kultūru Manteifeli salīdzinoši var raksturot kā Latgales Stenderu, vai, labākajā gadījumā, — Bilenšteinu, tad Buiņicki — kā Latgales Eizenu un Merķeli kopā ņemtus.

K.Buiņickis ir viens no izcilākajiem sava laika vēsturniekiem un rakstniekiem — romāntists, dramaturgs un publicists. Viņš ir septiņu grāmatu autors (neskaitot Dāvida psalmu, kā apgalvo speciālisti, labu tulkojumu), no kurām piecas ir divos sējumos. Tās (tāpat kā vēl sešus tikai periodikā publicētus darbus) labi pazist Polijā. Viņa ievērojamaka drama *Tadeušs Kostjuško Sveicē* 1860. gadā ar panākumiem izrādita Dagdā. Viņa sastādītais, rediģetais un izdotais almanahs *Rubon* (*Daugava*, 1842.–1849., 10 sējumi ap 2500 lpp. kopapjomā)[13] veltīts galvenokārt Latgales vēstures izpētei un sava laika jautājumu risinājumam.

K.Biņickis savā plašajā enciklopēdiskajā apcerē *Inflanty* (viņš iekavās raksta: Widsemme)[14] patiesi attēlo nesadalīto brīvo latviešu (latgaļu) dzīvi gan pirms krustnešu ienākšanas, gan arī tālākajās nebrīves likteņgaitās. Raksturīgi, ka literatūras sarakstā K.Buiņickis uzrāda divus G.Merķeļa darbus *Vidzemes senatne* (*Vorzeit Lieflands*) un *Latvieši* (*Die Letten*). Arī savā dokumentāli publicistiskajā grāmatā *Ceļojums pa maiziem ceļiem*[15] K.Buiņickis, soli pa solim dodamies uz visnomaļākajām Latgales vietām, bez partejības un vienpusības tēlo, kā bargi un nolaidīgu kungu dzimtbūšanas jūgā šejienes zemnieku lielum liela daļa ieslīgusi galējā nabadzībā, beztiesība un tumsībā. Viņu kungi nerūpējas nedz par viņu veselību, ne tikumību, ne izglītību. Mājokļu, un arī citādā ziņā viņu apstākļi nav labāki par lopu stāvokli. Tā ir apsūdzība dzimtbūšanai un muižniecībai, neatkarīgi no tās nacionālās piederības. Tematiski un pēc autora pozicijas šie darbi ir tuvi G.Merķeļa darbiem *Latvieši* un *Vidzemes senatne*.

Pats izcilākais, arī Latgales kultūrvēstures aspektā nozīmīgākais, K.Buiņicka darbs ir daudzplākšņanais episki vērienīgais romāns *Priestera Jordana atmiņas*, kurā dokumentālais aprakst mijas ar brīvi tipizētu literāru tēlojumu. Vispirms tas iespiests almanaha *Rubon* visos desmit sējumos, bet 1852. gadā iznāca atsevišķā grāmatā (divos sējumos)[16]. Šo epopejisko rakstura darbu, kas aptver norises Latgalē visā 17. gs. ilgamībā, K.Buiņickis nodot lasītājam ar veltījumu: «Manas zemes, senās Inflantu hercogistes pilsoņiem». Tajā objektīvi, progresīva apgaismotāja un reālista skatijumā tēlota Latgales daba, vēsture, iedzīvotāji (poļi, latvieši, lietuvieši, čigāni, zvieri, pat kāds francūzis), mitoloģija, ticība, tradīcijas, ciņa ar zviedriem un citi 17. gs. notikumi Latgalē. Tas ir plašākais un nozīmīgākais darbs par Latgali šajā laikmetā (poļu laikā) ar lielu vēsturiski izzinošu jēgu. Ne Manteifeļa vai kāda cita tālaika muižniecības pārstāvja darbs ar to nav samērojams, jo otra līdzīga un savā vērtībā adekvāta vienkārši nav. (K.Buiņicka lielā mērā dokumentālais darbs iespaidoja A.Rupaini, rakstot romanu *Baltie tēvi*. Tajā ir vairāki radniecīgi personāži, sižeta līnijas un vēsturisko norišu epizodes.)

Vairāki nozīmīgi K.Buiņicka manuskripti — *Latviešu tautas vēsture*, *Polockas kņazistes vēsture*, daļa no vēl nepabeigtajiem memuāriem[17] gājuši bojā 1863. gadā ugunsgrēkā Dagdas muižā.

Arī pārējā savā sabiedriskajā darbībā K.Buiņickis bija sociāli progresīvs domātājs un reformators. Tāpat kā apgaismotājs, Jelgavas *Academia Petrina* profesors J.G.Eizens (1717–1779) un G.Merķelis, arī K.Buiņickis attieksmē pret dzimtbūšanu, kā jau atzīmējām, ir tās noliedzējs un kritizētājs. Zaudējis ciņā ar cara birokrātiju, viņš tiecas atvieglot Dagdas apkārtnes zemnieku dzīvi, gādāt par viņu izglītību. Cīņu viņš turpina savos rakstos un grāmatās, nemitīgi atgādinādams, ka dzimtbūšana ir noziedzība pret cilvēka iedabu un tiesībām, ka tā jālikvidē. Tāpat kā Eizens, Buiņickis uzskata, ka dzimtcilvēks nav zemnieks, bet pusvergs, tāpēc viņa darbs nav ražīgs un pati sistēma kroplīga, jo neļauj attīstīties racionālai saimniekošanai, zinātnei, kultūrai, tikumiem, nesekmē iedzīvotāju pieaugumu.

Tāpat kā Eizens ir iniciators pret dzimtbūšanu vērstās *Brīvās ekonomiskās biedrības* nodibināšanai, Buiņickis ir viens no iniciatoriem un aktīvākajiem dalībniekiem Daugavpils apriņķa septiņu muižnieku komisijā, kura 1819. gadā izstrādā Latgales zemnieku brīvlaišanas noteikumu projektu 100 lpp. apjomā. To uzraksta K.Buiņickis kā šīs komisijas sekretārs. Viņš arī dodas uz Rīgu, lai iepazītos ar dzimtbūšanas atcelšanas norisi Kurzemē un Vidzemē. Buiņickis uzskata, ka dzimtbūšanas atcelšana Latgalē vienlaicīgi ar pārējiem Latvijas novadiem tuvinās visus latviešus un sekmēs kopīgo saimniecisko progresu Baltijā. Komisijas beigu sanāksmē (1819. gada martā) K.Buiņickis izsacījis gandarījumu par paveikto un pasvītrojis, ka projekts ir tikai pirmais solis uz zemnieku brīvību. Taču tāds, ar kuru viņi varēs uzsākt savu gaitu uz «brīvu cilvēku kopienu». Viņš tiecas nopamatot «visu cilvēku vienlīdzību Dieva un likuma priekšā». Nav jābaidās, ka zemnieki, iegūstot brīvību, kaut kur aizceļos, jo viņi mīl savu dzimto zemi. Ar dzimtbūšanas atcelšanu iegūs visi — zemnieki, muižnieki, valsts, un «šo dienu zemnieki pieminēs mūžīgi».[18] Par godu šim notikumam 1820. gada 7. martā Krāslavā notiks plašs dievkalpojums, uz kuru ierašķies muižnieki un dadz zemnieku.[19] Taču, kā atzīmē K.Buiņickis savās atmiņās, pret šo projektu nostājies konservatīvais un godkārīgais Eversmuižas (Ludzas apr.) muižnieks Mārtiņš Karņickis, noskaņojot pret to Ludzas un Rēzeknes muižnieku vairākumu. Projekts it kā iesaldēts papildināšanai un rediģēšanai, taču noslicināts cariskās birokrātijas papīru džungļos.[20]

Arī savā literārajā darbībā viņš saglabā savu dedzīgā humānista un apgaismotāja pozīciju: Latgales 17. gs. dzīvi viņš tēlo visā daudzpusībā un pretrunīgumā, neko nevienkāršojot, nevienu nepaceļot vai nenoniecinot viņa kārtas, tautības vai ticības dēļ. Manteifeļa tendence idealizēt, pacelt citiem pāri poļu muižniecību Kazimiram Buiņickim ir sveša un nepieņemama. Tieši poļu tautības Auleļas muižkungu Iglonski viņš *Priestera Jordana atmiņās* tēlo kā pretrunīgāko un dramatiskāko, dažadiem trūkumiem un kaislībām apveltītu cilvēku. Viņam jaunībā tīk trokšņainas dzires, viņš var spēji un kaislīgi iemīlēties; romāna sižets veidots, paradot Iglonski sarežģītās attiecībās ar čigāniem: viņš kādai čigānietei nogalina dēlu, bet viņa, at-

riebdamās, Iglonska sievai nolaupa pirmdzimto meitenīti. Tas skarbo un trakulīgo kungu tā satriec, ka viņš kļūst dievbijīgs, kopā ar uzticamu kalpu Viļakas mežos uzceļ mājiņu, dzīvo vientuļnieka un grēku nožēlotāja dzīvi. Un tikai tad, kad atgūst savu meitu Rozi, kura dziļa meža ieskautā brīvajā latviešu ciematā izaugusi par skaistu piecpadsmitgadīgu jaunavu un arī latviešu patrioti, Iglonskis atgūst morālo līdzsvaru un atgriežas savā muižā.

K.Buiņickis rāda, ka 17. gs. gan Aulejas tuvumā, gan Viļakas lielajos mežos ir saglabājušies brīvi latviešu ciemi. Valdošajai varai un muižniekiem nepakļauti, tie saglabājuši senču tradīcijas un rituālus, tajos ir savi virsaiši un priesteri. K.Bruņickis pret visu to izturas ar patiesu cilvēcīgu interesi un objektivitāti, nemeklējot tur mežonību un nerādot to kā pretstatu muižniekiem jau pakļauto zemnieku «civilizētajai» dzīvei. Ar dziļām simpātijām tēlots viens no šī brīvciema cienījamākajiem vīriem Ūzuliņš — Rozes audžutēvs. Viņa priekšteči šurp atbēguši no vācu celtā Dinaburgas cietokšņa apkaimes un Latgales iekšienes mežos, biežņas un purvu apņemtās salās iedibinājuši brīvos latviešu ciemus. Ar lielu interesi viņā klausās gan Rozes un Jordana audzinātājs, gudrais un dvēseliski smalkais jezuītu tēvs Anzelms, gan pārējie muižas ļaudis — par latviešu mitoloģiju, vēsturi, ciņām, tieksmi pēc brīvas dzīves. Tapat kā viss poliski rakstītais darbs, arī Ūzuliņa plašais stāsts «izraibināts» daudziem latgaliskiem teicieniem un jēdzieniem.

Ja Manteifelis, tāpat kā vairums viņa laikabiedru, līdz pat mūža beigām Latgali sauc par poļu Inflantiju, tad Buiņickis vienkārši — par Inflantiju (Vidzemi) un latgaliešus tikai par latviešiem *(Lotysze)*. Ar vairāku savu romāna varoņu — Ūzuliņa, Rozes, Anzelma, poļu armijas franču tautības virsnieka Montāna (*la Montagne*) muti dažādās niansēs tiek skaidri pateikts: zeme, kuru reiz iekaroja vācieši, ko pārvalda poļi un kuru grib iegūt zviedri, ir latviešu zeme. Galvenā šīs zemes «sakņu tauta» ir latvieši. Agrāk vai vēlāk viņi būs šīs zemes īstie saimnieki.[21]

K.Buiņicka darbā *Priestera Jordana atmiņas* harmoniski sadzīvo tautas tradīcijas un kristietība, tie neveido antagonistiskas polaritātes. Roze, nokristīta un kļuvusi par Rozāliju, kā gaišus svētkus atceras latviešu gadskārtu un citu svētku rituālus, izdarības un bieži par tām stāsta savam iemīļotajam Jordanam un citiem.[22]

M.Bukšs savā populāraja *Latgaļu literatūras vēsturē*[23] tikai vienu reizi piemin Buiņicki, pie tam vairāk negatīvā, nekā pozitīvā nozīmē. Romantizētā skatījumā tēlojot latgaļu brīvciemus un ierādot tik lielu vietu senču tradīciju aprakstiem, autors esot veicinājis pagānismu un traucējis kristiānisma nostiprināšanos. Taču tas tā nav. K.Buiņickis ar lielu cieņu tēlo jezuītu priesteri Anzelmu, kurš lielu misijas un cilšu saimierināšanas darbu veicis Indijā un tagad audzina jauno audzi Latgalē, tāpat — (grāmatā *Ceļojumi*) gudro, saimniecisko un par draudzes locekļiem gādīgo prāvestu Augustīnu — īstu garīgo filozofu.[24] Taču viņš nebaidās rādīt arī nevīžīgus, intelektuāli

kūtrus baznīckungus, kuri labprāt piedalās kungu izpriecās, bet neattaisno garīgā gana nosaukumu.

K.Buiņicka nopelns, ka latviešu (latgaļu) kultūras spilgtās ipatnības viņš netiecas vērst par kādas citas tautas kultūras piedēkli vai izkausēt citā mentalitātā. Tās viņš tēlo kā suverēnas. *Tas principiāli šķir viņa un Manteifeļa viedokļus.* Būtībā Manteifeļa aktivitātes latgaliskās rakstu tradīcijas laukā aprobežojās ar sešdesmitajiem gadiem. Ar pēdējā kalendāra iznākšanu (1871. g.) tās pārtrūka un vairs neturpinājās. Sākot ar astoņdesmitajiem gadiem, kad Manteifelis ciešāk ieiet Polijas vēsturnieku orbītā, viņš aizvien konsekventāk pauž viedokli, ka nevar runāt par kādu patstāvīgu latgaliešu kultūru, tā ir tikai poļu kultūras sastāvdaļa un izpausme, jo ir poļu šurp atvesta un iepotēta. G.Manteifeļa pozīcija ir kā A.Bilenšteinam — tikai pārpolojoties (pārvācojoties) un baudot polisku (vācisku) izglītību, latvietis (latgalietis) var ieiet kultūras cilvēku lokā. Rakstot poļu izdevumos par dažām muižas skolām (piemēram Prezmas), kur līdz ar latviešu valodu mācīja arī poļu, Manteifelis uzsver, ka izglītotākie latvieši jau tuvojoties poļiem un viņu kultūrai.[25] Neatzīstot latgaliešu kultūras patstāvīgas attīstības iespējas, Manteifelis, kā jau atzīmējām, arī neuzskatīja par vajadzīgu pieslēgties latgaliešu pirmajai atmodai pēc 1904. gadā atceltā drukas aizlieguma.

Manteifelis nesaprot latviešu tieksmes pēc līdztiesības un savas pašpārvaldes. Viņš ne tikai pārtrauc iesākto darbu pie kalendāra sagatavošanas 1904. gadā, bet H.Dideriha izdotajā bibliogrāfiskajā raditājā (1906.) neietver savus kādreiz *Laikagrāmatā* publicētos rakstus. Vai šo kraso novēršanos no sava veikuma un visa latviski latgaliskā neiespaidoja 1905. gada revolūcijas notikumi?

K.Buiņickim ir patstāvīga pozīcija — viņš tiecas tuvināt latviešu un poļu kultūru. To liecina arī almanahs *Rubon;* katra tā sējuma tapšana vērtās par savdabīgu klubu, kurā pulcējās spējīgākās, radošākās tālaika Latgales personības. Tapa daudzas publikācijas par Latgales pagātni un sava laika aktualitātēm. K.Buiņicki saistīja dzīvā dzīve visā tās daudzveidībā un krāsainībā.[26]

Par G.Manteifeļa konservatīvismu savukārt liecina tas, ka viņa plašais 1892. gadā pabeigtais darbs par Livonijas (arī Latgales) vēstures problēmām tika noraidīts gan katoliciskajā Varšavā, gan Krakovā un Ļvovā, jo tika raksturots kā vienpusīgi klerikāls un dogmatisks; tas (izņemot atsevišķu fragmentu publikācijas) palika rokrakstā.

K.Buiņicka darbos viņa apgaismotāja un reālista analītiskais prāts apvienojās ar viņa labestīgajam, humānajam raksturam piemītošajiem romantiskajiem iestrāvojumiem. K.Buiņicka darbi bija drosmīgi, jo tie tapa krievu impērijas melnā ērgļa un «melno pulkvežu» valdīšanas ēnā. Pēc 1863. gada poļu sacelšanās reakcija izvērtās tumšā naktī — kā progresīvajiem poļu darbiniekiem, tā latgaliešiem — gan ar drukas aizliegumu, gan pastiprinātu rusifikāciju.

Buiņicka muižas dzivojamā ēka ar sakrātajām garīgām vērtībām un rokrakstiem tika nodedzināta 1863. gadā (viņa divi dēli un vedekla piedalijās poļu revolucionārajās akcijās pie Krāslavas). Pēc visa tā Buiņickim impērijas iestāžu labvēlība bija liegta. domubiedru pulcēšanās un publicēšanās iespējas sašaurinājās. Par šo dramatisko laiku viņš stāsta savās atmiņās, kuras publicētas pēc nāves.[27]

Šajā īsajā apcerē it kā esam konfrontējuši divas personības. Tomēr mērķis nebija vienu izcelt uz otras rēķina. Katram no viņiem ir un būs sava vieta Latvijas vēsturē. Gribētos panākt uzmanības saasinājumu mantojuma apguves, vērtību noteikšanas un izvērtēšanas jautājumos. Ir nepiedodami, ka K.Buiņicka darbi līdz šim nav pazīstami Latgalē (kurai viņš ziedojis visu savu mūžu) un parējā Latvijā. Šī parāda mazināšanai K.Buiņicka vērienigo un saistošo darbu *Priestera Jordana atmiņas* vajadzētu iekļaut izdevniecības *Zinātne* sērijā *Romāns — pagātnes liecinieks*, bet rakstu izlasi izdevniecības *Zvaigzne* sērijā *Avots*.

✧

Piezīmes:

1. Par to sk.: G.ĶAUNE: Garīgās dzives veidošana Latgalē // IMM *(Izglitibas Ministrijas Mēnešraksts)*, Nr. 1, 2, 1934; ST.ŠĻAUTĀNS: M.I.C. Misionāru darbība Latgolā. Vl. Lōča izd. 1955; Par Jezuitu darbeibu Latgolā // *Acta Latgalica*, VI, München 1976, s. 311-313.; J.BROKS: Jezuīti un viņu darbs latviešu tautas labā (sakarā ar ordeņa 450 gadu jubileju) // KDz *(Katoļu dzeive)* 1990, Nr. 12, 26.-36. lpp.; H.TRŪPS: Katoļu baznīcas vēsture, R(īga) 1992; R.KAMINSKA: Ieskats 18 gs. glezniecības vēsturē Latgalē. — Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. I., R(īga) 1986, 75.-106. lpp.; Р.А.Камińска: Живопись XVIII века в Латгалии Автореф. дис. ... канд. искусствоведения, Москва 1992.
2. J.A.HYLZEN: Inflanty w dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego..., Wilno 1750, s. 479.
3. Sk.: J.ZILGALVIS: Starp Varšavu un Pēterburgu. Jevģenija Kerbedza un poļu māksliniekī Latgalē // *Māksla*, 1992, Nr. 5/6, 40.-43. lpp.
4. *Rigasche Rundschau*, 1882, Nr. 259; *Hamburger Korrespondent*, 1882, Nr. 32; Russische Sprach- und Schriftverbote u.c. Par to ari: Pieśń gminna łotewska // Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi tak zielonych. Warszawa 1899.
5. H.STRODS: Gustavs Manteifelis (Manteuffel-Szoege) (1832-1916) // *Latvijas Vēsture*, 1991, Nr. 3, 69. lpp.
6. G.MANTEUFFEL: Auszüge des wesentlichen Inhalts der Katzdangischen Brieflade, nebst Familie Notizen 1520 bis 1905, R(īga) 1907.
7. Cirkulāra pilns nosaukums: «Cyrkulars aba auksta gromota izduta nu Gubernatora tys ir nu posza wiersinika wyssas Witebskas gubernjas del zemnikim»; cirkulāra teksts kā pielikums pievienots B.BREŽGO rakstam: Latgales zemnieku attiecības pret 1861. gada agrārreformu, // LVIŽ *(Latvijas Vēstures Institūta žurnāls)* 1940, Nr. 1, cit. 108. lpp.
8. Inflantuziemes laikagrōmota... Uz 1862^{tru} gadu. Rejga 1861, 69.-70. lpp.
9. *Ibidem*. 1863 g.: «Dzismenia lajmiega zemnika», nākamajā gadā pārdrukāta ar klāt pievienotu melodiju notīs un ieteiktu dziedāšanai 1864. g. «Sātas lajmiegs», pārdrukāta 1876. g., kā arī citas līdzīgas dažādos gados. «Kaids cylwaks wysod ir lajmiegs», atzimē «Zemnikam ir lauka dzeijwe» u.tml.

10. B.Brežgo: Latgolas zemnīku iznomōšona, ikeilōšona un atdūšona dorbūs, Rēzekne 1940.
11. G.Manteuffel: Polnisch Livland. Riga 1869, S. 28-29.
12. Polski Słownik Biograficzny, Wrocław 1974, t. 19, s. 491; St.Kučinskis S.J. (Roma): Apraksti par šo (Priestera Jordāna atmiņas. – PZ) un vairākām citām K.Buiņicka grāmatām ir vairākos poļu žurnālos un literatūras grāmatās līdz mūsdienām» // *Dzimtenes Kalendārs 1980. g.* Vesterosa, 87. lpp.
13. Rubon. Pismo poświęcone pożytecznej rozrywce. Wilno, T. I-X, 1842-49. (Rubon — sens Daugavas nosaukums, minēts romiešu rakstos).
14. K.Bujnicki: Inflanty (Widsemme) — Encyklopedia Powszechna, XII, 1863, s. 545-561.
15. K.Bujnicki: Wędrówki po małych drogach, Wilno 1840.
16. K.Bujnicki: Pamiętniki Xiędza Jordana // *Rubon* I-X, 1842-49. Por.: K.Bujnicki: Pamiętniki Xiędza Jordana. Obrazek Inflant w XVII wieku. Wilno 1852, s. 524.
17. St.Kučinskis: Buiņicka grāmatu un galveno rakstu saraksts // *Dzimtenes kalendārs 1980. gadam*, 107. lpp.
18. Par to detalizētāk sk.: B.Brežgo: Latgales muižnieku XIX gs. projekti par dzimtbūšanas atcelšanu. // LVIŽ 1940, Nr. 2(4), 207.-234. lpp. Šajā rakstā B.Brežgo izmantojis arī K.Buiņicka atmiņas – rokrakstu *Pamiętniki*, II (no Prezmas muižnieka Saltana krājuma).
19. Šo notikumu kā svarīgu atspoguļo tālaika baznīcas izdevumi, piem. *Pamiętnik religijno-moralny*, Warszawa 1858, II, s. 501 u.c.
20. K.Bujnicki: Pamiętniki II, s. 42-43. Uz šo darbu (manuskriptu) atsaucas un to citē vēsturnieks B.Brežgo.
21. K.Bujnicki: Pamiętniki Xiędza Jordana // *Rubon* II, 1842, s. 192.
22. Atšķirībā no Ūzuliņa latviešu vēstures versijas vienlaidus vēstījuma, Rozes stāstījums par latviešu «brīvo ciemu» mitoloģiju, tradīcijām, rituāliem utt. nav vienlaidus secīgs, bet izkārtots mozaikveidīgi (atmiņās, sarunās, disputos ar Jordanu), galvenokārt almanaha *Rubon* pirmajos trīs sējumos (1842–1843).
23. M.Bukšs: Latgaļu literatūras vēsture, 85. lpp.
24. K.Bujnicki: Wędrówki..., *op.cit.*, 197.-282. lpp.
25. Miesięcznik Heraldyczny, Lwów 1910, s. 23.
26. Bibliogrāfija par almanahā *Rubon* Latgalei veltītajām publikācijām aizņemtu pārāk daudz vietas. Atzīmēsim redzamākās: A.Plāters rakstīja par Daugavas senajiem nosaukumiem, par Dinaburgas pils vēsturi, par Latgales ģeoloģiskās izpētes, Daugavas hidroloģijas u.c. jautājumiem; K.Buiņickis – par jezuītu vēsturi Latgalē un Baltkrievijā, par Latgales arheoloģijas jautājumiem; M.Borhs – par Latgales baznīcu un draudžu vēsturi 17. gs.; J.Plāters – par sakrālo arhitektūru Latgalē; J.Jaloveckis – par Krāslavas garīgo semināru (autors bija tā pēdējais rektors); publicists ar iniciāļiem V.R. – par Latgales zemnieku dzīvi, materiālo labklājību un ierašām; J.Ģeralds-Vizickis – par kūdras krājumiem Latgalē un tās vispusīgu izmantošanu utt.
27. Z okolic Dźwiny, 1912, s. 46-58.

Autors:

Pēteris Zeile ir Latvijas Mākslas akadēmijas pensionētais profesors.

Jaroslavs Sozaņskis

SENĀS POĻU REZIDENCES LATGALĒ UN KURZEMĒ

1. Ievads

No G.Manteifeļa darbiem,[1] kā arī raksta beigās sniegtā poļu īpašumu Latgalē saraksta izriet, ka 19. gs. Latgalē bija pāri par 50 poļu rezidences – pilis, muižas un muižiņas. Kurzemē bija aptuveni 20 līdzīgu objektu. Neraugoties uz nemierīgajiem laikiem, te varētu runāt par rezidenču uzplaukumu. Romāns Aftanazijs savā darbā *Rezidences senās Reče Pospolitas teritorijā (Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej)*[2] piemin tikai 18 poļu rezidenču celtnes Latgalē un 5 — Kurzemē, tātad uz pusi mazāk, nekā minēts vēsturiskos pirmavotos. Neraugoties uz autora milzīgo apzinīgumu un strādīgumu, radās šads stāvoklis, jo par pārējām rezidencēm trūka dokumentētas informācijas.

Latviešu zinātnieki prioritāti dod rezidences lokalizācijai (šeit arī rodams izskaidrojums, kāpēc es runāju par Latgales un Kurzemes rezidenču arhitektūru). Iepriekšminēto rezidenču saiknes ar poļu kultūru ir acīmredzamas un neapšaubāmas.[3] Šo piezīmi apstiprina fakts, ka liela Kurzemes un Latgales ainaviski-etnogrāfiski-vēsturiskā dažādība nav radusi būtisku atspoguļojumu poļu īpašnieku celtajās rezidencēs. Protams, nevar noliegt, ka var pastāvēt dažādas interpretācijas, īpaši apsverot latviešu tautas kultūras attīstību.

2. Rezidences Latgalē

Starp vēsturiskajām poļu rezidencēm Latgalē kā nozīmīgākās jāatzīmē muižas Krāslavā, Inflantes (Latgales) Kameņecā, Hieronimovā (Geronimovā), Dricānos, Preiļos un Varakļānos, kaut arī G.Manteifelis piemin tikai «Kameņecas un Heronimovas muižas un arī baznīcas ar parafijām Rušonā un Birzgalē (Bērzgalē)».[4] Bet Napoleons Orda un citi «skatu albūmu» veidotāji pievērsa uzmanību arī Landskoronai un Līksnai.[5] Aplūkosim tās pēc kārtas.

Konstantijs Ludviks Plāters **Krāslavā** vispirms (1759. g.) uzcēla greznu bibliotēku pēc A.Parako projekta (ar J.V.Dideršteina palīdzību).[6] Šīs ēkas korpuss ir saglabājies līdz mūsdienām. Studējot šo problēmu, radās jautājums, kāpēc Romāns Aftanazijs, izcils tēmas pārzinējs, savā monu-

mentālajā darbā par rezidencēm[7] raksta, ka «nezin, kas ir veidojis» bibliotēkas krājumus (kad G.Manteifelis sīki to aprakstā[8]), kā arī, ka Plāteru portretus «dabīgā lielumā» ir gleznojis Gastaldi (tas bija Filipo Kastaldi), bet visvērtīgākā bibliotēkas grāmata bija K.K.Plātera manuskripts *Poļu karaļvalsts vēsture (Dzieje Królestwa Polskiego).*[9] Iesākumā Plāteri dzīvoja vecā koka muižiņā. Tikai 1791. g. tika uzcelta pils, kura ātri ieguva Jaunās pils nosaukumu. Arī šīs ēkas korpuss ir saglabājies līdz mūsdienām. Laikposmā starp pasaules kariem pils pārgāja valsts īpašumā, pēc tam ilgus gadus šeit bija ievietota skola, bet tagad jau ilgāku laiku ēka stāv tukša un ir pakļauta iznīcībai. Interesanti, ka latviešu mākslas vēsturnieki neko nezināja par šīs pils iekštelpu iekārtojumu, kamēr 1984. g. neatklāja iekštelpu apgleznojumu fragmentus.[10] R.Aftanazijs sniedz šo apgleznojumu aprakstu un pat 1914. g. izdarītus uzņēmumus. Abas ēkas ir plaši aprakstītas šim priekšmetam veltītā literatūrā, tāpēc aprobežošos savā stāstījumā par tām.

Inflantes (Latgales) Kameņecas īpašums piederēja Sjeļicku dzimtai (pēc ģērboņa Korčakiem) un ar poļiem saradotai Felhercambu dzimtai no Saksijas. Vēlāk šīs īpašums pārgaja Mihala Reuca rokās.[11] Trūkst ziņu par arhitektiem un šīs vienas no skaistākajām Latgales pilīm celtniecības laiku. Tā bija divstāvu ēka, vienpadsmit asu gara, taisnstūra veidā ar četrstipņu jumtu. Ezera malā, uz milzīga granīta bloka (no šejienes Kameņeca nosaukums) bija paredzēts uzcelt kapellu. 18. gs. otrajā pusē pilij piebūvēja gotisku portiku un sešstāvīgu torni. Pils atradās skaistā angļu parka vidū. Pēc pirmā pasaules kara pils drupas novāca.[12]

Geronīmova bija Heronīma (no šejienes muižas nosaukums) Oskjerkas (seniora) īpašums. 19. gs. sākumā Oskjerkas uzbūvēja trīs korpusu pili. Vidū atradās taisnstūra divstāvu ēka ar lielu terasi. Šai simetriskajai un harmoniskajai ēkai vēlāk piebūvēja neogotiskus pavilionus ar cilindrisku un kvadrātveida torņiem. Pilij piekļāvās ainavu parks. 20. gs. sākumā neogotiskie rotājumi tika novākti. Ēkas korpuss bija saglabājies līdz pirmajam pasaules karam.[13]

Netālu no Rēzeknes ir **Dricāni**, kuri piederēja pārpoļotai Vestfālu Reku (von der Rück, vēlāk Ryk) dzimtai, kā arī Manteifeļu-Šēges dzimtai, kuri cēlās no Kašubiem. Dricānu pils celta 19. gs. sākumā. Tā sastāvēja no trīs korpusiem, pie kam malējie bija divstāvu. Saglabājies līdz I pasaules karam.[14]

Preiļi piederēja Borhu dzimtai. Pirmā celtne bija pils, kura tika iznīcināta Ivana Bargā invāzijas laikā. Uz pirmās pils drupām uzceltā jaunā pils 18. gs. sākumā aizgāja bojā ugunsgrēkā. Vēlāk pēc G.Šahta un A.Bieļecka projekta tika uzcelta ēka, kas ar savu veidolu atgādināja viduslaiku pili. Arī stallis tika uzbūvēts neogotiskā stilā. Gadsimtu mijā īpašums pārgāja Molu rokās, bet vēlāk to ieguva Gulkeviči. Pils pārcieta visus vēstures virpuļus. To iznīcināja ugunsgrēks 1978. g.[15]

Varakļāni no 15. gs. puses piederēja Borhiem. Vēlāk ar šo īpašumu bija saistīti Sangušku un Sapiehu dzimtas. 18. gs. beigās pēc Mihala Borha norādījuma Vinčenco Macoti uzcēla plašu trīskorpusu divstāvu pili. Ēkas vidusdaļā trešo stāvu vainagoja tornītis. Kolonāde un piebūves līdz 20. gs. nebija saglabājušās; līdzīgs liktenis piemeklējis skaistās iekštelpas un kolekcijas. Blakus pilij bija skaists ainavu parks.[16]

Landskorona kopš 18. gs. piederēja Borhu dzimtai (karaļa Augusta III dāvinājums). Īpašumu mantoja Karņicki (Marcins, Jans), kuri savukārt 19. gs. beigās to pārdeva krievu īpašniekiem. Pirms 1914. g. šo īpašumu nopirka Konrads Ņedzvjeckis. M.Karņicka uzceltā pils sastāvēja no trīs divstāvu korpusiem. Pils parks bija viens no skaistākajiem Latgalē.[17] Pils nodega I pasaules kara laikā; tās vietā tika uzcelta muižiņa.

Līksna 18. gs. bija Zībergu īpašums; Zībergi vēlāk saradojās ar Plāteriem un Borhiem. Pirmo pili 1770. g. uzcēla Jozefats Zībergs. 1880. g. pēc ugunsgrēka pili atjaunoja Jans Plāters-Zībergs, pievienojot neogotiskus dekoratīvus elementus. Tā bija divstāvu izstiepta taisnstūra formas ēka, kas balstījās uz dzīvojamiem pagrabiem. Uz galvenās ass bija izvietots plašs slieksnis ar trīs arkām, virs kuras atradās paliela terase. Viss komplekss bija izvietots vairākus hektāru lielajā parkā, arī blakus pilij esošā kapella. Pils tika pilnīgi iznīcināta I pasaules kara laikā.

Prezma piederēja no sākuma Brinkiem, tad Bergiem, vēlāk Borhiem, no kuriem savukārt 1714. g. īpašumu iegādājās Jans Peresvet-Soltāns. Muižas ēka, visdrīzāk, attiecas uz šo laikaposmu. Tā tika uzcelta izstiepta taisnstūra formā. Uz augsta apdzīvojama pagrabstāva bija vienstāva celtne, kurai piekļāvās divstāvu kvadrātveida spārns. 19. gs., acīmredzot, simetrijai, piebūvēja trīsasu spārnu. Muižas ēkas tika nopostītas I pasaules kara laikā.[18]

Juzefova piederēja Plāteriem, Šadurskiem un Kameņskiem, bet kopš 19. gs. vidus — Šahniem. Līdz 19. gs. beigām īpašnieku rezidence bija senpoļu koka muiža. Jaunās pils arhitekts, saskaņā ar īpašnieka ieceri, bija V.Neimans no Rīgas. Tā bija divstāvu septiņu asu ēka ar balkonu, kuru balstīja četras kolonnas. Celtni papildināja divi parki: senpoļu un holandiešu tipa.[19] Pils nodēga 1942. g.

Janopole piederēja Vasiļčikiem, vēlāk Rēmeriem. Vienstāva muižas ēku 19. gs. sākumā pārbūvēja, pagarinot spārnus. Kompozīciju papildināja puķu dārzs un neliels 1-hektāra parks. Ēkas sagruva II pasaules kara laikā.

Hoftenberga piederēja Šahnu dzimtai. Sākumā tās bija koka muižas ēkas. 1910. g. Marians Šahno uzcēla divstāvu septiņu asu pili ar mansardu baroka stilā. Laika posmā starp pasaules kariem, kad dzimta izmira, pils tika nojaukta.[20]

Kombuļi piederēja sākumā Rudņickiem, vēlāk Broel-Plāteriem. 19. gs. sākumā tika uzcelta divstāvu, 9 asu muižas ēka, kurai vēlāk piebūvēja

plašu piebrauktuvi. Blakus atradās divas kalpotāju mājas un baznīca. Ēkas papildināja skaists parks. Muiža tika sagrauta I pasaules kara laikā.[21]

Malnava piederēja Šadursku dzimtai. Muiža, celta 17. gs. beigās, sastāvēja no trīs korpusiem, savstarpēji savienotiem ar iestiklotajām galerijām, veidojot pakava formu. Muižu ieskāva vecs parks. 20. gs. sākumā tā izslīdēja no poļu rokām, vēlāk tika pakļauta iznīcībai.

Rozentava bija Bohomoļcu dzimtas īpašums. Skaista 18. gs. muiža nodega; tās vietā 19. gs. pusē tika uzcelta 45 m gara pils, kurai vēlāk uzbūvēja otro stāvu. Pils bija jauki iekomponēta kurorta tipa parkā ar oranžērijām, gar kuru tecēja Maltas upīte.[22] Īpašums panīka laikaposmā starp abiem pasaules kariem.

Ribinišķi kopš 17. gs. piederēja Korfu dzimtai, vēlāk — Rekiem, Veizenhofiem un Kerbedziem. 17. gs. divstāvu pili vēlāk paplašināja, piebūvējot vienstāvu spārnus un torni. Kompleksu papildināja divas pretstāvošas kalpotāju ēkas un ainavu parks.[23] Ēkas tika nopostītas I pasaules kara laikā.

Višķi jau kopš 16. gs. puses piederēja Molu dzimtai. 18. gs. (?) celtajā muižā viesojies Napoleons. Muiža nodega 1863. g. Tās vietā tika uzcelta jauna neogotiskā pils. Tā bija divstāvu, kvadrātveidīga ēka ar torņiem. Kompozīciju papildināja parks. Ēkas tika pakļautas iznīcībai I pasaules kara laikā.

Zvirdzene piederēja Šadursku, Prušinsku un Hilzenu dzimtām. 18. gs. vidū rezidence tika pārbūvēta senpoļu muižu stilā (koks). Tālākai pārbūvei tā tika pakļauta 19. un 20. gadsimtu mijā. Muiža atradās ezera krastā un bija iekomponēta ainavu parkā.[24] Starpkaru laika posma beigās muiža panīka, bet II pasaules kara laikā tā tika pilnīgi sagrauta.

3. Poļu rezidences Kurzemē

No poļu rezidencēm iespaidīgākas bija Bebrene, Šlosberga un Tizenhauze.

Bebrene, kura atradās pusceļā starp Daugavpili un Jēkabpili, piederēja Zībergiem, Plāteriem un Borhiem. Šajā īpašumā ietilpa 4000 ha lielas platības. Pils būvi uzsāka 19. gs. II pusē. Projekta autors, šķiet, bijis Leonards Markoni.[25] Ēka bija ieturēta franču neorenesanses stilā; pilij bija divi stāvi, lauzts mansarda jumts un fasāde, kurā sarkanie kieģeli kontrastēja ar logu aiļu baltajiem ietvariem un baltajiem pilastriem. Ēkas papildināja parks ar oranžēriju un gleznainiem dīķiem. Pirmā pasaules kara laikā īpašnieki ēku pameta, un tā tika izpostīta.

Šlosberga (Schloßberg) pie Ilūkstes, netālu no Bebrenes, bija Plāteru un Zībergu īpašums. 18. gs. itāļu stilā celto pili 19. gs. vidū modernizēja. Tā bija divstāvu (projektā trīsstāvu) ēka, pamatā sastāvoša no pieciem

savienotiem kvadrātiem. Pārbūve gadsimtu mijā vienkaršoja rezidences formu un pazemināja tās vērtību. Ap pili pletās lielisks angļu parks, kurā bija puķu dārzs. Ēka tika pilnīgi iznīcināta I pasaules kara laikā.

Tīzenhauza piederēja dzimtai ar tādu pašu uzvārdu, bet 19. gs. beigās pārgāja Pšezdzecku dzimtas īpašumā. Pilij ar pasmagiem neogotikas elementiem un stāvu dažādību (atgādinot Melngalvju namu Rīgā) bija divi kvadrātveida torņi. Blakus pilij atradās neogotiska kapella. Visas ēkas ieskāva plašs ainavu parks. I pasaules kara laikā ēkas tika uzspridzinātas.[26]

Kazimeriški piederēja Plāteriem-Zībergiem. 19. gs. beigās celtā pils forma, neskatoties uz neogotisko stilu, bija vienkārša. Tā sastāvēja no diviem divstāvu korpusiem ar plašu arkādi pils ieejā un balkonu virs tās. Uz to pašu laiku attiecināms arī ainavu parks.

Krūmene bija Volfu īpašums (Pēteris — 18. gs. beigās poļu armijas pulkvedis), vēlāk pārgaja Komorovsku īpašumā. Kopā ar Murmenu tajā ietilpa 15 tūkst. ha zemes. 18. gs. sākumā celta muiža vēlāk tika paplašināta, tai piebūvējot 4 asu spārņus. Blakus atradās baznīca, bet visu kompleksu ieskāva 17 ha plašs parks. Starpkaru laikā daļa ēku tika nojaukta, zeme pārdota; vēlāk karš postījumiem pielika punktu.[27]

4. Noslēguma piezīmes

Par poļu 16. gs. vidus — 18. gs. beigu rezidencēm Latvijā praktiski nav saglabājušies nekādi dokumenti. No dzīvojamām ēkam, kuras celtas šajā laika posmā, līdz mūsdienām nav saglabājies gandrīz nekas (izņēmumi: krāslavas bibliotēka un pils drupas). Šo objektu lielākā daļa tika iznīcināta I pasaules kara laikā. Daudzas ēkas tika sagrautas laikaposmā starp diviem pasaules kariem, divas tika nopostītas II pasaules kara laikā, tikai viena nodega vēlāk.

Interesants ir arī šo rezidenču izvietojums. Vairums no zināmām atradās Poļu Inflantijā (Latgalē). Turpretīm Kurzemē poļu pilis atradās ar Latgali blakus esošajā Zemgalē. Par poļu rezidencēm Kurzemē un Livonijā (Vidzemē), tai skaitā Rīgas apkārtnē, mēs nezinam neko, bet no katoļu baznīcas vēstures šajā apvidū varētu secināt, ka šeit poļu īpašumi tomēr bija. Problēma ir tāda, ka pēc Polijas otrās sadalīšanas šajā apvidū tika likvidētas visas poļu draudzes, pārveidojot nedaudzās katoļu baznīcas. Tā rezultātā dokumenti tika izputināti un pazaudēti, kas, savukārt, padarīja neiespējamus šīs problēmas pētījumus.

✧

Piezīmes:

1. Sk.: Własność ziemska w Łatgalii w drugiej połowie XVI wieku. // Materiały krajoznawczo-historyczne, Daugavpils 1938, s. 13-30.
2. Wydanie II, t. 3, Ossolineum 1992.

3. Sk. piem. J.Zilgalvja un R.Kamiņskas publikācijas.
4. G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie, Poznań 1879, s. 28.
5. Sk. piem. W.ODOROWSKI: Malarze Kazimierza, Warszawa 1991, s. 8 i nast.
6. S.ŁOZA: Architekci i budowniczowie w Polsce, Warszawa 1954, s. 227, a. 371; ēkas apraksts *vide* J.Zilgalvja darbs (J.ZILGALVIS: *op.cit.*).
7. R.AFTANAZY: Dawne rezydencje na kresach Rzeczypospolitej, wyd. II, t. 3, Ossolineum 1992, s. 319.
8. Sk.: Materiały krajoznawczo..., *op.cit.*, s. 69.
9. Informācijas pārbaude liecina, ka tādi gadījumi nav izolēti.
10. Sk.: R.KAMIŃSKA: Nozīmīgā monumentāli dekoratīvās... // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, nr 2, s. 19 i nast.
11. K.NIESIECKI: Herbarz polski, Lipsk 1841, t. 8, s. 108 u.c., un G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie, *op.cit.*, s. 94.
12. G.MANTEUFFEL: Inflanty Polskie, *op.cit.*, s. 94, un R.AFTANAZY: *Op.cit.*, s. 314-316.
13. Por.: T.ŻYCHLIŃSKI: Złota księga szlachty polskiej, t. 19, Poznań 1897, s. 97.
14. A.URBAŃSKI: Pro memoria, Warszawa 1929, s. 136.
15. E.CHŁOPICKI: Notatki z różnoczasowych podróży po kraju, Warszawa 1863, s. 347, un Я.ЗИЛГАЛВИС: Усадьба Прейли. // *Наука и мы*, Рига, No. 8, 1990.
16. Sk.: R.AFTANAZY: *Op.cit.*, s. 345-349.
17. A.BONIECKI: Herbarz polski, Warszawa 1900, t. 2, s. 24.
18. J.WEYSSENHOFF: Kronika rodziny Weyssów Weyssenhoffów, Wilno 1935, s. 106.
19. Sk.: A.URBAŃSKI: Pro memoria, Warszawa 1929, s. 119.
20. R.AFTANAZY: *Op.cit.*, s. 306-308.
21. A.URBAŃSKI: *Op.cit.*, s. 138-140.
22. Słownik geograficzny, t. 9, Warszawa 1888, s. 63.
23. *Ibidem*, t. 10, s. 55.
24. *Ibidem*, t. 14, s. 875.
25. A.URBAŃSKI: *Op.cit.*, s. 146.
26. S.KOŚCIAŁKOWSKI: Antoni Tyzenhauz, London 1970, t. 7, s. 29 i nast.
27. R.AFTANAZY: *Op.cit.*, s. 360-363.

VĒSTURISKIE POĻU ZEMES ĪPAŠUMI LATVIJĀ

1. Baltinava — Žabu dz.
2. Bikava — Beņislavsku dz.
3. Bonifacova — Beņislavsku dz.
4. Dagda — Hilzenu dz., Buiņicku dz.
5. Dlužņeva — Kerbedzu dz.
6. Dricāni — Manteifeļu dz.
7. Feimani — Oskjerko
8. Heronīmova — Oskjerko
9. Krāslava — Plāteru dz. (Bröhl)
10. Liksna — Plāteru dz. (Zibergi)
11. Medenmuiža — Zahorsku dz.
12. Pasiene — Beņislavsku dz.
13. Preiļi — Borhu dz.
14. Pustinka — Plāteru dz.
15. Poguļanka — Plāteru dz.
16. Ragaiži — Hodkovsku dz., Taļat-Kielpšu dz.
17. Rušone — Molu dz.
18. Rikava — Reku dz.
19. Taunoga — Manteifeļu dz.
20. Taudoviene — Vodiņsku dz.
21. Varakļāni — Borhu dz., Sapiehu dz.
22. Višķi — Šadursku dz., Molu dz.
23. Zosoļi — Beņislavsku dz.

POĻU ĪPAŠUMI LATVIJĀ LAIKAPOSMĀ STARP PASAULES KARIEM

1. Adamova — Abramoviču dz.
2. Antonopole — Midzeviču dz.
3. Antropova — Koziču dz.
4. Batari — Zdanovsku dz.
5. Bērzgale — Veitku dz.
6. Biržai — Natālija Pruhničova
7. Dombrova — Jankovsku dz.
8. Develovščina — Formulēviču dz.
9. Ezenmuiža — Bohomoļcu dz.
10. Gurki — Remeru dz.
11. Gurna-Jaša — Bricu dz.
12. Grendzo — Plāteru-Zibergu-Zosu dz.
13. Grocišķi — Aleksandroviču dz.
14. Halinova — Zdanovsku dz.
15. Jaunzemi — Blažēviču dz.
16. Janopole — Remeru dz.
17. Juzefova — Šahnu dz.
18. Ksaverinova — Miklaševiču dz.
19. Kombuļi — Plāteru-Broļu dz.
20. Landskorona — Plāteru dz.
21. Lopinka — Vježbicku dz.
22. Martinopole — Orlovsku dz.
23. Jaunrikava — Marcinkeviču dz.
24. Jaunsvente — Marcinkeviču dz.
25. Podbžezje — dr Dowgjalo
26. Prezma — Soltanu dz.
27. Radopole — Janovsku dz.
28. Restmuiža — Viļpiševsku dz.
29. Rožanova — Salaviču dz.
30. Stanislavova — Tomaševiču dz.
31. Vecsvente — Plāteru-Zibergu-Zosu dz.
32. Staromisla — Kibortu dz.
33. Šiškova — Plāteru-Zibergu-Zosu dz.
34. Urbanišķi — Plāteru-Zibergu-Zosu dz.
35. Uškacova — Hoffu dz.
36. Zaciše — Zdanovsku dz.
37. Ziberkova — Zdanovsku dz.
38. Zielona-Gura — Plankeviču dz.
39. Zelešņaki — Formuleviču dz.

Jānis Zilgalvis

LATGALES MUIŽU ARHITEKTŪRA 16. GS. — 20. GS. SĀKUMS

Šajā rakstā mēģināts atspoguļot Latgales novada muižu arhitektūru laika posmā no 16. gs. līdz 1914. gadam. Informācija par šī perioda muižu arhitektūru Latgalē vēl joprojām ir ļoti nabadzīga. Trūkst ziņu par esošajām muižu ēkām, nemaz nerunājot par tām, kas tika izpostītas 17., 18. gs., 1905. gada nemieros, abu pasaules karu laikā, pēckara un vēlākajos gados plaši izplattītā vandālisma rezultātā.

16. gs. 20. gados Livonijas dzīvi satricināja reformācijas kustība. 1524. gadā tās lielākajās pilsētās — Rīgā, Tallinā u.c. sākās plaša katoļu baznīcu un klosteru demolēšana, kuras rezultātā tika iznīcinātas lielas mākslas vērtības. Reformācijas kustība pierima 16. gs. vidū līdz ar tās galīgu uzvaru. Šim notikumam sekoja Livonijas karš (1558-1583), kad Livonijā iebruka cara Ivana Bargā karapulki. Lai apturētu pilnīgu zemes iznīcināšanu, tika lūgta palīdzība no Polijas un Zviedrijas. Jau kara sākuma gados daļa Igaunijas nonāca Zviedrijas un Dānijas atkarībā. 1561. gadā Livonija kā valstisks veidojums sabruka. Vidzeme un Latgale nonāca Polijas pakļautībā, bet no Kurzemes un Zemgales tika izveidota Kurzemes hercogiste — lēņu atkarībā no Polijas. Šo pārmaiņu rezultātā Latvijas teritorijā pieauga Polijas ietekme, nostiprinājās katolicisms, aizsākās kontrreformacijas kustība. 1600. gadā atkal sākās karš, šoreiz starp poļiem un zviedriem. Zeme tika pamatīgi izpostīta. 1629. g. Altmarktā noslēgtā pamiera līgums Zviedrijas pārvaldē nodeva Vidzemi un Rīgu. Polijas pakļautībā palika tikai Latgale. Kurzemes hercogiste saglabāja savu iepriekšējo statustu. Karadarbība, biežās varas maiņas un citi apstākļi neveicināja mākslas un amatniecības uzplaukumu, kas izpaudās arī arhitektūras attīstībā. Renesanses stila elementi Latvijā izplatījās 16. gs. pirmajā pusē, bet manierisms nostiprinājās 16. gs. otrajā pusē. Manierisma idejiskie avoti galvenokārt bija Nīderlandes, Dienvidvācijas un Polijas māksla un arhitektūra. Jau 15./16. gs. mijā lielo feodāļu pilju arhitektūrā ienāca jaunas vēsmas — greznākas kļuva dzīvojamās telpas, tika ierīkoti apaļi torņi, palielināts aizsardzības mūru augstums, pieauga telpu reprezentācijas nozīme. Šīs izmaiņas nepagāja secen arī Latgales viduslaiku pilīm. Jau 15. gs. sākuma Ludzas pils dzīvojamā torņa telpa ieguvusi reprezentatīvas zāles raksturu, paaugstinājies telpas komforta līmenis, piemēram, nišās

šaujamlūku vietā ierīkoti logi. Pētnieku domas dalās par telpas pārsegumu — vai tas bijis velvēts vai horizontāls siju. Ludzas pils līdz mūsu dienām saglabājusies fragmentāri. Tā sagrauta 17. gs. un nav atjaunota. Par to liecina piemēram, 1765. g. Ludzas stārastijas inventara saraksts, kura minētas tikai pils drupas.[1] Pirmo reizi Ludzas pils minēta 1433. gadā,[2] bet celta ap 1400. gadu.[3] Domājams, ka arī citas Latgales ordeņa un bīskapa pilis mainījušas savu ārējo veidolu un iekštelpu raksturu: Krustpils, kura no 1585. g. piederēja N. fon Korfam un laika gaitā izveidojās par monumentālu ansambli, Rēzeknes pils, kura celta 1285. g. un pirmo reizi poļu pārvaldījumā nonāca 1559. g. (vēlāk tās piederība mainījās, bet no 1660. g. kad to nopostīja zviedri, pils netika atjaunota) un citas.

16.–17. gs. Latvijas, kā arī Latgales muižu arhitektūrā norisinājās pakāpeniska vēlīnās gotikas, renesanses un manierisma stilu nomaiņa, nereti tiem attīstoties paralēli un manierismam pakāpeniski pārejot agrīnajā barokā.

17. gs. 50. gados Latgalē, kuru Polija uzskatīja par savu koloniju, norisinājās karadarbība starp Krieviju, Poliju un Zviedriju, kuras rezultātā krievu valsts vara Latgalē ilga 13 gadus. Daudz posta Latgales saimnieciskajā un kultūras dzīve atnesa arī Ziemeļu karš (1700-1721), kura sekas neizzuda visu 18. gs. pirmo pusi. Polijas varas iestādes, kuras šaja laikā saimniekoja Latgalē, centās kara izpostītajos rajonos nomitināt ieceļotājus no Krievijas guberņām, Polijas kā arī pārējām Latvijas daļām. Ieceļotāji papildinājā muižām nepieciešamo darbaspēku, kā arī pilsētiņu un miestu iedzīvotāju rindas. Jāpiebilst, ka šajā laikā pilsētnieki galvenokārt bija ebreji un poļi, bet pašas pilsētas — sīki tirdzniecības miesti. Piemēram, Ludza tikai 1848. g. bija 419 nami, divi no tiem mūra, 3 baznīcas, sinagoga un vējdzirnavas.[4] Citāda aina bija muižās vai arī vietās, kur muižas centrs atradās ciešā saistībā ar miestu. Tur veidojās vērā ņemami amatniecības un rūpniecības centri, piem., Krāslavā.

Vienīgais noteicējs Latgales politiskajā dzīvē šaja laikā bija muižniecība, kura sastāvēja no pārpoļotiem vācu muižniekiem un poļu muižniekiem — ieceļotājiem un bija apvienojusies t.s. *«Polsko-Inflancka szlachta»* korporācijā. 1772. gadā Polijas sadalīšanas rezultātā Latgali kopā ar Baltkrieviju pievienoja Krievijai. Piecus gadus vēlāk Latgales teritorija tika sadalīta trīs apriņķos — Daugaupils, Rēzeknes un Ludzas. Šādi bija vēsturiskie apstākļi, kādos Latgalē 17. gs. otrajā pusē nostiprinājās baroka stils, briedumu sasniedzot 18. gadsimtā. Spēcīgākais ārējo ietekmju avots Latgales muižu arhitektūrā bija Polijas būvmāksla. Baroka arhitektūra un māksla bagātīgi izpaudās Latgales sakrālajās būvēs, par ko saglabājušās interesantas ziņas, piemineklī. Diemžēl trūcīgāki ir materiāli, kas liecina par laicīgo arhitektūru — muižnieku dzīvojamām ēkām. Domājams, pēc 1714. gada celta Jana Soltana dzīvojamā ēka Prezmas muižā, vienkārša neliela būve, kura gaitā pārbūvēta un papildināta. Diemžēl no Prezmas apbūves

līdz mūsu dienām saglabājušās tikai dzirnavas. Ēkas 1914. g. ārskatu un interjeru publicējis poļu zinatnieks R.Aftanazi.[5] Nav saglabājušās arī daudzas citas celtnes, ne arī dokumentalie fakti par tām. Izņēmums ir Krāslavas jaunās pils ansamblis, kurš daļēji saglabājies līdz šodienai. Tomēr šis unikālais ansamblis Latgales muižu arhitektūrā ir vairak izņēmums nekā raksturīga apbūve, jo pauž viena bagāta muižnieka iespējas, gaumi un intereses. 1729. gadā Krāslavas muižu iegūst Plāteri. Viņu pirmais miteklis bija neliela koka ēka ar kāmiņu jumtu. 1759. gadā grāfs K.L.Plāters pabeidzis jaunas trisstāvu pils celtniecību, kuras aušējos divus stāvus aizņēma plašā Plāteru bibliotēka. Šis ēkas projekta autors visbiežāk minēts D.Parako, viens no itāļu arhitektu dzimtas pārstāvjiem. Iespaidīga Bibliotēkas ēka ar barokāli izlocītu dzegu, kolonnu ieskauto segmentveida centrālo rizalītu saglabājusies līdz mūsu dienām.

Plāteri visiem spēkiem centās sekot lielākajam un varenākajām Polijas muižnieku dzimtām, ar kurām tos saistīja draudzība un radnieciīgas saites. Krāslava tādēļ tika izraudzīta par Plāteru dzimtas varenību raksturojošu muižu (kopā ar miestu), ar attīstītu tirdzniecību, amatniecību, izglītību un garīdzniecību. Apliecinājums teiktajam ir Krāslavas muižas jaunās pils celtniecība, kura pēc arhitekta D.Parako projekta[6] uzsākta jau 1765. gadā. Pils pabeigta 1791. gadā. Pils divstāvu būvķermeni sedza mansarda tipa jums. Parka pusē atradās viens rizalits ar diadēmas formas frontonu, bet pagalma pusē trīs simetriski izvietoti rizalīti. Fasādi noslēdza vienkarša dzega ar dentikuliem. Fasādes dekorativaja apdarē izmantoti joniskā ordera pilastri, sandriki, logailu apmales. Krāslavas pils laika gaitā mainījusi savu ārējo veidolu. Tās izskatu 19. gs. otrajā pusā sniedz N.Ordas 1875.-1876. g. zīmējums *Krāslava, kopskats no upes puses ar Plāteru pili.* Pils ēku sedz divslīpu jumts ar nošļauptiem galiem; garenfasādes labajā pusē, raugoties no parka, redzama vienstāva piebūve (veranda?). 20. gs. pirmajā trešdaļā vienkāršoti arī barokālie logi centrālā rizalita trešajā stāvā abās garenfasādēs.

Interesanti izsekot Krāslavas pils arhitektūras tāliem un tuviem ietekmju avotiem. Latgales muižu arhitektūrā mansarda tipa jums nav tipiska parādība, kā arī nav daudz tādu mūra ēku, kur tas varētu būt pielietojams. Toties Varšavā un tās apkaimē 18. gs. pilis ar mansarda jumtu nav retums. Tāpat arī pusloka vai poligonāls rizalīts. Polijas arhitektūrā šos elementus ieviesa sakšu baroka arhitekti 18. gs. Piemēram var minēt J.Z.Deibeļa projektētās Varšavas pilis, Ščekocinas pili, Bjalistokas Viesu pili u.c. Acīmredzot Krāslavas pils arhitektam licies saistošs itāļu tipa plānojuma apvienojums ar sakšu baroka tipa būvapjomu. Par zināmām līdzībām liecina arī salīdzinājums ar Ukrainas, Austrijas un Vācijas pilīm. Piemēram, diadēmas frontons redzams arī Hubertusburgas (Vācija) pils fasādē (1735., arh. J.K.Knefels), Volkoviskas (Baltkrievijā) kungu mājas fasādē (19. gs. s.), kā arī vairākām baznīcām Ukrainā.

Krāslavas pils iekštelpas bija bagātīgi rotātas ar sienu gleznojumiem, griestu un sienu dekoratīvo apdari. Piemēram, telpā pa labi no kupola zāles gleznojumā, kuru ietvēris profilēts stuka ierāmējums, attēlotas vīrieša un sievietes figūras 18. gs. vidus tērpos polihromā izpildījuma, gaišā kolorītā. Citā telpa redzami gleznojumi ar Romas ainavām. Tajos attēlotas antīkās pilsētas drupas, priekšplānā 18. gs. tērpos gērbti ļaudis, kuri zīmē, glēzno, strādā. Uzmanību saista Romas foruma skats ar Konstantīna arku un *Monte Cavallo* ar Kvirināla pili. Šī kompozicija atkārto mākslinieka Dž. B.Piranezi (1720-1778) ofortu *Monte Cavallo laukuma skats*. Gleznojuma autors no savas puses priekšplānu piepildinājis ar cilvēku grupu un būvdetaļu elementiem.[7] Citur Dž.B.Piranezi gravīras izmantotas brīvi improvizējot. Gleznojumi izpildīti ar ievingrinātu roku, rūpīgi pārdomāta kompozīcija, sīki izstrādātas detaļas. Tas liecina par pieredzējuša mākslinieka darību. Krāslavas pils sienu gleznojumi datējami ar 18. gs. 60., 70. gadiem, t.i. ar rokoko stila periodu. Rokaju, augu motīvu un panno joslu gleznojumos jūtamas arī baroka stila atskaņas, bet ainavās — klasicismam raksturīgā romantizētā noskaņa. Krāslavas pils gleznojumu stilistikai analoģijas var rast Polijas 18. gs. otrās puses arhitektūrā. Te jāmin Mišlevices pils telpu apdare Lazenkos Varšavā (1778., J.B.Pleršs), Levkuvas pils telpu apdare (1788-1791), Dobžices pils gleznojumi (1800), Mazās Višas pils sienu gleznojumi (1783-1786., 1808.) u.c. Itālijas pilsētu skatu izmantošana kompoziciju aizgūstot no gravīrām nav sveša Polijas klasicisma laika monumentali dekoratīvajā glezniecībā.[8]

Bez pils, Bibliotēkas un katoļu sv. Ludvika baznīcas Krāslavas muižas ansambli veidoja arī citas ēkas. Pils taisnstūra pagalma vienā malā atradās saimniecības ēka (bijusī 18. gs. manufaktūra), gara vienstava ēka ar ieeju centrā. Tās fasādi noslēdza dzega ar dentikuliem, gala fasādi rotāja pildrežģis. Pildrežģis izmantots arī attālāk, pie vārtiem stāvošā staļļa un kūts kompleksa ēkās. Pagalma plānojumā neiekļaujas t.s Zībergu villa — savdabīga, asimetriskas uzbūves ēka pie Liepu dārza. Tās pirmais stāvs ir mūra, otrais koka. Ēka celta 19. gs. otrajā pusē.

Krāslavas muižas apbūvi ieskauj parks. Tā vecākā daļa — baroka dārzs atrodas pie bibliotēkas. Jaunais parks veidojās reizē ar pils celtniecību. Tas bija (un vēl arī ir) romantiskais ainavu parks, kādi 18. gs. otrajā pusē strauji nāca modē. Tā autors ir M.Lingnaus, kurš 1746. g. uzturējies Krāslavā. Parks senlejas krasta nogāzē tika iekārtots līdz 19. gs. vidum. Baroka laika muižu arhitektūru Latgalē raksturo arī Krustpils viduslaiku pils pārbūves. Par tās ārējo izskatu varam spriest pēc J.K.Broces 1792. gada zīmējuma. Redzam, ka nocietinātā viduslaiku pils pārvērtusies reprezentatīvā, barokāliem torņiem vainagotā rezidencē. Pils ārsienās šaujamlūku vietā izbūvēti plaši logi, izmantots mansarda tipa jumts.[9]

18. gs. otrajā pusē Latvija izplatījās apgaismības idejas. To galvenie paudēji bija vietējie vācu inteliģences pārstāvji G.Merķelis, T.Jaunaus,

K.Snells. Viņu sludinātās idejas sasaucās ar tālaika atklājumiem Eiropas mākslas vēsturē, kas Latvija nonāca ar Vācijas starpniecību. Ne mazāka nozīme klasicisma ideju izplatīšanā ir Krievijai, it īpaši Latgalē, kura pēc vairākkārtējām administratīvās piederības izmaiņām 1802. gadā tika iekļauta Vitebskas guberņas sastāvā. Latgales arhitektūrā neizzuda arī spēcīgā Polijas ietekme pateicoties muižniecības ciešajām etniskajām saitēm ar tēvzemi.

Viena no agrākajām un ievērojamākajām klasicisma pilīm Latgalē ir Varakļānos. Pils celta 1783-1789. gadā pēc itāļu arhitekta V.Macoti projekta. Muižas īpašnieks šaja laikā bija ievērojamais dabaszinātnieks, Polijas lielkanclera dēls, Vitebskas gubernators (līdz 1772. g.) Mihals de Borhs. Kopš 1791. g. M. de Borhs Varakļānos uzturējās patstāvīgi. Viņš ceļojot pa Itāliju, Siciliju, Maltu, Franciju u.c. iepazinās ne tikai ar šo zemju arhitektūras un mākslas pieminekļiem, bet arī ar to radītājiem. M. de Borhs sarakstījās ar Gēti, Voltēru, pats strādāja pie enciklopēdijas poļu valodā, sacerēja traģēdijas, odas, politiska un zinātniska rakstura darbus. Arī būdams Polijas karaļa Staņislava II Poņatovska dienestā M. de Borhs satikās ar daudziem ārvalstu arhitektiem un mākslinieciem. Staņislavs II bija liels mākslas un zinatnes mecenāts un tieši Varšavā M. de Borhs varēja noligt arhitektu V.Macoti darbam Varkļānos.[10]

Varakļānu muižas pils sastāv no trīs korpusiem, kurus savieno galerijas. Centrālais korpuss ir divstāvu ar centralo un sānu rizalītiem. Parka pusē centru akcentē kolonnu portiks. Šeit rizalīti ir arī spēcīgāk izvirzīti un pārtapūši spārnos. Vienstāva galeriju pievienotie abi sānu korpusi ir krietni mazāki — divstāvu, ar vienu ailu asi (centrālajam korpusam trīspadsmit ailu asis). Šāda veida būvapjomu sadalījums nav svešš Latvijas arhitektūrai. Tepat Latgalē atradās, piemēram, pēc M.Karņicka ierosmes celtā pils Landskoronā[11] (19. gs. pirmā puse), šāda veida pilis atradās arī Vecpiebalgā (19. gs. pirmā puse), Stukmaņos (1795) un citur. Līdzīgas atrodamas arī Polijas 18. gs. beigu un 19. gs. pirmās puses muižu arhitektūrā — kungu mājas un pilis Cavinā (1830. gadi, arh. A.Idzkovskis), Valevicē (1783., arh. H.Špilovskis), Zatoros (19. gs. beigas, vēlāk pārbūvēta) u.c.[12] Salīdzinot minētos piemērus un citas līdzīgas ēkas jāsecina, ka neviena no tam nav analoga. V.Macoti ar pietāti izturējies pret apkārtējās dabas vides īpatnībām, muižas centra plānojuma specifiku, vienlaicīgi radot vairākus jaunus netipiskus risinājumus. Tādi ir vējtveru izbūves pagalma pusē pie ieejām, torņa izbūve virs centrālā rizalīta trešā stāva u.c. V.Macoti dzīvojot un strādājot Varakļānos bija iespēja īstenot savas radošās ieceres arī citos objektos. Pēc arhitekta projektiem celta Varakļānu katoļu baznīca (1851), ierīkots muižas parks. Parkā pēc visiem ainavu parku veidošanas principiem un modes atradās tam raksturīgi elementi — paviljoni, tiltiņi, māksligas salas, kā arī Macoti piemineklis kā šī parka veidotajam. Macoti pilsētbūvnieciskie principi ievēroti arī Borhu

dzimtas kapličas celtniecībā 1814. gadā. Rotonda celta kā īslaicīga mājas baznīca. Tās arhitektūrā jūtamas atsevišķas Latgales baroka arhitektūrai raksturīgas iezīmes — nišas sienas ieejas abās pusēs u.c. Baznīca un kapliča labi iekļaujas ainavā un kopā ar attālāk esošo muižas centra apbūvi veido vienotu klasicisma arhitektūras ansambli.

Gandrīz tāda pati kapliča kā Varakļānos celta arī Preiļos (1817). Vienīgā atšķirība ir apdares materiālā. Varakļānos tas ir apmetums, Preiļos divu materiālu kombinācija — portiks un dzega apmetumā, rotondas sienas — laukakmeņi. Šāds divu materiālu pielietojums bija plaši izplatīts klasicisma perioda Latvijas arhitektūrā. Latgalē šajā sakarībā var minēt vēl Jaundomas muižas kapellu (19. gs. pirmā puse).

Diemžēl tikai daļēji līdz mūsu dienām saglabājies cits ansamblis Balvu muiža. Lielā klasicisma pils nodegusi 1919. gadā un arī vēlāk. Visai nosacīti ar klasicismu varam saistīt tās iespaidīgo, bet vienkāršoti atjaunoto trīsstāvu korpusu ar sānu rizalītiem un pusapļa izvirzījumu centrā. Pretim pilij atrodas muižas stallis (199. gs. otrā puse), kurš daudz pilnīgāk saglabājis savu ārējo arhitektonisko un mākslinieciško veidolu. Ēka segta ar divslīpu jumtu, kuram nošļaupti gali. Garenfasādes centrā atrodas kolonādes veidots iedziļinājums ar nelielu trīsstūra frontonu virs dzegas. Abpus kolonādei sienas plakne rustota un tur esošajām durvīm abās pusēs likts pusapļa logs. Ēkas arhitektūra ir raksturīga Latvijas klasicisma perioda muižu apbūvei. Tās ārējais tēls sasaucas ar zemnieku dzīvojamām ēkām, to smagnējību, noapaļotajām jumta formām, lietīšķumu. To pašu varētu teikt arī par Anspoku muižas krogu (19. gs. pirmā puse) un dzīvojamām ēkam mazās muižiņās kā Pelēčos, Antropovā, Janopolē un citur. Balvu muižā saglabājusies arī augļu māja un parks, t.s. Lāču dārzs.

Vietējai kultūrvidei tuva arī nelielā koka kungu māja Ilzenbergā. Tā ir uz augusta cokolstāva pacelta vienstāva ēka, segta ar mansarda jumtu, kurā izbūvēts viens rizalīts. Tā frontons ir trīsstūra un jumta stāva telpu izgaismo viens liels pusapļa logs. 1832. g. muža piederēja baronam N. fon Manteifelim, kura ierosmē acīmredzot āka arī celta. 1866. g. muižas īpašnieks bija M. fon Butvilovskis.[13]

Visai savdabīga klasicisma celtne Ilzenbergas muižā ir Kuļņeva kapliča, kura kalpojusi arī kā mājas baznīciņa.[14] Kapličas apjoma kompozīcijā iekļauta rotonda un tās galveno fasādi veido rotondas kolonāde. Tikai pienākot tuvāk ēkas atklājas, ka rotonda būtībā ir altārgala apside. Ieeja baznīciņā izbūvēta no otra (rietumu) gala, kur izveidots lievenis ar diviem pāriem dorisko kolonnu. Šādā veidā vienā ēkā apvienotas divas funkcionāli atšķirīgas, bet idejiski tuvas ēkas — baznīca un kapliča. Rezultātā radusies celtne ar līdzsvarotu apjoma formu, saskanīgu arhitektonisko un dekoratīvo ietērpu. Zinot Latgales muižu arhitektūras ciešās saites ar Poliju izdevās atrast arī tur līdzīgus piemērus — Diānas templi (1783., arh. S.B.Cugs) Arkādijas parkā pie Neboruvas. Parku izveidojusi

E.Radzivila dzim. Pšezdzecka. Redzams tas pats apjoma risinājums — no viena gala lievenis un ieeja baznīcā, no otra rotonda ar kolonādi un ieeja svētnīcā. Kuļņeva kapličas — baznīcas projekta autors nav zināms. Tas nevar būt arī S.B.Cugs, kurš miris 1807. g. Taču abu ēku līdzība liek domāt, ka Ilzenbergas saimniekam Polijas 18. gs. beigu un pirmās puses arhitektūra bijusi pazīstama un tuva.

Ar atturīgu vienkāršību Latgales muižu klasicisma arhitektūrā izceļas Kumucu kungu nams, celts pēc 1810. gada J.Plātera (1796-1852) ierosmē. Masīvā piebūve — nojume pie ieejas celta 1860. g. un neiekļaujas ampīra formu līdzsvarotajās proporcijās. To majestātiskums, logailu ritms un četru līzēnu sadalītā fasāde bija vienīgais tās izteiksmīguma raditājs. Pretējs ārienei bija iekšējais iekārtojums ar mākslas priekšmetiem, antikām mēbelēm, dekoratīvo apdari.[15]

Līdz mūsu dienām nav saglabājusies Dricānu muižas pils, kura zināma pēc A.Urbanska grāmata publicētā zīmējuma.[16] Senā fon der Reku un Manteifelu rezidence domājam celta 1813. gadā. Šis gadskaitlis bija iekalts ārdurvju atslēgas apkalumā. Šo grezno metālkalmu ar visu kliņķi 1920. gados akvareļzīmējumā attēlojis V.Zosts.[17] 1866. g. muiža piederēja baronesei Marijai fon Manteifelei. Dricānu muižas pils masīvā būvķermeņa sānos spēcīgi izvirzīti divi rizalīti, centru izceļ salīdzinoši mazas portiks ar atiku frontona vietā. Visai netipiski Latvijas arhitektūrai ir lielie logi ar puspaļa ailas pārsedzi, kuri drīzāk piestāvētu kādai Venēcijas 15. gs. *palacco*.

Viena no lielākajam muižām Latgalē bija Viļānos — ar vairāk kā 49000 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes. 1725. g. tā piederēja baronu fon Reku dzimtai. 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā muižas centra tuvumā izveidojās miests ar kokzāģētavu, linu vērptuvi, linu audeklu fabriku, dzirnavām un citiem uzņēmumiem. 1842. g. Viļānu muiža pārgāja Janovsku dzimtas īpašumā.

19. gadsimtam varam attiecinat arī nelielo Jasmuižu, kurā līdz mūsu dienām saglabājusies kungu māja un stallis. 18. gs. Jasmuiža bija Šadursku dzimtas īpašumā, bet no 1871. gada tā piederēja tirgotājam G.Kuzņecovam.

Klasicisma norieta īpatnības Latgales muižu arhitektūrā raksturo Marinzejas muižas pils (1845-1847). Šī, de Borhu dzimtai piederošā ēka apjoma un fasāžu mākslinieciskājā piesātinājuma ziņa ar viena no iespaidīgākām šajā periodā Latgalē. Liela divstāvu pils pacelta uz augsta cokola. Tās garenfasādes gali izcelti ar portikiem, kurus vainago trisstūra frontons. Centrālajam portikam frontona vietā līkta kāpienveida atika. Fasādi rotā sandriki, jumta dzega ar dentikuliem, antablementu iezīmē vairākas profilētas joslas. Fasādes plakne ir bagātīgi un vienmērīgi ritmiski dekorēta. Te nav ne vēsts no ampīra askētisma, proporcionalo attiecību harmonijas. Pils fasādes kompozicija drīzāk liecina par eklektismam tuvu pieeju šajā jomā. Domājams, ka aptuveni vienā laikā ar pils ēku celta klēts un lielā lauk-

akmeņu mūra kalpu māja. Pārvaldnieka nams liekas jaunāka laika raugoties koka statņu konstrukcijas dekoratīvajā traktējumā.

Nobeidzot klasicisma perioda Latgales muižu arhitektūras apskatu vēl jāmin muižu kungu mājas, kuras izceļas ar vienkāršu apjoma telpisko un arhitektoniski mākslinieciskо risinājumu. To galvenā vērtība ir veiksmīgajā iesaistē ainavā, sirsnīgajā, varbūt pat mazliet provinciālajā mākslinieciskaja tēlā un Latgalei raksturīgā klusināti elēģiska noskaņā. Tāda piemēram ir Zvirgzdenes kungu māja, pārbūvēta 19.gs. otraja ceturksnī F.K.Šadurska ierosmē, Jaundomas muižas kungu māja (19. gs. pirmā puse), kuras garenfasādes centra dekoratīvaja risinājumā jūtamas baroka atskaņas, Taunogas muižas kungu maja, kas daudzo pārbūvju un piebūvju rezultātā zaudējusi stilistisko viengabalainību, kā arī Domopoles, Borisovas un citu muižu dzīvojamā ēkas.

Klasicismam zaudējot savu progresīvo attīstības virzību palielinājās jauna, vēlīnam klasicismam paralēla stilistiskā virziena — romantisma ietekme, kura aizsākumi meklējami Rietumeiropas 18. gs. arhitektūrā un mākslā. Ar romantismu un sentimentālismu saistīta ainavu parku veidošana Latvijā 18. gs. otrajā pusē, kuri 19. gs. sākumā bija visai izplatīti. Bez jau minētajiem Latgales muižu parkiem jāmin vēl Preiļu muižas ainavu parks (galīgi izveidots 19. gs. vidū), Landskoronas ainavu parks (18. gs. otrā puse) un daudzi citi.

1830. gados sāka attīstities jauni stilistiskie meklējumi, aizvien biežāk tika izmantotas pagātnes stilu formas. Tās oriģinālā kompozicionālā sistēmā radīja eklektisma stilu. Aizsākās arī jauna konstruktīvā un telpiskā risinājuma meklējumi. Tie izpaudās arī Latgales muižu arhitektūra — tika celtas jaunas pilis, kungu mājas, pārbūvētas esošās, veidoti jauni saimniecības ēku kompleksi. 1830. gados ainavu parku ieskāvumā parādījās dzīvojamās ēkas un pilis celtas pēc angļu neogotikas paraugiem, kuri visbiežāk Latvijā nonāca ar Vācijas starpniecību. Tām raksturīga spraigi dinamiska un asimetriska apjomu kompozīcija, brīvs, funkcijai pakārtots plānojums, dzeguļu, stūru torņu un dzegas arkatūras izmantojums fasāža risinājumā. Latgalē tāda ir de Borhu dzimtas rezidence Preiļos (1860–1865., G.Šahts un A.Beleckis). Par G.Šahta darbību Baltijā liecina arī Rokišķu baznīca Lietuvā. Pēc lietuviešu vēsturnieka J.Minkjavičusa datiem tā celta laikā no 1866.–1883. gadam piedaloties arī arhitektam G.Verneram.[18] Taču pazīstamais Baltijas mākslas vēsturnieks V.Neimanis Baltijas mākslinieku leksikonā[19] par Rokišķu baznīcas autoru norāda Liepājas arhitektu M.P.Berči, bet celšanas laiku no 1868.–1870. gadam. Baznīcas autoru precizēšana ir turpmāko pētījumu uzdevums, tikai jāpiebilst, ka Rokišķu dievnams mūsdienās ir viens no izcilākajiem neogotikas piemineķļiem Lietuvas 19. gs. otrās puses sakrālajā arhitektūrā.

Arī par Preiļu pils datējumiem domas dalās. Poļu zinātnieks R.Aftanazi norāda laiku ap 1836. gadu.[20] Pazīstamais Latgales vēstures pētnieks

G.Manteifelis savā grāmatā *Terra Mariana. 1186-1888.*[21] min vēlāku laiku. Zem diviem Preiļu pils akvareļzīmējumiem greznā gotiskā ierāmējumā teikts, ka lauku muižas pils ēka celta 1860.–1865. gadā. Iespējams, ka šajā laikā ēka ir paplašināta, galīgi pabeigta un ieguvusi šodien pazīstamos apveidus. Par iespējamu celtniecību divās kārtās liecina arī vairākas apjoma kompozīcijas īpatnības. Apjoma telpiskās kompozīcijas pamatā ir asimetriska dažādu, savstarpēji saistītu apjomu sistēma, kura radās Eiropā populāru angļu neogotikas pieminekļu studiju rezultātā. Preiļu pils telpiskās uzbūves pamatā ir korpuss ar diviem sānu rizalītiem. Pagalma pusē korpusa simetrijas centru izceļ mezonīns, parka pusē — lievenis. Rizalītu un mezonīna skaldnes rodā dekoratīvi torņi. Šī pils daļa būtībā ir kompozicionāli neatkarīgs veidojums un sākotnēji vareja pastāvēt bez papildinājumiem (lielā torņa, pārejas daļas). Par to pārliecina arī pils salīdzinājums ar dažām kompozicionāli tuvām neogotikas pilīm ārpus Latvijas. Piemēram, Jabloņovas muižas pils Polijā.[22] Šī ēka pēc apmēriem ir nedaudz lielāka, tai ir trīs stāvi un divi torņi. Taču šīs atšķirības nemazina pārliecību par abu pilu — Preiļos un Jabloņovā «gara radniecību». Uzlūkojot Jabloņovas pili rodas pārliecība, ka tieši šāds simetrisks risinājums bija idejas pamatā Preiļos. Celtniecību turpinot simetriskā daļa papildināta piebūvējot nedaudz zemāku pārejas posmu, kuram seko masīvs četrstūra tornis ar erkeri. Pārejas daļas centrā (pagalma pusē) atrodas neliels rizalīts un lievenis ar terasi virs tā. Četrstūra torņa stūros dekoratīvie tornīši ir tikai dzegas daļā, atšķirīgs ir arī detaļu traktējums. Tomēr pils stilistiskā kopnoskaņa ir viengabalaina, jo pakļauta romantisma mākslas idejām. Tas izpaužas būvformu dinamikā, vertikalitātē, vidusļaiku noskaņā — īpašībās, kas vērojamas daudzu šī stilistiskā virziena pilu arhitektūrā.[23]

Blakus Preiļiem kuru pils ierakstās Eiropas arhitektūras kopainā, jāmin divas citas neogotikas pilis Latgalē, kuras līdz mūsu dienām nav saglabājušās. Viena no tām atradās Līksnā. 1770. gadā poļu Inflantijas vojevodas grāfa Jozafata Zīberga celtā pils 19. gs. vidū tika pārbūvēta gotiskā «stilā». Tā ieguva tālaika modei atbilstošu veidolu. Katru apjoma daļu rotāja stūru torņi, jumts tika paslēpts aiz dzegulīem, apjoma plastika vairota paaugstinot centrālo rizalītu. Otrā de Borhu dzimtas — Anspoku pils, spriežot pēc mākslinieka N.Ordas 1870. gados darinātā zīmējuma, bijusi visai neparasta būve, kura, iespējams, radusies, kādai esošai ēkai piebūvējot jaunas daļas. T-veida divstāvu apjoms sānos papildinats ar simetriskiem korpusiem, kuriem piekļaujas izvirzīti astoņstūru divstāvu torņi ar dzegulīem, bet starp tiem novietota vienstāva piebūve ar terasi. Logailas abās zīmējumā redzamajās fasādēs ir vienādas — ar pusapļa formas augšdaļu, kuru apvij arhivoltas. Tamlīdzīgi neogotikas pilu risinājumi ir reti sastopami ne tikai Latgalē, bet arī Latvija. Salīdzinājumam var minēt Ķipēnu muižas kungu māju Vidzemē (1870. gadi). 1870. gados neogotikas virziens Latvijas muižu arhitektūrā ieguva jaunas izteiksmes formas, kuras

balstījās un regionāliem priekšstatiem par gotiku un vairāk respektēja šī mākslas stila vietējās tradīcijas. Minēto ilustrē vairākas muižu dzīvojamās ēkas, no kurām viena — Vecsalienas pils (1870) atrodas Latgalei kaimiņos — Augšzemē.

Vecsalienas pils apjoma telpiskajā kompozīcijā, kaut arī saglabājušās vairākas 1830. — 1860. gadu neogotikas iezīmes (asimetrija u.c.), ir būtiskas izmaiņas. Lēzenā, aiz dzeguļiem slēptā jumta vieta nācis stāvs divslīpu jumts un no fasādes plaknes tikai nedaudz izvirzīti rizaliti. Rizalītu un pamatapjoma kores ir vienā augstumā. Jumta un rizalitu ģeometriskās formas, kuras nosaka ļelpiskās uzbūves īpatnības rada ēkas plastisko izteiksmību. Atbilstoši apjoma kompozīcijas mainījies arī fasāžu dekorativais noformējums. Akcentētas netiek apjoma daļas, to masu savstarpējā saistība, bet gan fasāžu plaknes. Bez tam, Vecsalienas pils fasāžu dekoratīvās detaļas izgatavotas no javas, bet sienu materiāls — sarkanais ķieģelis nav slēpts zem apmetuma, ka tas bija 1830. — 1860. gadu neogotikas pilīm. Materiāla eksponēšana liecina par radošiem meklējumiem, kuri saistās ar t.s. ķieģeļu stilu — vienu no eklektisma formāli stilistiskiem virzieniem.[24] Tā pārstāvji celtniecības materiālu izmantoja kā mākslinieciskās izteiksmes līdzekli.

Raksturīgas «ķieģeļu stila» būves Latgalē atradīsim gan muižu apbūvē, gan pilsētās. Piemēram, Bonifacovas muižas kungu māja (19. gs. vidus), Šķilbēnu muižas kungu māja (19. gs. beigas), Arendoles muižas saimniecības ēkas (19. gs. beigas), daļa Rēzeknes un Ludzas pilsētu vēsturiskā centra apbūves u.c. Īpašu uzmanību saista Bonifacovas muižas kungu māja, kur savus mūža pēdējos gadus dzīvojis un strādājis Latgales vēstures pētnieks Gustavs Manteifelis. Nelielā sarkano ķieģeļu ēka pirmajā mirklī šķiet neievērojama, skarba un necila. Lakoniska apjoma forma, vienkāršs reljefā ķieģeļu kārtojumā izpildīts fasāžu dekorativais ietērps, aiz vienmērīga logailu ritma slēpts plānojums. Šo ēku varētu sajaukt ar pagastnamu, pasta staciju vai turīga zemnieka sētu. Kroņa arhitektūras ietekme īpaši jūtama, ja pavērojam 1843. gadā izdotos tipa albūmus pasta staciju un citu eku projektēšanai.[25] Tas norāda, ka Bonifacovas kungu mājas projekta autors atsacījies no muižu arhitektūra vispārpieņemtiem un par skaistī atzītiem arhitektoniski mākslinieciskajiem paņēmieniem. Šāda darba metode un rokraksts bija arhitektam M.P.Berči, kurš līdz 1871. gadam strādāja Daugavpilī (Rīgas — Vitebskas dzelzceļa būves birojā) un aktīvi praktizēja arī laukos. Tas neviļus liek domāt, ka dzīvojamā ēka Bonifacovā ir viņa projektēta.

Ēkas plānojums ir atbilstošs fasādēm un apjomam — vienkāršs, funkcionāli izsvērts. Centrā, kuru iezīmē trīs ailu asu izvirzījums, atrodas zāle ar izeju uz dārzu un halle ar kāpnēm, kā arī neliela garderobe. Pa labi izvietots saimniecības bloks, pa kreisi — trīs telpas paredzētas muižas īpašnieka vajadzībām.

1840.–1850. gadu Latvijas arhitektūrā atzima ne tikai viduslaiku, bet arī klasiskās arhitektūras formas. Izveidojās vairāki, paralēli eksistējosi virzieni. Viens no tiem — neorenesanse. Galvenais neorenesanses iedvesmas avots Latvijas muižu arhitektūrā bija Vācijas šī neostila būvmāksla. Taču tiešu ietekmes avotu un prototipu izmantošana nav raksturīga. Neorenesanses muižu arhitektūru ietekmējusi klasicisma kompozicijas un formu vienkāršība un skaidrība, noliedzot koptēla sadrumstalotību un pāmērīgu detalizāciju.

Neorenesanses virziena pārstāvji plaši izmantoja ordera un arkādes sistēmas. Šī tendence vērojama arī Latgalē. Piemēram, Rušonas muižas pils fasādē (19. gs. otrā puse), Juzefinovas muižas pils centrālā rizalīta izveidē (19. gs. otra puse) u.c. Sevišķi raksturīga ir Rušonas pils, kuras logu ailām ir pusloka arku pārsedzes. Šo ēku, kura saglabājusies līdz mūsu dienām, varam uzskatīt arī par t.s. pusloka stila *(rundbogenstil)* piemēru. Šis eklektisma formālais paveids muižu arhitektūrā visbiežāk saistās tieši ar neorenesanses formu radošu interpretāciju. Rušonas pils apjoma kompozīcija ir ļoti vienkārša. Vienstāva ekas centru izceļ trīs ailu asu rizalīts, kura frontona vieta ir otrais stāvs. Tā vienlīdz nozīmīga kļūst kā vertikālā, tā horizontālā būvmasas virzība. Ēkas apjoms ir dinamiski līdzsvarots un sava vienkāršība atstāj majestātiski pacilājošu iespaidu. Fasāžu arhitektoniski mākslinieciskajā kompozīcija izcelta simetrija un ritms. Garenapjoma un mezonīna stūrus rotā rusti, fasādes plakni augšpusē noslēdz masīva, bagātīgi profilēta dzega, logailas apvij arhivoltas. Rušonas muižas pils mierīgajās, izsvērtajās formās jaušama tās atbilstība mērķim — ar staltu cieņīgumu reprezentēt muižas īpašniekus Arnoldu un Alfrēdu Žolendzus.

Spožs eklektisma piemineklis, kura arhitektūrā neuzkrītoši ieausts franču renesanses pavediens, ir Bebrenes muižas pils (pabeigta 1896., arh. L.Markoni). Šī ēka gan neatrodas Latgales vēsturiskaja teritorijā, bet Augšzemē, taču cieši saistīta ar to. Bebrenes muižas īpašnieku grafu Plāteru–Zībergu dzimtai piederēja daudz muižu Latgalē (Ambenmuiža, Rudzati, Barkava, Kalupe), kā arī Augšzemē (Kazimirišķi, Pilskalne). Viņu celtās ēkas aplūkojot vienkopus, etnogrāfiskās robežas iegūst pakārtotu nozīmi.

Bebrenes pils arhitektūra, tās interjeri un īpašnieku likteņi aprakstīti poļu zinātnieka R.Aftanazi grāmata.[26] Šeit gribētos tikai īsumā aplūkot Bebrenes pils arhitektūru L.Markoni plašākas darbības konteksta.

Pārlūkojot Markoni dzimtas arhīvu varam atrast tikai vienu arhitekta mantojuma daļu.[27] Lūk daži no viņa darbiem: V.E.Raka villa (1868), Tirdzniecības banka (1873), Branicku pils Vatšavā (1875), Čacku pils Ukrrainā (1902). Pēc tiem varam spriest, ka L.Markoni ir Ists sava laika mākslas stila — eklektisma parstāvis. Visiemīļotākās viņam ir vēlīnās franču renesanses formas. Tieši šī mākslas stila ietekmē viņš projektejis Bebrenes pili [28]. Ar L.Markoni darbu Augšzemē interesanti salīdzināt divus citus projektus

franču renesanses formās, kuriem varētu būt netieša saistība. 1880. gadā arhitekts izstrādājis projektu savrupmājai Parīzē — *Avenue des Champs Elysées.*[29] Tā ir divstavu ēka ar stavu mansarda jumtu. Tās koptēls, atceroties Bebrenes pili, it kā liek sagatavoties tālākai šāda veida māksliniecisko eksperimentu uztveršanai. Pēc 1863. gada poļu sacelšanas daudzi muižnieki bija spiesti emigret un ārzemēm. Grāfs S.K.Plāters — Zībergs apmetās Parīzē. Taču konkretu ziņu par viņa un L.Markoni attiecībam šajā laikā trūkst. Uzlūkojot otru projektu — 1880. gados projektēto pili Hanenko (?) Ukraina, redzam Bebrenei ļoti tuvu arhitektoniski māksliniecisko risinājumu. Vienāds ir ailu un stavu skaits, jumta forma. Abās gala fasādēs tāpat redzamas atšķirīgas ieejas kāpnes. Vienāds ar arī dekoratīvo elementu izvietojuma princips, ārsienu materiāls un tā tonālās attiecības (ķieģelis un gaišs apmetums). Ukrainas pilij poligonālā izvirzījuma vietā ir grezns balkons un terase, kuru no abām pusēm ieskauj rizalīti. Šis atšķirības nemazina radniecību Hanenko un Bebrenes pilu risinājumos. Strādājot pie Bebrenes pils projekta L.Markoni neapšaubāmi izmantoja savu pieredzi šādu objektu radīšanā. Tas norāda, ka Hanenko pils arhitektūrā iemiesotās idejas arhitektam aizviem likušās aktuālas, atbilstošas laikmeta garam. Tomēr nevar teikt, ka Bebrene būtu vienkāršots Hanenko pils variants. Uzmanīgi iepazīstot Bebrenes pils arhitektūras noslēpumus, jāsecina, ka L.Markoni radījis Latvijas 19. gs. muižu pilīm tuvu būvmasu dalījumu ar modernizētu saturu. Viņa projektētā ēka organiski iekļaujas Latvijas neorenesanses piļu vidū. Šāda pieeja raksturo arhitekta pietāti ne tikai pret Latvijas arhitektūras mantojumu, bet arī vēlēšanos jaunbūvi iesaistīt konkrētā vēsturiskā vidē (Bebrenē to veidoja esošā muižas apbūve). Interesanti, ka nedaudz vēlāk, pēc Bebrenes pils uzcelšanas, arhitekts no jauna izmantojis tās arhitektoniski māksliniecisķās kompozīcijas principus ap 1900. g. celtajā Brežno pilī Varšavas apkaimē.

No Bebrenes Augšzemē pārcelsimies Daugavas otrajā krastā, kur upes malā netālu no Daugavpils kādreiz atradās M.Šahno piederošā Kalnu muiža un pils, celta ap 1910. gadu. Kalnu pils gan nosacīti iekļaujas neorenesanses stilistiskajā gammā, jo tās apjoma kompozīcijā vērojama arī klasicisma formu ietekme, bet kopnoskaņa nav sveša arī baroka stilam. Lielā trisstāvu eka ar trīs ailu asu rizalītu segta ar lēzenu četrslipu jumtu. Plāna konfigurācija ēkai ir taisnstūra. Apjoma telpiskās kompozīcijas vienkāršību kompensē bagātīgais fasāžu dekoratīvais ietērps. Diferencēta logailu forma un stāvu austums, pimā stāva sienas klāj rusti, otrā un trešā stāvā tie ir tikai stūros. Rizalīta un pirmā stāva sienas darinātas apmetumā (gaišos toņos), bet pārējās fasāžu daļas no sarkanā ķieģeļa, uz kura fona izceļas apmetumā, gaišā tonī veidotie dekora elementi — logailu apdare, starpstāvu dzega, medaljoni. Visas dekoratīvās formas kārtotas ritmiski un ir vienlīdznozīmīgas. Ēkas arhitektūras sasaucas ar 18. gs. muižu dzīvojamajam ēkam Latvijā. Tajā iemiesoti tradicionāli priekšstati par šo ēku ti-

pu. Tie noteica daudzu muižu rekonstrukciju un jaunceltņu raksturu un stilistiku 1905.–1910. gados. Piemēram, arhitekta V.Bokslafa darbi Vidzemē — kungu mājas Krapē (1909—1910), Mālpilī (1907—1911), Dzelzavā (1908) u.c. Viņa projektēta ir arī Dubnas pils Latgalē (1914), kuras izskats asociējas ar 18. gs. beigu baroka klasicisma pārejas posma arhitektūru Latvijā. Dubnas pils projekta galīgo variantu publicējis H.Pīrangs.[30] Ne mazāk interesanti ir Dubnas pils projekta varianti, kuri saglabājušies arhitekta arhīvā. Vienu no tiem, kur redzam divstāvu ēku ar mansarda jumtu un simetriski novietotu trīs ailu asu rizalītu interesanti salīdzināt ar jau minēto Kalnu muižas pili. Jūtama zināma sakritība: Rizalītu proporcijas ir vienādas (arī ailu asu skaits un forma), Kalnos mansarda stāva vietā izveidots pilas stavs (ar nelielu griestu augstumu), kā arī ēka īsaka par divu ailu asu platumu. Ja neievērojam šīs atšķirības, var pieņemt, ka Kalnu muižas pils projekts ņemts pamatā Dubnas pils projektam, pie kam pārstādājot ēkas veidolu tuvaku reģionālam kolorītam. Iespējams, ka Dubnas muižas pēdējam īpašniekam Rīgas tirgotājam A.Zelmeram patikusi pils Kalnos un ieteikta V.Bokslafam kā idejas pamats. Galīgā variantā gan arhitekts izšķīries par saviem iepriešējiem darbiem Vidzemē tuvu risinājumu. Ar tradīcijām saistīta arī V.Neimaņa darbs — Juzefovas muižas pils (ap 1900. g.). Šoreiz ar sevišķām simpātijām arhitekts raudzījies 18. gs. pieminekļos, aizgūstot iemīļotus motīvus un formas no baroka un agrīna klasicisma repertuāra. Juzefovas pils apjoma telpiskā kompozīcija cieši sasaucas ar kaimiņos esošajām Jaunsventes (ap 1912. g.) un Dubnas pilīm. Šīs ēkas kopā pārstav t.s. dzimtenes stilu *(Heimatstil)*, virzienu, kura mērķis bija rast vienkāršu un ekonomisku mājokli ar visām ērtībām, kura veidols harmonizētu ar apkārtni un atbilstu vēsturiskajai apbūvei. Šie apstākļi noteica «dzimtenes stila» izpausmes formas dažādās zemēs, stilizējot baroka un klasicisma motīvus bieži vien tīri jugendstilam raksturīgā izpratnē.

Latgales muižu 19. gs. otrās puses pilļu un kungu maju vidū sastopamas būves, kuru arhitektūra citiem Latvijas reģioniem ir pasveša. Viena no tādām ir Višķu muižas pils. Sākotnējā ēka nodedzināta 1863. g. poļu sacelšanās laika.[31] Pēc šī notikuma muižas īpašnieks Staņislavs fon Mols ēku atjaunoja. Uzlūkojot 1914. gada fotouzņēmumus, pirmais iespaids rosina domāt, ka mūsu priekšā ir katoļu baznīca, kurai trūkst abas simetriskās torņu smailes. Ēkas apjomu veido divi masīvi trisstāvu torņi, starp kuriem novietota zemāka daļa ar tāda paša platuma lieveni priekšā. Torņus noslēdz smagnēja dzega, bet virs tās atrodas margas, kas liecina par skatu platformas esamību uz torņa jumta. Šī nama projektētājam vienlīdz bijušas vairāku stilu formas. Apjoma kompozīcija tuva renesanses paraugiem, taču stilistiskā nokrāsa nav konsekventi «tīra». Pārskatot Baranovska enciklopēdiju[32] varam rast vairākas interesantas līdzības gan no tuvām zemēm, kā Vācija (villa «Berg» Stutgartes tuvumā, 19. gs. otrā puse, arh. Leins), gan tālām, kā Grieķija (villas Atēnās). Šādas līdzības iespējams, jo 19. gs. otra

puse ir laiks, kad vēl nepieredzētus mērogus ieguva vēstures un arheoloģijas studijas visā pasaulē. Daudzas monogrāfijas, periodiskie izdevumi un grafikas lapu krājumu vēstīja nozīmīgākos atklājumus šajās nozarēs. Šis materiāls neapšaubāmi nonāca arī Latvijā, it sevišķi lielākajās pilsētas — Rīgā, Liepājā, Daugavpilī — un ietekmēja tur strādājošo radošo inteliģenci.

Latgales muižu eklektisma arhitektūrā pārstāvēts arī t.s. vasarnīcu stils. Šī «stila» izcelsme Latvijas un Rietumeiropas valstu arhitektūrā meklējama 18. gs. beigu romantisma mākslas strāvojumos. Par eksotiskam un atdarināšanas cienīgām tika uzskatītas šveiciešu zemnieku mājas. Tam raksturīgs simetrisks apjoma risinājums, vaļējas konsoļu baltītas galerijas, lēzens divslīpu jumts, galeriju un frontonu daļēja aizsegšana ar dekoratīviem kokgriezumiem. Zināmas parralēles ar šīm ēkām ir arī Latvijas muižu «vasarnīcu stila» būvēm, tomēr vērojamas arī atšķirības. Piemeram, asimetriska apjoma kompozīcija, galerijas bieži aizstātas ar verandām, lieveņiem. Koka detaļas bieži rotā mūra ēkas pretēji citur vērojamam koka un mūra vienādam pielietojumam.

Savdabīgs «vasarnīcu stila» paraugs Latgalē ir Rozentavas muižas kungu nams. Ēka celta 1897. gadā, jaunbūvē iekļaujot esošo dzīvojamo ēku. Muiža šajā laika piederēja Filipam Bohomolecam. Palielā divstāvu koka ēka, kuras garums bija ap 45 m, segta ar divslīpu jumtu un ar nelielām atšķirībam ir simetriska. Fasādes vidū pie centrālās ieejas piebūvēts lievenis ar terasi virs tā. Centru, kā arī abus garenfasādes galus izceļ rizaliti, proporcijās atšķirīgi. Ēkas stilistiku nosaka arhitektoniski mākslinieciskais risinājums. Tā neatkārtojamo iespaidu rada koka konstrukcijas — lielo jumta pārkari balstošie spāru gali, lievēņa balsti un margas, logailu un jumta logu apdare. Visas koka konstrukcijas ir apzinati eksponētas un papildinātas ar dekoru — t.s. koka mežģīnēm. Tieši šīs koka detaļas padara ēku vieglu, rotaļīgu. Šīs īpašibas vairoja arī ēkas daudzo terasu, lodžiju un āra kāpņu radītā saikne ar parku, ar apkārtējās dabas krāšņumu (tiešā tuvumā tecēja Maltas upe.). Būtībā vasarnīcas tipa dzīvojamā ēka bija visatbilstošākā īpašnieku dzīves veidam un iecerēm. Viņi šeit uzturējās galvenokārt vasaras periodā.

«Vasarnīcu stila» vieglās koka konstrukcijas izmantotas arī nelielu sezonas rakstura piebūvju celtniecībā 19. gs. beigās. Piemēram, greznie «koka mežģīnēm» rotātie lieveņi Zvirgzdenes muižas kungu mājas un Viļakas katoļu pastorāta ēkas gasādēs.

Ja paraugamies uz augšminētās Rozentavas apkārtni — netālajām Lūznavas, Garokalna u.c. muižām, redzam, ka šajā nelielajā Latgales nostūrī, tāpat kā citos līdzīgos, muižu arhitektūrā pārstāvēti dažādi stilistiskie novirzieni atbilstoši Rietumeiropas mākslas un arhitektūras vadošajām tendencēm un attīstības līmenim. Pilnīgi pretēji tam, ko redzam šodien, kad pelēcības un pamestības plīvurs zīmogojis daudzus Latgales miestus un muižu centrus. Tāpat šeit risinājās spraiga kultūras dzīve, kurai gan ar

vietējiem zemniekiem nebija tieša sakara. Piemērs teiktajam ir Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķa S.Kerberdza (1810–1899) meitas Jevgēnijas Kerbedzas darbība Luznavas muižā. Tur ap 1911. gadu pabeigta jauna, savam laikam moderna mūra dzīvojamā ēka.[33] Tā atbilst vairāk savrupmājai nekā muižas pilij. Ēka celta no sakanajiem ķieģeļiem, bet ap logailam, dzegai, terases kolonām un citur pielietotas no cementa javas darinātas detaļas. Cokolstāvs un dažas dekoratīvas joslas fasādēs veidotas no šķeltiem laukakmeņiem.

Lūznavas muižas kungu mājas apjoma telpiskās kompozicijas pamatā ir savdabīga daudzfunkcionāla asimetriska struktūra. Tā veidojusies, vienā būvķermenī apvienojot dažādas nozīmes telpu grupas. Šeit atradās muižas īpašnieka ģimenes dzīvoklis, J.Kerbedza kundzes darbnīca, jo viņa nodarbojās ar gleznieciību, pieņemamās telpas, kā arī vairākas darba un atpūtas viesos atbraukušiem māksliniekiem.[34] Katrai no šīm telpu grupām ir atsevišķa ieeja un cieša sakariba ar ārējo apjoma formu. Atbilstoši jūgendstila būtībai ēkas arhitektoniskais veidols pauž iekšējo plānojuma struktūru. Arī fasādēs jūtama jūgendstila ietekme. Galvenā uzmanība pievērsta praktiski nepieciešamu utilitāru elementu izteiksmīgam arhitektoniski mākslinieciskajam izveidojumam, piemēram, balkona margu metālkalumem, logailu pārsedzēm, ārdurvju vērtņu apdarei u.c.

Lūznavas pils arhitektoniski mākslinieciskais un apjoma telpiskais risinājums citām Latgales un Latvijas muižu 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma pilīm un kungu mājam ir pasvešs. Par to liecina sarežģītās būvmasu attiecības (daudzskaldņainība, stipri sarežģītā plāna konfigurācija), kā arī atsevišķu detaļu traktējums (ne sevišķi veiksmīgo proporciju kolonnas lievenis, kontrforsi, dzeguļu un logailu arhivoltu pielietojums blakus tīri racionāliem risinājumiem u.c.). Šis atšķirības acīmredzot pauž paša muižas īpašnieka mākslinieciskos priekšstatus, kuri veidojušies ilgas viņa dzīves un darba vietās — Pēterburgas un Varšavas arhitektūras ietekmē. Par zināmām atbalsīm varam spriest pāršķirstot minēto Baranovska arhitektūras enciklopēdiju, kurā cita vidū publicēta arhitekta Dobiecka projektētā savrupmāja. Būtiskas atšķirības ir tikai dekorā. Dobiecka projektētajai ēkai ar jūgendstila dekoratīvajiem elementiem «nobārstīta» visa ēkas augšdaļa. Lūznavā šīs greznības nav, priekšroka dota vienkāršībai un paša materiāla dabiskajam skaistumam.

Ar Kerberdzu dzimtas vārdu saistās arī cita ēka — Riebiņu muižas pils. Laika posmā no 1874. gada līdz 19. gs. beigām pils netika izmantota. Izmaiņas sākās 20. gs. sākumā. Neapdzīvoto ēku atjaunoja minētā īpašnieka meita J.Kerbedza, plaši pazīstama mecenāte. Pēc viņas ierosmes pilī tika ierīkots atpūtas nams māksliniekiem, rakstniekiem un mūziķiem no Pēterburgas, Varšavas, Viļņas un citām pilsētām. Pils atjaunošana, domājams, galvenokārt saistījusies ar esošo telpu remontu un fasāžu dekoratīvā ietērpa nelielām izmaiņām, piem., nelielā kāpienveida atika un

balkona margu risinājumi. Eklektismam piedēvējami arī centrālās halles koka griesti, kuri 19. gs. beigās bijuši tumši brūni. Ēkas apjoma telpiskā uzbūve saglabājās iepriekšējā un domājams būtiski nav izmainījusies līdz mūsu dienām. Pils simetrisko būvķermeni veido trīs divstāvu daļas, kuras savstarpēji savieno zemāki divstāvu apjomi. Lielākā ir centrālā daļa ar deviņām ailu asīm. Tās centru rotā balkons. Abas sānu daļas ir daudz mazākas, ar vienu ailu asi. Tās drīzāk uztveramas ka torņi, nevis sānu korpusi. Līdzīgs apjoma telpiskais risinājums Latvijas muižu arhitektūrā ir sastopams. Atcerēsimies Latgales pilis Varakļānos, Landskoronā u.c.

Raksturīgāko Latgales muižu 16. gs. — 20. gs. sākuma arhitektūras piemineklu analize ļauj secināt, ka šajā laikā tur radusies apbūve ar ievērojamu materiālo, mākslinieciško un vēsturisko vērtību. Tajā atspoguļojas laikmetu vadošās attīstības tendences, tuvi un tāli ietekmju avoti. Mākslinieciskie strāvojumi, kuri vērojami Latgales muižu pilu un kungu māju arhitektūrā kopumā atbilst Eiropas būvmākslas vadošajiem stiliem un līmenim. Tomēr blakus vispārraksturīgam stila pazīmēm sastopamas dažas reģionalas, tieši Latgalei raksturīgas īpatnības. Tās galvenokārt izpaužas ēku arhitektoniski mākslinieciskajā risinājumā, kurš ir pasvešs parējai Latvijai (Višķu, Lūznavas pilis). Iemesli šim atšķirībām ir dažādi. Viens no tiem ir ilgstošā administratīvā atrautība no parējās Latvijas teritorijas (līdz 1918. g.). Otrs — citi nacionalitāšu — poļu, krievu, ebreju skaitliski ieverojamāka klātbūtne šajā novadā. Ne mazāk svarīgas bija arī reliģiskās atšķirības.

Līdz 19. gs. vairums privāto muižu piederēja poļu muižniekiem. Viņu īpašumi laika gaitā samazinājās, jo Krievijas valdība sekmēja krievu iecelošanu Latgalē. Šis process pastiprinajās pēc 1863. g. poļu sacelšanās, kad poļiem tika noliegtas tiesības pirkt lielākas muižas par 60 desetīnām. Šis noliegums vēlāk tika attiecināts uz visiem katoļticigajiem. Vietējie iedzīvotāji muižas nespēja pirkt, toties Krievijas valdība atbalstīja to nonākšanu krievu jaunbagātnieku un zemnieku rokās.[36] Taču tieši muiža bija viens no kultūras centriem. Šī kultūra gan bija norobežota no vietējo iedzīvotāju sadzives norisēm, tomēr tas nenozīmēja, ka tā neatstaja nekādu iespaidu. Šeit zināma loma piedereja tieši arhitektūrai, kā būtiskai laikmeta sociālo, garīgo un laicīgo apstākļu paudējai. Bieži vien tieši muižu arhitektūrā atspoguļojās avangardiski mākslas dzīves strāvojumi. Celtniecība muižās neapstājās pat tad, kad acīmredzama kļuva muižas kā saimnieciskas sistēmas bojāeja. Bez tam, Latgales muižu arhitektūras attīstību vairāk ka citos Latvijas reģionos sekmēja tieši atsevišķi bagātu muižnieku dzimtu kaislīgā būvētgriba. Paliekošs ieguldījums šaja ziņā ir Plāteru, Borhu, Zībergu, Karņicku, Korfu un citām dzimtam.

Latgales muižu arhitektūras talāka izpēte un popularizācija ir neatliekams uzdevums, kura izpilde nākotnē varētu izcelt šī novada kultūrvēsturisko mantojumu pienācīga līmenī. ✧

Piezīmes:

1. B.Brežgo: Ludza. Pils un pilsētas vēsture, Rēzekne 1931, 10. lpp.
2. K.Löwis of Menar: Burgerlexikon für Alt-Livland, Riga 1922, S. 80.
3. A.Tuulse: Die Burgen in Estland un Lettland, Dorpat 1942, S. 91-92.
4. M.Skujenieks: Latvija: zeme un iedzīvotāji, Rīga 1920, 235. lpp.
5. R.Aftanazy: Materiały do dziejów rezydencji, Warszawa 1987, T. IIIb, Fig. 330, 331.
6. R.Kaminska: Nozīmīgākie monumentāli dekoratīvās glezniecības pieminekļi Latgalē 18.-19. gs. // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1993, Nr. 2, 22. lpp.
7. Sakarā ar Krāslavas pils celtniecību minēti arī citu arhitektu uzvārdi. Viens no tiem – J.V.Didreišteins, minēts kopā ar A.Parako arī kā Krāslavas rātsnama projektētājs un cēlājs. Bez tam, minētajam A.Parako, pēc citām ziņām, piedāvāta Krāslavas Bibliotēkas, Krāslavas Sv. Ludvika baznīcas (1755-1767), kā arī Dagdas un Drujas baznīcu projektu izstrāde. Skat.: S.Loza: Architekci i budowniczowie w Polsce, Warszawa 1954, s. 227, 371, 376.
8. I.Lancmane: Krāslavas jaunā pils — 18. gs. Latgales arhitektūras un mākslas piemineklis // *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei*, Rīga 1987, Nr. 2, 35., 36. lpp.
9. С.Лорени, А.Роттермунд: Классицизм в Польше, Варшава 1984, стр. 9; R.Kaminska: *op.cit.*, 22. lpp.
10. Nepilnus simts gadus vēlāk savā ceļojumā pa Latgali (1876) Krustpils pili attēlojis N.Orda. Tās mansarda jumts nomainīts pret stāvu divslīpu jumtu ar nošļauptiem galiem, masīvais vārtu tornis zaudējis barokālo smaili. Līdz mūsu dienām pils saglabājusies daļēji pārbuvētā veidā.
11. Mihals de Borhs uzrakstījis ievērojamus darbus par Sicīlijas un Maltas mineraloģiju. Viņš bija Lionas, Dižonas un Sjenas zinātņu akadēmiju loceklis, vairāku Itālijas Mākslas akadēmiju loceklis, Pēterburgas Brīvās ekonomiskās biedrības loceklis. Pēdējos savas dzīves 20 gadus dzīvoja Varakļānos. Te viņš sarakstījis arī savu elēģisko sacerējumu franču valodā *Sentimentālais dārzs Varakļānos* (Warszawa 1795). M. de Borhs miris 1811. g.
12. Landskoronas muižas pils zināma pēc N.Ordas 1875. g. zīmējuma, jo I pasaules karā tā iznīcināta. Pili bijušas 48 istabas. Pie centrālā korpusa — balkons, iedziļinātu galeriju priekšā terases.
13. T.Jaroszewski, W.Baraniewski: Pałace i dwory w okolicach Warszawy, Warszawa 1992.
14. G.Manteuffel: Polnisch Livland, Riga 1869, S. 82.
15. J.P.Kuļņevs, Krievijas armijas ģenerālis, krita kaujā pie Sokolices sādžas Krievijā 1812. g. 1816. g. viņa pīšlus pārveda uz māsas vīra barona N.Manteifela dzimtas māju baznīcu. 1832. g. J.P.Kuļņevu pārapbedīja Ilzenbergas kapsētā, kur pēc ģenerāļa brāļa ierosmes 1833. g. sāka celt kapliču-baznīciņu. Skat.: А.Сапунов: Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии, Витебск 1903, стр. 25-28.
16. Interjera skats publicēts: R.Aftanazy: *op.cit.*, Fig. 312.
17. A.Urbański: Pro memoria, Warszawa 1929, Fig. 300.
18. Latvijas piemineklu aizsardzības inspekcijas Dokumentācijas centra arhīvs (turpmāk LPAIDC). Lieta «Dricānu muiža».
19. Белоруссия, Литва, Латвия, Эстония: справочник-путеводитель. Москва-Leipzig 1986, стр. 394.

20. W.Neumann: Lexikon Baltischer Kunstler, Riga 1908, S. 14.
21. R.Aftanazy: *op.cit.*, s. 295.
22. G.Manteuffel: Terra Mariana, 1186-1888, Riga 1903, T. III, s. 35.
23. T.S.Jaroszewski: O siedzibach neogotyckich w Polsce, Warszawa 1981, s. 83.
24. Preiļu pils apraksti un attēli publicēti vairākos poļu un vācu periodiskajos izdevumos. Tas liecina, ka šis ēkas celtniecība bija ievērojams notikums ne tikai tālaika Latgales kultūras dzīvē vien. Ap 1875. g. Preiļu pils kopskatu no pagalma puses attēlojis mākslinieks N.Orda. Četrus zīmējumus, kuri ievietoti žurnālā *Kłosy* 1879. g., zīmējis T.Dmochovskis.
25. Pils celtniecībā, iespējams, arhitekts ir izmantojis populāro F.Gudvina krājumu: F.Goodwin: Domestic Architecture being a Series of Designs ... in the Grecian, Italian, and Old English Styles of Architecture, London 1833. Par to varētu liecināt «gotiskā stila pils» (zīm. 53.).
26. Poļu tālaika arhitektūrā var atrast analogu – Jadvisinas pili (1898, arh. F.Arveuf).
27. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (turpmāk LVVA), 10.f., 4. apr., 747. l.
28. R.Aftanazy: *op.cit.*
29. Markoni lietā, Archiwum Główne Akt Dawnych Varšavā.
30. Līdz mūsu dienām šī neliela ēka saglabājusies pārbūvētā veidā; 1960. gados tika piebūvēts 3. stāvs.
31. T.Jaroszewski, A.Rottermund: Katalog rysunków architektonicznych Henryka i Leandra Marconich w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Warszawa 1977, s. 204.
32. H.Pirang: Das Baltische Herrenhaus, Riga 1930, Bd. III, S. 15.
33. B.Brežgo: Latvijas pagātne, Daugavpils 1943, 85. lpp.
34. Г.Барановский: Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века, Санкт-Петербург 1904, стр. 133.
35. LPAIDC, lieta «Lūznavas muiža». 1925 g. no intervijām iegūtas ziņas, ka projekta autors bija inž. S.Kerbedzs; dokumentālo apstiprinājumu diemžēl nav.
36. J.Zilgalvis: Starp Varšavu un Pētersburgu. Jevgēnija Kerbedza un poļu mākslinieki Latgalē // *Māksla* 1992, Nr. 5, 40.-43. lpp.
37. Г.Барановский: *op.cit.*, с. 65.
38. F.Kemps: Latgalieši: kultūrvēsturiskā skice, Rīga 1910, 22. lpp.

Autors:

Jānis Zilgalvis ir vēstures doktors, Latvijas Zinātņu Akadēmijas zinātniskais līdzstrādnieks; specializējas Latgales rezidencionālā arhitektūrā.

Ēriks Jēkabsons

POĻU KULTŪRAS DZĪVE LATVIJAS REPUBLIKĀ (1918-1940)

Latvijas Republikā pastāvošā likumdošana deva iespēju valsts mazākumtautībām attīstīt savu iespēju robežās plašu kultūras dzīvi, ko tās arī izmantoja. Tūlīt pēc Latvijas nodibināšanās izveidojās arī poļu skolu un biedrību tīkls, kurš pastāvēja gan Latgalē un Ilūkstes apriņķi, kur dzīvoja proporcionāli visvairāk poļu tautības iedzīvotāju, gan Rīgā, Liepājā un Jelgavā.

Ir neiespējami vienā rakstā aplūkot visus poļu kultūras dzīves aspektus, jo zināmu kultūras darbību, kura daudzos gadījumos bija pilnīgi patstāvīga, realizēja daudzas poļu biedrības, piemēram, «Auszra», Svētā Vincentija no Paulo labdarības biedrība, «Promień», «Oświata», Poļu Studentu biedrība Rīgā, «Ognisko» Liepājā, «Harfa» Daugavpilī un citas, kā arī visas 3 poļu ģimnāzijas (Rīgā, Daugavpilī un Rēzeknē) un daudzās pamatskolas. Tādēļ pakavēsimies pie ievērojamākajām poļu kultūras rosības izpausmēm, starp kurām neapšaubāmi izcilu vietu ieņēma Poļu Teātris Latvijā un ievērojamākais no Latvijas polu koriem — biedrības «Oświata» jauniešu kolektīvs.

Poļu skatuves mākslas pirmsākumi Latvijā meklējami 19. gadsimta astoņdesmitajos gados. 1887. gadā biedrības «Auszra» amatieru trupa uzveda pirmo izrādi, vēlāk tam pievienojās polu studentu korporāciju trupas.[1]

1923. gadā pie 1905. gadā dibinātās poļu biedrības «Oświata» Rīgā izveidojās skatuves amatieru pulciņš, kurš darbojās tās statūtu ietvaros. Iniciātors bija toreizējais biedrības priekšēdētājs, poļu sabiedriskais darbinieks Pjotrs Svilans (Swyłan),[2] bet 1924. gada mākslinieciskio vadību uzņēmās Rīgas Krievu teātra akteris — polis Vladislavs Čengerijs. Ar pulciņu viņš strādāja kā režisors, dikcijas, mīmikas un spēles skolotājs. savukārt, P.Svilans kļuva par pastāvīgu topošā teātra saimniecības vaditāju.[5]

Divus gadus pēc izveidošanas pulciņš tika pārveidots par dramatisku studiju, bet 1927. gadā izdevās panākt valsts subsidijas piešķiršanu (lielā mērā to panāca viens no diviem poļu deputātiem Saeimā — Jaroslavs Viļpiševskis), pateicoties kurai varēja studiju pārveidot patstāvīgā Poļu teātrī,

kurš šādā kvalitātē pirmo reizi sniedza izrādi 1927. gada 22. septembrī.[6] Latvijas valsts un Rīgas pilsētas varas iestades atzina tā vienādās tiesības ar citiem teātriem.

Šajā laikā tika noslēgts oficiāls līgums ar Krievu drāmas teātri par iekārtu, tērpu, dekorāciju un arī par nomu Merķeļa ielā 13 (jāpiezīmē, ka jaundibinātajā poļu teātrī strādāja vairāki Krievu drāmas akteri — poļi). Nodibinājās teātra padome, kuras pirmajā sastāvā bija jau minētais deputāts Viļpiševskis, Izglītības ministrijas Poļu izglītības pārvaldes priekšnieks Taļat-Kelpšs, Čengerijs, Ficners-Jarskis, Gulbiņska un Vaļiševska. Padome, savukārt, izveidoja direkciju (vai valdi), kurā iegāja Svilans, Čengerijs un Ficners-Jarskis.[8]

Sākuma posmā teātra mēģinājumi notika poļu biedrībā «Auszra», poļu skolu un studentu biedrības telpās, kuras bieži nebija apkurinātas. Tikai ģenerālmēģinājumi un svētku izrādes — Merķeļa ielas 13. namā. Aktieru darbs lielā mērā bija sabiedrisks, bez atalgojuma [9].

Darbības sākumposmā Teātrim bija vidēji 12 izrādes gadā Rīgā[10] un pat līdz 30 izrādēm provincē, kur dzīvoja poļu tautības iedzīvotāji, galvenokārt Latgalē.[11] Vēlāk šie skaitļi dažādu faktoru ietekmē mainījās.

1927. gadā Teātris darbu uzsāka 31 cilvēka sastāvā. Trupā bija 14 vīrieši un 17 sievietes Krievu drāmas aktiera Čengerija vadībā.

Jau 1927.–1928. gada sezonā (kas sākās novembrī un beidzās aprīlī) teātris uzveda tādu poļu autoru darbus kā Ridlis, V.Pežiņskis, J.I.Krašēvskis, J.Bliziņskis, S.Pšibišēvskis, S.Visņoveckis, H.Senkēvičs. Šajā laikā apmeklētāju rekordskaitlis bija 647 personas.[13] Poļu teātra repertuārā no paša sākuma bija arī latviešu dramaturgu lugas. 1928. gadā teātris kļuva pazīstams Latvijā ar lielisko R.Blaumaņa *Ugunī* uzdevumu Latvijas valsts neatkarības 10. gadadienā savā tulkojumā. Sakarā ar to Poļu teātris saņēma oficiālu ārlietu ministra A.Baloža pateicību (ministrs izrādi bija noskatījies).[14]

1929.–1930. gada sezonā īpaša piekrišana bija lugai *Čenstohovas aizstāvēšana*, no kuras trešās izrādes ienākumiem Poļu teātris 50 procentus ziedoja Brīvības piemineklja celtniecībai Rīgā (jāpiezīmē, ka arī turpmākajos gados tas ziedoja naudu šim mērķim).

Neraugoties uz neapšaubāmajiem panākumiem, poļu sabiedrības atbalsts savam teatrim varēja būt lielāks. 1929.–1930. gada sezonā teātra kasē ieplūda 24274 lati, bet tika iztērēti — 24210. Šajā sezonā teātris saņēma valsts (15000 latu) un Rīgas pilsētas (1600 latu) subsīdijas. Jāpiezīmē, ka šis summas bija līdzīgas arī citās sezonās.[17]

1930.–1931. gada sezonas pirmaja pusē teātris spēlēja 2 oriģinālugas 8 reizes pavisam 454 skatītajiem (ka redzams, viņu skaits bija ievērojami krities, salīdzinot ar 1927. gadu). Rezultātā ieņēmumi sastādīja tikai 5660, bet izdevumi — 12920 latus.[18]

Grūtības sagādaja ari piemērotu aktrišu atrašana jaunu sieviešu lomu atveidei, tādēļ no 1927. līdz 1929. gadam teātrī strādāja Varšavas «Redutas» teātra aktrise Irēna Burska-Visocka,[19] bet 1930.–1931. gada sezonā — Varšavas aktrise Janina Skrobecka.[20] Abas ārpus darba teātrī sabiedriskā kārtā vadīja bērnu dziesmu un deju ansambli Rīgas poļu 4. pamatskolā Iļģuciemā.[21]

Pēc 1930.–1931. gada sezonas Poļu teātra stāvoklis kļuva ļoti smags. Varas iestāžu atļauju strādāt taja nesaņēma vadītājs V.Čengerijs, aktieri S.Siezieņevskis un B.Kšemieņeckis, jo viņiem nebija Latvijas pavalstniecības (Siezieņevskis bija dzimis Latvijā, taču joprojām bija «nansenists». Jāpiezīmē, ka viņš vēlāk atļauju tomēr saņēma un līdz savai aizbraukšnai un Poliju strādāja Poļu teātrī). Tas bija dīvaini, jo vienlaicīgi visiem trim tika atļauts strādāt Krievu teātrī. Poļu teātrim tika pārmests, ka akteri izvedot no valsts valūtu, taču šim pārmetumam nebija pamata, jo vienīgā aktrise no Polijas — J.Skorobecka pat savu atvaļinājumu pavadīja Rīgas Jūrmalā un mazās algas dēļ viņu materiāli pabalstīja vecāki.[23] Protams, ka šeit nevar runāt par mērķtiecīgu valsts politiku (kaut arī ne bez ietekmes šajā laikā bija pastāvošās saspringtās attiecības starp Latviju un Poliju, kuras tādas bija kļuvušas tieši it kā sliktās Latvijas valsts atteiksmes dēļ pret poļu minoritāti), bet gan par atsevišķu valsts ierēdņu pārliecīgu «dadzīgumu».

Neskatoties uz šim un finansiālajām problēmām, 1931.–1932. gada sezonā teātris strādāja, uzvedot arī latviešu rakstnieka Blaumaņa lugu *No saldenās pudeles.*[24]

1932. gada 4.februārī teātris atzīmēja savas pastāvēšanas 5 gadu jubileju. Sakarā ar to savu apsveikumu atsūtija arī izglītības ministrs A.Ķēniņš,[25] ar kuru poļu sabiedrībai bija visai saspīlētas attiecības viņa stingrās mazākumtautību skolu politikas dēļ.

1933. gada 29. februārī teātris pirmo reizi uzveda opereti — *Poļi Amerikā,* kurai bija lieli panakumi, un dejas kurai sagatavoja E.Pļevickis. Izrādē piedalījās arī poļu jauniešu biedrības «Promień» koris.[26]

Pirms 1933.–1934. gada sezona jau bija zināms, ka Saeima noraidījusi poļu deputātu p(riekšlikumu piešķirt Poļu teātrim vismaz 800 latu lielu subsīdiju (tas tika iesniegts tad, kad kļuva skaidrs, ka nav piešķirti parastie 15000 lati, kā iepriekšejos gados). Teātris saņēma vienīgi Rīgas pilsētas subsīdiju — 12000 latus.[27]

Pēc V.Čengerija, kurš drīzumā aizbrauca uz Poliju un saka strādat ka vietējā teatra vadītājs Lodzā un vēlak kā režisors Poznaņā,[28] teātra vadītāja pienākumus savā starpā sadalīja P.Svilans, B.Kšemeņskis un S.Siezieņevskis.[29] Tieši Staņislavs Siezieņevskis uzņēmās mākslinieciskā vadītāja darba lielāko daļu (diemžēl arī viņš drīz izbrauca uz Viļņu un vēlāk uz Lodzu, kur strādāja kā akteris)[30]. Tika vestas sarunas ar Krievu drāmas teātri par zāles nomas maksas pazemināšanu.[31]

1934.–1935. gada sezonā teātra vadību uzņēmās A.Zeļveroviča vadītā Varšavas Valsts Teātra Mākslas Institūta absolvents Ščepans Bačiņskis. Viņam izdevās uzvest dažas lugas gadā (tajā skaita vairākas — bērniem) iesaistot teātra darbā arī Rīgas poļu ģimnāzijas audzēkņus,[32] tomēr salīdzinoši tas bija maz. Beidzot teātris tika pārcelts uz Poļu namu Jēzus baznīcas ielas 3. namā (cerot uz lielāku skatītāju pieplūdumu, jo tas atradās rajonā, kurā bija daudz poļu tautības iedzīvotāju un, beidzot, varēja uzvest lugas arī svētdienās, kas līdz šim — svešā zālē — nebija iespējams)[33], taču tas nespēja novērst teātra pašlikvidāciju pēc 1935.–1936. gada sezonas.

Tādējādi noslēdzās pirmais Latvijas Poļu teatra darbības posms. Bija izdarīts daudz — repertuārā bija Fredro, Baluckis, Bļižiņskis, Dobraņskis, Kraševskis, Slovackis, Pšibiševskis un citi. Strādāts tika labu Polijas provinciālo teātru līmenī. Bija pat ieplānotas viesizrādes Viļņā, Grodņā un Belostokā, kas nenotika teatra neatkarīgu iemeslu dēļ. Uz Rīgas Poļu teātra skatuves uzstājās tādi izcili mākslinieki no Polijas kā Aleksandrs Zeļverovičš, Zigmunds Novakovskis (*Rozmarīna zariņā* autors), Barviņskis, mācitājs Skierkovskis (lugas *Kāzas Kurpios* autors) un citi.[34]

1936.–1937. gada sezonā Poļu teātris Latvijā nedarbojās, bet 1937. gadā biedrības «Oświata» valde uzsāka tā atjaunošanu. Direktora amata tika uzaicināts Staņislavs Ficners–Jarskis, kurš kā aktieris strādāja Poļu teātri jau no 1927. gada. Varas iestādes (sabiedrisko lietu ministrija) viņu apstiprināja amatā 1938. gadā. Teātrim piešķira arī zināmu valsts naudas summu un sagatavošanas darbi sākās 1937. gada oktobrī. Tika pieacināti daži bijušie, daži jaunie aktieri un 17. novembrī bija pirmizrāde. Pēc tam izrādes notika daudzmaz 2–3 reizes mēnesī. Aktivākie aktieri šajā sarežģītaja atjaunotnes laikā bija Anna Siezieņevska–Vaļušo un Vladislavs Mihaļevičs. Atjaunotais teātris strādāja zālē Poļu nama telpās Dzirnavu ielas 46. namā,[36] 1938. gadā šajā nelielajā, bet toties savā telpā tika izdarīts remonts, paaugstinot katru trešo skatītāju krēslu rindu un teātra pirmais ievērojamākais panākums bija Ficnera-Larska uzvestā Orviča komēdija *Viņa kaprāliskā augstība* (režisors Ficners–Jarskis darbojās arī kā akteris). Jāpiezīmē, ka premjeras tika uzvestas Latviešu biedrības lielajā zālē.[38]

Sezonas atklāšanā 1938. gada 24. septembrī piedalījās «Rīgas Poļu teātra cerība» —Varšavas Valsts Teātra Mākslas institūta 2. kursa studente Eugēnija Prižginta,[39] bet 20. oktobrī notika teātra dzīvē diezgan neparasts notikums — Ņevjaroviča lugas *Kur velns nevar* galvenajā (Jankas) lomā spēlēja Polijas konsula Rigā Stefana Riņēviča dzīvesbiedre Zofija (jau pirms tam viņa vairākkārt uzstājās ar deklamācijām Rīgas Poļu Labdarības biedrības sarīkojumos).

1938. gada 18. novembrī teātris turpināja iepriekšējo gadu tradīciju, uzvedot latviešu rakstnieka Jāņa Sārta lugu *Gredzeni*, kurā spēlēja pats S.Ficners-Jarskis, A.Siežieņevska, Slapoviča, A.Seliško, Janovskis, Gro-

hovskis, V.Mihaļevičs. Dekorācijas izrādei pagatavoja mākslinieks M.Gedrojc-Juraha.

Kopumā 1938.–1939. gada sezonā bija 10 pirmizrādes, pavisam 25 izrādes (iepriekšējā sezonā – 14), neskaitot uzstāšanos labdarības sarīkojumos (tajā skaitā polu laukstrādniekiem Konstitūcijas dienas pasākumā Jelgavā). Šīs 25 izrādes bija apmeklējuši 3332 skatītāji. Sezonas laikā režisors un direktors Ficners-Jarskis saņēma Latvijas valsts valdības apbalvojumu — IV šķiras Atzinības krustu par darbu kultūras jomā.[41]

1939. gada 20. maija Rīgu apciemoja pirmais Poļu teātra vadītājs Čengerijs, kurš šajā laikā ieņēm Grodņas E.Ožeškovas teātra un Belostokas vojevodistes pašvaldību ceļojošā teātra direktora amatu. Viņš piedalījās kopā ar vietējiem poļu aktieriem vienā no teātra izrādēm (J.Šaņavska *Meitenē no meža*) un ielūdza savus bijušos kolēģus uz viesizrādēm Grodņā un Belostokā. Tika nolemts Polijā parādīt J.Sārta *Gredzenu* uzvedumu. Pateicoties sabiedrisko lietu ministra J.Bērziņa un Literatūras un Mākslas Kameras priekšsēdētāja J.Druvas labvēlībai izdevās ātri saņemt ārzemju pases un 7. jūnijā 7 Poļu teātra aktieri ar Ficneru-Jarski priekšgalā izbrauca uz Grodņu. Bez izrādēm bija paredzēta arī plaša ekskursiju un pieņemšanu programma. Diemžēl nenotika izrāde Belostokā, jo tieši šajā laikā visas teatra zāles bija pārslogotas — un Latvijas teātrim neatradās ne laika, ne vietas. Tādēļ no turienes aktieri devās uz Varšavu, kur pavadīja vēl 10 dienas.[42]

1939. gada rudenī sākās pasaules karš, un Polija pārstāja pastāvēt kā valsts. Neviena polu organizācija Latvijā vairs nesaņēma palīdzību ne no Polijas, ne no poļu organizācijām rietumvalstīs. Jaunā politiskā situācija uzlika jaunus pienākumus poļu organizācijām Latvijā, arī Poļu teātrim. 1939. gada 11. novembrī tas uzveda *Tautas mistēriju — Nemirstīgo tautas Garu*, bet oficiāli sezonu atklāja tikai 23. novembrī Latviešu biedrības nama zālē.[44] Poļu teātra aktieri labi apzinājās sava darba nozīmi jaunajos apstākļos un no 1940. gada 5. martā uzvestās izrādes *Galdnieka dēls* ienākumiem 50 procenti tika ziedoti Sv. Franciska baznīcas remontam, bet no sezonas noslēgšanā 1940. gada 31. maijā uzvestās latviešu autora J.Pētersona lugas *Pieklīdušais kaķēns* ienākumiem tikpat daudz — poļu harceru vienībām Latvijas Skautu Centralajā organizācijā.[46]

Faktiski tā bija ne tikai sezonas, bet pēdējā izrāde vispār. 1940. gada vasarā Latviju okupēja Padomju Savienība un sekojošajā terorā cieta gan latviešu tauta, gan Latvijas mazākumtautības, protams, arī poļu.

Arī Poļu teātris jau vasarā bija cits. Par to, cita starpā, liecinaja jūlija vidū notikušā teātra kopsapulce, kurā direktors Ficners-Jarskis bija spiests, runājot par nākotnes uzdevumiem, uzsvērt, ka paveras jaunas iespējas, jo varēšot uzvest padomju autoru darbus, ka «padomju teātris — labākais pasaules teātris», ka jau nākošajā sezonā (kura tā arī nesākās E.J.) Poļu teātris došot iespēju skatītājiem iepazīties ar «nenovērtējamiem padomju

skatuves mākslas dārgumiem» un beigās aicināja visus balsot par «darba tautas bloku» gaidāmajās (padomju sūtniecības organizētajās — E.J.) Saeimas vēlēšanās.

Šodien mēs zinām, ka aiz šīm frāzēm bija traģēdija. Briesmīga traģēdija, jo vēl tagat mēģinam apvert to jaunumu, ko Latvijai, latviešu tautai un arī poļiem Latvijā nodarījusi padomju vara.

Vieni no pirmajiem Latvijā tika apcietināti daudzi poļu sabiedriskie darbinieki, starp tiem arī Poļu teātra administrators Aleksandrs Matulonis (1940. gada 6.–7. augusta naktī). Kādā uzņēmuma kopsapulcē, kurā no PSRS iebraucis aģitators apgalvoja, ka Polijā sarkana armija sagaidīta ar entuziasmu, mākslinieks Miroslavs Gedrojc-Juraha (Poļu teātra dekorāciju autors) atklāti pateica: «Neviens jūs Polijā negaidīja un nesveica, tāpat, kā jūs netikāt gaidīti Latvijā». Viņu apcietināja un kopā ar daudziem citiem noslepkavoja masu kapos pie Baltezera[48] (tur tika noslepkavots vēl viens polis — Latvijas Robežsargu brigādes kapteinis Pjotrs Gajdamovičs). 1941. gada jūnijā masu deportācijās uz PSRS tika izsūtīts arī pēdējais Poļu teātra direktors Staņislavs Ficners-Jarskis.[49] Savukārt vairākus citus bijušos teātra darbiniekus nogalināja vācu nacisti. Tā, V.Čengerijs gāja bojā Polijā jau 1939. gadā, bet akteris S.Siezieņevskis tika nošauts ka Varšavas sacelšanās dalībnieks.[50]

Vienīgā poļu organizācija, kura nepārtrauca savu darbību visu 1940.-1941. gadu, bija leļļu teātris (tas darbojās faktiski līdz 1941. gada jūnijam)[51]. Kaut arī ne tik senas, arī tam bija savas tradīcijas Latvijā.

Pirmais poļu leļļu teātris, ka atsevišķa kultūras — izglītības daļa tika izveidots pie Poļu Katoļu Jaunatnes Savienības (no 1936. gada — Poļu Jaunatnes Savienības) valdes Daugavpilī 1935. gadā. 5. un 6. oktobrī notika pirmās izrādes, kurām bija neparasta piekrišana. Kopumā pirmās 3 izrādes noskatījās 450 skatītāji — gan bērni, gan pieaugušie.[52]

1936. gada vasarā pie teātra izveidojās orķestris Mareka Novicka vadībā, bet pēc pirmā gada darbības bija uzvestas jau 5 programmas.

Tā paša gada 31. oktobrī pie Poļu Jaunatnes Savienības tika izveidota vēl viena leļļū teātra trupa, bet 1. novembrī pirmizrādi sniedza Liepājas nodaļas trupa (kopā 1936. gadā tai bija 3 izrādes).[53]

1937. gada pavasarī teatrim pie Savienības centrālās valdes bija jau 6 programmas (no tām 5 plašas), 130 lelles un 25 dekorācijas. Trupā bija 15 cilvēki Oļģerda Natalko vadībā[54] (bez Natalko, kurš bija režisors un leļļu mākslinieks, trupā ietilpa arī Vaclavs Onoško — akteris un mūziķis, Elžbeta Natalko, Janina Drozdovska, Eleonora Gajleviča, Konstancija Majnerte, Anatols Raudovts u.c.)[55].

1937. gada pavasarī izveidojās trupa arī pie Poļu Jaunatnes Savienības Rēzeknes nodaļas. No šī paša laika pastāvēja leļļu kolektīvs arī pie Krāslavas nodaļas.

Tieši Krāslavas trupa 1937. gada novembrī tika uzaicinata uz viesizrādēm Polijā, kur notika 10 priekšnesumi (20. novembrī Braslavas apriņķī un 21. novembrī — Drūjā, pavisam 5 vietās). Šajās viesizrādēs Krāslavas trupu vadīja Natalko un Baļiņskis.

Visas nodaļu trupas organizatorski pakļāvās O.Natalko vadītajai trupai pie Savienības centālas valdes Daugavpilī. Pēdējā nodrošinājā tās ar repertuāru, lellēm un tehniskajām ierīcēm. Izņēmums bija trupa Liepājā (acimredzot attāluma dēļ), kurai bija savas lelles.[56]

30. gadu vidū, pēc Ščepana Bačiņska iniciatīvas leļļu teātris izveidojās pie Poļu teātra Rīgā, kurš darbojās arī 1935.–1936. gada sezonā, kad nestrādāja pats Poļu teātris (sagatovojot 4 pimizrādes un sniedzot 36 izrādes ārpus Rīgas)[57]. 1937. gadā tā vadītāja Mihalīna Zigmunte iztulkoja latviešu rakstnieces A.Brigaderes lugu *Sprīdītis*. Pirmizrāde notika Rīgā, valsts svētkos — 15. majā (18. novembrī lugu savukārt uzveda Poļu jaunatnes Savienības trupa Daugavpils Poļu namā). izrādei bija panākumi, un to apmeklēja pat latviešu un krievu tautības bērni. Sakarā ar to poļu laikraksts *Nasze Życie** pat pārmeta poļu vecajiem aktivitātes trūkumu. Rīga leļļu trupa, kura oficiāli pastāvēja pie biedrības «Oświata», sadarbojās ar Jaunatnes Savienības trupām, apmainoties ar lellēm un dekorācijām.[58]

1937. gadus bija sevišķi veiksmīgs Jaunatnes Savienības trupām. Līdz šī gada beigām to repertuārā bija 7 programmas, bija notikušas 36 izrādes (14 — Krāslavas trupai, no tām 10 Polijā, 11 — Daugavpilī, 9 — Rēzeknē, 2 — Liepājā; kopā 10 Latvijas un 5 Polijas vietās). 1938. gada 27. februārī, kad notika 100. Jaunatnes Savienības trupu izrāde, kopīgie skaitļi izskatījās sekojoši: Daudavpils trupai — 71, Krāslavas — 15, Rēzeknes — 9, Liepājas — 5 izrādes. Kopā 17 Latvijas un 5 Polijas vietās.[59]

1938. gada rudenī Jaunatnes Savienības leļļu trupu muzikālais vadītājs V.Onoško Rīgas radio konkursā ieguva 1 vietu ar sevis komponēto maršu, kas liecina par viņa spējām.[60]

1939. gada sākumā bija 6 nedēļu pārtraukums poļu leļļu trupu darbībā, ko izraisīja nesaprašanās ar varas iestādēm — tās vairākkārt formālu iemeslu dēļ nedeva atļauju izrādēm Daugavpilī, bet vienu reizi atļauja pienāca par vēlu.

Šī paša gada 16. martā darbu sāka otra leļļu trupa pie Savienības valdes Daugavpilī. Tās vadītāja bija Eliza Vežbicka,[61] un tā skaitījās jau sestā leļļu trupa Latvija un piektā — Poļu Jaunatnes Savienības ietvaros.

Diemžēl 1939. gada rudenī, sakarā ar starptautiskajiem notikumiem, trupas Rēzeknē, Krāslavā un Liepājā apturēja savu darbību, bet 1940. gada 28. aprīlī Daugavpils Poļu namā notika divi M.Kovnackas pasaku uzvedumi,

* *Mūsu Dzīve* — red.

ar kuriem tika noslēgta sezona.[62] Ar to beidzās poļu leļļu teātra darbība neatkarīgā Latvijā.

Interesanta personība bija ilggadējais Poļu Jaunatnes Savienības trupu vadītajs Oļģerds Natalko. Vēl 1933. gada, būdams Varšavas Mākslas akadēmijas students, viņš piedalījās biedrības «Harfa» rīkotaja izstādē Daugavpilī ar saviem zīmējumiem.[63] Vēlāk O.Natalko kļuva pazīstams kā izcils leļļu un dekorāciju mākslinieks. 1941. gada viņš tika uzņemts poļu pagrīdes organizācijā «Polijas Atbrīvošana» F.Čehoviča vadībā un tajā bija atbildīgs par propagandas darbu. 1941. gada beigās Natalko un pārējos aizturēja Gestapo, taču pēc 10 dienām visus atbrīvoja, jo izdevās vāciešus pārliecināt, ka organizācija radīta cīņai vienīgi ar komunistiem.[64] Pastāv versija, ka Natalko bija Gestapo aģents, taču ne visi laikabiedri tai piekrīt. Katra gadījumā tas vēl jānoskaidro vēsturniekiem, bet nevar noliegt, ka viņa darbs poļu kultūras joma Latvijā pirms II pasaules kara bija izcils.

Arī poļu koru darbība Latvijā bija plaša. Kori pastāvēja pie biedrībām, skolām un arī baznīcam. Tā, piemēram, poļu koris Eduarda Miroviča vadībā pie Daugavpils Jaunās (Jaunavas Marijas) baznīcas, kurš bija dibināts 1906. gadā, 1931. gadā atzīmeja savu 25 gadu jubileju (starp citu, 1920. gada pavasarī, viesojoties Daugavpilī, to svētīja pāvesta nuncijs Polijā, vēlākais Romas pāvests., A.Ratti). Arī Liepājā poļu koris Vladislava Nakara vadība izveidojās 1919. gadā, 1925. gadā tas tika paplašināts līdz 60 koristiem. Šis koris dziedāja gan baznīcā, gan poļu biedrības «Trzeźwość» («Atturība») un Liepājas Poļu labdarības biedrības sacīkojumos. Par tā maksliniecisko līmeni atzinīgi izteicās Varšavas Simfoniskā orķestra diriģents Broņislavs Šulcs.[65]

Vairāki poļu kori darbojās arī Rīgā, tomēr ievērojamākais bija tā dēvētais Absolventu koris.

Doma radīt Rīgā augsta līmeņa poļu kori radās Poļu ģimnāzijas absolventiem 1935. gada marta sākumā. Pirmā interesentu sapulce notika 24. martā un tajā nolēma sākt kora organizēšanu, taču darbs negāja līdz 1935. novembrim, kad viens no absolventiem teātrī nejauši iepazinās ar Latvijas radio orķestra mūziķi (solistu–puzonistu) Karolu Izartu, kurš piekrita kļūt par kora vadītāju (vēlāk viņš strādāja arī kā dziedāšanas skolotājs Poļu ģimnāzijā). Pirmais mēģinājums notika jau 29. novembrī un šajā dienā tika nolemts strādāt pie biedrības «Oświata».[66]

1936. gada 24. majā notika kora koncerts Melngalvju nama[67] zālē Rīgā[68] Tā bija pirmā uzstāšanās šādā līmenī, un kā solisti tajā dziedāja Eleonora Kravčunas, Zofija Šajnovska un Edmunds Vessers.[69] Šajā laikā korī bija 50 dziedātāji K.Izarta vadībā.[70]

1936. gada 27.—29. jūnijā Varšavā notika I. Ārzemju poļu dziedātāju salidojums, kurā piedalījās kori no 5 valstīm, arī «Harfas» koris no Daugavpils un Absolventu koris no Rīgas. Šo «Poļu dziesmu svētku» konkursa koncertā Varšavas filharmonijā pēdējais saņēma otro balvu — komponista

Moņuško krūšutēlu un bija vienīgais no ārzemju koriem, kura uzstāšanos pārraidīja Polijas radio.[71] Tas bija liels panākums.

Otrais kora koncerts Rīgā, Melngalvju namā, notika 1937. gada 3. janvārī, un par to recenziju lielākajā latviešu dienas laikrakstā *Jaunakās Ziņas* ievietoja latviešu mūzikas kritiķis E.Brusubārda. Tajā viņš atzīmēja, ka koris ir viens no jaunākajiem Rīgā, taču tā mākslinieciskais līmenis ir ļoti augsts.[72] Šajā laikā korī bija 40 sieviešu un 14 vīriešu balsis. Bez jau minētā E.Vessera solists bija arī V.Vitans.[73]

1937. gada 3. maijā koris (kā pirmais poļu koris) uzstājās Latvijas radio sakara ar Polijas Konstitūcijas svētkiem. Vēl šajā gadā notika liels koncerts Poļu Labdarības biedrības sarīkojumā Ģildes zālē[74] un Karols Izarts mēģināja izveidot pie «Oświatas» poļu simfonisko orķestri, taču viņa pūles nevainagojās ar sevišķiem panākumiem.[75]

1938. gada 21. janvārī Absolventu koris 55 cilvēku sastāvā devās uz vieskoncertiem Igaunijā un ar panākumiem uzstājās koncertzālē «Estonia» Tallinā. Programmā bija Moņuško, Novovejskis, Makošijs, Kappels, latviešu un igauņu mūziķi. Rīgā koris atgriezās 24. janvārī.[76] Tas, protams, bija pirmais gadījums, kad Latvijas poļu koris devās uz vieskoncertu ārzemēs (neskaitot Poliju).

Priekšstatu par šī laika kora repertuāru var gūt no 1938. gada 4. novembrī Jelgavā, Amatnieku biedrības zālē notikušā koncerta programmas. Tajā pārmaiņus skanēja latviešu — J.Mediņa *(Vienības dziesma)*, P.Jurjāna *(Ai, zaļā līdaciņa)*, J.Ciriļa *(Maldi)* u.c., gan poļu komponistu (F.Novovejska *Svētā Tēvzeme* u.c.) darbi un tautas dziesmas. Starp solistiem bez E.Vessera bija arī A.Jabloņskis.[77]

1939. gada 12. februārī korim bija kārtējais, jau tradicionālais koncerts Melngalvju namā. Tas ilga 2 ar pusi stundas un starp skatītājiem savas priekšniecības uzdevumā bija arī Latvijas Politiskās pārvaldes aģents Korti, kurš vēlāk ziņojumā uzsvēra, ka koncerts noticis bez politiskiem starpgadījumiem un starp 200 skatītājiem bija arī ievērojams skaits latviešu.[78]

1939. gada martā biedrība «Oświata», kopā ar vairākām citām poļu organizācijam apvienojās Latvijas Poļu biedrībā,[79] tādēļ koris tika pārdēvēts par Latvijas Poļu biedrības Abiturentu kori.

Vēl 1940. gada 20. janvārī Konservatorijas zālē Rīgā notika kopīgs kora un poļu pianista — profesora Vladislava Burkatha koncerts[80] (viņš, sākoties karam, atrada patvērumu Latvijā).

Pēc Latvijas neatkarības likvidācijas, arī koris, līdzīgi pārējām poļu organizācijām, oficiāli beidza pastāvēt 1941. gadā.[81]

Neapšaubāmi nenovērtējama nozīme un atbalsts Latvijas poļu kultūras dzīve līdz pat Polijas valsts iznīcināšanai 1939. gada rudenī un pat pēc tās bija Polijas makslinieku viesizrādēm un vieskoncertiem Latvijā.

Samērā regulāri tie notika jau no 20. gadu sākuma. Šeit ilustrācijai minēsim tikai dažus no viņiem.

1925. gadā Latvijas Nacionālā teātrī ar sekmēm uzstājās Varšavas teātris «Reduta»[82]; 1927. gada decembrī Rīgā un Daugavpilī koncertēja izcilais poļu muziķants Karols Šimanovskis.[83] Līdz 1930. gadam Rīgas un Liepājas Filharmonijas orķestri diriģēja Lodzas un bijušais Varšavas Filharmonijas diriģents Broņislavs Šulcs; 1931. gadā Rīgas kino «Metropole» rādīja pirmo poļu skaņu filmu *Sieviete, kura smejas*;[84] 1933. gada sākumā Rīgā, Poļu teātrī deju vakarā piedalījās Varšavas Operas baletdejotāja N.Paronella un deju baletmeistars (tancmistrz) E.Plevickis; tā paša gada aprīlī Rīgā un Daugavpilī viesojās A.Zelverovičs ar Varšavas Valsts Teatra Mākslas institūta 3. kursa audzēkņiem, kuru uzstāšanās (arī latviešu valodā) tika plaši atreferēta Latvijas presē,[85] novembrī Rīgas cirkā koncertēja Dana koris no Varšavas, bet Nacionalajā Operā Pučini *Toskas* galvenajā lomā uzstājās Varšavas Operas primadonna V.Vermiņska (decembrī viņai bija arī Latviešu — Poļu tuvināšanās biedrības organizēts koncerts Melngalvju namā)[86]; 1934. gada janvāri Rīgā tikai atklāta poļu modernās mākslas izstāde, maijā šeit kārtējo reizi viesojās teātris «Reduta» Juliuša Ostervas vadībā, bet decembrī Varšavas Operas primadonna Eva Turska-Bandrovska vairākkārt uzstājās Nacionālajā Operā; 1935. gada janvāri Latvijas Radio koncertēja Rīgas radio orķestris Polijas Radio muzikālā direktora Tadeuša Mazurkēviča vadībā un soliste Irena Dubiska, februārī Rīgā un Daugavpilī koncertēja Varšavas vīru koris «Harfa» diriģenta Vaclava Lahmana vadībā, maijā Konservatorijā viesojās 10 Varšavas Konservatorijas audzēkņi, septembrī Rīgā un Daugavpilī kārtējo reizi uzstājās poļu aktieri Hanka Ordona un Igo Sums, oktobrī Operā uzstājās Varšavas Operas primbalerīna Loda Halama un baritons Čapļickis;[88] 1936. gadā Latvijā viesojās aktieri Hanka Ordona un Igo Sums, Dana koris, Varšavas Operetes primadonna Elna Geistedta, Juranda koris un dziedātāja Eva Turska-Bandrovska;[89] 1937. gadā — atkal Dana koris, E.Turska-Bandrovska, džaza māksliniece Vanda Dombrovska ar «T.H.» kori, Aleksandrs Zeļverovičs;[90] 1938. gadā — poļu balets Ņižinska vadībā, dejotāja Z.Bučiņska, pianists A.Kapuscinskis, H.Ordona, par Rīgas Simfoniskā orķestra diriģentu tika uzaicināts poļu mākslinieks Valerjans Berdjajevs;[91] 1939. gadā — pianists R.Kočaļskis, Varšavas Operas soliste S.Orlovska-Červiņska, dziedātāja J.Vegnere-Bondziņska, tenors E.Veiss, poļu pianists no Parīzes Vitolds Malcužiņskis (viņš Latvijā bija koncertējis arī 1936. gadā), izcilā tenora Jana Kiepuras dzīvesbiedre Marta Eggerte, un citi.[92]

1939. gada vasarā vairākas Latvijas pilsētās koncertēja izcilais poļu pianists — profesors Vladislavs Burkaths, kurš, sākoties karam, palika Rīgā, turpinot laiku pa laikam koncertēt līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gadā, ar kuru zuda arī Latvijas poļu minoritātes iespējas attīstīt savu kultūru uz daudziem gadu desmitiem.

Piezīmes:

1. M.KLOC: Z dziejów Teatru Polskiego w Rydze // Polacy na Łotwie, Lublin 1993. s. 133.
2. *Tygodnik Polski*, 1927, 16.XII.
3. *Nasze Życie*, 1934, 25.XII. V.Čengerijs dzimis 1888. g. 29. februārī Hodovkovā. Pēc komerskolas 3 gadus studēja mehāniku Rīgas Politehnikā, taču to nebeidza un 1907. g. sāka strādāt kā aktieris Starajā Rusē Ņezlobina vadībā. Tā paša gada ziemas sezonā viņš ar Ņezlobinu jau uzstājās Rīgā. Strādājis Orlā, Baku, Harkovā, Kijevā, Rostovā, Maskavā un Peterburgā. Pēdējā – 4 gadus, pēc tam (visilgāk) – Rīgā. 1920. g. Čengerijs izbrauca uz Slovēniju, kur spēlēja slovēņu valodā. Vēlāk kopā ar Muratovu atgriezās Rīgā un sāka darbu Krievu Drāmas teātrī (*Tygodnik Polski*, 1927, 8.XII.)
4. *Tygodnik Polski*, 1927, 16.XII.
5. *Nasze Życie*, 1934, 25.XII.
6. *Tygodnik Polski*, 1927, 8.XII, 16.XII, 22.IX.
7. E.RADZIEJOWSKA: Wspomnienia o Teatrze Polskim w Rydze // *Polak na Łotwie*, 1993, nr 3(14), s. 25.
8. *Tygodnik Polski*, 1927, 21.VIII.
9. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.*, s. 25.
10. *Tygodnik Polski*, 1927, 21.VIII
11. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (turpmāk: IMM), 1930, Nr. 11, s. 512.
12. *Tygodnik Polski*, 1927, 4.IX.
13. M.KLOC: *op.cit.*, s. 145.
14. *Dziwon*, 1928, 20.XII.
15. *Dziwon*, 1930, 19.I.
16. IMM, 1930, Nr. 11, s. 511-512.
17. *Nasze Życie*, 1938, 19.IX.
18. IMM, 1931, Nr. 3, s. 306.
19. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.*, s. 25.
20. *Dziwon*, 1930, 19.IX.
21. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.*, s. 25.
22. Nansena pases Eiropā pirms kara bija bezpavalstniekiem.
23. *Dziwon*, 1930, 30.IX.
24. *Nasz Głos*, 1931, 2.XII.
25. *Nasze Życie*, 1932, 25.XII.
26. *Nasz Głos*, 1933, 10.II.
27. *Nasz Głos*, 1932, 29.VI, 1933, 22.IX.
28. *Nasze Życie*, 1934, 25.XII.
29. *Nasz Głos*, 1933, 12.IX.
30. *Nasze Życie*, 1938, 29.V.
31. *Nasz Głos*, 1933, 22.IX.
32. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.*, s. 26.
33. M.KLOC: *op.cit.*, s. 143.
34. *Nasze Życie*, 1934, 25.XII, 1938, 29.V.
35. *Nasze Życie*, 1938, 6.III, 13.III, 18.IX.
36. M.KLOC: *op.cit.*, s. 146.
37. *Nasze Życie*, 1938, 16.I, 11.IX.
38. M.KLOC: *op.cit.*, s. 145-146.

39. *Nasze Życie,* 1938, 11.IX. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.,* s. 25-26. (Eugenija Radzejovska, dz. Prižgints, sākoties karam, nevarēja atgriezties Rīgā, kur viņa bija dzimusi un uzsākusi skatuves gaitas)
40. *Nasze Życie,* 1938, 16.X, 27.XI.
41. *Nasze Życie,* 1938, 23.VIII, 11.XII.
42. *Nasze Życie,* 1939, 14.V, 2.VII.
43. M.KLOC: *op.cit.,* s. 146.
44. *Nasze Życie,* 1939, 19.XI.
45. Bez jau minētajām latviešu lugām Poļu teātris vēl uzveda Akurātera *Lāča* bērnus, Pētersona *Prāta* cilvēkus, Zariņa *Zemes spēku* (*Nasze Życie,* 1938, 4.IX).
46. *Nasze Życie,* 1940, 26.V.
47. *Nasze Życie,* 1940, 21.VII.
48. N.LIBERYS: Polacy na Łotwie w okresie II wojny światowej // *Niepodległość,* T.XVII, New York — London 1985, s. 162.
49. These names accuse, Riga 1982, p. 112.
50. E.RADZIEJOWSKA: *op.cit.,* s. 26.
51. A.DUREJKO: Polskie organizacje na Łotwie w dwudziestoleciu międzywojennym // Polacy na Łotwie, Lublin 1993, s. 225.
52. *Nasze Życie,* 1935, 13.X.
53. *Nasze Życie,* 1936, 6.IX, 8.XI, 1938, 23.I.
54. *Nasze Życie,* 1937, 24.I.
55. A.DUREJKO: *op.cit.,* s. 225.
56. *Nasze Życie,* 1937, 24.I, 11.IV, 23.XI, 1938, 23.I, 27.II.
57. M.KLOC: *op.cit.,* s. 146.
58. *Nasze Życie,* 1937, 14.XI, 1938, 29.V.
59. *Nasze Życie,* 1938, 23.I, 27.II.
60. *Nasze Życie,* 1938, 11.XI.
61. *Nasze Życie,* 1939, 23.IV.
62. *Nasze Życie,* 1940, 28.IV.
63. *Nasz Głos,* 1933, 31.III.
64. C.CHLEBOWSKI: Cztery z tysiąca, Warszawa 1981, s. 217.
65. *Dzwon,* 1930, 9.XI, 21.XII, 1931, 1.II.
66. *Nasze Życie,* 1936, 25.XII.
67. Melngalvju namā 1921. g. tika parakstīts poļu-padomju miera līgums. Nams tika daļēji nopostīts 1941. gadā kara darbības rezultātā un galīgi — pēc kara.
68. *Nasze Życie,* 1936, 24.V.
69. Z.IHNATOWICZ: Przyczynek do dziejów oświaty polskiej na ziemi łotewskiej // *Polak na Łotwie,* 1991, Nr. 2, s. 24.
70. *Nasze Życie,* 1936, 24.V.
71. *Nasze Życie,* 1936, 5.VII.
72. *Jaunākās ziņas,* 1937, 4.I.
73. *Nasze Życie,* 1937, 10.I.
74. Z.IHNATOWICZ: *op.cit.,* s. 24.
75. *Nasze Życie,* 1937, 3.X.
76. *Nasze Życie,* 1938, 23.I.
77. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (turpmāk: LVVA), 3235.f., 1/7 apr., 392.l., 3.-4. lpp.
78. LVVA, 3235.f., 5. apr., 2625.l., 2. lpp.

79. Poļu valodā šī organizācija saucās *Związek Polaków na Łotwie*, kas tieša latviešu tulkojumā nozīmē *Latvijas Poļu Savienība*, taču, lai būtu valodnieciska atšķirība no tāda paša nosaukuma organizācijas, kuru varas iestādes slēdza 1931. g., to reģistrēja kā *Latvijas Poļu Biedrību*.
80. *Nasze Życie*, 1939, 17.XII.
81. Z.IHNATOWICZ: *op.cit.*, s. 24.
82. IMM, 1925, Nr.12, 628. lpp.
83. *Tygodnik Polski*, 1927, 24.XII.
84. *Dzwon*, 1928, 22.IX, 1930, 6.VII, 21.IX, 1931, 29.IV.
85. IMM, 1933, Nr. 4, 341. lpp.; *Nasz Głos*, 1933, 6.I, 21.IV, 21.V.
86. *Nasz Głos*, 1933, 8.XI, 4.XII, 10.XII.
87. IMM, 1934, Nr. 2, 177-179. lpp.; *Nasz Głos*, 1934, 28.I, 13.V.; *Nasze Życie*, 1934, 25.XII.
88. *Nasze Życie*, 1935, 20.I, 24.II, 5.V, 8.IX, 6.X.
89. *Nasze Życie*, 1936, 8.III, 19.IV, 26.IV, 8.XI, 29.XI, 25.XII.
90. *Nasze Życie*, 1937, 7.II, 25.IV, 11.VII, 18.VII.
91. *Nasze Życie*, 1938, 5.VI, 17.VII, 6.XI, 25.XII.
92. *Nasze Życie*, 1939, 5.II, 19.II, 26.III, 2.IV, 25.VI; *Jaunākās ziņas*, 1939, 10.I, 14.II, 22.IV.

Autors:

Dr Ēriks Jēkabsons ir jauns vēsturnieks, Latvijas Zinātņu Akadēmijas zinātniskais līdzstrādnieks; specializējas poļu tematikā.

PĒCVĀRDS

Šī krājuma sagatavošana prasīja tik daudz pacietības, darbīguma un angažētības, lai rekompensētu finansiālo līdzekļu trūkumu. Ar šo entusiasmu izdevies inficēt arī daudzus autorus un tulkus, kuri spēja pieiet lietai ar zināmu filantropiju. Šeit jāmin daži uzvārdi — autoru: prof. J.Strādiņš, prof. I.Grosvalds, dr. M.Šimanska, dr. R.Kamiņska, dr. J.Zilgalvis, prof. P.Zeile, O.Zanders, S.Šiško, Ē.Jēkabsons, S.Pijola, kā arī prof. H.Strods un prof. J.Koļbuševskis, un tulku: Anna Laicene, Reģine Vojteka, Marija Šimanska, Haļina Drozdovska, Ligija Golubeca un Brigita Siliņa. Gribētu visiem sirsnīgi pateikties.

Šis izdevums ir domāts kā dāvana visām svarīgākām bibliotēkām Polijā un Latvijā.

Vienlaikus es ceru, ka uzsāktais savstarpējo kultūras attiecību dokumentēšanas darbs tiks turpināts. Ka varēsim publicēt problēmkatalogus par poļu kultūru Latvijā... Š.g. septembra beigās, vienlaicīgi ar šī izdevuma prezentāciju, sāksies zinātniska konference *Polijas un Latvijas vēsturiskās saites 1562–1940.* Apmēram puse no pieteiktiem referātiem skar kultūras un zinātnes problemātiku.

Laikam ir vērts — ņemot vērā to gaidāmo publikāciju gada laikā — signalizēt dažu referātu tematiku. Prof. Stradiņš, dr. I.Grosvalds un D.Cebere analizēs šis problemātikas zinātnisko sfēru, I.Bužiņska — J.Cjongliņska personību, D.Freimane — K.Rončevski, R.Kamiņska — muižkungu kolekcijas Latgalē, bet V.Vāvere — poļu literatūras ietekmi. Poļu zinātnieki stādis priekšā: prof. Z.Vujciks — poļu dabaszinātnieku darbus par Latviju, prof. R.Ļeščiņskis — Vidavska poēziju, mgr. A.Dureiko — literāro Daugavas tēlu, mgr. A.Baranovskis — Latgales muižkungus-mecenātus, bet mgr. D.Konstantinovs — starpkaru laikaposma artistiskos kontaktus.

Sava veida turpinājums būs arī liela 18.–19. gs. poļu mākslas izstāde no Latvijas krājumiem, plānota (atkal naudas trūkuma apstākļos) 1996. g. maijā.

Nobeigumā gribētu vēlreiz vissirsnīgāk pateikties visiem, kuri palīdz šo ideju realizēšanā,

Jaroslavs Sozaņskis

UZVĀRDU RĀDĪTĀJS

Abdanks-Abakanovičs → Abdank-Abakanowicz
Abdank-Abakanowicz, Bruno 32
Abramoviču dz. 154
Aftanazijs → Aftanazy
Aftanazy, Roman 89, 128-129, 148-153, 156, 162, 165, 170-171
Albinus, Jerzy 55
Alchimowicz, Kazimierz 88
Aleksandrs II 133
Alhimovičs → Alchimowicz
Alunāns, Juris 90-91
Anna Jagelone → Anna Jagiellonka
Anna Jagiellonka 34, 86
Anrē Valuā → Henryk Walezy
Antoņevičs → Antoniewicz
Antoniewicz, Włodzimierz 36
Apels, M. 130
Apinis, A. 38
Apsīšu Jēkabs 62, 94, 96, 97, 109
Arbuzovs, L. 37-38
Asars, Jānis 97
Asniks → Asnyk
Asnyk, Adam 92, 102
Aspāzija 98, 100, 179
Augusts II 69, 79
Augusts III 62, 65, 150
Austriņš, Antons 104
Auškāps, J. 38
Baczyński, Szczepan 176
Bačiņskis → Baczyński
Bagdajs → Bahdaj
Bahdaj, Adam 27
Bajanovskis → Bajanowski
Bajanowski, Karol 85
Baliński, Szczepan 179
Balizecki, Piotr Franciszek 52
Balodis, A. 174
Balodis, F. 37
Baluckis → Bałucki
Bałucki, Michał 18, 174, 176
Baļiņskis → Baliński
Balizeckis → Balizecki
Bambergs, K. 38
Banachiewicz, Tadeusz 26, 37
Banahēvičs → Banachiewicz
Bandrovska-Turska → Bandrowska-Turska
Bandrowska-Turska, Ewa 17, 182
Baraņevskis → Baraniewski
Baraniewski, W. 171
Baranovskis → Baranowski
Baranowski, A. 186
Baranowski, G. 168, 169
Bardach, Juliusz 13, 21-22, 130
Bardahs → Bardach
Barons, Kārlis 38
Barons, Krišjānis 26, 32
Barviņskis → Barwiński
Barwiński, A. 13, 21-22, 130, 176
Batorijs → Batory
Batory, Stefan 7, 23, 24, 41, 61, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 86, 87, 117
Baumane, Ināra 118
Bazarevskis → Bazarewski
Bazarewski, Stefan 32
Beczkowicz, Z. 114
Bečkovičs → Beczkowicz
Beitler, W.G.F., J.G.M. 31
Bembus, Mateusz 55
Benisławska, K. 139
Benisławski, Jan 44
Beņislavsku dz. 44, 154
Beņislavska → Benisławska
Beņislavskis → Benisławski
Berczy, M.P. 55, 162, 164
Berči → Berczy
Bergson, A. 80
Bergu dz. 55, 150
Bermonts 8, 38
Bernackis → Biernacki
Berviņskis → Berwiński
Berwiński, R. 92
Berzevičs → Berzewicz
Berzewicz, M. 69, 77
Bērziņš, Artūrs 103-103, 106
Bērziņš, J. 177
Bērzkalns, P. 38
Bielecki, A. 38, 149, 162
Bielski, Joachim 11
Bielski, Marcin 11, 21
Bieļeckis → Bielecki
Bieļskis → Bielski
Bierdiajevs, Valerijāns 182
Biernacki, Wacław 88
Bieziņš, A. 38
Birgers, Jēkabs 101
Birkerts, Antons 100, 108, 115
Birons, Pēters 31, 118
Birznieks, A. 38
Birznieks-Upītis, Emīls 91, 97
Bischoff, K.A. 26, 33
Biskups → Biskup
Biskup, Marian 66-67, 71
Bjernackis → Biernacki
Blaumanis, Rudolfs 101, 174, 175
Blese, E. 37, 38

Bliziņskis → Bliziński
Bliziński, J. 174, 176
Boccius, Anselmo 11, 41, 61
Bocijs → Boccius
Bockslaf, W. 167
Bohomojecu dz. 151, 154
Bohomojecs → Bohomolec
Bohomolec, Filip 168
Bojanovskis → Bojanowski
Bojanowski, Karol 87
Boks → Boccius
Bomare, J.Ch.Valmont de 53
Bondzinska, Māra 6
Borch, Eleonora 86
Borch, Józef 44
Borch, Michał Jan 13, 24-25, 27, 31, 39-40, 44, 62, 64, 86, 124, 128, 147, 150, 159, 171
Borchu dz. 24, 42, 44, 86, 139, 149-154, 159, 161, 170-171
Borh → Borch
Bork, F. 69, 77
Bórska-Wysocka, Irena 175
Brandes, Georg 98
Breslovska, Irma 103
Brežgo, Bojeslavs . 25, 41, 44, 49, 67, 83, 147
Briede, Aleksandra 26
Briedis, Jānis 26
Brigadere, Anna → Aspāzija
Brinku dz. 150
Briusovs, Valērijs 103, 105
Broce, J.K. 159
Brol-Plāteru dz. 44, 151, 154
Browne, J. 30
Brusubārds, E. 181
Brzechwa, Jan 26
Bucholcs, A. 38
Buczyńska, Z. 182
Bučiņska → Buczyńska
Budnijs → Budny
Budny, Bieniasz 55
Buiņicku dz. 44, 66, 164
Buiņickis → Bujnicki
Bujnicki, Kazimierz . 5, 13, 15, 43-44, 138-147
Bukovskis → Bukowski
Bukowski, Lew 117
Bukšs, Miķelis 144, 147
Burckard, Jan 55
Burkards → Burckard
Burkats → Burkath
Burkath, Władysław 181, 182
Burkevičs, V. 38
Burska-Visocka → Bórska-Wysocka
Butvilovskis → Butwiłowski
Butwiłowski, M. 160
Bużyńska, I. 186
Bužiņska → Bużyńska
Bžehva → Brzechwa
Caracciola, Louis Antoine 55
Castaldi, Filippo 86, 117, 120, 124, 126-127, 149
Cebere, Dz. 39, 186
Cebertovičs → Cebertowicz
Cebertowicz, Romuald 33, 35
Centneršvērs → Centnerszwer
Centnerszwer, Mieczysław 26, 32-35
Chaniewski, Stanisław 33, 34
Charwat, Franciszek 114
Chitraeus, David 55
Chodkiewicz, Jan Karol 7, 23-24, 68, 75-76
Chodźko, D. 22, 83
Chojnacka, Izabela 44
Ciągliński, J. 186
Ciszkiewicz, Ksawery 86
Ciškēvičs → Ciszkiewicz
Ciglers → Cygler
Cirule, Vita 118
Cirulis, J. 181
Cjongliņskis → Ciągliński
Connor, B. 63
Corvinus, Laurentius 55
Cugs → Zug
Cumft, K. 32, 40
Cureus, I. 63
Curzon, George Nathaniel 80
Cygler, Georg 61
Czechowicz, Franciszek 180
Czengery, Władysław 173-178, 182-183
Czeszkiewicz, Aleksander 85
Czopowski, Henryk 33, 35
Čakste, K. 37
Čehovičs → Czechowicz
Čengerijs → Czengery
Češkevičs → Czeszkiewicz
Čopovskis → Czopowski
D'Annunzio, Gabriel 103, 105
Dąbrowska, Praksyda 84
Dąbrowska, Wanda 182
Dąbrowski, Michał 84
Daniļevskis, Uno 118
Dauge, Aleksandrs 33
Daukšta → Daukszтówna
Daukszтówna, Olga 17, 22, 27
Deglavs, Augusts 62, 97-98
Deibel, J.Z. 153
Delvigs, Valters 75
Depkins → Depkin
Depkin, Libory 62, 64
Didrihštēns → Diedrichstein
Diederich, H. 135, 137
Diedrichstein, Jan Tobiasz 117, 124

Diedrichstein, Jan Walenty 117, 124, 148
Dirikis, M. 37
Dils, E. 37, 38
Dlugošs → Długosz
Długosz, Jan 56, 61
Dobiecki 169
Dobjeckis → Dobiecki
Dobrovoļskis → Dobrowolski
Dobrowolski, Ignacy 35, 102
Dobrzański, J. 176
Dobžaņskis → Dobrzański
Dombrovska → Dąbrowska
Dombrovskis → Dąbrowski
Dostojevskis, Fjodors 111, 112
Dovgjalo → Dowgiałło
Dovgjalu dz. 154
Dowgiałło, Jan 52
Drexelius, Hieremias 56
Drozdovska → Drozdowska
Drozdowska, Halina 186
Drozdowska, Janina 179
Druva, J. 177
Dubiska, Irena 182
Dumas, Aleksandrs (sr) 98
Dureiko → Durejko
Durejko, A. 98
Dzeltiņš, V. 99

Eck, Niclaus 73
Egerte → Eggert
Eggert, Marta 182
Eglītis, Anšlavs 112
Ehrenfeucht, Wiktor 32
Eiche, V. 38
Elduks, J. 38
Einhorn, Paul 56, 141
Eizens, J. 138, 142-143
Eks → Eck
Eldgasts, Haralds 104-105
Elger, Georg 24, 29, 42
Erazms, Roterdamas 56
Ērenfeihts → Ehrenfeucht

Faunteus, Laurentius Arturus 56
Feders, Pēters 33, 38
Feldweg, Reinhold 32
Felherzambu dz. 149
Ferber, Johann Jacob 31
Ficners-Jarskis → Ficner-Jarski
Ficner-Jarski, Stanisław 174, 176-178
Fischer, Waldemar 26, 32, 35, 36
Fišers → Fischer
Flaubert, Gustavo 96
Flobērs → Flaubert
Formulēviču dz. 154
Fredro, Aleksander 18, 91, 176
Freimane, D. 186
Freimanis, Jānis 38
Fridrihsons, J. 37
Friesendorfs, Edgars 34
Fridrihs II 77
Fridrihs 69, 77-79
Fulstin, Joannes Herburtus de 56

Gadko, Wojciech 88
Gaidamovičs → Gajdamowicz
Gailīte, Angelika 103, 108, 115
Gaiļeviča → Gajlewicz
Gajdamowicz, Piotr 178
Gajlewicz, Eleonora 179
Galatovskis → Galatowski
Galatowski, Joanicjusz 56
Gastaldi → Castaldi
Gastoldi → Castaldi
Gedrojc-Juraha → Giedrojć-Juracha
Geistedt, Elna 182
Gerke, Gotfried 86
Gerson, Wojciech 87
Gēte → Goethe
Giedrojć-Juracha, Mirosław 87, 177-178
Glovackis → Głowacki
Głowacki, K. 103-104
Goba, A. 97
Goethe, Johann Wolfgang von 30, 40, 159
Gogols, Nikolajs 93
Golubeca → Gołubiec
Gołubiec, Ligia 186
Grāvītis, V. 31
Grīķis, J. 38
Grindel, Dawid 24
Grīziņš, J. 37
Grosvalds, Ilgars 5, 26, 29, 40, 186
Grosvalds, O. 81
Grothus, Ottons 77
Grothus, Teodors 24
Gruzna, Pāvils 103, 115
Guagnino, Alessandro 56
Gudrīķe, B. 97, 115
Gulbe, Antonia 118
Gulbiński, J. 174
Gulkiewicz, K. 44
Gulbiņskis → Gulbiński
Gulķēvičs → Gulkiewicz
Gundlfinger, Jan 117, 119, 126, 127
Gustavs II Adolfs 7
Gutenbergs, Johans 61
Gūtmanis, Pēteris 93

Halama, Loda 182
Hamsuns, Knuts 103
Haņevskis → Chaniewski
Hartknoch, Christophor 56, 64
Hartmanis, M. 38, 59
Harvats → Charwat

Häbermanis, O. 38
Heberstein, Zygmunt 61
Heidenstein, Reinhold 61, 63
Hening, Salamon 77
Henneberg, B. 87
Henryk Walezy 69, 77
Henschen, Gottfried 56
Henšens → Henschen
Hermane, Irena 129, 147
Heyking, Benedict Heinrich 56
Heyking, Heinrich Karl 56
Hilchen (Hylhen), David 56, 62, 63
Hilhens → Hilchen
Hilhehiemu dz. 69, 76
Hilzens → Hylzen
Hilzenu dz. 44, 87, 151, 154
Hitrēuss → Chitraeus
Hodkēvičs → Chodkiewicz
Hodzjko → Chodźko
Hoesick, F. 33
Hoffu dz. 154
Hojnacka → Chojnacka
Homan, Adolf 60, 88
Homērs 108, 111
Horacius Flacus V 56
Horavskis → Horawski
Horawski, Apolinary 86
Houens → Howen
Howen, Otto Hermann 57
Hržanovsku dz. 44
Huysmans, Charles Marie Georges 103
Hylzen, Jan August 9, 12-13, 24, 44, 67, 71, 83, 87, 103, 138, 146
Hylzen, Jerzy Konstanty 44

Ibsens, Henriks 105, 106
Idzkovskis → Idźkowski
Idźkowski, A. 159
Ignatovičs → Ihnatowicz
Ihnatowicz, Włodzimierz 17-19
Ihnatowicz, Zygmunt 26, 184
Ilakovičs → Iłłakowicz
Iłłakowicz, Napoleon 123, 126, 128
Iłłakowiczówna, Kazimiera 17, 27, 28
Innocentijs XII 84
Ivans Bargais 7, 23
Izart, Karol 18, 180

Jabloņskis → Jabłoński
Jabłoński, A. 181
Jakubovskis → Jakubowski
Jakubowski 24
Jakubowski, J. 83
Jakubowski, Władysław 32
Jakubowski, Wiktor 32
Jalovecka → Jałowiecka
Jałowiecka, J. 52, 86
Jan III Sobieski 69, 78
Jan Kazimierz 62, 69, 76, 78
Jan z Głogowa 65
Janau, T. 159
Jankovskis → Jankowski
Jankovsku dz. 154
Jankowski, Karol 33, 35
Jankowski, Cezary 22
Janoniene, Rūta 128
Janovsku dz. 154, 161, 177
Jans III Sobjeskis → Jan III Sobieski
Jans Kazimirs → Jan Kazimierz
Jänsch, Adam Arnold 32
Jänsch, Georg 32
Jansons (Brauns), J. 104
Jansons, A. 94, 97
Jansons, Kārlis 26, 36
Jansons, L. 27, 37
Januškevičs → Januszkiewicz
Januszkiewicz 85
Jaroševskis → Jaroszewski
Jaroszewski, T. 171
Jastžembskis → Jastrzębski, Jastrzembski
Jastrzębski, Antoni 88
Jastrzembski, W. 87
Jaunsudrabiņš, Jānis 97
Jānis Pāvils II 38, 61
Jenšs → Jänsch
Jeschke-Choiński T. 101
Ješke-Hoiņskis → Jeschke-Choiński
Jēkabs, Kurzemes 69, 78, 136
Jēkabsons, Ēriks . 5, 7, 9, 70-71, 173, 185-186
Juchniewicz, Irena 27
Juhņēviča → Juchniewicz
Jurewicz, Zofia 118
Jurēviča → Jurewicz
Jurjāns, P. 181
Jurjānu Andrejs 26

Kadlubeks → Kadłubek
Kadłubek, Wincenty 56
Kamieņsku dz. 150
Kamiņska, Ruta 5, 84, 118, 129, 186
Kanne, Elizabeth 76
Kanne, Otton 76
Kapusciņskis → Kapuściński
Kapuściński, A. 182
Karačiola → Caracciola
Kariger, Jan 21, 24
Karnicki, Jan 143
Karnicki, Marcin 13, 143, 150, 159
Karņicku dz. 143, 170
Karņickis → Karnicki
Kasperovičs → Kasperowicz
Kasperowicz, Kazimierz 52
Kasprovičs → Kasprowicz
Kasprowicz, Jan 92, 103, 113

Kastaldi → Castaldi
Kazimirs Jagelons → Kazimierz Jagiellończyk
Kazimierz Jagiellończyk 68, 72
Kārkliņš, E. → Zeltmatis
Kārlis VI 56
Kārlis IX 7, 75
Kemula, W. 38
Kepura → Kiepura
Kerbedza → Kierbedziowa
Kerbedzu dz. 30, 44, 139, 151, 154, 169
Kerbedz → Kierbedź
Kerzons → Curzon
Ketlers → Kettler
Kettler, Gothard 7, 23, 75, 77
Kettler, J. 77
Keyserlingk, Hermann Karl 57
Kiepura, Jan 182
Kierbedziowa, Eugenia 44, 169, 169
Kierbedź, Michał 30
Kierbedź, Stanisław 26, 30, 169, 172
Klaudis, Justs 75, 77
Klements XIV 55
Klimovičs → Klimowicz
Klimowicz 86
Klot, Jobst 75
Knefel, J.K. 158
Kobežickis → Kobierzycki
Kobierzycki, Jan 75
Kochanowski, Jan 11, 26, 57, 61, 113
Kochowski, Wespazjan 57
Koczalski, R. 182
Kočaļskis → Koczalski
Kohanovskis → Kochanowski
Kohovskis → Kochowski
Koilovičs → Koiłowicz
Koiłowicz, Wojciech 57
Kolbuszewski, Jacek 5, 10, 21, 26, 186
Kolbuszewski, Stanisław 5, 16, 19, 21, 22, 26, 36, 62, 62, 65, 113
Kolbuszewski, Stanisław Franciszek 21, 22, 62, 65
Kolbuševskis → Kolbuszewski
Komeņskis→ Komieński
Komieński, Jan 62
Kondratovičs → Kondratowicz
Kondratowicz, Ludwik 91, 92
Konors → Connor
Konopnicka, Maria 26, 91, 92, 97, 99-101, 113
Konstante, Ilze 117
Konstantinovs → Konstantynow
Konstantynow, D. 186
Kopernik, Mikołaj 38, 61
Korf, N. von 156
Korfu dz. 151
Korvinuss → Corvinus
Koscjalkovskis → Kościałkowski
Kościałkowski, S. 153
Koscjuško → Kościuszko
Kościuszko, Tadeusz 142
Kownacka, Maria 27, 180
Kozakeviča → Kozakiewicz
Kozakiewicz, Ita 20, 27
Koziču dz. 154
Krajevska, Beate 85
Krasicki, Ignacy 113
Krasiņsku dz. 43
Kraševskis → Kraszewski
Kraszewski, Józef Ignacy 91-97, 101, 112, 133, 134, 136, 174, 176
Kravčuna → Krawczun
Krawczun, Eleonora 180
Krechowiecki, A 101
Krehoveckis → Krechowiecki
Krimbergs, R. 38
Kroders, Roberts 99
Kromer, Marcin 56
Krustiņsons, J. 35
Krūmiņš, A. 38
Krūza, Kārlis 113, 114
Krzemieniecki, B. 175
Krzyżanowski, Julian 16, 26, 36
Kubļicku dz. 43
Kule, Maija 39
Kulitāns, P. 38
Kuļņevs, J.P. 171
Kundziņš, P. 38
Kurcijs, Andrejs 95
Kuzņecovs, G. 161
Kžemjeņeckis → Krzemieniecki
Kžižanovskis → Krzyżanowski

Ķeniņš, Atis 80, 107

Lachman, Wacław 182
Ładoś, Aleksander 80
Ladosjs → Ładoś
Laganovskis, Jēzups 27, 98, 114
Lahmans → Lachman
Laicena, Anna 71, 186
Laizens, Francis 121
Lamiņska → Łamińska
Łamińska, Natalia 118
Lange, Marta 36
Lapiņa, Mārite 118
Lasko, Jan 57
Laurentius, Valentijs 56
Lautenbahs-Jūsminis, J. 92, 93
Lawski, Augustyn 57
Leinarte, Anita 118
Lejas-Krūmiņš, T. 103
Lejnieks, E. 37, 38
Lem, Stanisław 27
Leons XIII 30, 134

Leszczyńska, Maria 43
Leszczyński, R. 186
Liedinghauzen-Wolff, G. 77
Lilpop, Franciszek 33, 35
Limanowski, Bolesław 14, 22
Lindenberg, Jarosław 5-6
Lingnau, M. 124, 128, 159
Lipski z Lipia, Andrzej 57
Lisiewicz, Tomasz 86
Litwiniuk, Jerzy 26, 27
Ligotņu Jēkabs 96, 99-101, 107, 115
Lohmeiers, Georgs 57
Ludkiewicz, Zdzisław 33, 34
Luginska, Rita 27, 116

Ļeščiņska → Leszczyńska
Ļeščiņskis → Leszczyński
Ļipskis no Ļipje → Lipski z Lipia
Ļisēvičs → Lisiewicz
Ļitviņuks → Litwiniuk
Ļudkēvičs → Ludkiewicz

Macejs no Mehova → Maciej z Miechowa
Macejovskis → Maciejowski
Maciej z Miechowa 57
Maciejowski, Bernard 57
Mackēviča → Mackiewicz
Mackiewicz, Waleria 118
Macoti → Mazotti
Maetterlinck, Maurice 103, 104-106
Majnerte → Majnert
Majnert, Konstancja 179
Malcužiņskis → Małcużyński
Małcużyński, Witold 182
Malczewski, Andrzej 92
Malczowski, Stanisław Jan 57
Malta, N. 37, 38
Maļčevskis → Malczewski
Maļčovskis → Malczowski
Manteifelis → Manteuffel
Manteuffel, Gustaw 5, 9-10, 12-13, 16, 21, 22, 25, 30, 39, 42, 43, 46, 62, 65, 83, 89, 127, 128, 130-137, 139-146, 148-153, 162, 164, 171
Manteuffel, Jakub 131
Manteuffel, Józef 134
Manteuffel, L. 135
Manteuffel, Maria 161
Manteuffel, Michał 77
Manteuffel, Ryszard 133
Manteifeļu dz. 7, 44, 46, 66, 67, 71, 130, 131, 134, 139-149, 154, 160, 171
Marcinkeviču dz. 154
Marconi, Leonardo 151, 165, 166, 172
Markoni → Marconi
Markowski, F. 124
Maszkowski, M. 69, 76
Maškovskis → Maszkowski
Matejko, Jan 86, 88
Matulonis, Aleksandrs 178
Mazotti, Vicenzo 24, 30, 86, 150, 159, 159
Mazurkēvičs → Mazurkiewicz
Mazurkiewicz, Tadeusz 180
Medickis → Medycki
Mediņš, Jāzeps 181
Medycki, Teodor 55
Meierovics, Z. 38, 79, 80
Meijers, R. 38
Melderis, K. 38
Mellis, O. 38
Melter, Heinrich 73
Mejinovskis, V. 116
Mercurius, Trismegistus 57
Mergden, Ernst von 75
Merkator, Georg 61
Merķelis, G. 138, 141-143, 159
Meterlinks → Maetterlinck
Meyer, Rudolf 32
Michalewicz, Władysław 176, 177
Mickiewicz, Adam 22, 26, 62, 91, 92, 113
Mickēvičs → Mickiewicz
Mihajēvičs → Michalewicz
Miklašēviču dz. 154
Mikulovskis-Pomorskis → Mikułowski-Pomorski
Mikułowski-Pomorski, Józef 26, 34
Miķelsons, Jānis → Eldgasts, Haralds
Milkowski, E. 91
Millers → Müller
Minkiavičius, J. 162
Minsters → Münster
Mirovičs → Mirowicz
Mirowicz, Edward 180
Mittendorf, Philip 57
Mohl, Stanisław 168
Mollinus, Nicolaus 41, 56, 57, 61
Mols → Mohl
Molu dz. 149, 151, 154
Moniuszko, Stanisław 180, 181
Moņuško → Moniuszko
Moržickis → Morżycki
Morżycki 79
Moscickis → Mościcki
Mościcki, Ignacy 26, 33, 34, 70, 79
Mostovsku dz. 44
Motte-Sawicka Janina 118
Müller, Laurentius 58
Münster, Sebastian 61, 63
Muravjovs, Michails 48

Narewski 79
Narssius, Johannes Anastasius 58
Natalko → Natałko
Natałko, Elżbieta 179
Natałko, Olgierd 179-180

Neigebauers → Neugebauer
Neimans → Neumann
Neugebauer, Salomo 58
Neumann, V. 150, 162, 167, 171
Nidecki, Andrzej Patrycy 11, 86
Niedźwiecki, Konrad 149
Niemojewski, Andrzej 91
Nietzsche, Friedrich 105
Niewiadomski, Michał 86, 87
Nikolajs I 31
Niče → Nietzsche, Friedrich
Novakovskis → Nowakowski
Novickis → Nowicki
Novovejskis → Nowowiejski
Nowakowski, Zygmunt 176
Nowicki, Marek 179
Nowowiejski, Feliks 181

Nedzvedzkis → Niedźwiecki
Nemojevskis → Niemojewski
Nevjadomskis → Niewiadomski
Nideckis → Nidecki

Oderborns, Pauls 58
Odiņecu dz. 44
Ogiņsku dz. 68
Ogiņskis → Ogiński
Ogiński, Michał Kleofas 68
Onoszko, Wacław 179-180
Onoško → Onoszko
Opeljņska-Batore → Opielińska-Bator
Opielińska-Bator, Irena 27
Orda, Napoleon 148, 157, 163, 171
Ordona → Ordonówna
Ordonówna, Hanka 182
Orkan, Władysław 113
Orlovsku dz. 154
Orlovska-Červiņska → Orłowska-Czerwińska
Orlovskis → Orłowski
Orłowska-Czerwińska, S. 182
Orłowski, Aleksander 117
Ortelijs → Ortelli
Ortelli, Abraham 61
Orvičs → Orwicz
Orwicz, Jerzy 176
Orzeszkowa, Eliza 27, 91, 99-101
Oskierko, Leopold 88
Oskierko, Hieronim 149
Oskjerka → Oskierko
Oskjerku dz. 149, 154
Osmanis, Jāzeps 20, 22, 26, 62, 114
Osmaņčiks → Osmańczyk
Osmańczyk, Edmund 17
Ossendovsku dz. 44
Osterva → Osterwa
Osterwa, Juliusz 182
Ostrovska → Ostrowska
Ostrowska, Julia 10, 17, 20
Otrebošs → Otrebosz
Otrebosz, Daniel 58
Ovidius Naso, Publius 58
Ozols, Artūrs 62
Ožeško → Orzeszkowa

Papebroch, Daniel 56
Paprocki, Bartłomiej 58
Paprocki, Franciszek 58
Parako → Paracco
Paracco, Antonio 87, 124, 148
Paracco, Dominik 124. 124
Paracco, Napoleon 117
Paronelli, N. 181
Pastorius, Joachim 58
Paszenda, J. 124
Pašenda → Paszenda
Paxillus, Bernardus 58
Pelčars → Pelczar
Pelczar, K. 38
Peszka, Józef 89
Peška → Peszka
Pētersons, J. 178
Piasecki, Paweł 58
Pieńkowski, Stefan 27, 36, 37
Pierwuszyna, Natalia 46
Pierzyński, W. 174
Pijola, Sarmīte 82, 186
Pilsudskis → Piłsudski
Piłsudski, Józef 82
Piranesi, G.B. 158
Pirang, H. 167, 172
Pius XI 52, 59
Pjeņkovskis → Pieńkowski
Pjervušina → Pierwuszyna
Pježiņskis → Pierzyński
Plankēviču dz. 154
Plater, August Hiacynt 128, 147
Plater, Celina 25
Plater, Emilia 7
Plater, Izabella 25
Plater, Jan Ludwik 43
Plater, Kazimierz Konstanty 43, 86, 124, 129
Plater, Konstanty Ludwik 124, 128, 148, 157
Plater-Broel, Henryk 44
Plater-Ogińska, Augusta 86
Plater-Zyberk, Jan 150
Plāters → Plater
Plāters-Brols → Plater-Broel
Plāter-Brolu dz. 151, 154
Plāter-Oģiņska → Plater-Ogińska
Plāteru dz. 30, 42, 43, 47, 66, 86, 87, 124, 128, 139, 149-154, 157, 170
Plāter-Zibergs → Plater-Zyberk
Plāter-Zibergu dz. 152, 154, 165

Pläter-Ziberg-Zosu dz. 154
Pleršs → Plersz
Plersz, J.B. 126, 158
Pletenbergs, Valters 68, 76
Plewicki, E. 175, 181
Pļevickis → Plewicki
Poco → Pozzo
Poczobut-Odlanicki, Marcin 25, 29
Počobut-Odļaņickis → Poczobut-Odlanicki
Podwysocki, Konstanty 44
Pomjalovskijs, Nikolajs 93
Poniatowski, Stanisław August 30, 31, 44, 69, 78, 159
Poņatovskis → Poniatowski
Poplavskis → Popławski
Popławski, Michał Korwin 84
Posmiša → Posmysz
Posmysz, Zofia 27
Potocki, Wacław 59, 92
Pozzo, A. 122
Prilusius, Jacobus 59, 63
Prižgint → Pryžgint
Primanis, Mārtiņš 33, 38
Próchniczowa, Natalia 154
Pruhņičova → Próchniczowa
Prus, Bolesław 27, 62, 91, 101
Prušiņsku dz. 150
Pryžgint, Eugenia 177
Przesłański, A. 88
Przybyszewski, Stanisław 18, 91, 103-108, 112, 174, 176
Pszenicyn, Iwan 32
Pšenicins → Pszenicyn
Pšibiševskis → Przybyszewski
Pufendorfs, Samuels 59
Pujolix, J. 53
Pupsēvičs → Pupsiewicz
Pupsiewicz, Rajmund 85
Purvītis, V. 26, 32
Puzina → Puzyna
Puzyna, Józef 88
Pžeslaņskis → Przesłański
Pžerva-Tetmajers → Tetmajer-Przerwa
Pžezdzjecku dz. 152, 160

Rabinovičs, M. 28
Rączewski, Konstanty 26, 32, 32, 36, 79, 87, 117, 186
Radzivils → Radziwiłł
Radzivilu dz. 62, 68, 69
Radzivil-Pšezdzecka → Radziwiłł-Przeździecka
Radziwiłł, Jerzy 77
Radziwiłł, Krzysztof 77
Radziwiłł, Michał, zw. Czarnym ... 7, 44, 68, 73
Radziwiłłowa, Helena 44
Radziwiłł-Przeździecka, E. 160
Rafaēls, R. 38
Raginskis, Ivars 46
Rainis, Jānis 21, 24, 26, 32, 62, 98, 100-102, 108, 115, 116
Ramāns, G. 38
Rambaud, Alexandre 103
Rape, Kristop 69, 76
Rastrelli, Bartolomeo Francesco 83, 87, 89, 127
Ratajčak → Ratajczak
Ratajczak, J. 28
Ratti, Achilles 180
Raudovts → Raudowt
Raudowt, Anatol 179
Raynadus, Theophilus 28
Reics → Reutz
Reimonts → Reymont
Reinfelds, N. 38
Remer → Roemer
Remeru dz. 14, 44, 150, 154
Reutz, Michał 149
Reymont, Władysław 36, 62, 91, 108-112, 114
Rhode, Jakub 87
Rhode, Piotr 86
Ridels → Rydel
Ridz-Smigļijs → Śmigły-Rydz
Rik → Ryk
Riku dz. (von der Rück) 149, 151, 154
Riņēviča → Ryniewicz
Rode → Rhode
Roemer, Kazimierz 44
Rončevskis → Rączewski
Rostavjeckis → Rostawiecki
Rostawiecki, E. 67, 71
Rostvorovskis → Rostworowski
Rostworowski, Karol Hubert 18
Rot, Michał 12
Rotermunds, A. 126
Roterts → Rothert
Rothert, Aleksander 33
Rots → Rot
Rudavskis → Rudawski
Rudawski, Laurenty Jan 59
Rudņicku dz. 151
Rudzītis, E. 98
Rujek → Rujkówna
Rujkówna, Z 17
Rupainis, A. 143
Ruvius, Antoni 59
Ruževičs, J. 26, 26, 29
Rydel, L. 174
Ryk (von der Rück), Maria 131
Ryniewicz, Zofia 177

Sand, George 98
Sangušku dz. 150
Sapieha, Leon 83
Sapjeha → Sapieha

Šapjehu dz. 150, 154
Šārts, Jānis 98, 177
Schacht, G. 149, 162
Schedel, Hartmann 56, 57, 59
Schmidt, G. 130, 135
Schopenhauer, Artur 105
Seliško → Seliszko
Seliszko, A. 177
Senkēvičs → Sienkiewicz
Severinova → Sewerynowa
Severinovsku dz. 50
Sewerynowa, J.W. 58
Shakespeare, William 111
Sianiawski, J. 177
Sienkiewicz, Henryk 27, 62, 91, 92, 96-103, 112, 114, 174
Sieżniewska-Waluszo, Anna 176
Sieżniewski, A. 177
Sieżniewski, S. 175, 176, 177, 178
Sigismunds II 7, 23, 41, 43, 64, 68, 69, 75, 76, 77, 117
Sigismunds III 7, 41, 61, 68, 69, 74, 75, 76, 77, 117
Siksna, E. 36
Siksna, R. 38
Siliņa, Brigita 22, 186
Siliņš, M 104
Sinaiskis, Vasilijs 32
Sjaņavskis → Sianiawski
Sjeļicku dz. 149
Sjeżņevska-Vaļušo → Sieżniewska-Waluszo
Sjeżņevskis → Sieżniewski
Skalbe, Kārlis 104
Skalbe, Lizete 102
Skjerkovskis 176
Skodeļsku dz. 69, 76
Skotņickis → Skotnicki
Skotnicki, Czesław 33, 34
Skrobiecka, Janina 175
Skujeniece, B. 103
Skvorževska → Skworżewska
Skworżewska, hr. 31
Slapovičs → Słapowicz
Słapowicz 177
Słoński, Edward 16, 17
Sloņskis → Słoński
Slovackis → Słowacki
Słowacki, Juliusz 18, 62, 91, 92, 107, 113, 176
Slupskis → Słupski
Słupski, Wojciech 59
Śmiglijs-Ridzs → Śmigły-Rydz
Śmigły-Rydz, Edward 74, 82
Smilģis, Eduards 31
Smuglevičs → Smuglewicz
Smuglewicz, A. 126
Snell, K. 159
Snikers, P. 38
Sokolovskis → Sokołowski
Sokołowski, I. 121
Solikowski, Jan Demencjusz 59
Soltans → Sołtan
Soltanu dz. 154
Sołtan, Jan 156
Sołtan, Jan Pereświet 150
Solikovskis → Solikowski
Soročiņskis → Soroczyński
Soroczyński, K. 132
Sozaņskis → Sozański
Sozański, Jarosław . 41, 66, 83, 148, 172, 186
Spekke, A. 37, 38
Stabrovsku dz. 44
Stabrovskis → Stabrowski
Stabrowski, Feliks 44
Stafs → Staff
Staff, Leopold 113
Stankevičs → Stankiewicz
Stankiewicz, Aleksander 118
Stavens, Stefans 121
Steglavs, I. 97
Stender, F.G. 140, 142
Stopij, Caharij 75, 76
Straḍiņš, Jānis 23, 27, 28, 29, 30, 38-40, 135, 186
Straḍiņš, Pauls 38
Straubergs, K. 38
Straumanis, M.E. 35
Streleckijs, A. 108
Strods, Henrihs 5, 27, 40, 71, 130, 135, 136, 137, 146, 186
Strug, Andrzej 113
Stružickis → Strużycki
Strużycki 88
Sudrabu Edžus 27, 62, 91, 92, 97, 98
Sum, Igo 182
Sventohovskis → Świętochowski
Svežbiņskis → Świerzbiński
Svilāns → Swyłan
Svirskis → Swirski
Świerzbiński, M. 10, 131, 135
Świętochowski A. 91
Swirski, Witold 117
Swyłan, Piotr 173, 174, 176
Szachno, Marian 151, 166
Szadurski, F.K. 162
Szajnowska, Zofia 180
Szaniawski (Junosza) Karol 91
Szapski, Józef 51, 53
Szczuta, W., hr. 33
Szklennik, Czesław 28
Szostowicka-Sielicka, Ewa Justyna 84
Szpilowski, H. 159

Sztobwaser, Sylwester 72
Szulc, Bronisław 180, 181
Szymanowski, Karol 181
Szystowski, Mieczysław 32
Šadursku dz. 150, 151, 154, 161
Šadurskis → Szadurski
Šahno → Szachno
Šahnu dz. 150, 151, 154
Šahts → Schacht
Šainovska → Szajnowska
Šaņavskis → Szaniawski (Junosza)
Šapskis → Szapski
Ščuta → Szczuta
Šekspīrs → Shakespeare
Šēdels → Schedel
Šimanovskis → Szymanowski
Šimanska, Marija 5, 22, 28, 29, 38, 39, 40, 186
Šistovskis → Szystowski
Šiško, Silvija 47, 54, 186
Šķjenniks → Szklennik
Šmits → Schmidt
Šmite, Eduarda 118
Šopenhauers → Schopenhauer
Šostovicka-Seļicka → Szostowicka-Sielicka
Špiļovskis → Szpilowski
Šteins, Kārlis 26, 37
Štobvasers → Sztobwaser
Šulcs → Szulc
Švābe, A. 38
Talat-Kiełpsz, Antoni 44
Talat-Kiełpsz, Eryk 19, 46, 174
Talat-Kiełpsz, Natalia 46
Tajat-Kjelpš → Talat-Kiełpsz
Tajat-Kjelpšu dz. 44, 154
Tauriņš, Alfrēds 35
Terpilovskis → Terpiłowski
Terpiłowski, Albert 117
Tetmajers → Tetmajer-Przerwa
Tetmajer-Przerwa, Kazimierz 91, 102, 103, 113
Tizenhauz → Tyzenhauz
Tizenhauzu dz. 76, 133, 134, 136, 152
Tolstojs, Ļevs 105
Tomašickis → Tomaszycki
Tomaszycki, Leon 117
Tribulovičs → Trybułowicz
Trups, Henriks 42, 45, 84, 89
Trybułowicz, Wincenty 52
Turaidas Roze 11, 25
Turczynowicz, Stanisław 33, 34
Turčinovičs → Turczynowicz
Turgeņevs, Ivans 93
Tuvims → Tuwim
Tuwim, Julian 26
Tyzenhauz, Antoni 153
Tyzenhauzen, Kristian von 76
Ulanowska, Stefania 16, 21, 25
Ulenbrok, Tilip von 76
Ujanovska → Ulanowska
Upīte, Karina 118
Upīts, Andrejs 94, 104, 109-112, 115-116
Urbaņskis → Urbański
Urbański, A. 153, 161, 171
Vagners → Wagner
Valdemārs, Krišjānis 132
Valdens, P. 26, 32
Vaļiševska → Waliszewska
Vanags, Gustavs 26, 35, 111
Vāvere, Vera 5, 90, 116, 186
Vegner-Bondziņska → Wegner-Bądzińska
Veinbergs, Fridrihs 92
Veisenhofu dz. 151, 153
Veiss, E. 182
Veitko → Wejtko
Veitku dz. 44, 154
Velling, Gothard 73
Veriho → Werycho
Verleine, Paul 103
Vermiņska → Wermińska
Verners → Werner
Veselis, Jānis 111, 112, 114, 116
Vessers → Wesser
Vēvers, V. 107
Vilhelms, Kurzemes 76, 77
Viltings → Wilting
Viļpiševsku dz. 154
Viļpiševskis → Wilpiszewski
Virza, Eduards 62
Visņoveckis → Wiśniowiecki
Vispjaņskis → Wyspiański
Vitkovskis → Witkowski
Vizuls → Wyzuł
Vītols, A. 38
Vītols, Alfrēds 38
Vītols, Jānis 26, 32
Vježbicka 154
Vježbicka → Wierzbicka
Vladislavs IV 43, 69, 77
Vodiņsku dz. 44
Vodiņskis → Wodziński
Voidaks → Woydak
Voitek → Wojtek
Vojcehovskis → Wojciechowski
Volfs → Wolff
Volfu dz. 152
Voltaire (Arouet, Marie Francoise) 159
Voltērs → Voltaire
Vonogs, Viktors 12, 21
Vujcik → Wójcik
Vulfs, Edvards 106, 107, 116
Wagner, Daniel Ernst 59

Wagner, Richard 105
Waliszewska, A. 174
Wegner-Bądzińska, J 182
Wejtko, Antoni 44
Wejtko, Wacław 44
Wermińska, W. 182
Werner, D. 85
Werner, G. 162
Werycho, Władysław 25
Wesser, Edmund 180, 181
Wierzbicka, Eliza 180
Wilpiszewski, Jarosław 17, 174
Wilting, Joachim 75
Wiśniowiecki, Michał Korybut 69
Wiśniowiecki, S. 174
Witkowski, Jan Ludwik 60
Wodzyński (Wodziński), Benedykt 32
Wojciechowski, Stanisław 26, 31, 70
Wójcik, Z. 186
Wojtek, Regina 186
Wolff, Piotr 152
Woydak, Jan Józef 53
Wyspiański, Stanisław 91, 108, 113
Wyzuł, Adam, ks. 27
Zahorsku dz. 41, 44, 143
Zahorskis → Zahorski
Zahorski, Justynian 44
Zalaszowski, Mikołaj 60
Zaleski, B. 91
Zaleszkiewicz, Wia 118
Zalenskis → Załęski
Załęski, Edmund 12, 33, 34
Zalusku dz. 45, 55, 56, 59
Zaluskis → Załuski
Załuski, Józef 62
Załuski, Józef Andrzej 61
Zalašovskis → Zalaszowski
Zaleškēviča → Zaleszkiewicz
Zamoiskis → Zamoyski
Zamoyski, Jan 41
Zanders, Ojārs 61, 62, 186
Zapolska, Gabriela 91
Zavackis → Zawacki
Zavadzkis → Zawadzki
Zavidzkis → Zawidzki
Zawacki, Teodor 60
Zawadzki, Z. 79
Zawidzki, Jan 26, 32, 33
Zālītis, Jānis 38, 40, 79
Zdanovsku dz. 154
Zeibots E. 92
Zeiferts, T. 141
Zeile, Pēteris 5, 138, 147, 186
Zelmer, A. 167
Zeltmatis 95, 104, 106, 115, 116
Zeļverovičs → Zelwerowicz
Zelwerowicz, Aleksander 18, 176, 181, 182
Zemdega, Kārlis 26, 36
Żeromski, Stefan 18, 62, 91, 113
Zieliński, Tadeusz 36, 37
Zigmunte → Zygmunt
Zilgalvis, Jānis 5, 89, 146, 153, 155, 172, 186
Ziņģītis, A. 38
Zibergs → Zyberk
Zibergu dz. 43, 150, 158, 170
Ziraks, Mārtiņš 94
Zjeļiņskis → Zieliński
Zola, Emil 96
Żołędź, Alfred 165
Żołędź, Arnold 165
Zost, W. 161
Zug, S.B. 160
Zyberk, Józef 43
Zyberk, Jozefat 150, 163
Zygmunt, Michalina 179
Żylwińska, Jadwiga 118
Žabu dz. 154
Żaggers, A. 37, 38
Żeromskis → Żeromski
Žilviņska → Żylwińska
Żolendz → Żołędź

TOPONIMU RĀDĪTĀJS

Aglona 6, 42, 45, 66, 70, 83-85, 89, 138
Alsunga 25
Altmarkt 7
Anbenmuiža 154
Andrupeni 88
Anspoki 160, 163
Antonopole 154
Antropova 154, 160
Atēnas 136, 168
Aula 42
Auleji 88, 143
Baltinava 154
Balvi 88, 159
Barkava 165
Batari 154
Bauska 69, 78
Bazileja 61
Bebrene 151, 152, 165, 166
Berne 62
Bērzgale 44, 46, 88, 131, 148, 154
Bikava 44
Biržai 154
Bialostoka 44, 157, 176, 177
Bonifacova 30, 44, 134, 154, 164
Bordo 51
Borisova 162
Bresta 44
Bukumuiža 88
Cavina 159
Cēsis 7, 11, 67, 82, 86
Cēsvaine 75
Ciskāde 88
Čenstohova 86, 174
Dagda 12, 15, 42, 44, 87, 138, 142, 143, 154, 170
Daugavpils 8, 9, 15, 17-19, 22, 25-27, 29, 38, 42, 45, 49, 52, 62, 66, 71-72, 77, 79, 83, 87-89, 117, 119, 126-128, 144, 147, 151, 153, 164, 166, 168, 172-173, 178-182
Demeni 88
Develovščina 154
Dinaburga → Daugavpils
Dlužņeva 44, 154
Dobročini 44
Dobžice 126
Dombrova 154
Domopole 162
Dorpate → Tērbata
Dricāni 25, 44, 62, 131-135, 148-149, 154, 161
Druja 124, 170, 179
Dubļani 33, 34
Dubna 167
Dundaga 69, 77
Dzelzava 167
Embute 77
Eversmuiža 143
Ezenmuiža 154
Feimani 88, 122, 128, 154
Frankfurt/Mein 61
Galiene 88
Garkalne 169
Gdaņska 9, 35, 38, 40, 61, 72, 86, 99
Gdiņa 9
Gņezno 62
Golšani (Holšāni) 119, 127
Grendzo 154
Grocišķi 154
Grodņa 86, 129, 176, 177
Gurki 154
Gurna Jaša 154
Gurnieši 122, 128
Halinova 154
Heronimova 148, 149
Hoftenberga 151
Holšāni → Golšani
Hubertusburga 158
Ikšķile 47
Ilūkste 152
Ilzenberga 86, 160, 171
Indrica 27, 87, 139
Jabloņeva 163
Janopole 44
Jasmuiža 45, 161
Jaundome 86, 159
Jaunzemi 94, 154
Jaunsvente 154, 167
Jaunrikava 154
Jelgava 6, 15, 21, 26, 29, 31, 67, 69, 77-78, 131-132, 135-136, 143, 173, 177, 181
Jēkabpils 151
Jura 73
Jürgensburga 75
Jurjeva → Tērbata
Juzefova .. 101, 123, 126, 150, 154, 165, 167
Jūrmala 175
Kalni 166, 167
Kalupe 165
Kameņeca 148, 149
Katovice 9
Kazimežišķi 152, 165

Kipeni 163
Kirholma → Salaspils
Koknese 72
Kombuļi 43, 151, 154, 160
Kosas 75
Krakova 16, 21, 22, 25, 26, 30, 32-34, 36-37, 39-40, 43, 46, 55-59, 61-64, 86, 89, 127, 131, 133-136
Krape 167
Krāslava 7, 8, 18, 24, 25, 27, 42-48, 51-54, 60, 62, 66, 86, 88, 89, 117-120, 124-129, 136, 138-139, 143, 145, 147, 148, 154, 156, 157, 159, 170, 179, 180
Krikjani 43
Krumena 152
Krustpils 77, 159, 171
Ksaverinova 154
Kuldīga 69, 78, 87
Landskorona 126, 148, 150, 154, 162, 169, 171
Leipciga 32, 61
Levkova 126
Liepāja 8, 9, 18, 45, 66, 86, 115, 162, 168, 173, 179-181
Limbaži 87
Liona 53, 171
Litene 82
Līvāni 25, 31
Līksna 27, 43, 88, 107, 150, 154, 163
Lodza 9, 32, 176
Lopinka 154
Ludza ... 17, 25, 134, 136, 143, 156, 164, 170
Lukna 44
Luznava 169, 169
Lvova 9, 26, 34-35, 39, 46, 59, 134, 136, 145, 147
Malnava 87, 151
Marcinopole 154
Marinzē 44, 161
Maskava 10, 23, 25, 31, 32, 43
Mālpils 167
Medenmuiža 154
Minska 12, 47
Moročina 44
Murmeni 152
Nīstade 10
Neborova 160
Oliva 10, 11
Orša 51
Osveja 51
Parīze 8, 37, 128
Pasiene 42, 62, 84, 87, 122, 128, 138, 154
Peleča 160
Pēterburga 31, 32, 43, 44, 46, 67, 71, 85, 117, 133, 169, 183
Piebalga 75
Piedruja 87, 119, 120, 127
Pilskalne 165
Piltene 84, 134
Podbžezje 154
Poguļanka 154
Polocka 51, 68, 72, 143
Poznaņa 9, 16, 22, 25, 26, 28, 36, 39, 45, 51, 55, 65, 71, 83, 153, 176
Preiļi 15, 29, 44, 86, 139, 148, 149, 154, 159, 162, 163
Prezma 43, 147, 150, 154, 156
Priekuļi 77
Pustinka 43, 154
Pušmocova 88
Radopole 154
Ragaji 44, 154
Ramene 75
Restmuiža 154
Rēzekne 8, 18, 25, 29, 42-47, 62, 66, 69, 131, 135, 143, 146, 149, 156, 164, 170, 173, 179, 180
Ribiņiški 30, 151
Rikava 154
Rīga ..... *passim*
Rokiški 162
Roma 15, 32, 36, 45, 60, 61, 62, 120, 124-126, 130, 134, 158
Rozentava 151
Rudzate 165
Rundāle 117, 118, 127
Rušone 85, 148, 154, 165
Salaspils 7, 23, 75, 76, 117
Sarkane 88
Sigulda 24, 75
Skaistkalne 12, 21
Staromisja 154
Stiglava 88
Stojerova 118-122, 127
Stukmani 159
Subate 81
Svjacko 126, 129
Šauļi 69, 76
Ščecina 61
Šēnenberga (Schönenberg) 44
Šiškovo 154
Škilbeņi 164
Šlosberga (Schloßberg) 43, 151, 152
Štutgarte 168
Štuthofa 38
Tallina 80, 135, 155, 181
Taunoga 162
Terehova 122, 128

Tērbata 29-32, 61, 131, 132, 134
Tizenhauza 151, 152
Toruņa 22, 38, 55, 70, 78
Tovdovjani 44
Turaida 11, 21, 24, 76
Turmonte 80
Ulbroka 82
Urbaņiški 154
Uškacova 154
Valmiera 123
Vaļevice 159
Varakļāni 15, 39, 24, 30, 62, 86, 139, 148, 150, 154, 159, 169, 171
Varšava 9, 15, 21-22, 24-27, 31-37, 38, 40-41, 44-46, 51, 56, 59, 61-64, 71, 77-80, 83, 87, 89, 101, 114, 118, 127-128, 145-147, 153, 157, 159, 166, 169-172, 175-178, 180-182, 184
Vecpiebalga 159
Vecsaliene 164
Vecsvente 154
Venēcija 43, 46, 61, 126
Ventspils 32, 45, 67
Viļaka 44, 169
Viļāni 12, 25
Viļņa 9, 15, 21, 24-27, 29, 31-32, 38, 44, 51, 52, 58, 61, 62, 71, 83, 85-88, 95, 124, 127-128, 134, 136, 139, 146-147, 153, 169, 176
Višķi 8, 42, 127, 151, 154, 168
Vitebska ... 13, 14, 67, 68, 140, 146, 159, 164
Volkoviska 158
Vroclava 40, 53, 89, 127, 128
Zaciše 154
Zamosca 62
Zatori 159
Zelešņjaki 154
Zielona-Gura 154
Zīberkowa 154
Zosna 27, 31
Zosoli 44, 154
Zvirgzdene 161, 169
Zvirdzina 151

Ar šo izdevumu tiek atvērts publikāciju cikls, kuru izdošanu dotē sekojošas Polijas Republikas institūcijas:

- ❑ Kultūras un Mākslas ministrija
- ❑ Cīņu un Martiroloģijas Piemineklu Aizsardzības Padome
- ❑ Fonds «Palīdzība Poļiem Austrumos»
- ❑ Biedrība «Wspólnota Polska»

4 1.10
Kontroleksemplārs
LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0305068668

94-3
712